

*0: EK
*1: 2013-2014
*2: 9
*3: WordXP
*4: 9de vergadering
*5: Dinsdag 19 november 2013
*6: 09.00 uur
**

Voorzitter: Broekers-Knol

Tegenwoordig zijn 72 leden, te weten:

Backer, Barth, Beckers, Van Beek, Beuving, Van Bijsterveld, De Boer, Brinkman, Bröcker, Broekers-Knol, Bruijn, Van Dijk, Duivesteyn, Dupuis, Duthler, Elzinga, Engels, Essers, Ester, Faber-van de Klashorst, Flierman, Franken, Frijters-Klijnen, Ganzevoort, Gerkens, Thom de Graaf, Fred de Graaf, Marcel de Graaff, De Grave, Hoekstra, Holdijk, Ter Horst, Huijbregts-Schiedon, Van Kappen, Kneppers-Heijnert, Knip, Koffeman, Kok, Koning, Koole, Kox, Kuiper, De Lange, Van der Linden, Linthorst, Lokin-Sassen, Martens, Nagel, Popken, Postema, Quik-Schuijt, Reuten, Ruers, Schaap, Scholten, Schouwenaar, Schrijver, Sent, Slagter-Roukema, Sörensen, Van Strien, Strik, Swagerman, Sylvester, Terpstra, Thissen, Vliegenthart, Vlietstra, Vos, De Vries, De Vries-Leggedoor en Witteveen,

en de heer Dijsselbloem, minister van Financiën, mevrouw Schippers, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de heer Teeven, staatssecretaris van Veiligheid en Justitie en de heer Weekers, staatssecretaris van Financiën.

**

*N

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat er geen nagekomen berichten van verhindering zijn.

**

*B

!Gezondheidszorg!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg, de Wet cliëntenrechten zorg en enkele andere wetten in verband met het tijdig signaleren van risico's voor de continuïteit van zorg alsmede in verband met het aanscherpen van procedures met het oog op de kwaliteit en bereikbaarheid van zorg (33253).

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Flierman** (CDA): Voorzitter. Het wetsvoorstel waar we vandaag over spreken, lijkt te zijn gebaseerd op incidenten en emotie. Een aantal jaren geleden was er maatschappelijk, en dus ook in het parlement, de nodige zorg over enkele incidenten met betrekking tot schaalvergroting en faillissementen in de gezondheidszorg. Dat leidde tot het voornemen, wetgeving te introduceren om processen van concentratie beter te kunnen beheersen en risico's voor continuïteit tijdig te kunnen signaleren, in het belang van kwaliteit en bereikbaarheid. Vandaag spreken we over het resultaat in de vorm van het voorliggend wetsvoorstel.

In algemene zin is het de vraag of het verstandig is om op incidenten meteen met wetgeving te reageren. In veel gevallen heeft de desbetreffende sector al lang voor de totstandkoming van wetgeving van de incidenten geleerd en maatregelen genomen en bezorgt de wetgeving vooral degenen die het toch al goed deden extra werk. Deze Kamer heeft in de eerste plaats de taak wetgeving te toetsen op kwaliteit, inclusief de noodzaak en effectiviteit, en handhaafbaarheid. Bij de voorliggende wet is de eerste vraag dan ook of het probleem destijds zo omvangrijk was dat wetgeving nu nog noodzakelijk is, of het probleem vandaag de dag nog actueel is en, zo ja, of wetgeving, in het bijzonder in de voorgestelde vorm, een adequaat antwoord daarop is. Vooralsnog zijn wij, net zo min als de Raad van State overigens, ervan overtuigd dat op al deze basisvragen een positief antwoord kan worden gegeven.

De problematiek waar het om gaat, betreft in essentie drie situaties: faillissement, concentratie -- lees fusie-- en organisatorische vraagstukken bij instellingen in de zorgsector. Met de voorliggende wet hoopt de regering problemen in deze drie gevallen te voorkomen; zo nodig kan zij interveniëren. Het is ons overigens niet duidelijk of de regering nu vooral de verantwoordelijkheid voor zaken zoals toegankelijkheid, continuïteit en kwaliteit bij de sector zelf of bij de overheid legt. Op bladzijde 9 van de memorie van antwoord aan deze Kamer vallen beide stellingen te lezen en misschien kan de minister aangeven welke de juiste is. In deze wet krijgt de NZa een aantal extra bevoegdheden en volgens de minister blijft de verantwoordelijkheid daarmee in het stelsel. Kennelijk ziet zij de NZa als onderdeel van het stelsel. Klopt dat, zo vraag ik de minister, of is de NZa toch eerder de verlengde arm van de minister en valt deze onder haar verantwoordelijkheid?

Het is ons opgevallen dat in de toelichting ondanks aandringen door verschillende fracties, geen concrete cases worden genoemd om de omvang van het probleem aan te duiden als legitimatie voor deze wetgeving. In feite ontbreekt elke harde bewijsvoering. De minister acht het dreigement van de wet zinvol en verwijst in haar memorie van antwoord aan deze Kamer met enige regelmaat naar berichten in de media. Is dat haar voornaamste informatiebron en steunt daarop deze wetgeving?

Kortom, de noodzaak van de wet als zodanig en van een aantal voorgestelde instrumenten staat voor ons niet vast. Laten we eens wat specifiek naar de drie problemen kijken. Dat de regering voor zichzelf geen rol meer ziet weggelegd in geval van faillissementsproblemen, kunnen we billijken. Zij zegt eigenlijk: wij kijken op metaniveau naar het stelsel. Zorgaanbieders en verzekeraars moeten met elkaar in geval van dreigend faillissement het zorgaanbod maar veiligstellen. Wij dwingen hooguit een tijdige rapportage af en creëren de mogelijkheid van een vangnet in uiterste gevallen. Maar het is zeer de vraag of je daarvoor de wet nodig hebt. Die rapportage lijkt ons normale praktijk in de bedrijfsvoering en kan zo nodig tussen contractpartijen nader worden geregeld. Bij de vrij recente affaire in Spijkenisse, waar een faillissement aan de orde was, stelt de minister vast dat de sector zijn verantwoordelijkheid heeft genomen en dat een adequate oplossing is getroffen. En dat allemaal zonder de wet die we vandaag bespreken. Welke concrete nu nog onoplosbare problemen of onacceptabele situaties, met name in de bedrijfsvoering, lossen we nu op met de bepalingen van deze wet? We horen het graag van de minister.

Ook bij de concentratietoets beroept de regering zich op haar stelselverantwoordelijkheid, maar ook hier wordt die heel abstract en beperkt ingevuld. Als de regering echter haar stelselverantwoordelijkheid op metaniveau ziet, is het de vraag of de voorgestelde wetgeving nodig is, zeker als je ziet wat op grond van andere, bestaande wetgeving allemaal al is voorgeschreven. Is een bestuurder die op grond van de WOR of de Wet cliëntenrechten zorg iets voorlegt niet gehouden, een goede inhoudelijke argumentatie te verschaffen? Zou hij nu niet over de gevolgen voor kwaliteit moeten nadenken? We zouden graag nog een echt inhoudelijke argumentatie voor de toegevoegde waarde van de voorgestelde concentratietoets vernemen, met opsomming van de zaken die krachtens de WOR, de Wet cliëntenrechten zorg en bevoegdheden van de NMa, de NZa, de IGZ en de minister zelf, nu niet en in de toekomst wel beschikbaar zijn.

Wat betreft de concentratietoets zouden we ook nog graag horen hoe de minister de onmiskenbare processen van concentratie in de sector ziet in relatie tot andere ontwikkelingen in de zorgsector, zoals de stevige positie van een beperkt aantal zorgverzekeraars, de risico's van verevening bij budgetoverschrijding en de strengere eisen aangaande het aantal verrichtingen dat men moet doen om een behandeling te mogen blijven uitvoeren. Zijn daarmee in het stelsel geen prikkels tot concentratie ingebouwd? Wij horen graag de reactie van de minister.

Natuurlijk moet over een fusie zorgvuldig worden besloten. Maar niet alleen over een fusie, er moet net zo zorgvuldig worden nagedacht over het achterwege blijven van concentratie waar dat wel zinvol zou zijn, over andere samenwerkingsvormen of deconcentratie. Anders gezegd: deze wet ziet alleen op fusieprocessen, maar er zijn meer

ontwikkelingen denkbaar, vaak ook in hoge mate onomkeerbaar, en hoe wil de regering daarmee omgaan? Als de minister ter verdediging van de concentratietoets ietwat parmantig zegt: "ik wil dat er goed over nagedacht wordt", hoe dwingt zij dat in die andere situaties dan af en welke rol heeft de regering als stelselverantwoordelijke in die gevallen zelf? Kortom, het is ons onduidelijk wat nu wordt toegevoegd met de concentratietoets, temeer daar de minister ook op dit punt weigert, concentratieprocessen uit het verleden van een oordeel te voorzien. Mogen we daaruit afleiden dat zij tevreden is met het huidige landschap? We horen het graag.

Vanuit verantwoordelijkheid voor het stelsel zou overigens een veel inhoudelijker opvatting over spreiding van voorzieningen, met name van algemene ziekenhuizen, wel degelijk voor de hand kunnen liggen. Dat wijst de regering af, maar toch zouden we graag nog eens van de minister horen waarom de regering daar eigenlijk geen mening over zou mogen hebben, juist als je je voor het stelsel verantwoordelijk acht. In andere sectoren van overheidszorg betracht de regering die terughoudendheid ook niet. Telkens als bij de gezondheidszorg in een wat minder dicht bevolkt deel van ons land een voorziening, een ziekenhuis in gevaar komt, leidt dat tot discussie in de regio en in de Tweede Kamer. Als ik de minister was, zou ik, geloof ik, in die discussies niet met lege handen willen staan, maar juist wel een opvatting en vooral ook bevoegdheden willen hebben; niet alleen of in de eerste plaats om processen af te remmen of procedureel te verzwaren, maar vooral ook om een gewenst beeld actief te bevorderen. Wij horen daar graag de opvatting van de minister over.

De CDA-fractie is ook nog niet overtuigd van de noodzaak van wettelijke maatregelen om de bevoegdheid te regelen om zo nodig een te grote organisatie op te splitsen. De minister zegt vervolgens dat ze geen gevallen kent, waar die bevoegdheid al zou zijn gebruikt of zich situaties kan voorstellen waarin ze de bevoegdheid zou gaan gebruiken. Maar het dreigement -- dit staat letterlijk in de tekst -- dat van het bezit van de bevoegdheid uitgaat, is nuttig. Dat is een wel heel bijzondere legitimatie van wetgeving. Ook hier is het overigens de vraag of de bevoegdheid er alleen voor grote conglomeraten moet zijn en of alleen splitsing dan de oplossing is. Wat doen we bij kleinere organisaties met een structuur die problemen veroorzaakt? Heeft de IGZ op dit moment al niet voldoende bevoegdheden? Graag een reactie van de minister.

En als dan een organisatiedeel gedwongen wordt afgesplitst, roept dat tal van vragen op. Wie is bestuurlijk en financieel verantwoordelijk, zowel voor het afgesplitste als resterende deel en wat betekent dat voor het bestuur en de toezichthouders van de instelling? Zij kunnen toch nauwelijks blijven zitten als de minister splitsing van een organisatie afdwingt, lijkt me? Op alle vragen dienaangaande reageert de minister eigenlijk met de stelling dat de sector dat zelf maar op moet lossen. Na een diepte-interventie trekt de minister zich onmiddellijk weer terug op het

metaniveau. Wij zijn er echter niet van overtuigd dat de nationale overheid daar mee wegkomt. We horen daarom graag een nadere toelichting van de minister. Ook van deze bevoegdheid staat voor ons de noodzaak niet vast; de uitvoerbaarheid evenmin.

Ik maak nog een paar andere opmerkingen. Nu op het terrein van de AWBZ en de Wmo gemeenten in de visie van het kabinet veel meer verantwoordelijkheden krijgen, rijst ook de vraag wat dat betekent voor hun rol. Moeten gemeenten voor de organisaties die werkzaam zijn op de terreinen waar zij verantwoordelijk zijn in het licht van deze wet niet over eigenstandige bevoegdheden beschikken? Raadplegen als stakeholder lijkt me een diskwalificatie van de rol en positie die de regering gemeenten toedenkt. We horen graag de reactie van de minister.

Ik heb nog een punt dat ons behoorlijk heeft gestoord in de toelichting en de reactie van de minister. Zij uit zich daar vooral over de besturen van instellingen en die worden bij herhaling behoorlijk streng aangesproken. Andere partijen, soms ook van grote betekenis in de sector, blijven buiten beschouwing. Waarom eigenlijk? In ieder geval, de bestuurders zijn volgens de minister te veel bezig met onderhandelingsmacht of status, kijken te veel naar de financiële positie en te weinig naar zorginhoudelijke kwaliteit, hebben hun financiële huishouding niet op orde, moeten goed en zorgvuldig argumenteren -- liefst in meer dan twee regels -- en bovenal, moeten ze heel veel en goed nadenken. In een passage in de memorie van antwoord aan deze Kamer wordt op vragen van de VVD-fractie ongeveer in elke zin gezegd dat de bestuurders goed moeten nadenken. Bij lezing van al deze passages heb ik me afgevraagd wat voor beeld de minister en haar medewerkers van de praktijk in veruit de meeste zorginstellingen in dit land hebben. De manier waarop de minister erover schrijft, roept de suggestie op dat het er nu niet best mee gesteld is en dat van het voorliggend wetsvoorstel een hele verbetering te verwachten valt. Als de minister het zo ziet, hoor ik het wel, anders zou ze er met kracht afstand van moeten nemen. Dat laatste hoor ik eerlijk gezegd liever.

Wij maken tegen dat beeld in ieder geval bezwaar. De CDA-fractie vindt het van groot belang dat we in Nederland in het openbaar bestuur van high trust blijven uitgaan. Samenlevingen gebaseerd op high trust zijn welvarender en gelukkiger dan andere. Nederland werd lang als een voorbeeld bij uitstek van een "high trust"-samenleving beschouwd. Helaas is daar wat de klad in gekomen. Het CDA zou die trend graag willen keren. Natuurlijk kennen we een aantal incidenten -- waarnaar overigens het nodige onderzoek moet plaatsvinden voor je een realistisch en genuanceerd beeld hebt van de werkelijke gebeurtenissen en achtergronden en je oordeel kunt baseren op meer dan een vlot geschreven stuk in de krant -- maar in ieder geval moet op evidente gevallen van bestuurlijk falen krachtig worden gereageerd. De vraag is of dat ingrijpen nu kan, misschien kan de minister daar ook nog iets over zeggen? Ik ga er graag van uit, nee, ik ben ervan overtuigd dat het

over-, overgrote deel van de bestuurders en hun toezichthouders in de gezondheidszorg hun werk zorgvuldig en met veel inzet doen, met veel aandacht voor kwaliteit van zorg, veiligheid, bereikbaarheid en continuïteit in alle opzichten enzovoorts. Wij verzetten ons tegen het demoniseren van mensen die met veel plichtsgevoel en grote inzet hun best doen in een bestuurlijke functie in de publieke sector. Dit wetsvoorstel lijkt bij uitstek gebaseerd op low trust. Bij wetten die daarop lijken te zijn gebaseerd moeten we extra kritisch zijn.

Bij elk wetsvoorstel dat ons ter beoordeling wordt voorgelegd, stellen we ons de volgende vragen: wat is het probleem en is de voorgestane oplossing proportioneel, kwalitatief in orde en uitvoerbaar. Het antwoord op al deze vragen is bij dit wetsontwerp bepaald niet positief. Historici wijzen er vaak op dat de generaals zich voorbereiden op de afgelopen oorlog. De minister lijkt, bevangen door low trust, zich met deze wet op de incidenten uit de afgelopen jaren te willen voorbereiden. Ook in dit geval blijft de vraag of wetgeving het juiste antwoord is en in het bijzonder of het voorliggend wetsvoorstel daarop een deugdelijk antwoord is. Voordat we als fractie ons antwoord op die vragen definitief bepalen, horen we graag de reactie van de minister.

*N

Mevrouw **Frijters-Klijnen** (PVV): Mevrouw de Voorzitter. Hoofddoel van voorliggend wetsvoorstel is ervoor te zorgen dat de overheid haar verantwoordelijkheid kan nemen wanneer de kwaliteit of de bereikbaarheid van zorg in gevaar komt als gevolg van een faillissement van een zorgaanbieder of als gevolg van schaalvergroting. Hiertoe regelt dit voorstel ten eerste dat de Nederlandse Zorgautoriteit de bevoegdheid krijgt om regels te stellen die ertoe strekken dat in de overeenkomsten tussen zorgaanbieders en zorgverzekeraars afspraken worden gemaakt over het tijdig signaleren van risico's voor de continuïteit van zorg. Het gaat daarbij uitsluitend om vormen van verzekerde zorg waarvan de overheid expliciet in een Algemene Maatregel van Bestuur heeft bepaald dat die beschikbaar moeten zijn.

Ten tweede wordt geregeld dat de zorgautoriteit de bevoegdheid krijgt, goedkeuring te onthouden aan concentratievoornemens van zorgaanbieders indien uit de met dit wetsvoorstel verplichte concentratie-effectrapportage blijkt dat cliënten en personeel niet zorgvuldig bij het concentratieproces zijn betrokken of indien de bereikbaarheid van zorgvormen waarvan de overheid de continuïteit wil waarborgen in gevaar komt. Als laatste wordt met dit voorstel een aanvulling van het handavingsinstrumentarium ten aanzien van de kwaliteit van zorg geregeld met de mogelijkheid voor de minister om een zorgaanbieder een structurele maatregel op te leggen.

In het kort komt het erop neer dat zorgaanbieders van tevoren moeten aantonen waarom de fusie goed is voor de zorg, alvorens de

fusieplannen aan de Autoriteit Consument & Markt (ACM) voorgelegd mogen worden. Ook zit de opsplitsingsbevoegdheid in de wet met als doel, als ultimatum remedium, een zorgaanbieder op te splitsen ter verbetering van de kwaliteit. Per casus zal moeten worden gezien of de verleende zorg van onvoldoende kwaliteit is en of er een causale relatie bestaat tussen de structuur van de organisatie en de tekortschietende kwaliteit. Vervolgens moet worden bekeken of er geen andere, minder ingrijpende maatregelen mogelijk zijn waarmee hetzelfde effect op de kwaliteit van zorg kan worden bereikt.

Niet goed doordachte fusieplannen zullen straks door de zorgautoriteit een halt toe worden geroepen. Tevens zullen fusies waarbij cliënten en personeel niet tijdig, zorgvuldig en op begrijpelijke wijze zijn betrokken en waarbij besturen niet overtuigend en beargumenteerd op hun inbreng hebben gereageerd, straks geen doorgang meer vinden. Het wetsvoorstel is zo opgesteld dat de verantwoordelijkheid ten aanzien van de continuïteit en kwaliteit bij de sector zelf blijft. Die eigen verantwoordelijkheid wordt hiermee zelfs afgedwongen. De continuïteit van de cruciale zorgverlening wordt dus gewaarborgd en niet die van een specifieke zorgaanbieder. Het is namelijk niet aan de overheid om faillissementen te voorkomen. Wanneer een zorgaanbieder failliet gaat, is het ook aan de zorgverzekeraar om alternatieven te zoeken. Zolang een zorgverzekeraar aan zijn zorgplicht voor cruciale zorg kan voldoen, is ingrijpen van de overheid niet nodig. De overheid is wel verantwoordelijk voor de publieke belangen betaalbaarheid, kwaliteit en toegankelijkheid, waarvan continuïteit en bereikbaarheid een onderdeel zijn. Daarbij schept zij de juiste randvoorwaarden zodat zorgaanbieders en zorgverzekeraars hun rol in het zorgstelsel kunnen spelen. Dit wetsvoorstel zoomt vooral in op de verantwoordelijkheid van de overheid ten aanzien van kwaliteit en bereikbaarheid. Daarbij is het een wet die de kleinschaligheid in de zorg bevordert en daarom kan de minister op onze ondersteuning rekenen.

De afgelopen jaren zien we heel langzaam weer meer aandacht voor de patiënt ontstaan en in dat kader ziet de PVV-fractie dan ook dit wetsvoorstel. Dat neemt niet weg dat het huidige kabinet zorg blijft afbreken en daar blijven wij ons tegen verzetten. Wel is onze fractie er trots op, te kunnen zeggen aan de wieg te hebben gestaan van de transformatie van de zorg. Daarbij worden de macht en het geld uit de top getrokken en in de richting van de werkvloer gedirigeerd. Het kost moeite, het gaat langzaam, maar er gebeurt wel iets. Ik noem bijvoorbeeld het brengen van de zorgsector onder de balkenendenorm en de pilot met regelarm werken, die nu op diverse locaties loopt en waarmee de verstikkende regels overboord zijn gegooid.

En vandaag spreken wij dan over de opsplitsingsbevoegdheid en het bestrijden van zorggiganten: niet de grootte maar de kwaliteit moet doorslaggevend zijn. De vier juridisch-technische uitwerkingen, te weten het early-

warningsysteem, de fusietoets, de fusie-effectrapportage en de opsplitsingsbevoegdheid, kunnen op de steun van onze fractie rekenen. Nederland zet hiermee een stap voorwaarts, en de patiënt vaart er wel bij.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Succes heeft vele vaders en moeders. Ik gun collega Frijters uiteraard haar rol bij de verwekking van deze mooie verbeteringen in de zorg. De vraag is echter of dit wetsvoorstel wel een verbetering is. Ik ben benieuwd naar de reactie van mevrouw Frijters op hetgeen collega Flierman heeft gezegd over dit wetsvoorstel. Hij vond het niet nodig, niet nuttig, niet werkzaam, niet haalbaar en niet uitvoerbaar. Verwekkingen zijn prima, maar schijnzwangerschappen zijn een beetje jammer.

Mevrouw **Frijters-Klijnen** (PVV): Ik heb begrepen dat collega Flierman heel anders tegen deze wet aankijkt dan wij. Als u goed geluisterd hebt naar wat ik heb gezegd, weet u dat wij ervan overtuigd zijn dat de wet gaat werken en dat de kwaliteit van de zorg erdoor verbeterd wordt.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Mevrouw de voorzitter. De wordingsgeschiedenis van het wetsvoorstel dat wij vandaag behandelen, is niet over rozen gegaan. Oorspronkelijk aangekondigd als een wijziging van de Wet cliëntenrechten zorg -- naast de wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg -- bleek tijdens het wetgevingstraject de Wet cliëntenrechten zorg als integraal wetsvoorstel dat alle rechten van cliënten in de zorg zou regelen, geen haalbare kaart. Het wetsvoorstel werd in vier onderdelen opgeknipt en kreeg verschillende benamingen. Er waren vervolgens een uitgebreide briefing en uitgebreide correspondentie nodig om deze Kamer duidelijk te maken hoe het voorliggende wetsvoorstel nu in elkaar steekt. En eerlijk gezegd is het mijn fractie nog steeds niet duidelijk hoe het nu zit, want er is -- anders dan de titel van het voorliggende wetsvoorstel suggereert -- een uitgekleden Wet cliëntenrechten zorg overgebleven, waarin met betrekking tot de concentratietoetsing zorg niets meer is opgenomen, voor zover ik kan nagaan. Dat schept toch verwarring? Welke Wet cliëntenrechten zorg wordt nu gewijzigd?

Het is niet voor niets dat de commissie voor VWS van deze Kamer er in eerste instantie voor heeft gepleit om de wetten met betrekking tot de cliëntenrechten zorg in onderlinge samenhang te behandelen, pas nadat de definitieve tekst van alle afzonderlijke wetsvoorstellen bekend zou zijn. Graag een toelichting op wat er is overgebleven van de onderlinge samenhang en van de oorspronkelijke opzet, en dan met name wetstechnisch. Is de minister het met ons eens dat het traject niet de schoonheidsprijs verdient en in categorie eens maar nooit meer valt? Heeft zij een verklaring voor de door haar eigen ministerie geschapen onduidelijkheid? Hoe heeft het zover kunnen komen?

In de brief van 14 juni 2011 Fusies in de Zorgsector van de huidige minister en de vorige staatssecretaris van VWS wordt uiteen gezet wat de oorspronkelijke bedoeling van het voorliggende wetsvoorstel was. "In de zorg is de afgelopen jaren sprake geweest van een groot aantal fusies van zorginstellingen" ... (genoemd worden fusies in de revalidatiezorg, de thuiszorg, de ziekenhuiszorg en een fusie tussen zorgverzekeraars, die op dat moment zijn aangemeld bij toen nog de NMa) ... "Helaas zijn er ook fusies die hebben geleid tot zeer grote zorginstellingen waar de efficiency, de integraliteit van zorg, de cliëntgerichtheid en/of de kwaliteit van zorg onder druk is komen te staan. Dergelijke fusies zijn ongewenst".

Met de ervaring van het onderwijs waar steeds grotere gefuseerde instellingen ontstonden en vervolgens ontspoorde met alle gevolgen voor de kwaliteit van het onderwijs en voor de individuele leerling/student op het netvlies, kreeg deze motivering om te komen tot een zorgspecifieke fusietoets veel waardering en instemming van mijn fractie. Wij waren dan ook blij met het wetsvoorstel, ook al omdat het mede tot stand is gekomen als antwoord op de motie-Leijten, aangenomen door de Tweede Kamer in oktober 2011. Hierin werd de regering gevraagd, pas weer fusies in de zorg toe te staan nadat de inspraak van patiënten en personeel voldoende geregeld zou zijn.

Oorspronkelijk zouden zowel procedurele als inhoudelijke toetsingselementen worden opgenomen. We moeten constateren dat juist de inhoudelijke toets is komen te vervallen en er alleen een procedurele is overgebleven; procedureel door bestuurders die een fusie overwegen te verplichten bij de aanvraag tot fusie bij de NZa een fusie-effectrapportage te presenteren, waaruit blijkt dat stakeholders zorgvuldig bij het concentratieproces zijn betrokken. Ze moeten zijn gehoord en op eventuele bezwaren moet serieus zijn ingegaan. Toetsing op het proces, maar geen inhoudelijke "ex ante"-toets op de kwaliteit van de zorgverlening in relatie tot de concentratie. Omdat, zoals de minister dat motiveert, er met betrekking tot de kwaliteit van de zorgverlening geen helder normenkader is waarop te toetsen is.

Stakeholders, cliënten en medewerkers, hadden op grond van de WOR en Wcz al een positie bij het beoordelen van een fusievoornemen. De eisen die met dit wetsvoorstel aan een goed onderbouwde adviesaanvraag worden gesteld verschillen daar niet wezenlijk van. Dat roept de vraag op of het hele wetsvoorstel niet neerkomt op windowdressing. Anders dan wij dachten zullen incidenten met negatieve gevolgen, zoals die zich in het verleden hebben voorgedaan, met deze verplichte toetsing niet voorkomen kunnen worden.

In het voorbereidend onderzoek zijn er door diverse fracties juist op dit punt veel vragen gesteld die naar de mening van mijn fractie en naar blijkt ook van andere fracties op zeer onbevredigende wijze zijn beantwoord. Er wordt omheen gepraat. Er wordt niet ingegaan op de vraag. In feite worden wij met een kluitje in het riet gestuurd. Daarom nogmaals de vraag aan de minister wat de

meerwaarde is van dit voorstel als het gaat om medezeggenschap van stakeholders. Is de minister het met ons eens dat onder stakeholders niet alleen cliënten en medewerkers worden verstaan, maar ook een ruimere kring van belanghebbenden. Welke belanghebbenden zijn dat dan?

Hoe kan ongewenste schaalvergroting voorkomen worden, waarbij voor mijn fractie juist de bereikbaarheid de kwaliteit van de zorgverlening sterk mee bepaalt. Wij wensen geen mega-instellingen zoals VU-AMC waarbinnen de samenhang tussen de verschillende specialismen en specialisten volstrekt zoek is en waarbij je nu al de defusies kunt bedenken die over tien jaar zullen ontstaan. Wij wensen ziekenhuizen met een menselijke maat. Het heeft er de schijn van dat hiermee meer de belangen van de dokters en bestuurders dan van de patiënten worden gediend. Graag commentaar. Hoe doelmatig kan zo'n kolos nog zijn en wat voegt die toe?

De toekomstige patiëntenpopulatie die ziekenhuiszorg behoeft, bestaat in tegenstelling tot wat kennelijk de heersende overtuiging is, veelal uit oudere chronische zieken met meerdere kwalen, die helemaal geen behoefte hebben aan superspecialisten die bij elkaar zijn gekropen om de volumenorm voor de behandeling van een aantal zeer zeldzame ziekten bij elkaar te sprokkelen. Deze patiëntenpopulatie heeft behoefte aan generalisten werkend in een ziekenhuis in de buurt. Graag het commentaar van de minister op deze stelling.

De NZa krijgt met dit wetsvoorstel de bevoegdheid om regels te stellen die ertoe strekken dat in de overeenkomsten tussen zorgaanbieders en zorgverzekeraars afspraken worden gemaakt over het tijdig signaleren van risico's voor de continuïteit van zorg. In een AMvB worden die vormen van zorg die beschikbaar moeten zijn cruciale zorg genoemd. Dan gaat het om spoedeisende zorg, ambulancezorg, acute verloskunde, crisisopvang ggz en AWBZ-zorg. De minister merkt in een toelichting op dat het haar niet gaat om de continuïteit van zorginstellingen, maar om het publieke belang van continuïteit en bereikbaarheid van zorg. Dat zal wel zo wezen, maar toch komt het, als je kijkt naar de stand van zaken met betrekking tot ziekenhuiszorg in de periferie, regelmatig voor dat continuïteit van zorg en zorginstelling in elkaars verlengde liggen. Als Winschoten omvalt zal de cruciale zorg in dat gebied mee omvallen. Dat los je niet op met een vage vangnetstichting en zeker niet met marktwerking. Wil de minister aangeven waar dan haar verantwoordelijkheid ligt, naast die van de zorgverzekeraar? Die laatste is wel duidelijk. Menzis neemt in deze casus wel verantwoordelijkheid, maar zal als schadeverzekeraar de last niet alleen willen dragen. Onderschrijft de minister de stelling -nog onlangs neergelegd in de notitie van het CBP Governance van semipublieke instellingen -- dat "als de markt een publiek belang niet of tegen een slechte prijs behartigt daar juist een taak voor de overheid ligt als hoeder van dat publiek belang"?

Als cruciale zorg die beschikbaar moet zijn wordt ook AWBZ-zorg in specifieke situaties

genoemd. Als toelichting kwam ik tegen dat er bij fusies van instellingen die AWBZ-zorg leveren, rekening gehouden moet worden met de levensovertuiging van de cliënt en met de partner die eventueel ook onderdak zou moeten hebben; een nogal magere toelichting volgens mijn fractie. Graag een verduidelijking. Aan welke AWBZ-zorg en aan welk soort instellingen denkt de minister? Bedoelt zij naast ouderen en verpleeghuiszorg ook zorg voor gehandicapten? En wat zijn de genoemde specifieke situaties? Waar kunnen we de branchespecifieke indicatoren vinden die worden genoemd? Wat is de samenhang met de voorgenomen decentralisatie van AWBZ- zorg en de verschuiving naar de Wmo? Is de fusietoets ook van toepassing op instellingen die (deels) onder het Wmo-regime vallen?

Opvallend is uiteindelijk toch weer de positie van de zorgverzekeraars in het hele concentratiespel. Overal inzetbaar en ook vaak onzichtbaar en steeds kleiner in aantal en steeds groter als machtsblok. In de al eerdergenoemde brief van 14 juni 2011 worden ze nog genoemd als mogelijk object voor een fusietoets. Chris Oomen, bestuursvoorzitter van DSW, wijst er in een interview in de NRC op dat zorgverzekeraars te groot zijn geworden. De vier zorgverzekeringsconglomeraten in ons land zijn too big to fail waardoor ze -- net als sommige banken -- impliciete staatssteun genieten. Vallen ze om, dan is er geen redden aan. Ziet de minister deze beweging ook en is zij met ons van mening van dit een zorgelijke ontwikkeling is? Wat voor invloed heeft dit wetsvoorstel op voorgenomen fusies van zorgverzekeraars? Ik vermoed geen enkele invloed, maar zou dat graag nog eens van de minister willen weten.

Uiteindelijk ligt hier de vraag voor, ook gesteld tijdens het voorbereidend onderzoek, wat de onderlinge verhouding is tussen de verschillende publieke belangen van kwaliteit, toegankelijkheid, doelmatigheid en betaalbaarheid en aan welk belang bij onderlinge tegenstrijdigheid voorrang moet worden gegeven. En wie de ultieme beslissing daarover moet nemen. Een helder antwoord is tot nu toe uitgebleven. Misschien kunnen we vandaag een begin van een antwoord krijgen. Daarom ziet mijn fractie uit naar de beantwoording van de vragen en het debat hierover met de minister.

*N

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Mijn fractie heeft ook een aantal vragen over en bezwaren tegen het wetsvoorstel. Door twee van de drie voorgaande sprekers -- de heer Flierman en mevrouw Slagter -- is al veel gezegd. Ik zou kunnen overwegen om naar hen te verwijzen en het daarbij te laten, maar wij liggen goed op schema en ik wil graag mijn opmerkingen in mijn eigen bewoordingen eraan toevoegen, ook om te laten zien hoe ernstig de kritiek is in de ogen van mijn fractie.

Het begint al met de manier waarop in de memorie van antwoord wordt omgegaan met de vragen die wij hebben gesteld. De memorie van

antwoord verbaast ons. Wij hebben veel kritische vragen gesteld, maar de regering heeft daarop in zulke vage bewoordingen en met zo veel algemeenheden gereageerd, dat wij daarmee niet tevreden kunnen zijn. Ik geef een aantal voorbeelden. De noodzaak van deze wet is onze eerste en meest dringende vraag. Er is al veel over gezegd. Gevraagd om een argumentatie voor de noodzaak van deze wet lezen we keer op keer in de memorie van antwoord dat "de sector in beweging is". Ja, dat is zo, en dus?

Gevraagd naar voorbeelden van situaties waarin deze wet goed van pas zou komen, meldt de regering diverse malen dat die niet te geven zijn. Een aantal opmerkingen over en toelichtingen op de redenen voor deze wet zijn zelfs feitelijk onjuist. Zo staat in de memorie van toelichting dat deze wet nodig is, omdat met ingang van de nieuwe Zorgverzekeringswet in 2006 de zorgaanbieders veel ruimte hebben gekregen en nu dus kennelijk onder controle moeten worden gehouden. Maar de zorgaanbieders ervaren een andere werkelijkheid waarin niet zichzelf, maar de ziektekostenverzekeraars de dienst uitmaken en bovendien talloze instanties hun voortdurend belasten met de meest bureaucratische verantwoordingsprocedures. Het ultieme argument voor dit wetsvoorstel is dat de kwaliteit onder externe invloed kennelijk beter kan worden gehandhaafd dan zonder de wet. Maar daarvoor hebben we al een kwaliteitsinstituut -- als dat er komt -- een NZa, een ACM en een IGZ. De minister maakt naar onze mening noch in de memorie van toelichting, noch in de memorie van antwoord de noodzaak van dit wetsvoorstel voldoende aannemelijk.

Zoals ik al aangaf: bij de meeste antwoorden op onze vragen wordt met vaagheden geschermd, zoals dat "uit de media is gebleken dat het is voorgekomen dat sommige besturen onvoldoende aandacht hadden voor de kwaliteit en inbreng van stakeholders". Is dit een argument voor een wetsvoorstel? Is hiervoor een hele wet nodig met zo veel impact en zo veel bureaucratiserende tendensen? We hebben in Nederland toch talloze mogelijkheden om falende bestuurders aan te pakken? We hebben een ACM, al is haar nieuwe taakinvulling nog niet bij wet vastgelegd, een NZa en een IGZ. Zij hebben mogelijkheden om in te grijpen en voldoende mogelijkheden naar onze mening. Maar wat de VVD-fractie in het bijzonder en boven alles stoort, is het enorme wantrouwen jegens de gezondheidszorg als instituut. Dat blijkt uit dit wetsvoorstel en de bijbehorende stukken, en al helemaal uit de memorie van antwoord.

Ik zal dit met een lang citaat illustreren, met excuses aan de heer Flierman die dit ook uitvoerig besproken heeft, maar wat hier gebeurd is kan niet genoeg waargenomen en genoemd worden. Waar de regering probeert uit te leggen in de memorie van antwoord waarom dit wetsvoorstel dat nu voorligt nodig is, worden de instellingen die zorg aanbieden getrakteerd op een lesje over hun verantwoordelijkheden op het niveau van een bovenmeester die een kleuterklas toespreekt.

Hetzelfde geldt voor de Kamer, want die wordt daarmee impliciet ook toegesproken. Ik citeer uit het hoofdstuk Zorgspecifieke toetsing uit de memorie van antwoord, tweede alinea:

"Wat de regering met de aanscherpingen uit dit wetsvoorstel doet, is het benadrukken van het belang van een zorgvuldig fusieproces, waarbij alle relevante stakeholders worden betrokken en vervolgens het faciliteren van dit proces met de verplichte fusie-effectrapportage. Met deze rapportage worden besturen gedwongen het fusieproces goed te doordenken ..."

Dit is de eerste keer.

"... en daarbij meer aandacht te besteden aan andere zaken, zoals kwaliteit en niet alleen aan financiële zaken. Ook bij het ontbreken van algemeen geldende ex ante toetsbare criteria is het voor een individuele zorgaanbieder belangrijk dat hij voorafgaand aan de fusie goed nadenkt ..."

Dit is de tweede keer.

"... over de effecten die de fusie op de zorgverlening kan hebben. Zo kunnen er cultuurverschillen heersen bij de zorgaanbieders die willen fuseren. De bij de fusie betrokken besturen moeten voorafgaand aan de fusie goed nadenken ..."

Dit is de derde keer!

"... hoe zij hier mee om willen gaan en hoe zij de verschillen in culturen kunnen overbruggen om de fusie goed te laten verlopen. Ook is het denkbaar dat in alle reuring rondom een fusie bij het bestuur weinig tijd overblijft om aandacht te besteden aan het primaire proces van zorgverlening. Ook hier moet het bestuur goed blijven nadenken."

Dit is de vierde keer in zeventien regels!

"Het is dus wel degelijk mogelijk en zelfs zeer belangrijk dat voorafgaand aan een fusie een inschatting wordt gemaakt van het effect van het fusievoornemen op de kwaliteit van zorgverlening in de betrokken instellingen. Sterker nog, dit is een essentiële randvoorwaarde voor het slagen van de fusie."

Wij zijn het als VVD-fractie hiermee niet eens. Dit is geen essentiële randvoorwaarde voor het slagen van een fusie. Hoe kan trouwens een document dat zijn? Dwang van buiten is hier niet de juiste weg. De zorgaanbieders moeten goed nadenken, dit staat vier keer in een stukje van nog geen twintig regels.

Ook elders in de memorie van antwoord vinden we deze aansporing. Het is een bewijs van totaal wantrouwen. Een wet om besturen goed na te doen denken? En dat gericht tot instellingen die gezamenlijk miljarden publiek geld besteden, en meestal op zeer verantwoorde wijze? Dit citaat gaat uit van een fout beeld van de kwaliteit van de gemiddelde instelling voor gezondheidszorg. Eerlijk gezegd gaat dit in de ogen van mijn fractie veel te ver.

Ik ben in de veertien en een halfjaar lidmaatschap van de Eerste Kamer wel eens vaker ongelukkig, bedroefd, verontrust, teleurgesteld of ontevreden geweest over een wetsvoorstel met de bijbehorende stukken. Maar wat hier wordt opgeschreven gaat wel heel ver en verdient zeker

geen instemming. Als de regering dit zo serieus meent, mag ik dan vragen naar de feiten? Hoeveel gevallen van fusie zijn dermate slordig en onprofessioneel afgehandeld, dat er aanleiding had kunnen zijn voor ingrijpen van buitenaf? Ik weet zelf van tientallen fusies, maar niet van een frequent onoverkomelijk veronachtzamen van relevante kwesties rond een fusie. Zeker, het komt voor, maar het wordt ook altijd weer door de bevoegde instanties opgelost.

Mijn fractie kan het meest belangrijke argument van de regering voor dit wetsvoorstel niet accepteren als er geen feiten op tafel kunnen worden gelegd om deze beweringen te staven. Wij wachten het antwoord van de minister hierop met spanning af. Het weegt zwaar voor ons. Eigenlijk valt of staat alleen al onze instemming met dit wetsvoorstel met deze zaak. Onze kritiek gaat over de overbodigheid van dit wetsvoorstel. Dat is de eerste vraag die de Eerste Kamer altijd moet adresseren. Maar er zijn nog diverse andere zwaarwegende punten waarover wij graag nader worden verlicht door de minister, zoals de aanname dat de huidige medezeggenschapsregeling niet voldoet. De minister meent, ik citeer: "dat deze wet een waardevolle aanvulling is ten opzichte van de bestaande situatie, waarin toezicht op medezeggenschap op grond van de Wet medezeggenschap cliënten zorginstellingen, bij fusiebesluiten slechts plaatsvindt op verzoek van de partijen zelf." Einde citaat. Dit lijkt mijn fractie nu precies goed en proportioneel. Op verzoek van de partijen zelf kan toezicht op fusiebesluiten worden overwogen, ook op verzoek van de ondernemingsraad of van de medezeggenschapsraad. Dus dat kan allemaal al, maar het hoeft niet altijd en per definitie.

Een ander punt betreft de meldplicht voor ziektekostenverzekeringen inzake te verwachten risico's. Er wordt een topzware signaleringsregeling voorgesteld, die overigens onuitvoerbaar is vanwege het feit dat er geen toetsingscriteria zijn. In een zeldzaam vertoon van consensus hebben alle vijf brancheorganisaties in de gezondheidszorg, die alle werkgevers in de gezondheidszorg vertegenwoordigen, de BoZ, een gezamenlijke, zeer kritische brief uitgebracht. Ik doel op de brief aan de commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport van deze Kamer van 3 juli 2013. Daaraan voorafgaand is door de BoZ op 1 september 2011 een soortgelijke brief aan de Tweede Kamer verzonden. De VVD-fractie concludeert dat de regering met de opmerkingen uit beide brieven vrijwel niets heeft gedaan. Terwijl werkelijk het gehele veld protesteert, met goede argumenten, gaat de minister door, zonder goede argumenten, zoals blijkt uit de gehele memorie van antwoord. Zij trekt zich niets aan van kritiek van degenen die de gevolgen van deze wet zullen moeten dragen. Velen van ons in deze Kamer zijn goed thuis in de gezondheidszorg. Er is hier in deze Kamer een enorme, door de leden persoonlijk gedragen, expertise aanwezig. Wij hebben als Eerste Kamer de politieke en morele plicht om wetsvoorstellen te toetsen op hun noodzaak, op de vraag welk probleem dit wetsvoorstel oplost, op

uitvoerbaarheid, op maatschappelijk draagvlak en ga zo maar door. Bij geen van deze toetsingspunten komt het wetsvoorstel er bijzonder fraai van af. Waarom wil de minister dit dan toch zo graag? Wij begrijpen het niet goed. Zij weet toch ook veel van de sector. Ja, het staat in het regeerakkoord! Is dat dan een ultieme legitimatie? Men kan zich toch ook vergissen?

Er blijven nog vele vragen over, ook door de andere fracties gesteld. Maar de meeste antwoorden zijn vaag en stellen nauwelijks gerust. Zo is er de kwestie, dat de NZa eigenlijk al alle bevoegdheden heeft die in de wet nu worden mogelijk gemaakt. Een lastig punt is dat de ACM die ook hierop gaat acteren, nog niet goed is gepositioneerd omdat de taken van dit instituut nog niet duidelijk zijn en nog niet in de wet zijn vastgelegd. Het is vreemd dat deze wet daarover impliciet al wel uitspraken doet. Onze fractie vindt in elk geval niet dat de ACM meer bevoegdheden zou moeten krijgen dan de NZa nu ook al heeft. Het lijkt wel of de minister er uiteindelijk op uit is, de diverse soorten instellingen steeds meer onder controle te krijgen via afgeleide zbo's. Dan kun je beter meteen alles nationaliseren, maar dit is juist een beweging die overal en altijd problematisch heeft uitgepakt.

Wij zitten als VVD-fractie in een lastig parket. De Tweede Kamer steunt dit wetsvoorstel breed. Het veld en vele externe experts hebben grote bezwaren -- we hebben die in allerlei kranten kunnen lezen, ook in het Financieel Dagblad -- kort samengevat, vooral met betrekking tot de overbodigheid van dit wetsvoorstel en de bureaucratisering die eruit zal volgen. Zeker, wij willen luisteren naar de minister, en ons laten overtuigen door haar antwoord, maar dat moet dan wel heel veel beter zijn dan de memorie van antwoord. Wij wachten het antwoord van de minister af.

Mevrouw **Frijters-Klijnen** (PVV): De Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie is voor dit wetsvoorstel. Wij zijn ook van mening dat de patiënten op vooruitgaan en dat is waar het allemaal om gaat. Dat mis ik in het betoog van mevrouw Dupuis. Ik zou graag willen weten hoe zij daarover denkt.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Wij denken precies hetzelfde over de belangen van patiënten. Dat is al vele malen door onze fractie duidelijk gemaakt. Dus daar is geen twijfel over. Wij zijn alleen van mening dat die al heel goed geregeld zijn en dat deze wet daaraan niets toevoegt.

Mevrouw **Frijters-Klijnen** (PVV): Dus u bent het niet eens met de Nederlandse Patiënten Consumenten Federatie?

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Nee, in dit opzicht niet.

*N

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter. Ik zit met rode oortjes te luisteren.

De aanleiding van het wetsvoorstel is dat er problemen zijn. Zeker, die zijn, naar gebleken, in de afgelopen jaren op een aantal plaatsen naar voren gekomen. Ik doel op zorginstellingen die vastliepen, die omvielen, waar de zorg niet goed geborgd bleek omdat men met andere zaken bezig was of andere afwegingen maakte dan voor de patiënt het meest belangrijk waren. Ik noem Philadelphia, Meavita, het Ruwaard van Putten Ziekenhuis, de IJsselmeerziekenhuizen. Zomaar een aantal namen die zo langzamerhand een bijna symbolische lading krijgen in dat debat. De vraag is of er iets moet gebeuren. Moeten we voorkomen dat zorginstellingen op deze manier in de problemen komen? Moeten we voorkomen dat de continuïteit van de zorg op die manier in het geding is?

Het antwoord op die vragen lijkt natuurlijk ja te zijn. Maar de eerstvolgende vraag is: wat is dan de aard van de problemen die we daar tegenkwamen? Waar lag het nu precies aan? Welke zaken speelden allemaal een rol? Wat voor motieven hebben er meegespeeld waardoor het niet goed is gegaan? Welke structuren waren er van belang?

De analyse van die vragen is naar het oordeel van mijn fractie tot nu toe niet afdoende. Licht het aan schaalgrootte? Dat wordt op zijn minst toch gesuggereerd in een deel van de discussies en ook in een deel van dit wetsvoorstel. Dat is maar zeer de vraag. Er wordt ook expliciet gezegd dat er geen directe relatie is tussen schaalgrootte en de kwaliteit of de continuïteit van de zorg. Het vermoeden bestaat dan ook dat misschien wel heel andere factoren een rol spelen, zoals een taakextrinsieke doelstelling van bestuurders. Dat is een mooi woord om te zeggen dat zij met verkeerde dingen bezig waren, dat zij niet de continuïteit van de zorg centraal stelden maar bijvoorbeeld met vastgoedontwikkeling bezig waren. Natuurlijk, zorg moet ergens verleend worden en dan is het handig als je daar een gebouw voor hebt, maar de vraag of die gebouwen primair zijn of dat de zorg primair is, is natuurlijk wel een belangrijke. Wat is nu de wezenlijke doelstelling van een zorginstelling?

Overigens ben ik ervan overtuigd dat instellingen zowel in het bedrijfsleven als in de publieke en de semipublieke sector effectief kunnen zijn wanneer zij heel dicht blijven bij de kern van hun visie en hun missie, wanneer zij dat doen waar zij voor bedoeld zijn. Laten we zeggen dat het in het onderwijs om het onderwijs gaat en in de zorg om zorg, et cetera. Overal waar taakextrinsieke doelstellingen gaan meespelen, zoals financiële en commerciële, lopen we grote risico's dat de intrinsieke doelstellingen in het gedrang komen. Die discussie moeten we bij uitstek voeren als we het hebben over de zorg en de continuïteit van de zorg.

Toezicht is ook zo'n factor. Je zou je af kunnen vragen of het toezicht adequaat functioneert, of het niet tekortschiet. Daarnaast is het de vraag -- en dat is vooral een verantwoordelijkheid die in de politieke arena ligt -- of wij in het systeem van toezicht, zorg, voorzieningen, vergoedingen en dergelijke niet te

veel perverse prikkels hebben ingebouwd die bijvoorbeeld productieverhogend werken of die ertoe leiden dat wij niet meer kijken naar de belangrijkste zorg die gegeven moet worden maar naar de zorg die bedrijfsmatig het meeste oplevert. Al dat soort vragen is wel degelijk aan de orde in de analyse die gemaakt moet worden van wat er nu fout ging bij de zorginstellingen. Oftewel: ja, er zijn problemen.

Het is begrijpelijk dat de regering hier iets mee wil, maar de vraag is natuurlijk of dit de oplossing is. Er zijn, zo blijkt tot nu toe uit de hele behandeling, geen bestaande voorbeelden waarvoor deze wet nodig was. Ook zonder deze wet vond men oplossingen. Er zijn tot nu toe geen voorbeelden te bedenken van zaken waar deze wet iets aan verandert. Dat betekent dat wij met deze wet misschien wel een schoolvoorbeeld hebben van wat dan heet de risicoregelreflex. Wat dat betreft is het wel nuttig dat het wetsvoorstel hier voorligt. Er is, zo herinner ik de minister, een heel mooi programma dat heet Risico's en verantwoordelijkheden, dat de afgelopen jaren gedraaid heeft onder regie van BZK, waarbij ook het ministerie van VWS betrokken was en nog steeds is. Er is inmiddels een doorstart gemaakt omdat de overheid ontdekt heeft dat de neiging om tot oplossingen te komen via die risicoregelreflex er nog steeds is. Het lijkt mij dat deze wetsbehandeling maar eens moet worden voorgelegd aan de collega's van dat programma Risico's en verantwoordelijkheden om na te gaan wat er gebeurd is in het traject waardoor het zover gekomen is dat deze wet hier op tafel ligt.

Overigens komt die risicoregelreflex niet uit de lucht vallen. Er is wel degelijk een reden waarom dit gebeurt. Een van de belangrijkste aspecten daarvan lijkt mij te zijn dat bestuurders en politici vooral niet de indruk willen wekken dat zij niets doen aan problemen die gesignaleerd worden, dat zij aangesproken worden op hun verantwoordelijkheid daarin en dat zij daarom denken dat het een goede zaak is als zij in ieder geval maar iets doen. De vraag is of de minister kan aangeven hoe zij dit risico heeft verdisconteerd. Op welke wijze is zij bijvoorbeeld over dit concrete voorstel in gesprek geweest binnen dat kader Risico's en verantwoordelijkheden? Heeft zij ook overwogen dat er misschien andere, veel lichtere oplossingen zijn of dat het soms beter is om te onderkennen dat wij in een risicosamenleving leven waarin sommige dingen nu eenmaal gebeuren. Heel tragisch, heel vervelend, maar dan is het meer de vraag of er ook een zelfoplossend vermogen is binnen de sector of dat het echt allemaal met nieuwe regels moet worden afgedekt.

Ik ga kort in op de drie onderdelen van de wet om te zien dat bij elk daarvan de fundamentele vragen liggen over de werkbaarheid, de uitvoerbaarheid, de noodzaak en al die andere dingen waar wij naar moeten kijken.

Het eerste onderdeel dat ik noem is het tijdig signaleren van continuïteitsproblemen. Daar kun je je iets bij voorstellen. Als je het hebt over uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid is de grote

vraag natuurlijk of instellingen dat dan ook gaan doen. Zal een bestuur tijdig de problemen die het met de continuïteit waarneemt aankaarten? Geeft het daarmee niet een brevet van onvermogen af? Is de verleiding voor een bestuurder die ziet dat het ingewikkeld wordt niet groot om de problemen eerder onder het vloerkleed te vegen dan ze aan te kaarten? Nu moet dat bestuur dat gaan doen. Jazeker, maar hoe nemen we waar of dat inderdaad gebeurt? Zal deze wet werkelijk iets veranderen, behalve dan door te waarschuwen: u moet het wel echt doen; niet alleen nadenken maar ook dingen aankaarten? Als de bereikbaarheid van cruciale zorg zo wezenlijk is -- en wij kunnen ons dat voorstellen -- waarom is er dan geen visie op de landelijke spreiding van zorg? Is elk ziekenhuis in Amsterdam cruciaal? Ik draai het maar even om; het gaat niet alleen maar om de vraag wat cruciaal is in de periferie van dat land maar ook om de vraag of alles even cruciaal is in het centrum van het land. Is elke AWBZ-instelling cruciaal? Bij spoedeisende zorg kan ik me nog wel voorstellen dat je een landelijke dekking wilt hebben, maar is nu werkelijk elke AWBZ-instelling, van de kleinste tot de grootste, op gelijke wijze cruciaal te noemen? Op dat punt zouden wij graag een visie willen. Wat is dan precies de aard van de cruciale zorg? Waarom is bij deze aspecten van zorg voor de overheid een speciale taak weggelegd, dat zij die continuïteit ook moet borgen? Waarom geldt dat niet bij allerlei andere instellingen? Een betere onderbouwing zou ons daarbij wel helpen.

Het tweede onderdeel betreft de fusietoets en de daarbij behorende concentratie-effectrapportage. Het zijn mooie woorden, maar zoals gezegd, het is alleen procedureel vormgegeven. Er staat alleen maar dat men beter moet nadenken, maar eerlijk gezegd bedenkt een bestuur dat een besluit wil nemen, bijvoorbeeld een fusiebesluit, er heus wel een verhaal bij. Het nadenken daarover is daar echt geen oplossing voor. Er wordt namelijk wel nagedacht. De vraag is of dat met de juiste motieven, de juiste intenties en prikkels gebeurt. Het beter opschrijven en beter nadenken is echt het allerkleinste probleem en dus ook geen oplossing. Hoe toets je nu het verhaal dat verteld wordt als er geen inhoudelijke toets meer is? Dat is ons werkelijk een raadsel. Ja, de stakeholders moeten erbij worden betrokken en het is goed dat patiënten als stakeholder daar ook een stem in hebben. Natuurlijk, maar dat lost in dit geval niet heel veel op. Niet alleen is er daardoor een enorm informatieverschil en machtsverschil maar bijvoorbeeld de gemeente is niet per se een stakeholder. Dat hangt er maar net van af. Oftewel, de bestuurder kan vervolgens ook weer zelf en eigenlijk min of meer naar willekeur selecteren wie er stakeholder zijn en wie er een stem moet krijgen. Hoe wil de minister met dit voorstel regelen dat dit beter wordt? Dat is ons niet duidelijk.

Het derde onderdeel betreft de opsplitsingsbevoegdheid. Dat wil zeggen de aanwijzing in verband met de kwaliteit van zorg. Dat zou zin hebben als dat de kern van het probleem raakt, maar eerlijk gezegd is de kern van het probleem niet goed gedefinieerd. Daarbij is het

maar zeer de vraag of dit de oplossing is. De regering kan, zegt zij nadrukkelijk in de memorie van antwoord, geen voorbeeld verzinnen waar het zal hebben geholpen. Zij kan zelfs geen voorbeeld bedenken waar het zou helpen, want zij wil geen als-danredeneringen aangaan. Zij wil het alleen maar gebruiken als een soort dreigingsmiddel. Opeens moet ik denken aan de argumentatie waarom wij vroeger kernwapens dachten nodig te hebben. Een soort nucleaire optie. Een soort afschrikingsmiddel waardoor er geen heel erge dingen gaan gebeuren. Om te voorkomen dat er heel erge dingen gaan gebeuren, gaan wij heel erge wapens inzetten. Mijn fractie heeft dat in dat kader nooit begrepen en zij begrijpt het in dit kader niet. Een nucleaire afschrikingsoptie lijkt ons niet zo heel erg effectief.

Het argument dat de minister dan nog heeft is "de sector is in beweging". Daarom hebben we het nu niet nodig maar wie weet ooit. Eerlijk gezegd: elke sector is altijd in beweging. Ik begrijp niet waarom een dergelijk zwaar instrument nu zou moeten worden ingevoerd.

Het doel van deze wet is sympathiek, maar de wet is, lijkt ons, niet nodig en niet nuttig. Tot nu toe heb ik alleen gehoord dat de woordvoerder van de PVV daar anders over denkt. Het lijkt me dat de minister er nog wat werk aan heeft om de rest van deze Kamer te overtuigen. Misschien is het handig om wel te kijken naar de echte problemen, om daar beleid op te ontwikkelen. En dat is meer dan deze structuuraanpak, dat is ook een cultuuraanpak. Dan gaat het over taakextrinsieke motieven die moeten worden uitgebannen. Dat raakt onder andere aan salarissen, productieprikkel, vastgoed en dergelijke. Zonder enigszins op de suggestie mee te gaan dat de hele sector wat dat betreft een probleem is; dit is wel een element dat soms gevonden wordt. Eerlijk gezegd, dit is een van de schaduwzijden die ook aan marktwerking zitten. Marktwerking heeft ook voordelen. Ik ben er niet principieel op tegen, maar dit is wel een van de schaduwzijden en dat vraagt om een aanpak. Gewerkt moet bijvoorbeeld primair ook worden aan een maatschappelijk verantwoorde ondernemingsattitude bij bestuurders en toezichthouders. Dat vraagt ook nogal wat werk. Maar dat is een cultuurwijziging en geen structuurwijziging. Ik denk ook aan de inspectie die een meer inhoudelijke rol kan spelen in het aanspreken, meekijken en al die dingen meer en niet alleen maar procedureel kan toetsen. Ik denk ook aan een stelselverantwoordelijkheid die een inhoudelijke visie veronderstelt bij de overheid. Dat zijn zaken waar we het over moeten hebben. Dan kunnen we aan de cultuur ook heel wat verbeteren.

Ten slotte is het oude adagium wat mij betreft hier volstrekt op zijn plaats. De Eerste Kamer is er niet om het goede te creëren maar om het kwade te blokkeren. En bij het kwade hoort onder andere een wet die wel mooi bedacht is en goede intenties heeft, maar niks oplost, niks verbetert en niet nodig is.

*N

Mevrouw **Scholten** (D66): Voorzitter. Ik heb met grote belangstelling geluisterd naar alle woordvoerders voor mij. Zoals mevrouw Dupuis zei, zou ik ermee kunnen volstaan om naar hun inbrengen te verwijzen. Ik heb namelijk zelden in deze Kamer meegemaakt dat er in een debat vrijwel Kamerbreed zo veel vragen en kritiek op de minister afkomen. Ook ik zal mij daaraan schuldig maken. Ook ik heb heel veel vragen en heel veel kritiek.

De D66-fractie heeft de minister reeds te kennen gegeven, de wet met voorzichtige belangstelling te hebben gelezen. De kritiek van de Raad van State was duidelijk; de antwoorden van de minister nog niet. Mijn fractie hecht er groot belang aan om in dit debat het doel en de effectiviteit van de wet te verhelderen. We zouden dat graag zien op de volgende punten: de fusietoets, de uitvoering van de wet, de vangnetstichting en de splitsingsbevoegdheid.

Maar eerst moet mij een opmerking van het hart. Wetten met betrekking tot toezicht dienen te worden gemaakt indien er iets fundamenteel mis is of wanneer er sprake is van een lacune in de huidige wetgeving. We hebben de minister daarnaar gevraagd maar ze is tot nu toe niet met overtuigende voorbeelden gekomen. Dit leidt ertoe dat deze wet de vraag oproept: voor welk probleem is deze wet de oplossing? Welk doel beoogt de minister? Het gaat hier over een stapeling van toezicht en met nog meer toezicht wordt verantwoordelijkheid een diffuus begrip. In dit licht hoort mijn fractie graag van de minister waar en bij wie de eindverantwoordelijkheid ligt als het misgaat bij een fusie. Wanneer zeg je dat iets misgaat? Volgens de minister in het schriftelijk verslag zijn er met de ACM geen problemen, maar toch moet de NZa met een nieuwe fusietoets komen. Waarom? Om te toetsen of met de belangen van alle stakeholders voldoende rekening is gehouden. De vraag die dan opkomt is: welke rol hebben de verschillende toezichts- en gezagsorganen in het proces? Het gaat hierbij om de IGZ, de ACM, de raad van toezicht en de raad van bestuur.

Ik kom bij mijn eerste punt, de fusietoets. De toegevoegde waarde daarvan wordt niet zichtbaar gemaakt aan de hand van praktijkvoorbeelden. We hebben hier eerder gehoord vandaag. De wet steunt louter op de hypothese dat fusies niet goed verlopen. Daarnaast is de motivering ook onduidelijk. De minister stelt enerzijds dat de huidige fusies niet voldoende onderzocht zijn. Anderzijds stelt zij dat ideale schaalgrootte niet bestaat en dat het vooral aan interne keuzes is voorbehouden of een zorgaanbieder zijn werk goed doet. Hoe verhouden deze verschillen zich tot elkaar? Ik wil wel een schot voor de boeg geven. Kan de minister de D66-fractie uitleggen welke andere opties zij heeft overwogen behalve een nieuwe externe toezichthouder benoemen en daarmee een nieuwe fusietoets in het leven roepen? Heeft de minister bijvoorbeeld gedacht aan versterking van de medezeggenschap of van het interne toezicht?

De minister heeft is in de memorie van antwoord gereageerd op vragen over de fusie-

effectrapportage, waarvoor dank. Deze beantwoording leidt echter tot enige verwarring. Ik hoop dat de minister duidelijkheid kan verschaffen. Volgens de Wet medezeggenschap cliënten zorginstellingen heeft de cliëntenraad adviesrecht over fusies. Dat is in de nieuwe Wet cliëntenrechten zorg niet anders. Ook de ondernemingsraad heeft adviesrecht. Hoe ziet de minister in dit licht de fusie-effectrapportage als ondersteuning aan de medezeggenschap? Ook stelt de minister dat besturen van zorgaanbieders gefaciliteerd worden om relevante stakeholders erbij te betrekken en ook dat de fusie-effectrapportage noodzakelijk is. Dit leidt tot de vraag: worden stakeholders er nu niet bij betrokken? Schiet het adviesrecht tekort? Ik zou de minister hier nog een keer de mogelijkheid willen bieden om mij en mijn fractie ervan te overtuigen dat deze toets echt noodzakelijk is, want tot op heden is dat nog niet gelukt.

Het punt over nut en noodzaak raakt ook aan de uitvoering van de wet. Deze toevoeging aan het palet van activiteiten bij een fusie leidt tot ineffectiviteit. Met deze wet gaat er meer tijd in de voorbereiding van een fusie zitten. Er komen langere doorlooptijden. Het proces kost meer omdat er extra verslaglegging vereist is. Volgens de minister zijn deze kosten gerechtvaardigd vanwege het publieke belang, maar de minister vergeet dat de kosten op het zorgbudget drukken en ook dat zorgaanbieders meer en meer zuchten onder de last van de bestuurlijke taken die telkens weer op hun bordje komen. Ook mevrouw Dupuis maakte dat punt. Kan de minister inzichtelijk maken dat de verlenging van doorlooptijden en de kosten bijdragen aan het volgens haar beoogde doel?

Het derde punt, de vangnetconstructie, vraagt ook om een nadere toelichting. Graag hoor ik van de minister wat zij onder een overmachtsituatie verstaat en wanneer er nu precies wordt gestart met het oprichten van een vangnetstichting. Is dat bij elke "overmacht"-melding die via de zorgverzekeraars binnenkomt? Of wordt eerst gewacht totdat overmacht is bewezen en wordt de put pas gedempt als het kalf verdronken is?

Wanneer ontstaat de meldingsplicht van de zorgverzekeraars? Kan er wel op tijd aan de bel worden getrokken door een zorgverzekeraar? De zorgverzekeraars hebben zorgplicht. Dat staat nu eenmaal in de wet onomstotelijk vast. Zij zijn en blijven verantwoordelijk. Wanneer moeten zij deze verantwoordelijkheid overdragen? Ook op dit punt waren de antwoorden van de minister totaal niet overtuigend. Graag een reactie van de minister.

Ik kom bij het laatste punt: de opsplitsingsbevoegdheid. Deze bevoegdheid geeft de minister de mogelijkheid om in te grijpen bij te grote instellingen. Het is niet de bedoeling dat de bevoegdheid gebruikt wordt om andere fusies af te dwingen. Deze bevoegdheid wordt al beschouwd als een sloophamer die deel uitmaakt van het instrumentarium van de minister. In dit opzicht verwondert het mij dat er gesproken wordt over een handhavingsinstrument. Ik heb nog nooit een handhaver met een sloophamer gezien en al helemaal niet om er alleen mee te kunnen dreigen.

Gaat de minister er bij het opnemen van deze opsplitsingsbevoegdheid niet per definitie van uit dat het in de toekomst misgaat? En is het verplicht opsplitsen van zorgorganisaties een wel heel bijzondere vorm van overheidsbemoeienis? De overheid dient zich op een terrein als dit zeer terughoudend op te stellen en slechts bij hoge uitzondering in te breken in private verhoudingen. Waarom is het toch nodig om nu al instrumenten in de gereedschapskoffer te hebben?

Er valt nog meer over te zeggen, maar ik ga afronden. Het verbaast mijn fractie dat deze wet wordt voorgesteld, terwijl de overheid voortdurend roept dat zij op heel veel terreinen maar al te graag terugtreedt. Deze tegenstrijdigheid is voor onze fractie onbegrijpelijk. Daar komt bij dat deze wet om met de woorden van de Raad van State te spreken een zeer ingrijpende maatregel is. Ik daag de minister nogmaals uit, ons uit te leggen waarom deze nieuwe verplichtingen voor zowel zorgverzekeraars als zorgaanbieders, met als afsluiting een zwaar dreigingsinstrument, echt noodzakelijk zijn.

De minister zal uit dit alles hebben waargenomen dat mijn fractie niet staat te trappelen om dit wetsvoorstel te omarmen. Maar toch wachten we de reacties van de minister met belangstelling af.

*N

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Voorzitter. Het Rijk is verantwoordelijk voor het borgen van de kwaliteit en de bereikbaarheid van zorg. Om die verantwoordelijkheid waar te maken, is dit wetsvoorstel volgens de regering bedoeld. De kritiek van de Raad van State op dit wetsvoorstel was niet mals. De Raad van State heeft bezwaar tegen het voorstel en heeft de regering in overweging gegeven, het voorstel niet aldus aan de Tweede Kamer te zenden. De regering heeft op een aantal punten het voorstel gewijzigd maar in zijn kern is het in stand gebleven. De PvdA-fractie heeft voor zichzelf de vraag beantwoord of voor de drie genoemde elementen van de wet een wettelijke grondslag noodzakelijk is en of de nieuwe bevoegdheden niet al in bestaande wetten geregeld zijn.

Ten aanzien van het eerste element van dit wetsvoorstel -- de continuïteit van cruciale zorg -- pakt deze afweging positief uit. De Nederlandse Zorgautoriteit heeft momenteel niet de bevoegdheid om af te dwingen dat zorgaanbieders en zorgverzekeraars met elkaar afspraken maken over het signaleren van risico's ten aanzien van de continuïteit van zorg. Daarnaast regelt dit wetsvoorstel de geheimhouding van de signalen over continuïteitsrisico's. Is de continuïteit van zorg al in een andere wet geregeld? Niet helemaal. Wat wel geregeld is, in de Zorgverzekeringswet en de AWBZ, is dat zorgverzekeraars een zorgplicht hebben, met andere woorden: ze zijn gehouden om kwalitatief goede zorg in te kopen en te zorgen voor continuïteit van zorg. In de Wet marktordening gezondheidszorg is het toezicht van de Nederlandse Zorgautoriteit geregeld op de doelmatigheid en de

rechtmatige uitvoering van de AWBZ door zorgkantoren en de rechtmatige uitvoering van de Zorgverzekeringswet door zorgverzekeraars. Maar als de Nederlandse Zorgautoriteit in het kader van haar reguliere toezicht reden ziet handhavend op te treden, is er kans dat de continuïteit van cruciale zorg reeds in het geding is. Het onderhavige wetsvoorstel leidt tot vroegtijdige signalering door af te dwingen dat vroegtijdige afspraken worden gemaakt over potentiële continuïteitsrisico's. En daarenboven kan de Nederlandse Zorgautoriteit de zorgverzekeraars de verplichting opleggen om risico's voor de continuïteit van zorg te melden, terwijl die melding nu nog vrijwillig is. Conclusie: de PvdA-fractie beantwoordt de vraag naar de noodzaak van een wettelijke grondslag voor de voorstellen ten aanzien van de continuïteit van zorg en de toegevoegde waarde ten aanzien van bestaande wetgeving positief. Al wil zij wel opgemerkt hebben dat het de vraag is of de nettowinst opweegt tegen de regelgeving die ervoor nodig is. Ik verzoek de minister om op die balans nader in te gaan.

De heer **Flierman** (CDA): Mevrouw Ter Horst geeft aan dat er een publiekrechtelijke regeling nodig is om tussen zorgaanbieders en zorgverzekeraar veilig te stellen dat bepaalde financiële informatie tijdig wordt uitgewisseld met tussenpartijen. Hoe denkt zij over het regelen van dat soort dingen via privaatrechtelijke afspraken? Is er echt wetgeving nodig om afspraken die je in het maatschappelijk verkeer toch als normaal zou beschouwen, veilig te stellen?

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Daarom heb ik ook gezegd: ons uitgangspunt is geweest dat, als je als Rijk je verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en de toegankelijkheid van zorg wilt waarmaken, je er op de een of andere manier voor moet zorgen dat dat soort afspraken publiekrechtelijk geregeld is. Daarmee zou een privaatrechtelijke regeling onvoldoende zijn.

De heer **Flierman** (CDA): Als de zorgverzekeraars al de zorgplicht hebben, lijkt het mij als uitvloeisel van die plicht vrij normaal dat ze in hun contracten met zorgaanbieders vastleggen dat er een bepaalde zekerheid is dat de continuïteit geborgd is. Dan hoeft je dat toch niet nog een keer te regelen in de wet?

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): In het debat is steeds gevraagd of je alles aan het veld kunt overlaten. Moet je high trust in de zorgpartijen hebben, of zijn er dingen die je als overheid moet willen regelen? De Partij van de Arbeid vindt dat wat in dit wetsvoorstel wordt geregeld, een kleine plus is ten opzichte van wat nu al mogelijk is. Wij vinden het acceptabel en ook verdedigbaar dat je iets dergelijks in een wet vastlegt en niet aan de publieke partijen overlaat.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): De kleinste plus is altijd het tekentje dat een voetnoot aangeeft, en niet heel veel meer dan dat. Als het

gaat om de continuïteit van de zorg, bedoelen we hopelijk niet per se de continuïteit van de zorginstellingen, maar van de zorg als zodanig. Daar is de zorgverzekeraar immers al verantwoordelijk voor, zoals collega Ter Horst terecht aangeeft. Is de vraag die zij stelde, of het niet al wettelijk geregeld is, daarmee niet eenduidig met "ja" beantwoord? Ja, het is wettelijk geregeld, namelijk als verantwoordelijkheid van de zorgverzekeraar, die moet zorgen dat de zorgcontinuïteit beschikbaar is, ook als dat betekent dat hij van de ene naar de andere zorginstelling zou moeten overgaan. Is de vraag van collega Ter Horst niet gewoon met "ja" beantwoord?

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Nee. Als u naar mij hebt geluisterd, wat u uiteraard heel goed hebt gedaan, dan weet u dat het vooral gaat om de melding van de risico's, die op dit moment nog vrijwillig, en niet verplicht is. Dat is een verschil tussen dit wetsvoorstel en de huidige regeling. Verder zit aan de melding die wordt gedaan een zekere vertrouwelijkheid. Ook dat wordt met dit wetsvoorstel geregeld.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Ik heb in mijn bijdrage gevraagd hoe die meldingsplicht gaat werken. Gaat een bestuurder van een zorginstelling op eigen initiatief zeggen: we hebben een probleem? Of heeft een bestuurder de neiging om dat onder het vloerkleed te vegen? Zo ja, gaat deze wet op dat punt dan iets opleveren?

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Je weet nooit precies hoe het uitpakt, maar ik hoop dat dit wetsvoorstel ertoe strekt dat die melding wordt gedaan. Waar het nu nog vrijwillig is, wordt het verplicht. Het prettige is dat, als die melding wordt gedaan, dit niet onmiddellijk leidt tot de teloorgang van die zorgorganisatie, omdat dat in een zekere vertrouwelijkheid kan. Maar met die melding kunnen stappen worden genomen om daaraan iets te doen. Dat ziet mijn fractie als een plus van dit wetsvoorstel.

Mevrouw **Scholten** (D66): De uitvoerbaarheid van deze meldingsplicht geeft behoorlijk veel problemen. Gaat u daar nog op in? Ik begrijp namelijk uit uw betoog dat u ervan uitgaat dat er één zorgverzekeraar is, met één zorgaanbieder. De zorgaanbieder heeft financiële problemen. Die ene zorgverzekeraar moet dan de NZa bellen om dat te melden. Maar de meeste zorgaanbieders in ziekenhuizen hebben contracten met meerdere verzekeraars. Moeten al die verzekeraars als een soort corporatie eerst met elkaar gaan overleggen wie de melding doet en wanneer? Welke standaarden gaan daarvoor gelden? Dat alles is in de wet niet geregeld. Ik vermoed dat de minister ons daarover straks uitvoerig zal informeren, maar het is wel iets wat uw fractie heel goed in haar achterhoofd moet houden bij haar positieve geluid over dit wetsvoorstel.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): De implementatie van de wet is ook voor mijn fractie een belangrijk punt

van overweging. Maar ik ga ervan uit dat, op het moment dat dit wetsvoorstel hier wordt aangenomen, dit bij de zorgverzekeraars en andere partijen ertoe leidt dat men een weg gaat bedenken om deze wet in de praktijk op de makkelijkste manier uit te voeren.

De PvdA-fractie heeft ook ten aanzien van het tweede element uit de wet, namelijk de aanscherping van de zorgspecifieke fusietoets de vraag naar de noodzaak van de wettelijke verankering en de toegevoegde waarde voor zichzelf beantwoord. Momenteel is er geen fusietoets die een fusie kan tegenhouden als door de fusie de kwaliteit en de bereikbaarheid van zorg in het geding komen. Met dit wetsvoorstel kan de Nederlandse Zorgautoriteit op grond van de in dit wetsvoorstel opgenomen verplichte fusie-effectrapportage de voorgenomen fusie toetsen op effect op kwaliteit en bereikbaarheid en zo nodig de fusie tegenhouden. Wettelijke verankering is nodig om de fusie-effectrapportage afdwingbaar te maken. Is er niet al een fusietoets? Ja, de Autoriteit Consument & Markt is bevoegd om op grond van de Mededingingswet een fusietoets uit te voeren. Maar op grond van deze wet is het niet mogelijk om een fusie tegen te houden vanuit kwaliteitsoverwegingen. De PvdA is van mening dat dit voorstel een nuttige toevoeging is aan het bestaande instrumentarium.

Mevrouw **Scholten** (D66): Ik probeer mevrouw Ter Horst te begrijpen, maar ik ben eventjes de weg kwijt. Een van de redenen in het wetsvoorstel zoals het naar de Raad van State is gestuurd, was dat de NZa de fusietoets uit zou moeten voeren op basis van kwaliteit. De Raad van State zei daarover dat daarvoor geen standaarden aanwezig zijn, en dat hij daarom de minister adviseert om dat onderwerp uit de toets te halen. Dat advies heeft de minister verstandig genoeg opgevolgd. Maar nu zegt mevrouw Ter Horst in haar betoog dat die fusietoets juist is bedoeld om het veld weer een kwaliteitsstandaard te geven. Dan begrijp ik het niet.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Als dat niet klopt: mijn beeld is dat er op twee dingen wordt getoetst en dat dit aanvullingen zijn op de huidige toets. Dat gebeurt vooral op grond van kwaliteitsoverwegingen. Maar misschien hebt u gelijk dat die uit de wet zijn gehaald. Dan blijft nog wel over dat sprake is van een toets op de bereikbaarheid van de zorg.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Wat vindt u dan van de civiele actie die nu door de NCPF is ingesteld tegen een fusiebesluit? Ik geloof dat in die zaak nog geen uitspraak is gedaan. Maar is dat geen elegant middel dat dus kennelijk wel gebruikt kan worden? Waarom is dat voor de PvdA niet voldoende? Dit staat in een wetsvoorstel met drie verschillende zaken die alle op hun eigen wijze enorm veel bureaucratisering met zich meebrengen. Waarom niet gezocht naar civiele procedures om hetzelfde resultaat te bereiken?

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Ik geef hetzelfde antwoord als net aan de heer Flierman: je weegt als fractie af of je vindt dat alles publiekrechtelijk moet worden geregeld, of op onderdelen publiekrechtelijk, of dat je vindt dat het Rijk daarin geen rol heeft. De PvdA-fractie vindt het nuttig als op deze manier aan organisaties de eis wordt gesteld om met een rapportage over het effect van de fusie te komen, en die daadwerkelijk te kunnen toetsen. Maar nogmaals, er zal altijd een verschil van inzicht zijn als het gaat om meer of minder bij de overheid en private partijen.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik ben ook een beetje verbaasd dat mevrouw Ter Horst denkt dat deze toetsing over de inhoud gaat. In de memorie van antwoord staat heel duidelijk dat het een procedurele toetsing is: er wordt getoetst of de procedures goed doorlopen zijn. Op bladzijde 9 van de memorie van antwoord staat: de regering heeft dan ook geen mening over schaalgrootte op zich, maar wel over slecht nadenken. Verderop staat: het wetsvoorstel is zo opgesteld dat de verantwoordelijkheid voor continuïteit en kwaliteit bij de sector zelf wordt gelegd. Dat geeft toch aan dat het helemaal niet goed geregeld is, als je ten minste vindt dat er wel aandacht moet zijn voor de verantwoordelijkheid van de zorg voor de kwaliteit en de continuïteit?

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): De schaalgrootte die u noemt, is weer wat anders dan kwaliteit. Ik kan mij voorstellen dat de regering zegt dat er geen directe relatie is tussen schaalgrootte en kwaliteit. Ik zou wel eens willen dat de regering een wat meer consistente opvatting had over schaalkwaliteit, want op het ene domein wordt er gedecentraliseerd, en wordt een kleine schaalgrootte kennelijk positief beoordeeld -- ik noem het onderwijs -- maar op een domein als het bestuurlijk stelsel worden stadsdelen afgeschaft vanuit het idee dat je iets beter op grote schaal kunt doen. Dat geeft wel aan dat het heel moeilijk is om een relatie te leggen tussen schaalgrootte en kwaliteit. Maar je zou er als kabinet wel over kunnen nadenken op welke domeinen sprake moet zijn van minder schaalgrootte, omdat dat de kans op kwaliteit vergroot, en op welke domeinen sprake zou kunnen zijn van meer schaalgrootte. Op dat punt ben ik het dus met u eens. Maar nogmaals, onze beoordeling van het wetsvoorstel is dat wat hier geregeld wordt, iets meer is dan de fusietoets die door de Autoriteit Consument & Markt wordt gedaan.

De heer **Flierman** (CDA): Mijn beeld was ook dat deze wet vooral procedureel een oordeel geeft over kwaliteit, en dat de overheid juist nadrukkelijk weigert daarover een oordeel te vellen. Ik wijs op het wetsvoorstel dat we binnenkort gaan behandelen over het Kwaliteitsinstituut. Ook daar zegt de regering nadrukkelijk: het inhoudelijke oordeel over de kwaliteit is aan het veld, en niet aan de overheid. Graag nog een reactie van u, en wellicht te zijner tijd ook nog van de minister.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Het is misschien not done om te verwijzen naar de politieke achtergrond van de minister, maar ook daarbij speelt de afweging een rol wat je aan de overheid moet overlaten en wat aan het veld. Mijn fractie vindt dat je de kwaliteit van de zorg aan het veld moet overlaten, tenzij je echt van mening bent dat men er een potje van maakt. Dan is er reden om in te grijpen.

De PvdA is van mening dat dit voorstel een nuttige toevoeging is aan het bestaande instrumentarium. De PvdA heeft echter drie vragen aan de minister. Een: wordt een voorgenomen fusie ook beoordeeld op het "too big to fail"-gehalte, en zo ja, door wie? Door de Autoriteit Consument & Markt of door de Nederlandse Zorgautoriteit? Zo ja, op grond van welke criteria? Nu is reeds sprake van zorgverzekeraars die zo groot zijn dat ze bij omvallen niet overgenomen kunnen worden door een andere verzekeraar. Als dat met bijvoorbeeld ziekenhuizen ook het geval zou zijn -- dat is niet denkbeeldig -- is de continuïteit van zorg pas echt in gevaar. De tweede vraag van de PvdA betreft voorgenomen samenwerking tussen zorginstellingen die geen fusie wordt genoemd. De PvdA-fractie vond het antwoord van de regering op haar vraag of in het geval van een alliantie de concentratietoets aan de orde kan zijn, niet overtuigend. De regering zegt in haar antwoord namelijk dat het afhangt van de concrete invulling van de alliantie en van de invulling die in de Mededingingswet aan het begrip "concentratie" wordt gegeven. Dat antwoord had met alle respect een hoog kluitje-in-het-rietgehalte, dus ik zal het nog een keer proberen. Stel: twee grote academische ziekenhuizen in één gemeente kondigen in een persbericht aan dat ze een bestuurlijke fusie aangaan in de vorm van een alliantie. Wie gaat dan toetsen of hier sprake is van een voorgenomen fusie en op welke wijze is dan de onderhavige wetgeving van toepassing? De derde vraag betreft de kosten van de zorg. Efficiencywinst wordt nogal eens als reden voor fusie aangemerkt, maar er wordt vreemd genoeg niet op getoetst. Ook als je niet op kwaliteit toetst, kun je wel op efficiency toetsen. Kan de minister aangeven of zij het wenselijk acht dat de fusie-effectrapportage ook een onderbouwde berekening van de te verwachten efficiencywinst bevat?

Het derde element van het wetsvoorstel -- de opsplitsingsbevoegdheid of anders gezegd de aanwijzingsbevoegdheid tot wijziging van de organisatiestructuur -- heeft de meeste kritiek gekregen van de Raad van State. De regering heeft het wetsvoorstel zo aangepast dat duidelijk is dat er sprake moet zijn van een ultimatum remedium, dus als alle andere middelen hebben gefaald. En in het aangepaste wetsvoorstel is aangegeven wanneer het middel proportioneel is. De minister put zich ook in de schriftelijke beantwoording van vragen van deze Kamer uit in uitleggen dat het slechts het knuppeltje in het kastje is dat alleen in noodgevallen wordt gebruikt en eerder als stok achter de deur dan als daadwerkelijk sanctiemiddel gebruikt zal worden. De PvdA-fractie vindt die aanpassingen en de houding van de minister

verstandig en ziet de noodzaak van een wettelijke regeling bij een zo verstrekkende bevoegdheid uiteraard in. De toegevoegde waarde van deze bevoegdheid boven de mogelijkheid die de inspectie nu al heeft om in te grijpen als de kwaliteit onder de maat is, vindt de PvdA echter nog niet evident. Zij verzoekt de minister in haar beantwoording op die toegevoegde waarde in te gaan.

In de schriftelijke gedachtewisseling met de regering is veel gesproken over de vermeende overbodigheid van de onderhavige wetgeving. Mijn collega's hebben daar nog een schepje bovenop gedaan. En er is ook gesproken over de druk die deze wetgeving weer op de sector zou leggen. De PvdA-fractie vindt dit zoals betoogd onvoldoende argument om tegen het wetsvoorstel te zijn, maar zou wel van de minister willen horen hoe zij tot verlaging van de regeldruk in de zorgsector wil komen, zodat de door de regering zo vaak beleden eigen verantwoordelijkheid van de zorgsector ook echt gestalte kan krijgen. De PvdA-fractie wil echt zien dat het kabinet ook in de zorg werk maakt van haar voornemen de regeldruk in 2017 met 2,5 miljoen euro te verlagen ten opzichte van 2012 en zou graag voor de zomer een voorstel hiervoor tegemoet willen zien. Ik verzoek de minister in te gaan op de suggestie van de PvdA om, teneinde de vinger aan de pols te kunnen houden, alle VWS-wetsvoorstellen die het parlement nog niet hebben bereikt te voorzien van een ex-antebeoordeling van de gevolgen voor de regeldruk. En voor de implementatie van alle wetsvoorstellen die de afgelopen vijf jaar zijn aanvaard én die reeds in behandeling zijn bij het parlement de regeldrukgevolgen te bepalen. Afhankelijk van het antwoord van de minister zullen wij een motie met die strekking indienen.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 10.30 uur tot 10.33 uur geschorst.

*B

!Algemene financiële beschouwingen!

Aan de orde zijn:

- de algemene financiële beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota 2014 (33750).

De **voorzitter**: Ik heet de minister en de staatssecretaris van Financiën van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. Vandaag behandelen wij in zekere zin de eerste echte begroting van het kabinet-Rutte/Asscher. De vorige keer ging het nog meer om een mengvorm van Rutte I en Rutte II. In het debat vorig jaar hebben we als CDA aangegeven op basis van welke criteria

wij de minister van Financiën te zijner tijd zullen beoordelen. Het gaat daarbij om gevoel voor humor, hervormen en een solide beleid. Deze normen zijn de afgelopen tijd niet gewijzigd. In het debat vorig jaar over de begroting voor 2013 hebben we als CDA drie richtinggevende, piketpaalslaande moties ingediend. De gedachten achter deze moties zijn duidelijk terug te vinden in de tegenbegroting van het CDA in de Tweede Kamer, maar jammer genoeg minder in het beleid van deze minister van Financiën.

Bij het begin van deze algemene financiële beschouwingen wil ik in het kort stilstaan bij de drie moties van vorig jaar. De motie over de zogenaamde terugsluisoperaties, bijvoorbeeld btw omhoog en ib naar beneden, hebben we aangehouden, gelet op de toezegging van de staatssecretaris deze uit te voeren. Volgens de Miljoenennota is dit voor de btw en de vergroening gebeurd bij het Belastingplan. Ons definitieve oordeel zullen we daar geven. Wel wil ik de staatssecretaris hier vragen in grote lijnen aan te geven, hoe de verhoging van de btw en de milieuheffingen in de komende jaren wordt gecompenseerd door belastingverlagingen elders. De beide andere moties zijn wel in stemming gebracht en verworpen. Indien de motie over het niet verder verhogen van de lasten zou zijn aangenomen en uitgevoerd, dan zou volgens ons de minister van Financiën nog sneller het draagvlak onder zijn beleid hebben kunnen verbreden.

De tweede verworpen motie ging over het probleem dat de zorg en andere meer consumptieve uitgaven de meer toekomstgerichte uitgaven in de begroting verdringen. Beleidsmatig is deze motie niet uitgevoerd. Het doet ons echter goed dat in de analyses in de Miljoenennota veel aandacht aan het probleem wordt geschonken. Ik heb niet de gehele parlementaire geschiedenis van ons land bestudeerd, maar ik heb zelf de ruwe indruk dat er in de eerstvolgende Miljoenennota nog nooit zo veel aandacht is besteed aan een verworpen motie. Daarvoor dank aan de minister en het ambtelijk apparaat. De bij de algemene politieke beschouwingen toegezegde nadere analyse op dit punt wachten wij met grote belangstelling af. De minister is er in geslaagd draagvlak voor de begroting voor 2014 te vinden bij D66, de ChristenUnie en de SGP. Het feit dat er een overeenkomst is, beoordelen wij als zodanig positief. Het is vooral goed voor het vertrouwen, nationaal en internationaal, in het vermogen van ons land onze problemen op te lossen. We zijn het met collega Holdijk eens dat op onderdelen het beleid beter is geworden. Soms echter wel in de zin van minder slecht.

Naast dit akkoord heeft het kabinet veel akkoorden gesloten met het maatschappelijk middenveld: sociaal akkoord, energieakkoord, zorgakkoord en onderwijsakkoord. Het CDA is van nature een groot voorstander van dergelijke akkoorden met de samenleving. Hierbij passen begrippen als "verantwoordelijke maatschappij" of ook wel "participatiemaatschappij". Het is ons opgevallen dat dit begrip in de Miljoenennota nauwelijks voorkomt.

Tijdens de algemene politieke beschouwingen heeft collega Barth uitgebreid gesproken over de grote verdiensten van oud-premier Den Uyl. Deze wil ik hier onder meer ter wille van de tijd niet allemaal herhalen. Wel was Den Uyl kritisch over sociale akkoorden, omdat het risico daarbij altijd aanwezig is dat de prijs voor een akkoord wordt doorgeschoven naar de overheid. Het bewaken van dit proces ligt primair bij het kabinet en de Tweede Kamer.

Uiteraard wordt in de discussie vaak verwezen naar het Akkoord van Wassenaar uit de vorige eeuw. Bij de totstandkoming van dat akkoord heeft de analyse van de beroemde Prof. dr. D.B.J. Schouten een grote rol gespeeld. In zijn visie is het verhogen van lonen alleen maar om de mensen in staat te stellen meer belastingen te betalen schadelijk voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Veel beter is het loonmatiging te combineren met het niet verhogen, zo mogelijk zelfs verlagen van de belastingen. Deze uitruil is goed voor de werkgelegenheid en laat de bestedingen intact. Graag zou ik de minister van Financiën willen oproepen dit element in te brengen in de verdere discussies met de sociale partners, zowel op nationaal als sectoraal niveau. Ziet de minister hier haalbare mogelijkheden?

Het is mij opgevallen dat de aandacht bij de algemene politieke beschouwingen en de algemene financiële beschouwingen in de Tweede Kamer en de algemene politieke beschouwingen bij ons in de Eerste Kamer heel erg gericht is geweest op nationale problemen. Europa is weinig aan bod gekomen. Indien dit het geval is geweest omdat steeds meer politici met een rekenmachientje in de duinen zijn gaan zitten, om met oud-minister Ruting te spreken, dan is dat zorgelijk. Het is ook mogelijk dat velen het idee hebben dat de problemen in Europa min of meer onder controle zijn en dat we daarom meer kunnen letten op de vraag waarom ons land afwijkt van de ontwikkelingen in de EU en met name van die bij onze oosterburen. In onze bijdrage aan de algemene politieke beschouwingen zijn we van het laatste uitgegaan.

Voor ons land is de ontwikkeling in de wereld van het allergrootste belang. De G20 speelt hierbij een belangrijke rol. Al sinds enkele jaren doen wij daaraan niet meer mee. Hoe is de relatie tussen Nederland en de G20? Loopt dit via de EU? Speelt de Benelux hier nog een rol? Kan de minister aangeven hoe dit nu functioneert? Bij het IMF en de Wereldbank speelt de discussie voor het maken van ruimte voor de opkomende economieën. Hoe is de stand van zaken op dat punt?

Bij het lezen van de Macro Economische Verkenning ontstaat een beeld dat de wereld zich op economisch gebied in rustiger vaarwater bevindt. Uiteraard is dat beeld niet zonder grote onzekerheden. De nieuwe landen zoals China en Brazilië zullen zich meer moeten inzetten voor het bevorderen van het milieu en de sociale dimensie. Op milieugebied biedt dat ook weer mogelijkheden voor onze export. Handelsmissies naar China en Indonesië passen geheel in dit beleid. Het is voor ons allen interessant te kunnen volgen hoe deze

processen zich zullen voltrekken in democratische en minder democratische landen binnen deze groep. In Amerika zal er ook iets moeten gebeuren aan de steeds maar oplopende staatsschuld. Ook dat is een moeizaam proces, met risico's. In de Macro Economische Verkenning wordt ook het sterke stimuleringsprogramma in Japan van premier Abe een risico genoemd. Dat zijn de zogenaamde Abenomics. Blijven stimuleren bij een zeer grote staatsschuld is ook het advies van veel economen aan onze minister van Financiën. Wij steunen de minister in zijn afwijzing op dit punt, met name omdat ons land zeer afhankelijk is van het buitenland, waardoor veel bestedingen naar het buitenland zullen wegvloeien. Wij zien de ontwikkeling in Japan als een belangrijke testcase of deze stimuleringsfilosofie wel werkt bij grote landen.

Voor de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking zien wij een grote taak ook Afrika bij de wereldeconomie te betrekken. Deels lukt dat al heel goed, deels nog niet. Op economisch gebied dreigt Europa achter te blijven lopen. Wij hebben grote waardering voor de inzet van de minister van Financiën op Europees vlak. De verwachting in de Macro Economische Verkenning van vorig jaar dat politici en centrale bankiers alles zullen doen wat nodig is om een escalatie van de eurocrisis te voorkomen is gelukkig uitgekomen. Tevens zijn belangrijke vorderingen gemaakt op het gebied van de bankenunie. Ook daarover is veel informatie opgenomen in de Miljoenennota. De banken in Amerika staan er gemiddeld sterker voor dan de banken in Europa. Dit was ook al het geval voor de crisis van 2008. Hoe staat de minister tegenover de wens van velen de banken in Europa sneller te saneren? En wat zijn hiervan de risico's?

In het debat over de euro werd en wordt veel gesproken over de tegenstelling tussen Noord en Zuid. Volgens ons is dat een heilloze discussie. In dit licht vonden wij het goed te lezen in de Miljoenennota dat er bij de sterke banken in Europa twee Spaanse en één Griekse bank zitten. Tijdens een bijeenkomst in Nieuwegein van het CDA in de provincie Utrecht met de CDU uit Paderborn nuanceerde oud-minister Aart-Jan de Geus deze tegenstelling ook nog met een verwijzing naar de vergrijzing, die per lidstaat zeer verschillend is. Volgens hem moet je bij de discussie over de houdbaarheid van de staatsschuld ook rekening houden met de te verwachten bevolkingsgroei. Is de minister het hiermee eens? En speelt dit een rol in de discussies in Europa? Wij wijzen een Alleingang van ons land binnen Europa af, net als een Alleingang van Europa binnen de wereld. In dit licht zijn wij zeer benieuwd naar de stand van zaken met betrekking tot de FTT, de financiëletransaktietaks. Wat is de stand van zaken op dit ogenblik?

Na een reis door de wereld en Europa ben ik nu in eigen land aangekomen. Vergeleken met de buurlanden staat ons land er nu minder goed voor. Dat geldt met name voor de economische groei, met als gevolg ook een minder goede ontwikkeling van de overheidsfinanciën en de werkgelegenheid.

Al sinds 2008 zitten wij boven de 3%-norm en onze werkloosheid blijft maar stijgen tot naar verwachting bijna 8% in 2014. Deze afwijkende ontwikkeling wijst op het bestaan van meer structurele problemen. Tevens blijft bij ons de lage consumptie last hebben van te weinig vertrouwen in de toekomst. Ons consumentenvertrouwen zit meer op het Griekse dan op het Duitse peil. De vraag is nu of de begroting 2014 voldoende bijdraagt aan het verminderen van deze problemen. Een deel van de samenleving, waaronder ook de Raad van State, is bezorgd dat wij te weinig doen, terwijl anderen juist bang zijn dat wij ons land kapot bezuinigen. Deze discussie is vooral gevoerd over het pakket van 6 miljard. Net als onze collega's in de Tweede Kamer vinden wij een ombuiging van 6 miljard noodzakelijk om een beetje in de buurt van de 3% te blijven.

In de Miljoenennota worden daarvoor de volgende argumenten genoemd. Veel rente moeten betalen is een vorm van zondegeld. Voor het CDA een interessant nieuw begrip! We moeten de problemen niet doorschuiven naar de toekomst. Dit geldt temeer bij een dalende beroepsbevolking. Het risico is groot dat op een gegeven moment de rente weer gaat stijgen. 1% rentestijging kost het Rijk 4 miljard, en het bedrijfsleven 7 miljard. Daarnaast zijn de reserves van het Rijk op en staan we voor miljarden garant. Zelf zou ik hier aan willen toevoegen dat het stimuleringsbeleid van het kabinet- Balkenende/Bos hoogstwaarschijnlijk de werkloosheid tijdelijk heeft beperkt, maar niet heeft geleid tot structurele verbeteringen. Deelt de minister deze analyse op dit laatste punt? Men heeft toentertijd gedaan wat nu aan deze minister van Financiën wordt geadviseerd.

De heer **Reuten** (SP): Als die rentestijging iemand 1% kost, of wat het dan ook is, dan moet het ook iemand wat opleveren. Wie?

De heer **Terpstra** (CDA): De eigenaren van de staatsschuld. Uit oude stukken heb ik begrepen dat de helft van de Nederlandse staatsschuld in handen is van Nederlandse beleggers, en de andere helft in handen van buitenlandse beleggers.

De heer **Reuten** (SP): Nederland heeft een overschot van 10% op de betalingsbalans, dus per saldo heeft Nederland vorderingen op het buitenland.

De heer **Terpstra** (CDA): In de Miljoenennota staat dat als de rente 1% stijgt, het Rijk dat 4 miljard kost. De heer Reuten zegt terecht dat er ook mensen zijn die dat ontvangen, maar dat zijn niet allemaal Nederlandse ingezetenen. Dat zijn ook buitenlandse ingezetenen.

De heer **Reuten** (SP): Ik zeg net dat Nederland al jarenlang een groot overschot op de betalingsbalans heeft. Dus per saldo heeft Nederland vorderingen op het buitenland.

De heer **Terpstra** (CDA): Daar heeft de minister van Financiën echter niets aan. Hij moet die rente betalen. Wij steunen de minister van Financiën dus op dit punt en we steunen de heer Reuten minder dan wij de minister steunen.

Naast het saldo gaat het bij elke begroting ook om de uitgaven, de inkomsten en de spelregels. Sinds 1994 werken wij met het trendmatig begrotingsbeleid, de zogenaamde Zalm-Zijlstranormen. Wij waren blij met het besluit in het regeerakkoord hiermee door te gaan, ook al heeft dit beleid mede geleid tot verwarring met betrekking tot het begrip bezuinigen. Bezuinigen betekent nu meestal dat de overheid minder meer uitgeeft vergeleken met de oorspronkelijke plannen. Is dit beleid nog wel effectief bij een stagnerende economie?

Bij de algemene politieke beschouwingen is uitgebreid gesproken over de inverdieneffecten die al of niet mogen worden meegenomen. Kan de minister hier nog eens duidelijk aangeven welke inverdieneffecten wel en welke niet mogen worden meegenomen bij het bestaande begrotingsbeleid?

In de Miljoenennota en de MEV wordt duidelijk gemaakt dat onze economie nu ongeveer op het niveau zit van 2007, met name als gevolg van de economische crisis. Onze overheidsuitgaven, vooral de zorguitgaven en de uitgaven voor sociale zekerheid zijn echter blijven stijgen. De uitgaven zijn te laat aangepast aan de nieuwe realiteit. Ingrijpende hervormingen zijn naar onze mening dan ook onvermijdelijk. Om toch nog te verhinderen dat de overheidsfinanciën helemaal ontsporen, zijn in 2013 de lasten verhoogd en is dat voorgesteld voor 2014.

De huidige minister wijst erop dat zijn voorganger, minister Bos, in 2007 het ideaal had, in zijn periode de staatsschuld terug te brengen op het niveau van 1814, de tijd van Napoleon. Zoals bekend, wijs ik zelf liever op de ons welbekende Cornelis Charles Baron Six van Oterleek, die in die tijd minister van Financiën was. Wij zijn als land niet verantwoordelijk voor de crisis, maar wel voor de manier waarop wij daarop hebben gereageerd.

Als percentage van het nationale inkomen dalen de uitgaven van 50,6 in 2013 naar 50,4 volgend jaar. In euro's stijgen de uitgaven echter nog van 242 miljard naar 251 miljard. Dit ondanks het feit dat er sinds 2011 voor 32 miljard euro tekort beperkende maatregelen zijn genomen. Zoals gezegd komt een stijging van de uitgaven van de overheid bij discussies over grote bezuinigingen bij de bevolking altijd vreemd over. Maar dat is wel een direct gevolg van ons begrotingssysteem.

Gelukkig staat in de MEV het eindresultaat van al de voorstellen wat betreft de volumeontwikkeling. De uitgaven in 2013 en 2014 stijgen het meest bij de WW en bijstand, de zorg en de rente-uitgaven. De stijging van de uitgaven bij de WW is een gevolg van de stijgende werkloosheid. Daar zullen we extra op moeten letten. We moeten in ieder geval geen maatregelen nemen die de werkloosheid alleen maar vergroten. De grote stijging van de rente-uitgaven onderschrijft alleen maar de noodzaak, de

overheidsfinanciën op orde te brengen. Alle andere uitgavencategorieën dalen.

Gelet op het grote aandeel van zorg en sociale zekerheid in onze begroting dreigen deze posten samen met de rente-uitgaven andere voor de toekomst van ons land van belang zijnde uitgaven steeds meer te verdringen. Op lange termijn is dit niet houdbaar, ook niet voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën.

Volgend jaar betalen we samen 249 miljard euro aan belastingen en premies. Dat is 11,5 miljard meer dan dit jaar. De belastingdruk stijgt ongeveer 1%. Uit de cijfers blijkt dat de belastinginkomsten in 2013 lager zijn dan was verwacht. In hoeverre komt dit door een mede door de lastenstijgingen veroorzaakte tegenvallende economie? Welke rol hebben de grenseffecten hierbij gespeeld? Wij hebben sterk de indruk dat de problemen in de grensregio's mede worden versterkt doordat de regering geen rekening houdt met grenseffecten van bepaalde belastingmaatregelen. Is de regering bereid toe te zeggen daar in de toekomst beter op te letten?

De belastingen komen in december uitgebreid aan de orde bij de behandeling van het Belastingplan. Ik heb nog een algemene vraag voor de staatssecretaris.

De heer **Postema** (PvdA): De heer Terpstra sneed naar onze mening een belangrijk thema aan, namelijk dat van de grensgebieden en de effecten die grensverkeer kan hebben op te incasseren belastinginkomsten. Kan hij zijn verzoek nog wat concretiseren? Hoe zou hij het het liefste zien?

De heer **Terpstra** (CDA): Ik zou het liefste zien dat bijvoorbeeld de btw en de accijnzen in grote mate worden geharmoniseerd tussen Nederland, Duitsland en België, waardoor je in principe geen grensproblemen krijgt. Als Duitsland een ander btw-tarief heeft dan Nederland krijg je ergens grensproblemen. Op de langere termijn is op het gebied van grensverkeer volgens mij de enige oplossing dat we de btw en de accijnzen meer met de burens harmoniseren.

De heer **Postema** (PvdA): Vindt de heer Terpstra het dan een goed idee om de regering te vragen om tot die tijd structureel een grenseffecttoets beschikbaar te hebben wanneer het gaat om dit soort discussies?

De heer **Terpstra** (CDA): Ik vind het een geweldig goed idee, zo'n grenstoetsapparaat, maar ik ben een beetje bang dat we dan -- hetzelfde zie je bij de milieueffectrapportage -- heel veel bureaucratie oproepen. Als we zouden zeggen dat de Nederlandse overheid met betrekking tot btw en accijnzen op drank en diesel en dergelijke, de zaak moet harmoniseren, dan heb je geen toets nodig. In de overgangsfase is het misschien wel een goed idee, maar ik ben tegen alles wat leidt tot meer bureaucratie en ik ben voor alles wat leidt tot het oplossen van problemen. Voor het harmoniseren van btw en accijnzen heb je geen studie nodig.

De heer **Postema** (PvdA): Als het eindeloze procedures met zich zou brengen en tot dikke rapportages zou leiden, ben ik het geheel met de heer Terpstra eens, maar volgens mij is het vrij eenvoudig om op basis van de statistiek die we hebben tot zo'n grenseffecttoets te komen. Ik zou het dus wel heel erg handig vinden dat, wanneer we dit soort maatregelen gaan nemen, duidelijk is wat er eigenlijk van weglekt naar het buitenland en wat überhaupt niet wordt geïncasseerd omdat dat tot omzetverlaging van Nederlandse detaillisten leidt.

De heer **Terpstra** (CDA): Als het heel makkelijk te berekenen is, ben ik het helemaal met u eens, mijnheer Postema.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik heb een iets andere vraag naar aanleiding van hetzelfde punt. Ik hoorde de heer Terpstra zeggen dat hij pleit voor harmonisatie van btw en accijnzen met de ons omringende landen. Houdt dat niet in feite een pleidooi in om dat Europees te gaan regelen, want ook Duitsland en België hebben weer grenzen met andere Europese landen? Is dit dus een pleidooi om de btw en de accijnzen op Europees niveau te gaan regelen?

De heer **Terpstra** (CDA): De btw is natuurlijk al voor een deel Europees geharmoniseerd doordat er minimumbedragen zijn afgesproken. Je zou ook kunnen zeggen: we beginnen met de buurlanden. Uiteindelijk kom je dan inderdaad bij heel Europa terecht.

Enkele jaren geleden heeft de staatssecretaris een beleid ingezet om het aantal kleine belastingen te verminderen, mede door de relatief grote inningskosten. Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat er volgend jaar weer een aantal nieuwe kleine belastingen wordt ingevoerd, bijvoorbeeld op milieugebied. Kan de staatssecretaris nog eens ingaan op deze beleidswijziging? De eerste vraag is natuurlijk: is het een beleidswijziging? Zo ja, waarom gaat de staatssecretaris daar dan mee akkoord?

Met betrekking tot de belastingdruk heb ik ook nog een algemene vraag aan de minister van Financiën. Zoals reeds gezegd, komt het woord participatiemaatschappij in de Miljoenennota nauwelijks voor. Wij hebben het idee dat in deze maatschappij meer wordt verwacht van de burgers. Ze moeten veel meer dingen zelf regelen. Betekent dit niet dat er ook meer financiële armslag moet komen voor deze burger, onder meer door op termijn de belastingen te verlagen? Hoe ziet de minister de relatie tussen belastingdruk en het begrip participatiemaatschappij?

Tot slot wil ik nog ingaan op de vele analyses in de Miljoenennota over de vraag hoe wij er voorstaan in vergelijking met andere Europese landen. Deze analyses sporen voor een deel weer met analyses van Olli Rehn van de Europese Commissie, de WRR -- in het recente rapport "Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland" -- en de Onderwijsraad. Er is veel waardevol materiaal voor

het innovatiedebat dat begin volgend jaar in deze Kamer zal worden gehouden. Het positieve in de cijfers van Olli Rehn is dat veel nieuwe lidstaten en ook een aantal programmalanden het gelukkig relatief goed doen. Ik hoop in de beschouwingen van de tegenstanders van deze Europese programma's, met name SP, PVV en de ChristenUnie, waardering te horen voor het feit dat een aantal programmalanden het vrij goed doet. Ierland is zelfs al losgekoppeld van het heel programmebeuren.

Nederland blijft op een aantal punten achter. Gelukkig scoren wij nog steeds relatief goed op het gebied van de werkloosheid, maar deze is en blijft veel te hoog, zowel bij ons als in de gehele EU. Ons saldo op de begroting zit meer op het niveau van Zuid-Europa dan dat van Duitsland. Daarnaast valt het op dat sinds de crisis in 2007 de overheidsuitgaven in reële termen bij ons veel meer zijn gestegen dan gemiddeld in de EU: 7% bij ons en gemiddeld 4% in de Europa.

De heer **Reuten** (SP): Landen die het goed doen, dat is wel een beetje abstract. De heer Terpstra weet ook hoe hoog de werkloosheid is in landen als Griekenland, Portugal en Spanje. Hij weet hoeveel de lonen daar omlaag zijn gegaan. De prestatie op de betalingsbalans is mooi, maar zeggen dat een land het goed doet, is mij net iets te abstract.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik geef toe dat als Ierland wordt losgekoppeld van het hulpprogramma, de Ieren daar vrij grote offers voor hebben gebracht. Maar de discussie ging over de vraag of de Europese programma's voor landen als Griekenland, Portugal en Ierland nuttig is. Ik vind dat je uit de stukken kunt afleiden dat een aantal landen daarvan geprofiteerd heeft, in de goede zin des woords. Ze zijn weer op de been. Daarom zeg ik dat het met het land relatief goed gaat. De partijen die deze programma's hebben gesteund kunnen daar blij mee zijn en ik zou graag willen weten hoe partijen die tegen deze steunprogramma's zijn, daar tegen aankijken. Dat zegt volgens mij niets over de vraag of wij al of niet erkennen dat de Grieken, de Ieren en de Spanjaarden grote offers hebben gebracht.

De cijfers die aangeven dat onze overheidsuitgaven veel meer zijn gegroeid dan gemiddeld in Europa, geven ons geen aanleiding om ons standpunt met betrekking tot de wenselijkheid van het stimuleren van de economie te herzien. Tevens blijkt uit de vergelijking met Duitsland dat dat land veel meer heeft bezuinigd dan wij, de lasten heeft verlaagd en extra heeft geïnvesteerd in het onderwijs, en er nu per saldo beter voorstaat dan wij en bijvoorbeeld Frankrijk.

In de discussies wordt er steeds meer op gewezen dat het handelsoverschot van Duitsland te groot is en dat dat land daar iets aan zou moeten doen, bijvoorbeeld door de lonen te verhogen. Dit kunnen wij volgen, gelet op de concurrentieverhoudingen binnen de Europese Unie. Wij vinden het moeilijker om te volgen als je kijkt naar de noodzaak om ook mondiaal te kunnen concurreren. Wij zijn blij dat in ieder geval

Duitsland in staat is gebleken de export naar landen buiten de EU te verhogen.

De Verenigde Staten heeft erop gewezen dat Duitsland een te groot overschot heeft en dat dat daar iets aan moet doen. Ik vind de vergelijking tussen Amerika en één Europese lidstaat niet zo geweldig goed. Ik heb liever een vergelijking met heel Europa. Ik vraag mij af of er in de Verenigde Staten ook geen staten zijn die binnen Amerika een handelsoverschot hebben, zoals Duitsland dat heeft binnen de EU. Ook in ons eigen land heeft Groningen een handelsoverschot binnen Nederland. Dat is volgens mij nog geen argument om in Groningen de lonen extra te gaan verhogen. Hoe staat de minister in dit debat? Ook in zijn rol als voorzitter van de Eurogroep?

We zijn ons bewust van het feit dat Duitsland een hoge prijs heeft betaald in de vorm van minder welvaart en koopkracht. Tot nu toe heb ik nauwelijks gesproken over de koopkracht, omdat wij voorrang willen geven aan het bevorderen van de werkgelegenheid, met name op langere termijn. Tevens wil ik niet het gras voor de voeten wegmaaien van mijn collega's De Grave en Reuten, die dit onderwerp zeker uitgebreid aan de orde zullen stellen.

Heel helder is de Miljoenennota over de vraag welke uitgaven verantwoordelijk zijn voor de stijgingen van de overheidsuitgaven. Dat zijn de sectoren zorg en sociale zekerheid. Deze dreigen andere uitgaven meer en meer uit de begroting te drukken. Graag vernemen wij welke lessen de minister trekt uit zijn eigen heldere analyses in de Miljoenennota. Welk beleid is in ons land nodig om sterker uit de crisis te komen?

De antwoorden van de minister en de staatssecretaris op al onze vragen en op de vragen van de collega's wachten wij met belangstelling en vol verwachting af.

De voorzitter: Dank u wel, mijnheer Terpstra. Voordat ik het woord geef aan de heer De Grave wil ik de bewindspersonen vragen om misschien iets minder onderling te converseren. De akoestiek is hier nogal heftig. Het is hier dan ook heel onrustig als u met u beiden in gesprek bent.

Het woord is aan de heer De Grave.

**

*N

De heer De Grave (VVD): Mevrouw de voorzitter. Deze algemene financiële beschouwingen komen aan het einde van een reeks begrotingsdebatten, die vooral aan de overzijde hebben plaatsgevonden. Daar kwam naast de reguliere algemene en financiële beschouwingen in de Tweede Kamer, een extra rondje overheen naar aanleiding van wat ik maar zo neutraal mogelijk noem, de afspraken met de zogeheten constructieve fracties D66, ChristenUnie en SGP. Het moet me wel van het hart dat, als ik zo de bijdrage van de heer Terpstra heb gehoord, het toch wel betreurenswaardig is dat het CDA ervoor heeft gekozen om niet tot die constructieve fracties te behoren. Ik vond zijn

bijdrage namelijk buitengewoon constructief. Maar dat is meer een constatering van mijn kant.

Tijdens de algemene beschouwingen hier in de Senaat heeft de VVD-fractie aangegeven positief te staan tegenover de begroting 2014, inclusief het eerder genoemde akkoord. Namens mijn fractie wil ik dit oordeel nader onderbouwen tijdens deze beschouwingen.

De VVD-fractie hecht, zoals bekend, sterk aan gezonde en houdbare overheidsfinanciën. Zolang ik mij de politieke debatten over dit thema kan herinneren -- en dat is inmiddels al een hele tijd -- stond de VVD altijd aan de kant van de preciezen als het ging om het overheidstekort. En ja, ik geef het eerlijk toe, met vallen en opstaan, en altijd met de nodige politieke moeite, want ook werkelijk politieke meerderheden krijgen voor maatregelen tot beheersing van collectieve uitgaven is steeds zeer lastig te realiseren. De politieke realiteit is immers, niet alleen in Nederland, maar in de meeste westerse democratieën, dat uitgavenbeperkingen niet populair zijn, hoezeer ook kiezers in het algemeen het belang van houdbare overheidsfinanciën steunen en inzien. Maar een dergelijk algemeen standpunt te vertalen naar steun voor concrete maatregelen die ingrijpen in de eigen, veelal ook begrijpelijke belangen of de eigen portemonnee, dat is blijkbaar een heel andere zaak. Bezuinigingen prima en graag een kleinere overheid, maar dan wel met gevolgen die neerslaan bij de ander, zo is voor vele kiezers een op zich begrijpelijke redenering. Ziet mijn fractie het goed, dan wordt dit moeilijke proces van het beheersen van uitgaven extra verzaamd doordat het electoraat met haar politieke voorkeuren steeds volatieler is geworden. Daarmee wordt het vinden van meerderheden voor structureel noodzakelijke, maar lastige maatregelen met op korte termijn negatieve electorale gevolgen, steeds complexer. Nogmaals, dat is niet in alleen in Nederland het geval, maar in bijna alle westerse democratieën is dit een herkenbare ontwikkeling waar politici mee worstelen.

De heer Van Strien (PVV): Ik meen me te herinneren dat de VVD ooit ook stond voor belastingvermindering. Belastingvermindering is een probaat middel om groei van de Nederlandse economie te veroorzaken. En groei betekent dat het begrotingstekort relatief omlaag gaat. Waar is dat instrument van de VVD gebleven? Als de heer De Grave daar nu eens een goed antwoord op zou geven. De kiezers zien dat niet en dat is de reden waarom het electoraat volatieler wordt.

De heer De Grave (VVD): Het is natuurlijk gewoon onwaar wat hier wordt gezegd. Het is niet waar dat als je de belastingen maar verlaagt, alle problemen vanzelf zijn opgelost. Dat is Reaganomics. Merrick heeft aangegeven dat dat niet werkt en dat het leidt tot onhoudbare overheidsfinanciën. Amerika worstelt daar op dit moment ook mee. Je kunt dus niet zeggen dat als je alleen maar belastingen verlaagt, je daarmee een economische crisis oplost. Net zomin als je alleen maar met het vergroten van

de overheidsuitgaven een economische crisis oplost. Het gaat er altijd om dat je balansen vindt. Bij balansen hoort ook dat je de overheidsuitgaven beperkt. Dat is een onderdeel van het beleid dat wij voorstaan. Op het moment dat het verantwoord is, zal de heer Van Strien mij altijd aan zijn kant vinden als het gaat om belastingverlagingen. Er zijn ook belastingverlagingen doorgevoerd in Nederland. In de tijd dat ik zelf woordvoerder financiën was, heb ik de grote belastinghervormingen meegemaakt, waarbij het toptarief van 72% werd verlaagd naar 52%. Wat fout is, is de gedachte dat als er een economische crisis komt en Nederland daardoor verarmt, je het probleem oplost door belastingen te verlagen. Dat is een onjuiste redenering.

De heer **Van Strien** (PVV): De heer De Grave komt nu met Reaganomics aan. Vlak voor dit kabinet aantrad, betrof echter een van de slogans van de VVD belastingverlagingen. De Nederlandse belastingbetaler verdient het minder belasting te betalen. De VVD heeft een draai van 180 graden gemaakt. De heer De Grave kan nu niet opeens met het verhaal komen: wacht even, die hele economische theorie is in de laatste twee jaar plotseling veranderd. Dat gaat niet aan. Dat begrijpen de kiezers volgens mij ook niet.

De heer **De Grave** (VVD): Ik geloof niet dat mijn antwoord recht wordt gedaan. Ik heb aangegeven dat er een samenhang is tussen de mogelijkheid van lastenverlichting en het beheersbaar houden van de overheidsuitgaven. Wij hebben op dat punt een programma gemaakt. Daar zat een keuze in voor aanmerkelijk verdergaande ingrepen in de overheidsuitgaven, waardoor er ruimte was voor lastenverlichting. Vervolgens zijn de verkiezingen geweest. Het zal de heer Van Strien niet ontgaan zijn dat het electoraat in dit land de VVD geen 76 zetels heeft gegeven. Een partij die geen verantwoordelijkheid hoeft te dragen, kan dan gewoon zijn eigen verhaal houden, maar als je meerderheden moet zoeken in een land -- ik heb al gezegd hoe lastig dat is, niet alleen in Nederland, maar in bijna alle landen -- zul je afspraken moeten maken. Er zijn keuzes gemaakt, waarbij de bezuinigingsmaatregelen op de overheidsuitgaven noodzakelijkerwijs geringer waren dan in het programma van de VVD stond. Dan is er ook minder ruimte voor lastenverlaging ex ante. In het tweede deel van het regeringsbeleid is te zien dat er meer ruimte ontstaat voor lastenverlaging.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik hoor nu ineens een ander argument. De belastingen zijn verhoogd omdat de VVD in een coalitie zit. Zojuist was het een economische theorie en nu is het omdat de VVD in een coalitie zit. Dat is een constatering van mij.

De heer **De Grave** (VVD): Dit is opnieuw onjuist. Ik heb het over de volgorde gehad. Ik heb aangegeven dat de stelling van de heer Van Strien dat alleen belasting verlagen het probleem oplost, omdat het zich vanzelf terugverdient, Reaganomics

is. Daarvan is gebleken dat het niet werkt. Het tweede element dat ik heb genoemd -- dat heb ik zelf in mijn betoog ook gezegd -- is dat in politieke omstandigheden het aangeven van bezuinigingen en het ook in de praktijk realiseren, een politiek maar ook maatschappelijk draagvlak vergt. Dat politieke draagvlak is in Nederland door de kiezers bepaald en dat politieke draagvlak heeft het noodzakelijk gemaakt dat wij akkoord zijn gegaan met een andere mix van uitgaven en lasten dan in ons programma stond. Dat is onvermijdelijk indien je in een land meerderheden wilt vinden. Dat zal ook voor de PVV onvermijdelijk zijn als zij ooit verantwoordelijkheid zou willen nemen. Je moet dan echter wel bereid zijn om die verantwoordelijkheid te nemen en dat is het grote probleem. Het verschil tussen VVD en PVV is dat de PVV voor die verantwoordelijkheid is weggelopen.

De heer **De Lange** (OSF): De heer De Grave heeft een interessant betoog gehouden over de noodzaak om tot bezuinigingen te komen. Hij haalt heel terecht aan dat bezuinigingen bepaalde groepen treffen en dat die groepen daartegen in verweer komen. Dat is de normale menselijke respons. Eigenlijk zegt hij: die groepen moeten dan toch maar het grotere belang zien en die moeten toch maar onder het juk van die bezuinigingen vallen. Als je bezuinigingen wilt, heeft dat een zekere logica. Maar laten we het ook eens hebben over de doelgroep van de VVD-kiezers, want die verzet zich nogal heftig tegen het idee dat de hypotheekrenteaftrek ook voor de bestaande gevallen wordt aangepakt. Ik neem dus aan dat de heer De Grave nu, gezien zijn betoog, met voorstellen gaat komen om ook voor die bestaande gevallen de hypotheekrenteaftrek, die zo'n 16 miljard kost, aan te pakken. Heb ik dat juist, mijnheer De Grave?

De heer **De Grave** (VVD): Het is ongelooflijk dat ik nog geen twee minuten aan het woord ben en dat de heer De Lange uit dat betoog, dat volgens mij een soort algemene inleiding was -- het ging over de maatschappelijke omstandigheden in Nederland, hoe je met bezuinigingen om moet gaan en de vaststelling dat mijn ervaring van 30 jaren is dat discussies over bezuinigingen altijd lastig zijn -- de vraag haalt of ik een pleidooi ga houden om voor bestaande gevallen de hypotheekrenteaftrek meer dan al gebeurt, aan te pakken. Ik vind dat ongelooflijk knap. Daar moet je blijkbaar voor gestudeerd hebben. Zo knap ben ik niet. Dat heb ik ook niet beoogd te doen. Het ging mij erom aan te geven dat het lastig is om in een democratie een juist evenwicht te vinden als het gaat om houdbare overheidsfinanciën. Ik zal dat straks nog verder uitwerken. Je zult een balans moeten vinden tussen ingrepen in overheidsuitgaven, wat onze eerste voorkeur heeft, en de lasten. Wat betreft de hypotheekrente geldt wat we afgesproken hebben wat we afgesproken hebben. Meer is niet aan de orde.

In het licht bezien van wat ik tot nu toe heb betoogd, acht mijn fractie het een prestatie van formaat dat dit kabinet onder leiding van de

minister-president, maar ik betrek daar nadrukkelijk ook deze minister van Financiën bij, erin is geslaagd deze begrotingsvoorstellen te voorzien van steun van meerderheid in de Tweede Kamer. Sterker nog, de VVD-fractie meent dat de aanvullende begrotingsvoorstellen het totale begrotingsbeeld hebben verbeterd. De noodzakelijke additionele ombuigingstaakstelling van 6 miljard, teneinde de tekortontwikkeling in 2014 binnen het zicht van de afgesproken 3% te houden, is gerealiseerd. De samenstelling van het pakket is naar ons oordeel ook verbeterd doordat met een aantal creatieve fiscale ingrepen, zoals het verlagen van het tarief in box 2 waardoor belastinginkomsten naar voren zijn gehaald, ruimte is gevonden voor lastenverlichting op arbeid van in totaal 1,8 miljard in 2014. Dat gebeurt vooral door de verlaging van het tarief in de eerste schijf. De dekking van 750 miljoen structureel die hiervoor is gevonden middels een vergroeningspakket beziet de VVD-fractie een stuk kritischer, vooral als het gaat om de verhoging van de motorrijtuigenbelasting. Wij zullen hier bij de behandeling van het Belastingplan op terugkomen.

Bijzonder positief is de VVD-fractie over de nadere afspraak om de afbouw van de algemene heffingskorting in de vierde schijf voor een structureel bedrag van 480 miljoen, niet door te laten gaan. Dat is niet alleen vanwege de forse nivellering die met deze maatregel gepaard zou gaan. Ik kan collega Reuten helaas niet opnieuw het genoegen doen uitvoerig stil te staan bij het feit dat in tegenstelling tot wat in linkse kringen altijd met graagte wordt beweerd, de inkomensverhoudingen in Nederland relatief beperkt zijn. Vorig jaar heb ik dat uitvoerig onderbouwd aan de hand van het toen juist verschenen rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau. De recente internationale OECD-cijfers tonen dit feit overigens, aan de hand van de zogeheten ginicoëfficiënt, opnieuw aan. Maar los van de nivelleringsaspecten, is een algemene heffingskorting, de naam zegt het al, een fundamenteel en integraal onderdeel van onze belastingssystematiek. Deze helemaal afschaffen bij een bepaald inkomensniveau acht de VVD-fractie vanuit de structuur van de belastingen gezien, een slecht verdedigbare maatregel.

Het aanvullende pakket heeft ook zowel voor 2014 als structureel een duidelijk positief effect op de koopkrachtontwikkeling voor 2014. Er zijn als je naar de cijfers kijkt plussen en minnen van betekenis. Die plussen zitten vooral aan de onderkant van het inkomensgebouw. Dat is een goede ontwikkeling, vooral voor de consumptieve binnenlandse bestedingen, zoals bekend het zorgenkindje van onze economie op dit moment. Daarenboven lijkt de inflatie af te zwakken. Het Centraal Planbureau is voor 2014 uitgegaan van een inflatie van 2%. Kan de minister wat meer zeggen over de inflatieverwachting voor 2014, mede in het licht van het besluit van de ECB het rentetarief met 25 basispunten te verlagen? Is het redelijk te veronderstellen dat de inflatie in 2014 beneden de 2% zou kunnen uitkomen? Dat zou dan een verdere koopkrachtverbetering betekenen.

Positief voor het koopkrachtbeeld is verder dat de meeste zorgverzekeraars inmiddels een forse daling van hun premies hebben aangekondigd, gemiddeld met een €120 netto per jaar. Klopt het dat dit positief zal bijdragen aan het koopkrachtbeeld voor 2014? De geraamde koopkrachtdaling van 0,5% voor mensen met alleen AOW zou bijvoorbeeld met deze €120 omslaan in minstens koopkrachtbehoud. En welk effect heeft deze premiedaling op de omvang van het uit te keren bedrag aan tegemoetkoming zorgkosten? Is dit een meevaller voor 2014? Ik vraag de minister hier nader op in te gaan.

Hoewel met meer onzekerheden omgeven - de definitieve balans kan pas op het einde van het jaar worden opgemaakt -- ontwikkelt de dekkinggraad van de pensioenfondsen zich positief, en wel zodanig dat de meeste pensioenfondsen bij de huidige stand niet hoeven te korten en er zelfs enige ruimte zou kunnen zijn voor indexering. Nogmaals, ik zeg dit met de nodige voorzichtigheid, want een dalende rente zou dat beeld kunnen veranderen, maar ook hier is er dus wellicht sprake van gunstiger ontwikkelingen dan geraamd voor het koopkrachtbeeld. Overigens zou het goed zijn als de onderhandelingen van het kabinet over de pensioenvoornemens met een aantal fracties, snel zouden kunnen worden afgerond. Het is voor de burger het beste als deze zo snel mogelijk weet waar deze aan toe is. Ik hoop dat er snel duidelijkheid op dit punt komt.

De Miljoenennota 2014 bevat interessante lectuur. Vooral degenen die nog steeds menen, ook hier in dit huis, dat Nederland zich uit de crisis moet stimuleren of, omgekeerd, dat Nederland de economie kapot heeft bezuinigd, zouden toch nog eens indringend kennis moeten nemen van de pagina's 93 tot en met 97 van de Miljoenennota 2014. Kern: Nederland zal in 2014 ruim 5% van het bbp meer uitgeven dan voor het begin van de crisis, maar is in diezelfde periode 3% armer geworden. Hoezo je uit de crisis stimuleren, hoezo is de economie kapot bezuinigd? Ja -- en dat is ook goed -- de uitgaven van de overheid in engere zin, zeg maar de klassieke overheidsuitgaven, zijn gedaald. Het aantal ambtenaren bijvoorbeeld loopt fors terug. Het in eigen vlees snijden lukt de overheid dus prima. Maar de uitgaven op het terrein van sociale zekerheid en zorg zijn fors opgelopen in die periode, deels door conjuncturele oorzaken zoals de ontwikkeling van de werkloosheid, maar vooral door structurele factoren. Kortom, dat de overheid niet zou snijden in eigen vlees, is onjuist. Het gaat vooral om de inkomensoverdrachten in de sfeer van zorg en sociale zekerheid. Deze beheersbaar te maken en te houden is de grote opgave. Maar duidelijk is dat het beeld van het kapot bezuinigen van onze economie niet klopt. Sterker nog, er zal nog het nodige moeten gebeuren om de zorg en de sociale zekerheid toekomstbestendig te maken.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik hoor de heer De Grave in één zin zeggen dat het de overheid lukt om enorm te bezuinigen op het ambtenarenapparaat en dat de kosten voor de sociale zekerheid enorm stijgen. De vraag is of

hierbij sprake is van een oorzakelijk verband. Dragen al die ambtenaren die ontslagen worden en hun baan kwijtraken, niet bij aan de werkloosheid, wat weer bijdraagt aan de stijging van de kosten voor de sociale zekerheid?

De heer **De Grave** (VVD): In eerste instantie is dat zeker waar. Overigens gaat het bij die bezuinigingen niet alleen om het ontslaan van ambtenaren, maar ook om het beheersen van de loonkosten. Zo is er al jarenlang een nullijn in de collectieve sector. Het gaat niet alleen om ambtenaren. Als je kijkt naar alle uitgaven buiten de categorieën zorg en sociale zekerheid, zie je een daling. Maar het is waar, een ambtenaar die je ontslaat, is op dat moment werkloos. Dat leidt tot een stijging van de uitgaven, als deze ambtenaar tenminste niet in staat is om een andere baan te vinden. Je moet het breder zien. Alles wat de overheid uitgeeft, is niet beschikbaar op andere terreinen, niet voor investeringen, niet voor het bedrijfsleven en ook niet om iets aan de lasten te doen. Het gaat om het totale pakket. De collectieve uitgaven in Nederland zijn nog altijd meer dan 50% van het nationale inkomen. Dat is een te hoog percentage, daarover zijn de meeste deskundigen het eens. Daarmee verdring je andere sectoren. Je kunt het ook niet houdbaar doen, want die uitgaven blijven stijgen. De overheid moet het geld daarvoor altijd weghalen uit de economie. Per saldo is dat niet goed. Je zult altijd naar een evenwicht moeten zoeken. Men hoort mij niet zeggen dat ik terug wil naar een overheid van nul, dat is ook niet relevant. Het gaat erom dat de percentages houdbaar en in balans zijn. De stijging in de collectieve uitgaven in de afgelopen jaren, ondanks al die uitgavenbeperkingen, is een structureel probleem dat wij moeten aanpakken.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik denk dat wij elkaar hierin voor een groot deel kunnen vinden. Het gaat alleen om het moment waarop. Is het verstandig om nu bezuinigingen door te voeren, ook op het overheidsapparaat, als je daarmee extra uitgaven krijgt voor sociale zekerheid? Op dat punt verschillen wij volgens mij van mening. Wij zijn het erover eens dat er structureel dingen moeten veranderen.

De heer **De Grave** (VVD): Dat is een begrijpelijke, maar ook lastige vraag. In het begin van de crisis deed de overheid wat u in zekere zin bepleit. De overwegingen daarbij waren wellicht voor een deel te volgen. Er kwam een aanmerkelijke bestedingsimpuls van de overheid. De uitgaven zijn daarbij met 5% van het bbp gestegen. Dit was een klassieke reactie op de crisis. Als overheid gebruik je je mogelijkheden -- dit is de Keynesiaanse redenering -- om ervoor te zorgen dat je de effecten van de crisis dempt. Dat is een aantal jaren gebeurd. Vervolgens zie je de gevolgen. De uitgaven van de overheid stijgen fors boven houdbare percentages. Je kunt dat maar een beperkte periode volhouden. Dan komt er een moment dat het niet meer werkt. Een groot deel lekt ook weg. De uitgaven exploderen en het tekort

is niet meer houdbaar, dus moet je op een bepaald moment de slag maken om de uitgaven van de overheid te beperken teneinde de zaak weer in balans te brengen. Dan is het kortetermijneffect niet positief, maar het zou veel slechter zijn om maar door te gaan met bestedingsimpulsen. Er komt immers onvermijdelijk een moment dat je de uitgaven hardhandig moet beperken. Timing is dus belangrijk. Ik ontken uw argument niet, maar het is al jaren door de overheid gedaan. Er is een uitgavenimpuls van 5% geweest na de crisis. Nu is het onvermijdelijk dat wij dit terugbetalen en zorgen voor houdbare percentages, ook ten aanzien van het overheidstekort.

Ik rond dit punt af. Het kabinet neemt op het terrein van zorg en sociale zekerheid goede maatregelen voor 2014. Er liggen ook goede maatregelen voor het jaar erna op de plank. Het is belangrijk dat deze maatregelen ook worden doorgevoerd. Vanzelfsprekend zullen wij de individuele voorstellen beoordelen op inhoud en kwaliteit, maar de gekozen richting in de begroting voor 2014 steunen wij.

Ik kom op een andere opvallende passage in de Miljoenennota, en wel die op pagina 32 en 33. De feiten die hier worden weergegeven zijn verbazingwekkend onbekend. Nederland kent in 2013 ondanks drie relatief magere jaren nog altijd een van de hoogste bbp-cijfers per hoofd van de bevolking van Europa. Duitsland is de afgelopen drie jaar wat op Nederland ingelopen, maar nog altijd is de Nederlander gemiddeld duidelijk welvarender dan de gemiddelde Duitser. Als ik hierover weleens spreek met mensen, bijvoorbeeld in een taxi, dan overheerst ongeloof. Mensen geloven dat totaal niet. Men heeft echt de indruk dat de Duitser veel rijker is dan de Nederlander. Dat is aantoonbaar onjuist. Er blijft een hardnekkig beeld bestaan van kommer en kwel in Nederland. We moeten oppassen met die weg-met-onsmentaliteit. De economische fundamenteën die Nederland deze welvaart hebben gebracht, zijn nog steeds intact. Het probleem zit hem vooral -- in de Miljoenennota wordt dit goed weergegeven -- in de balansherstructurering die Nederland nu moet doorvoeren, zowel in de huizenmarkt, als bij het bankwezen en de overheid. Als je alles bij elkaar optelt, zijn wij een welvarend land. Tegenover 770 miljard aan hypotheekschulden staat -- ik heb dan de daling van de huizenprijzen met 20% meegenomen -- nog altijd 1.100 miljard aan huizenvermogens. Tegenover 466 miljard aan staatsschuld, schuld van de BV Nederland dus, staat 1.300 miljard aan collectieve pensioenvermogens. Daarnaast is er 700 miljard aan privaat vermogen, aldus de toch altijd zuinig rekenende president van de Nederlandsche Bank Knot tijdens het afscheidssymposium van Jan Hommen als bestuursvoorzitter van ING een maand geleden. Hij becijferde het nettovermogen van de gezamenlijke Nederlandse huishoudens op 2,3 biljoen euro. Verder zijn er aanzienlijke vermogens bij onze bedrijven.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik vind het gevaarlijk om de staatsschuld naast de pensioenvermogens te zetten en het vervolgens over privévermogens te hebben. De pensioenvermogens zijn ook privévermogens. Die moet je niet tegen de staatsschuld afzetten. Mensen zouden maar eens op het verkeerde idee komen ...

De heer **De Grave** (VVD): Daarom heb ik het ook gehad over balansherstructurering. Ik heb aangegeven dat het probleem is dat je het niet bij elkaar mag optellen en aftrekken. Daar ben ik mee begonnen, mijnheer Van Strien. Dit simpele argument begrijp ik ook wel. Mij gaat het erom, aan te geven -- ik heb al uitvoerig betoogd dat er iets aan de staatsschuld moet gebeuren -- dat wij in dit land een economisch fundament hebben dat gezorgd heeft voor het enorme welvaartsniveau van dit land, die 2,3 biljoen netto die de huishoudens hebben, en dat dat nog steeds intact is. Wij moeten niet doen alsof het allemaal kommer en kwel is. Misschien kunt u dat de heer Wilders nog een keer uitleggen, dat zou zeer helpen. Je moet de balansimperfecties aanpakken, inclusief het verminderen van het tekort van de overheid. Daar gaat het om.

De heer **Reuten** (SP): Ik vind het toch wat makkelijk. Nederland heeft op Luxemburg na het hoogste bbp per hoofd van de bevolking. Dat is niet nieuw, dat is al vijftien jaar zo. Dat het in een crisis allemaal wat minder wordt, bon. Maar u stapt over het feit heen dat de groep die het zwaar te verduren heeft, die 800.000 werklozen zijn. Die hebben niet zo veel aan het verhaal dat het bbp per hoofd zo geweldig is in Nederland. Voor die groep is het echt crisis.

De heer **De Grave** (VVD): Dat is juist, maar dat doet geen recht aan mijn betoog. Ik wijs op de fundamentele dingen die voor deze welvaart hebben gezorgd. Dan gaat het ook over de werkloosheid. Wij zijn het erover eens dat de werkloosheid te hoog is, maar die werkloosheid behoort nog steeds tot de laagste van Europa. Met andere woorden, ook de werkloosheid geeft aan dat het fundament van onze Nederlandse economie gezond en goed is. Daar hoort geen kommer en kwel bij. Juist om de mensen die u terecht noemt, perspectief te geven, moet je goed kijken wat je moet doen. Wat is de oorzaak van het feit dat wij momenteel relatief wat achterblijven? Volgens mijn analyse ligt die in de balansimperfecties. Daar moet je dan ook het beleid op richten. Op basis van een uitgebreide analyse moet je kijken naar de vraag welke fundamentele dingen ons welvaart hebben gebracht en hebben gezorgd voor een lage werkloosheid, nog steeds een van de laagste in Europa. De antwoorden zijn bepalend voor het beleid.

De heer **Reuten** (SP): U zegt tegen een werkloze: ja, jij bent werkloos, maar kijk eens naar een land verderop; daar zijn er twee van jou. Wat schiet die man of vrouw daarmee op?

De heer **De Grave** (VVD): Die schiet al helemaal niks op met dit soort kwaai interrupties. Die wil graag een analyse, die wil weten welk beleid er moet worden gevoerd om werklozen zo snel mogelijk aan een baan te helpen. Daar heeft hij wat aan. Hij heeft, met alle respect, niets aan ideologische praatjes maar wel wat aan een gezonde analyse. Bij een gezonde analyse hoort dat je de feiten onder ogen durft te zien. Vervolgens moet je de bijbehorende maatregelen durven nemen. Dat betoog ik hier. Daar heeft die werkloze wat aan. Hij heeft er niets aan dat wij hier met zijn allen zeggen hoe erg het wel niet is. Dat weet ik ook wel. Het is absoluut noodzakelijk om zo snel mogelijk iets aan de werkloosheid te doen. Dan moet je wel de juiste maatregelen kiezen.

De heer **Reuten** (SP): Waar heeft die werkloze wat aan?

De **voorzitter**: Mijnheer Reuten, mag ik u vragen de heer De Grave de gelegenheid te geven zijn betoog te vervolgen? Anders gaan wij ver over de tijd heen.

**

De heer **De Grave** (VVD): Nog eenmaal: de werkloze heeft wat aan adequaat beleid. Dat adequate beleid is gebaseerd op een goede analyse van enerzijds de sterke punten van onze economie en de wijze waarop wij die kunnen gebruiken en anderzijds de zwakke punten en de wijze waarop je die kunt wegnemen. Dan kun je uitkomen op een structureel gezond groeipad. Dan ontstaan er weer banen en daarmee is er weer perspectief voor mensen. Wij zijn het absoluut met elkaar eens dat het beste dat deze mensen kan overkomen is dat ze uit de situatie van werkloosheid komen. Overigens is dat ook goed voor de beheersing van de socialezekerheidsuitgaven. Wel is de vraag van belang welke maatregelen je neemt. Ik heb aangegeven dat het kortetermijnstimuleren niet werkt. Je moet echt kijken naar de oorzaken van zaken die minder goed gaan. Daar moet je iets aan doen. Je moet je echter ook realiseren wat de kracht van Nederland is. Nogmaals, wij hebben ondanks alles -- het is een schrale troost, maar het bewijst dat een aantal dingen sterk zijn -- een relatief lage werkloosheid in dit land.

Ik kom op een ander punt, een zijstapje wellicht. Er is al gesproken over het aanzienlijke overschot op onze betalingsbalans: ruim 10% in 2014. Ik vroeg mij af -- ik heb het in de begrotingsstukken niet terug kunnen vinden -- waar die 10% eigenlijk neerslaat. Weten wij dat? Het gaat om een aanzienlijk bedrag. Wellicht is het ook relevant in het licht van de aankondiging van Eurocommissaris Rehn dat de Europese Commissie onderzoek gaat doen naar een eventueel buitensporig betalingsbalansoverschot bij de Duitsers. Is een dergelijk Europees onderzoek ook voor Nederland te verwachten? Wat vindt de minister eigenlijk van dit onderzoek? Economisch columnist Marike Stellingma schreef hierover in de NRC van zaterdag 9 november jl. een even geestige als rake column. Zij vergeleek het optreden van de

Europese Commissie tegen Duitsland met het gedrag van een aan Bossche bollen verslaafde burger die tegen zijn medeburger die zich houdt aan een verantwoord en succesvol dieet, zegt: jij moet ook meer Bossche bollen gaan eten, want dat is beter voor mij. Is dit onderwerp al in de Ecofin aan de orde geweest? Welke positie zal de minister hierin kiezen namens Nederland?

Ik keer terug naar de lijn van mijn betoog. Nederland is per hoofd van de bevolking relatief welvarend, en ook vermogend. Wij hebben dat met elkaar opgebouwd, en het fundament hiervoor is intact. Maar de financiële crisis heeft aangetoond dat je schuld en vermogen niet zomaar tegen elkaar kunt wegstrepen. Schulden dragen bij een bepaalde omvang in zichzelf het risico op instabiliteit, vandaar dat Nederland aan balansvermindering moet doen, zeker bij de overheid. Feit is dat dit op korte termijn economisch pijn doet. Als we erin slagen de structurele problemen op te lossen en de goede stappen te zetten, brengt het gezonde fundament van Nederland ons weer in gunstiger economisch vaarwater.

Vorig jaar heb ik tijdens de algemene financiële beschouwingen namens mijn fractie een aantal opmerkingen gemaakt over de sterk stijgende regeldruk en de daarmee samenhangende uitvoeringslasten voor financiële instellingen. De minister heeft daar toen voor zijn doen wat kortaf op gereageerd. Op zich begrijp ik dat goed. Vooral de banken hebben het er nadrukkelijk naar gemaakt, en de jongste Libor-affaire zal het humeur van de minister niet ten goede zijn gekomen. Vorige week dinsdag kwam Het Financieele Dagblad met een groot artikel over dit onderwerp. Van het beeld dat daaruit naar voren kwam is mijn fractie toch wel geschrokken. Niet alleen van de feiten over de sterk oplopende uitvoeringslasten van de grote hoeveelheid al ingevoerde en nog in te voeren regelgeving, die uiteindelijk opgebracht moeten worden door de klanten van de financiële instellingen en die versterking van de vermogensratio's vertragen, maar vooral van het geschetste beeld van lethargie. Discussie over feiten en gesprekken zouden niet meer mogelijk zijn. Allemaal overigens gebaseerd op anonieme bronnen, want angst overheerst. Mensen zouden niet meer bereid zijn om hun mening te geven, aldus Het Financieele Dagblad.

Ons land heeft belang bij een gezonde en krachtige, maar ook professioneel functionerende financiële sector, groot belang zelfs. Ingrepen om het risico op de fiasco's die de afgelopen jaren bij financiële instellingen hebben plaatsgevonden adequaat te beperken, zijn volkomen terecht. Wij steunen die ook, daarover geen misverstand. Maar gewaakt moet worden voor het risico van een overreactie. De balans tussen de verschillende in het geding zijnde belangen moet nuchter en op basis van een gedegen analyse worden opgemaakt, en daar hoort een goede discussie met de betrokken sector bij. Ik vraag om een reactie van de minister.

Ik kom tot een afronding. Kortgeleden was er enige publiciteit over het rapportcijfer dat Nederlandse economen gaven voor het

kabinetsbeleid. Men weet, er is tegenwoordig geen onderwerp meer in de publiciteit of een econoom geeft er commentaar op, dus hier kon je ook op wachten. Nou, dat viel zelfs voor economen niet mee: een 3 voor de minister-president en een 4 voor de rest van het kabinet, inclusief de minister van Financiën. Het zal duidelijk zijn dat de VVD-fractie voor het financieel-economisch beleid duidelijk tot een hoger cijfer komt, een ruime voldoende zelfs. En in ons democratisch staatsbestel bepaalt de gekozen volksvertegenwoordiging of een kabinet overgaat, maar toch. Enige twijfel zou kunnen knagen. Ze hebben er tenslotte voor doorgeleerd. Ik heb als jurist wel wat economielessen gehad van wijlen professor Pen, maar blijf toch maar een simpele jurist en de minister is weliswaar econoom, zij het landbouweconoom ...

Gelukkig biedt het lezen van het laatste nummer van Economisch Statistische Berichten, het lijfblad van economen, enige troost en uitkomst. Bestuurskundige en hoogleraar Wim Derksen -- in het begin van zijn artikel lezen wij: waarom de overheid nooit adviezen van economen voetstoots zal aannemen, en waarom de politiek niet op economen zit te wachten -- draagt een aantal relevante argumenten aan. Ik noem de belangrijkste twee. Economen hanteren een modelmatige benadering, wat leidt tot een versimpeling van de werkelijkheid en incomplete adviezen. Veel economen benadrukken, zo schrijft Derksen, de nadelen van bezuinigingen op dit moment, zonder daarbij te betrekken dat politici alleen in tijden van relatieve nood bereid zijn tot bezuinigingen. Zijn belangrijkste argument formuleert Derksen aldus: "Wetenschap gaat over het Sein en met wetenschappelijke kennis kunnen we wellicht iets zeggen over hoe het 'zal zijn'. Politiek gaat over het Sollen: over hoe het 'moet zijn'. Elk advies is per definitie buitenwetenschappelijk. Je kan wetenschappelijk nooit bewijzen wat je moet doen. Elk advies van een econoom is dan ook, hoe plausibel het ook mag zijn, ten beste een combinatie van 'weten' en 'willen'. Daarom hoeft het niemand te verbazen dat economen het, net zoals gewone mensen, vaak fundamenteel oneens zijn over het te voeren beleid. Het is opvallend dat dit simpele inzicht onder veel economen geen gemeengoed lijkt te zijn. Het verklaart het heftige debat dat economen vaak onder elkaar voeren over het economisch beleid. Ze zien hun collegae niet als een willekeurige burger met een andere mening, maar als een econoom die een fout maakt in zijn som. En als buitenstaander kan ik melden dat veel gesprekken met economen over de politiek leiden tot een college over de economie. Oké, die sociologen begrijpen misschien niets van economie. Maar daarmee hebben de economen nog niet altijd gelijk."

Elders in ESB doet een voormalig hoofdredacteur van ESB een oproep aan Kamerleden zich grondiger te verdiepen in de economische analyses. Ik zeg dat graag toe, op voorwaarde dat economen willen toezeggen eens goed na te denken over de analyse van professor Derksen. Het zal wellicht bijdragen aan wat meer

begrip over en weer, een wat bescheidener toonhoogte en daarmee een betere dialoog tussen economen en gekozen volksvertegenwoordigers. En ja, wellicht ook tot een wat evenwichtiger rapportcijfer van economen voor dit kabinet.

*N

De heer **Van Strien** (PVV): Voorzitter. De algemene financiële beschouwingen gaan deze keer niet alleen over de Miljoenennota, maar ook over het begrotingsakkoord, bij elkaar onderwerpen genoeg om over uit te wijden. Het is duidelijk dat we ons zullen moeten beperken. In die beperking wil ik beginnen met iets heel alledaags.

Vorige week was ik met mijn auto in Straelen. Straelen is een aardig Duits stadje juist over de grens bij Arcen, gemeente Venlo, mijn woonplaats. Het speelt een prominente rol in een van de mooiste Venlose carnavalsliederen van de vorige eeuw. Maar tegenwoordig speelt het met talloze andere grensdorpen ook nog een andere rol, zoals ik zo zal verduidelijken. Ik tankte daar vorige week benzine voor €1,459 de liter. Langs de snelweg zag ik vanmorgen een prijs van €1,749. In beide gevallen gaat het natuurlijk om een momentopname, maar ik heb begrepen dat de prijs in Duitsland op dit moment gemiddeld 25 tot 27 cent lager ligt. Er stonden -- ook dit is uiteraard een momentopname -- met mij nog vijf andere auto's te tanken, allemaal met een Nederlands kenteken. Daarna ging ik even naar de supermarkt aan de andere kant van de weg en daar heb ik, enigszins verbaasd doordat er tegelijkertijd maar liefst zes Nederlandse auto's bij de benzinepomp stonden, ook even het aantal auto's geturfd met een Nederlands kenteken: 40%!

De plaatselijke winkeliers hebben zich sinds kort al helemaal op de Nederlandse klant georiënteerd. Naast Duitse ook Nederlandse teksten, zowel buiten als in de winkel. En als er meer dan drie mensen voor de kassa staan, wordt zowel in het Duits als in het Nederlands omgeroepen dat kassa 3 of 4 voor u opengaat.

Ik heb vorig jaar al gezegd dat Nederland een klein land is met derhalve een relatief grote grensregio. Dat wordt nog versterkt doordat wij een vrij grillige grens hebben. Limburg is vrijwel geheel grensregio, met aan de ene kant Belgisch Limburg, waar de benzineprijs nog lager ligt, en aan de andere kant Duitsland. Alleen al in dat gebied, Limburg dus, wonen 1,1 miljoen inwoners. Daar komen uiteraard al die andere grensregio's nog bij!

De Nederlandse regering bevindt zich, toevallig, op een zo groot mogelijke afstand van die grensregio. Ik sta hier bijvoorbeeld op exact 200 km van mijn huis af. Daar kan en hoeft de regering niets aan doen. Dat de regering zich op een maximale afstand van de Nederlandse burger heeft gepositioneerd is haar echter wel te verwijten.

De heer **Terpstra** (CDA): Zouden deze problemen kleiner worden als Nederland uit de Europese Unie stapt? Naar mijn idee worden ze dan alleen maar groter, maar hoe kijkt u daar tegenaan?

De heer **Van Strien** (PVV): Uit de Europese Unie stappen zou een heleboel problemen oplossen, maar dit probleem is toevallig geen probleem dat door de EU kan worden opgelost of dat door de EU wordt veroorzaakt. Dit probleem wordt door de Nederlandse regering veroorzaakt, in het kader van de belastingheffingen. Dit heeft er dus toevallig een keer niets mee te maken.

De heer **Backer** (D66): Het heeft er natuurlijk wel iets mee te maken. De oplossing zou zijn dat de Nederlandse regering de accijnzen aanpast aan de landen om ons heen. Dat is een verlies van soevereiniteit, maar dat terzijde. Dat is een manier. Een andere manier is overgaan tot harmonisatie. Dan heb je het zelf meer in de hand dan wanneer je de anderen moet volgen. Welke van de twee staat u voor?

De heer **Van Strien** (PVV): Van harmonisatie is tot nog toe niets gekomen. Wij zien daar ook helemaal niks in. Aan de overkant is al voorgesteld om met onze accijnzen gewoon 1% onder het niveau van de ons omringende landen te gaan zitten. Dat lost een heel groot probleem op.

De heer **Backer** (D66): Mag ik dan constateren dat wij volgend zijn als het gaat om het fiscale beleid van de ons omringende landen?

De heer **Van Strien** (PVV): Nee, dat is niet volgend. Je moet dat op een assertieve manier doen. Je moet ervoor zorgen dat je zodanig belasting heft, dat de omringende landen niet voortdurend aanmerkelijk lager zitten.

De heer **Postema** (PvdA): Ik denk niet dat mijn fractie het eens zal zijn of worden met die van de heer Van Strien over de wenselijkheid van harmonisatie. Ik tel echter wel mijn zegeningen. Hoor ik het goed dat de heer Van Strien het idee van een grenstoetseffectrapportage steunt om deze te gebruiken bij het beoordelen van belastingmaatregelen in dit huis?

De heer **Van Strien** (PVV): Ik moet eerlijk zeggen dat ik niet weet wat wij met een grenstoets aan moeten als daar geen gevolgen aan zitten. Als wij concluderen dat de Nederlandse accijnzen en belastingen onmiddellijk omlaag moeten als wij bij een toets hoger blijken te zitten, dan kunnen wij elkaar vinden. Maar dat lijkt mij met de Partij van de Arbeid niet gemakkelijk.

De heer **Postema** (PvdA): Dat kan ik bevestigen. Het zou niet zozeer gaan om het constateren van verschillen. Wij weten dat die er zijn. Het gaat meer om het in kaart brengen van de gedragseffecten van verschillen in tarieven in grensregio's. Ik wil hier toch een punt van maken. Wij wonen beiden in zo'n grensregio. Je ziet het gebeuren. Daarmee houden wij ons toch een beetje voor de gek bij een aantal belastingmaatregelen. Ik zou dat weleens wat structureler geobjectiveerd willen zien. Vervolgens kunnen alle partijen hun afweging maken.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik kom daar in het vervolg van mijn betoog nog op terug, in de vorm van een verzoek aan de minister.

De regering zorgt er, samen met de gelegenheidsgedogers D66, ChristenUnie en SGP, voor dat de lasten voor de burgers nog verder verzaamd worden. De meningen over constructieve of destructieve oppositie zijn even verdeeld als de meningen over de zangkwaliteiten van de bard in Asterix en Obelix. De btw, de accijnzen op diesel, lpg, tabak, alcohol en frisdrank, de belasting op auto's, water, energie en afval, alles gaat omhoog.

Daarnaast wordt er dan nog 1 miljard bezuinigd op toeslagen. In een aantal gevallen is werkelijk iedere ratio zoek. Zo zou het miljarden verslindende energieakkoord moeten dienen om minder CO₂ uit te stoten, quod non! Alleen de horizon van ons mooie land wordt ernstig vervuild en de burger verarmt. Tegelijkertijd gaat de prijs van lpg, de schoonste autobrandstof die er is, door de accijnsverhoging zodanig omhoog dat we het risico lopen dat de oliemaatschappijen deze binnenkort moeten gaan affakkelen. Dat alles met dank aan de VVD, de partij die ooit de indruk wekte de automobilist een warm hart toe te dragen.

De pomphouders, de slijterijen en de winkeliers in de grensregio's wordt kil de nek omgedraaid. In dit verband heb ik ook mijn eerste vraag aan de minister. Is hij zich ervan bewust dat de combinatie van lastenverzwaringen, dus btw en accijnzen op brandstoffen, maar ook op tabak, alcohol en frisdrank, juist een extra run naar het buitenland veroorzaakt? Men gaat in de grensregio niet alleen tanken in het buitenland maar ook boodschappen doen. Kan de minister aangeven hoe groot volgens hem de wegleffecten zijn en hoe groot daarin het combinatie- of stapeleffect van al die lastenverzwaringen tezamen is? Is hij het met mij eens dat met accijnzen en btw net onder de niveaus in de ons omringende landen duizenden banen en miljarden aan inkomsten gegenereerd zouden kunnen worden? Heeft de minister die afweging wel eens gemaakt?

Ik kom hiermee automatisch op de begrotingsafspraken met de gelegenheidsgedogers, en dan in het bijzonder op de effecten daarvan tot 2017. Ik citeer uit de analyse van het CPB: effect op het EMU-saldo min 0,7 miljard; effect op het bbp nul; effect op de consumptie van huishoudens nul; effect op de overheidsbestedingen nul; effect op de investeringen van bedrijven nul; effect op de uitvoer nul; effect op de werkgelegenheid nul. Mijn fractie vraagt zich af of "groei" voor dit kabinet een vies woord is geworden. Waarom richt de regering zich niet op groei om het begrotingstekort te verkleinen? Het begrotingstekort wordt immers altijd gemeten als percentage van het bruto binnenlands product. Hoe eenvoudig kan het zijn? Als het niet lukt om de verhouding tussen het tekort en het bbp te verkleinen door alleen maar aan dat tekort te sleutelen -- met andere woorden, door de teller te verkleinen, en dat nog op de verkeerde manier -- wordt het dan niet eens tijd om tevens de noemer te vergroten? Heeft de minister dat overwogen? Zo ja, waarom heeft hij dat verworpen? Zo nee, gaat hij dit alsnog

overwegen, gezien de matige tot slechte prognoses op het gebied van werkgelegenheid, investeringen, groei, begrotingstekort en, niet te vergeten, gezien het gegeven dat er inmiddels geen econoom meer te vinden is die het huidige beleid verstandig vindt? Iedereen hamert erop: jaag ook eens een keer de groei aan en bezuinig verstandiger. Ik wijs in dit verband op onder andere de enquête van Het Financieel Dagblad. De heer De Grave sprak er ook al over, maar ik presenteer het wat genuanceerder, zoals men van mijn fractie kan verwachten. In die krant gaven dertien economen twee weken geleden het kabinet een 4,6 en de minister-president een 3,6.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik hoor de heer Van Strien een heel interessant verhaal houden over het vergroten van de noemer en het verkleinen van de teller. Als ik dat doordenk -- het gaat immers over de overheidsfinanciën -- is de enige manier om de noemer te vergroten het laten toenemen van het geld dat binnen de overheid omgaat. Dan zul je toch de belastingen moeten verhogen? Of zie ik dat fout? Hoe wil de heer Van Strien de omvang van de noemer vergroten zonder ook de inkomsten te verhogen?

De heer **Van Strien** (PVV): De noemer bestaat uit een aantal bestedingscomponenten en daar kom ik straks nog op terug. Een van de bestedingscomponenten, de belangrijkste, is de consumptie. Die kun je vergroten door bijvoorbeeld de belasting te verlagen. Ik kom daar nog op terug.

Unaniem lees je: bezuinig verstandiger en verlaag tegelijkertijd de belastingen om de consumptie te stimuleren.

In de Macro Economische Verkenning 2014 kunnen we op bladzijde 57 lezen dat de koopkracht in 2014 voor het vijfde jaar op rij daalt. Ik citeer ook even het webmagazine van het CBS van 9 september. Dat kopt: "Consumptie in Nederland gedaald, in de buurlanden niet". Het gaat verder: "De voortdurende krimp van de consumptie door huishoudens heeft de afgelopen paar jaren een rem gezet op de economische groei van Nederland. Huishoudens geven minder geld uit, onder andere omdat zij minder te besteden hebben. In België en Duitsland is de situatie anders. Daar stijgen de inkomens en geven consumenten ook nog steeds meer uit. Vanaf het uitbreken van de kredietcrisis in 2008, tot en met 2012 is de consumptie door huishoudens in ons land met 4,4% gekrompen. In dezelfde periode groeide de consumptie in België met 3,2% en in Duitsland met 4,3%. Nederlandse huishoudens zagen hun reëel beschikbaar inkomen in deze periode met 3,8% afnemen, terwijl de Belgische en Duitse inkomens er met 1,5% en 1,6% (...) op vooruitgingen." Aldus het CBS. Hierna heeft het CBS nog een aantal andere publicaties het licht doen zien met koppen als "Consumptie huishoudens blijft krimpen" en "Verdere daling beschikbaar inkomen huishoudens". Ze komen steeds op hetzelfde neer: dalende inkomens. Dat wordt grotendeels veroorzaakt door deze regering, namelijk door onder meer belastingverhogingen, korting op de compensatie voor ouderen en

chronisch zieken, korting op de koopkrachttegemoetkoming van AOW'ers, het schrappen van de huishoudelijke hulp en niet te vergeten, met dank aan de VVD, het wederom extra uitmelken van de automobilist. Dat alles veroorzaakt dalende consumptie en stijgende werkloosheid. Dit jaar komen er 100.000 extra werklozen en volgend jaar zullen weer 70.000 mensen hun baan verliezen. De wereldeconomie is hier geen excuus. We doen het namelijk veel slechter dan de wereldeconomie. We doen het zelfs slechter dan het EU-gemiddelde.

De heer **Backer** (D66): De heer Van Strien kent de grensstreek goed. Laten we even naar recente berichten over België kijken. De Belgische ondernemers klagen dat de investeringen inzakken omdat de arbeidskosten zo sterk zijn gestegen de laatste jaren. Je zou theoretisch kunnen zeggen dat de bestedingsmogelijkheden van de mensen dus zijn toegenomen. De investeringen blijven echter achter. Kan de heer Van Strien ingaan op die relatie in verband met zijn betoog?

De heer **Van Strien** (PVV): Daar kan ik heel kort over zijn. De investeringen blijven in Nederland nog verder achter.

Met een voortdurende daling in de consumptie van gezinnen, de belangrijkste bestedingscomponent van het nationaal inkomen, is er natuurlijk al geen redding meer aan voor de economie, maar ook de overige bestedingscomponenten lopen terug of blijven achter bij de ons omringende landen. Ook de investeringen hier dalen dit jaar met 11% veel harder dan in de ons omringende landen. Gek is dat niet. Als Henk en Ingrid geen geld hebben om te besteden, dan gaan bedrijven niet investeren. Zo simpel ligt het gewoon. Zelfs de uitvoergroei, gecorrigeerd voor de doorvoer, blijft achter bij Duitsland, België en zelfs Frankrijk, ondanks de voortdurende loonmatiging door Henk en Ingrid. Daarmee trekt dit kabinet ons in een neerwaartse spiraal.

Ik noemde zojuist al even de automobilist als nieuwe melkkoe van het kabinet-Rutte. Graag wil ik dat even nader specificeren. De BOVAG en RAI Vereniging hebben berekend wat de overheid jaarlijks aan verkeersbelastingen zoals accijns op brandstoffen, assurantiebelasting op autoverzekeringen, verkeersboetes, btw op brandstof, reparatie, onderhoud en verkeersopleidingen, zoal kan innen. Inkomsten uit fiscale bijtelling zitten daar nog niet bij.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik wil de heer Van Strien graag een vraag stellen. Mag ik uit zijn betoog afleiden dat alle problemen in Nederland een gevolg zijn ons eigen beleid en niets met Brussel te maken hebben?

De heer **Van Strien** (PVV): Ik meen heel duidelijk te hebben aangegeven dat de wereldeconomie natuurlijk een rol speelt. Het feit dat we het op alle gebieden slechter doen dan de ons omringende

landen, zelfs slechter dan het EU-gemiddelde, is echter niet aan de wereldeconomie te wijten.

Het blijkt dat de rijksoverheid vorig jaar 17,6 miljard euro heeft opgehaald aan dat geheel aan verkeersbelastingen, terwijl de provincies bijna 1,5 miljard euro opstreken aan opcenten in de motorrijtuigenbelasting en gemeenten ruim 600 miljoen euro aan parkeergelden inden. Met ruim 9,2 miljoen geregistreerde personen- en bedrijfsauto's in Nederland komt dat neer op een gemiddelde bijdrage van €2.141 per voertuig per jaar. Wat heeft het Rijk dan allemaal uitgegeven? De uitgaven van het Rijk voor verkeersvoorzieningen bedroegen vorig jaar 5,2 miljard, inclusief werk aan het spoor. En nu komt het: in 2015 gaan die uitgaven voor de verkeersvoorzieningen fors dalen. Moet mijn fractie hieruit de conclusie trekken, en dat is tevens een vraag aan de minister, dat dit kabinet alle hoop heeft opgegeven dat het met de economie in dit land ooit nog goed komt? De groei van de economie kan immers alleen gerealiseerd worden als ook de verkeersvoorzieningen op peil blijven.

Dan nog iets over de euro. Er staat een aperte onjuistheid in de Miljoenennota op bladzijde 38. Daar staat onder hoofdstuk 2.3 "Versterken Europese muntunie belangrijk voor Nederland". Ik heb een halfjaar geleden, toen wij spraken over het Nederlandse Nationaal Hervormingsprogramma en het Stabiliteits- en Convergentieprogramma, met cijfers van zowel StatLine, de website van het CBS, als van AMECO, de website van de EU, aangetoond dat er geen enkele naoorlogse periode van de lengte van 2002 tot nu te vinden is waarin het zo slecht ging met Nederland als sedert de invoering van de euro. Er is geen periode na 1960 te vinden waarin de koopkrachtontwikkeling zo zwak is als sedert de invoering van de euro. Als je de groei van het bbp over een periode van tien jaar voortschrijdend berekent vanaf 1960 met de cijfers van AMECO, dan blijkt dat zelfs de krimp in 1975 en begin jaren tachtig, niets voorstelde in vergelijking met wat we nu beleven sedert de invoering van de euro. Dat is een constatering die Lombard Street Research al eerder deed, maar die ook met AMECO, met EU-cijfers zelf dus, is na te rekenen. Ik heb die cijfers in een Excelsheet staan en ze zijn voor iedere belangstellende beschikbaar. Ik heb ze inmiddels aangevuld met de laatste cijfers van 2013 en 2014 en het zal niet verbazen dat ze alleen maar dramatischer worden. Na de dip van begin jaren tachtig zag je gelijk forse groeicijfers. Iets waar we vooralsnog, zeker met dit kabinet, alleen van kunnen dromen. Mijn fractie stelt dus voor om aperte onjuistheden, die op basis van cijfermateriaal eenvoudig weerlegd kunnen worden, uit de Miljoenennota weg te laten. Het is niet ten onrechte dat inmiddels ook Alan Greenspan, de voormalige voorzitter van de Federal Reserve Board -- inmiddels is hij dus wat vrijer om te spreken -- ook zijn grote twijfels heeft bij het voortbestaan van de euro, zo las ik vorige week maandag in Het Financieele Dagblad.

Tot slot nog iets over financiële risico's door internationale garanties. Het financiële belang van garanties en deelnemingen die Nederland de laatste

tijd heeft afgegeven is, zo lezen we in een rapport met die naam dat recentelijk gepubliceerd is door de Algemene Rekenkamer, in enkele jaren toegenomen van 3% van het bbp tot iets meer dan 200 miljard oftewel 33% van het bbp. En dat naast de toch al fors opgelopen staatsschuld. Al die garanties en leningen aan EFSF, ESM, EFSM, het Balance of Payment programma, de Europese Investeringsbank, de European Bank for Reconstruction and Development, de Europese Centrale Bank en zelfs de extra leningen aan het IMF, zijn uitsluitend bestemd om hetzij de euro, hetzij de EU, hetzij beide overeind te houden. Ik ga het nu even niet hebben over het nut, of liever gezegd het onnut, van dit kaartenhuis, maar over de presentatie. Geen bedrijf zou ermee weggkomen als het bij al deze garanties en leningen niet een risicoanalyse zou presenteren en als niet een groot deel als oninbaar zou worden afgeschreven. Daar zag de Algemene Rekenkamer duidelijk ook een probleem, want die zag graag een risicoanalyse verrijkt met een oordeel over de financiële soliditeit van de individuele instellingen en de financiële risico's voor de Nederlandse begroting. Volgens de minister, zo lees ik in het rapport van de Algemene Rekenkamer, kan een publiek oordeel over de financiële soliditeit van een internationale instelling negatieve gevolgen met zich meebrengen voor de kredietwaardigheid van deze instelling. Met andere woorden, te veel praten over dit onderwerp kan volgens de minister leiden tot instorting van het Europese kaartenhuis. Anderzijds is de minister het wel eens met de Algemene Rekenkamer dat de financiële risico's moeten worden beheerst en dat het parlement op een transparante wijze inzicht moet worden gegeven in de risico's. Mijn fractie zou graag van de minister weten hoe hij dat transparante inzicht gaat verschaffen zonder daarbij te praten over de financiële risico's van deze internationale instellingen voor de Nederlandse begroting.

*N

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Het heeft enkele jaren geduurd alvorens er een zekere eensgezindheid ontstond over de duiding van de crisis waarin wij ons nu al enkele jaren bevinden. Het is een meervoudige balanscrisis, waarbij huishoudens, banken, pensioenfondsen en overheden tegelijkertijd proberen hun financiële balansen, in het bijzonder hun bovenmatige schuldpositie c.q. dekkingsgraad, op orde te brengen. Dit leidt vervolgens tot bestedingsuitval, economische krimp, sterk stijgende werkloosheid en recordaantallen bedrijfsfaillissementen. Maar nu weten we het. We weten inmiddels ook dat austeriteit, versobering, het eenvoudigweg beperken van de overheidsuitgaven dat de vorige minister van Financiën zo hoog in het vaandel had, dan contraproductief werkt. Het frame dat de economie kapot wordt bezuinigd is echter ook te gemakkelijk. De rijksfinanciën zijn immers weliswaar niet de aanleiding, maar zeker wel onderdeel van het probleem van de balanscrisis. Een van de kernopgaven van deze regering is dan ook hoe zij

de vraaguitval bestrijdt zonder haar eigen bijdrage aan de problemen te vergroten. En geloof me, in die opgave spelen de Europese begrotingsrichtlijnen niet de hoofdrol die menigeen hen toedicht.

De heer **Reuten** (SP): Ik zal de heer Postema niet na elke alinea interrumpen, maar aan dit begin wringt toch iets. We constateerden net dat Nederland een vorderingenpositie heeft op het buitenland. Daar zit het probleem dus niet. Nu zegt de heer Postema -- tenminste, dat zegt hij bijna -- dat alle sectoren in de economie te kampen hebben met overmatige schuld. Dat kan niet. Tegenover elke schuld staat immers een vordering. Tegenover het buitenland hebben wij een vorderingenpositie, dus geen schuld. Het kan dus niet zo zijn dat alle sectoren in de Nederlandse economie schuldproblemen hebben.

De heer **Postema** (PvdA): Dat heb ik ook niet gezegd. Ik heb gewezen op de balansen die dat wel hebben. Ik verwees in het bijzonder naar het bankwezen en naar financiële huishoudens gekoppeld aan de woningmarkt. Bij de pensioenfondsen ligt het iets anders, want daar heeft het met de dekkingsgraad te maken. Ook wees ik op het balansprobleem van de overheid.

In dit kader mag de rol en opvatting van toonaangevende Nederlandse economen niet onbesproken blijven. Blijkbaar is dit een thema dat de senatoren bezighoudt, want vele van mijn voorgangers hebben er al over gesproken vandaag. Die economen geven in een recent door BNR Nieuwsradio en Het Financieele Dagblad uitgevoerde peiling premier Mark Rutte en zijn kabinet beide een dikke onvoldoende: een 3,6 voor de premier en een 4,6 voor de ministerploeg. Nu roepen dergelijke stevige oordelen nogal wat reacties op, ook hier in dit huis. Men is weliswaar unaniem in de veroordeling van de premier en zijn ministers, maar, en ik citeer Het Financieele Dagblad, "verdeeld over de vraag wat nu de meest wenselijke oplossing is om de economie een duw te geven". Ook wordt het grapje gemaakt dat het enige verschil tussen waarzeggers en economen is, dat deze laatste groep wél in staat is uit te leggen waarom zij het met hun voorspellingen bij het verkeerde eind hadden. Ik zeg dat dan maar als econoom; alles is relatief. Maar laten we het serieus houden en de minister van Financiën vragen in te gaan op de kritiek die -- ik probeer er toch maar een zekere lijn uit te halen -- stelt dat de regering onvoldoende doorpakt bij het herstellen van de private balansen van de banken, de pensioenfondsen en de huishoudens en juist te snel het huishoudboekje van de overheid op orde wil brengen zonder daarbij de hervormingen door te voeren waar ons land behoefte aan zou hebben. Wat zijn naar het oordeel van de minister nu precies de plus- en minpunten van die redenering?

Gedurende de afgelopen jaren heeft de fractie van de Partij van de Arbeid geprobeerd een kritische en constructieve bijdrage te leveren aan de zoektocht naar oplossingen voor deze meervoudige problematiek. Kritisch omdat het een kerntaak van deze Kamer is om redeneringen niet

bij voorbaat voor lief te nemen als zij nu eenmaal in het politiek-ideologische straatje passen, maar te blijven kijken naar de consistentie en uitvoerbaarheid van beleid en de legitimiteit en proportionaliteit van wetgeving. Andere fracties in deze Kamer doen precies hetzelfde en zo hoort het ook.

Ten aanzien van de eerste Miljoenennota van het kabinet-Rutte/Asscher en de aanpassingen daarop zoals vormgegeven middels de herfstafspraken stelt mijn fractie met genoeg vast dat hierin drie vertrekpunten voor het financieel en sociaal-economische beleid centraal staan: werken aan duurzame groei, de schatkist op orde brengen en een evenwichtige inkomensverdeling. Elk van die drie onderdelen kunnen in hun strekking en invulling worden betwist; daar is niets mis mee. Als zodanig echter vormen zij voor de sociaaldemocratie herkenbare en belangrijke bakens.

Wij stellen eveneens vast dat op elk van die onderdelen voortgang wordt geboekt. Voor het komende jaar wordt voor het eerst weer een bescheiden groei van de economie verwacht. De werkloosheid loopt nog verder op, maar aanzienlijk minder hard dan de afgelopen drie jaren en er komen ook veel nieuwe banen bij. Voorts is de bijdrage van de stimuleringsmaatregelen aan de bestedingen, zoals in deze Miljoenennota opgenomen, niet in de berekeningen van het Centraal Planbureau meegenomen. Er worden hiervoor vele miljarden beschikbaar gemaakt, zonder dat hiermee de overheidsfinanciën verder uit het lood slaan. Ondernemers wordt de mogelijkheid geboden tot willekeurige afschrijvingen, waarmee hun liquiditeits- en financieringspositie verbetert ten behoeve van vervangings- of uitbreidingsinvesteringen. De op dit moment volstrekt tekortschietende kredietverlening aan bedrijven wordt gestimuleerd. Ook kan vermogen worden vrijgespeeld bij bedrijven en particulieren door het fiscaal ondersteunen van versnelde vrijval van stamrechten en het verruimen van de schenkbelasting. Eveneens van belang is het initiatief om middels de totstandkoming van een Nederlandse Investeringsinstelling (NII) vraag en aanbod van langetermijnfinanciering bijeen te brengen. Investeringspakketten in maatschappelijk belangrijke sectoren als de zorg, de energie, de infrastructuur en de woning- en utiliteitsbouw moeten een deel van het momenteel in het buitenland belegde vermogen van onze pensioenfondsen en verzekeraars toeleiden naar de Nederlandse economie. Mijn fractie heeft hier in het voorjaar, in het overleg met minister Kamp van Economische Zaken, om verzocht en het verheugt ons dat de regering hieraan uitwerking heeft gegeven.

Er wordt op deze wijze een perspectief op economisch herstel geboden zonder de rijksfinanciën verder onder druk te zetten en laten we wel wezen: met een staatsschuld die de afgelopen vijf jaar met meer dan 20% is gestegen en die gepaard gaat met zeer hoge rentelasten die ook nog eens kunnen exploderen wanneer de markt voor staatspapier normaliseert, is er eenvoudigweg

niet veel ruimte om nog dieper in het rood te gaan. We moeten echter ook beducht zijn voor de keerzijde van dergelijke creativiteit. Die is gelegen in het gevaar van te optimistisch ingeschatte tijds- en gedragseffecten van de voorgenomen maatregelen. Met andere woorden, creativiteit moet niet ten koste gaan van soliditeit. In dit kader is mijn fractie er niet op voorhand van overtuigd dat de ingeboekte extra belastingopbrengsten van 2 miljard euro door uitkeringen uit stamrecht-bv's eenmalig tegen een 20% lagere belastingafdracht te faciliteren, reëel is. De bezoekers van de Europese Commissie wezen daar vorige week ook op. Ditzelfde geldt voor de ingeboekte 1 miljard voor het vrijspelen van beklemd vermogen uit andere bv's. Kan de minister of de staatssecretaris aangeven waarom hij dit toch verantwoord acht? Waarom worden dergelijke inverdieneffecten nu wel in de begroting meegenomen, terwijl de minister van Financiën evenals diverse van zijn voorgangers hier op andere momenten -- ik verwijs naar de discussie over het inzetten van het vermogen van de woningbouwcorporaties -- zo terughoudend in was? Wat zijn nu eigenlijk precies de begrotingsregels dienaangaande waar wij bij het uitvoeren van onze toetsende taak van uit mogen gaan? Collega Terpstra vroeg ook al naar die inverdieneffecten. Hoe denkt de minister om te gaan met de dekking van eventuele tegenvallende belastinginkomsten? Of accepteren we die bij voorbaat?

Een vraag die wij aan de minister hebben betreft de aangrijppunten van de bezuinigingen. Koplopers in de uitgaven van de centrale overheid, ieder met 78 miljard in 2014 en samen goed voor bijna 60% van de rijksbegroting, zijn de zorg enerzijds en de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt anderzijds. Nu begrijpt mijn fractie dat het onwenselijk is om in deze periode van omvangrijke en oplopende werkloosheid in combinatie met achterblijvende bestedingen het mes in de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt te zetten, maar het enorme aandeel van de zorg wekt wel bevreemding. Zo wordt er in de Miljoenennota ten aanzien van de curatieve zorg gesteld dat het groeipercentage van de uitgaven tussen 2000 en 2010 het hoogste van heel West-Europa was en dat wereldwijd alleen Australië een hogere groei heeft gekend. Dat is een verbijsterende constatering. Is er iemand, zo vragen wij ons af, die dit heeft gewild? Die heeft gezegd: we gaan 10 jaar lang voor de hoogste groei, jammer dat de Australiërs ons toch nog net voorbij zijn gestreefd?

De heer **Backer** (D66): Ik hoor collega Postema spreken over de sociale zekerheid en hij gaat nu door met de zorg. Ervan uitgaande dat hij niet meer op de sociale zekerheid terugkomt, wil ik daar toch een vraag over stellen. Het is natuurlijk waar dat het moment om in te grijpen in werkloosheidsregelingen en in het arbeidsrecht misschien niet gunstig is. Ik heb in de afgelopen tien jaar echter nog nooit een moment meegemaakt dat wél een goed moment was. Dit onderwerp is al die jaren geblokkeerd geweest. Lopen wij nu niet het risico dat het nu net zo gaat

als met de hypotheekrenteaftrek? Dat is weliswaar een totaal ander onderwerp, maar daarbij werd ook altijd het argument gebruikt dat het niet het goede moment was. Nu gaan we het doen op het slechtste moment, maar uiteindelijk -- niemand spreekt er meer over en het is wel gedaan -- is het toch gunstig voor de overheidsfinanciën. Zou het niet toch, ook voor de PvdA-fractie, een punt zijn om wat breder te bezien?

De heer **Postema** (PvdA): Dat is zeker het geval. Ik zou onderscheid willen maken tussen het type maatregelen die echt nodig zijn -- het hervormen van de sociale zekerheid en het plegen van interventies op de arbeidsmarkt; daar moeten we absoluut niet mee wachten -- en de timing ervan. De timing is echt een punt. In het regeerakkoord en in de Miljoenennota worden al belangrijke stappen gezet richting die hervormingen. In de herfstafspraken zijn nog weer verdere stappen gezet. Ik beschouw dat als zeer positief. Ik maak echter een onderscheid tussen het type maatregelen en het moment waarop we die invoeren. Ik denk dus, nogmaals, dat dit niet het moment is om daar heel scherp in te gaan snijden. Ik denk dat we de mensen dat absoluut niet kunnen aandoen.

De heer **De Grave** (VVD): Ik wil wel op de zorg ingaan, misschien ook omdat ik de historie goed kan volgen. In de eerste plaats heeft het loslaten van het budgettaire beleid een enorme impuls gegeven aan de uitgaven in de curatieve zorg. Dat is gebeurd onder grote aanmoediging van de PvdA, want er waren wachtlijsten. Onder mevrouw Borst zijn er miljarden extra heen gegaan. Daarnaast is het ter relativering goed om ook een ander cijfer te noemen. De uitgaven aan de curatieve zorg in Nederland liggen als percentage van het bbp op het Europees gemiddelde. Dat is helemaal niet hoog. Wij wijken qua zorguitgaven af omdat wij heel veel collectief financieren in de langdurige zorg, de caresector. Het is dus waar dat het groepercentage hoger lag. Dat had te maken met wachtlijsten. Toen is er een enorme impuls gekomen. Toen is ook het budgettaire beleid losgelaten; boter bij de vis. Dat is zeer door de PvdA gesteund. Als de heer Postema vraagt: wie heeft dit gewild? Nou, de PvdA dus. Als percentage van het bbp liggen de curatieve uitgaven in Nederland op het Europese gemiddelde, ondanks het feit dat we een zeer breed pakket hebben waarin alles collectief is gefinancierd. De totale omvang van de zorgproblematiek zit 'm in de afwijkende omvang van de care-uitgaven die voor een groot deel collectief worden gefinancierd. Ik dacht altijd dat de PvdA daar zeer voor was.

De heer **Postema** (PvdA): Het is goed om altijd naar de historie te kijken en naar het, wat ons betreft, succesvolle optreden van minister Borst van Volksgezondheid in een mooi kabinet van VVD, D66 en PvdA. Het gaat mij niet zozeer om de schuldvraag. Ik wil vooral het punt maken dat er zo veel onbesproken is gebleven. Het loslaten van het Budgettair Kader Zorg was ingegeven door het feit dat er wachtlijsten waren. Die wilden we niet en die

willen we nog steeds niet. Tegelijkertijd zien we, niet alleen in de care, maar ook in de cure, een zeer sterke uitgavenstijging waarover we nooit hebben gezegd: dat moet gebeuren, want dat is een goede zaak. Dat probeer ik bespreekbaar te maken. Ik probeer ook bespreekbaar te maken dat het niet zozeer een kwestie is van zwartepieten, maar dat we veel meer met elkaar het gesprek aan moeten durven gaan over de vraag waar we de grenzen van de zorg en van de financierbaarheid van de zorg trekken. Het kan niet waar wezen -- ik meen dat meer collega's dit vanochtend hebben geventileerd -- dat zo'n aanzienlijk deel van de rijksbegroting, 60% in totaal, naar die twee grote slurpers gaat, namelijk de zorg en de sociale zekerheid. Daar is het gewoon nooit om te doen geweest.

De heer **De Grave** (VVD): Het is wel van belang om de feiten helder te hebben. Laten we het verleden dan maar even achterwege laten, al zouden we nog wel kunnen zeggen dat Nederland toen flink achterliep. Feit is wel dat de uitgaven voor de curatieve sector in Nederland op het Europees gemiddelde zitten, ondanks het feit dat wij een zeer breed pakket hebben, dus heel veel is collectief verzekerd. Er zijn bovendien, zoals u weet, afspraken gemaakt om die groei aanmerkelijk te beperken. Dus als u reëel bent, moet u zien waar de reële oorzaak ligt, namelijk in het feit dat wij de langdurige zorg in Nederland, zeer afwijkend van de ons omringende landen, collectief financieren. Dat maakt de zorg in het totaal een afwijkende grote post. Dan moeten wij het daarover ook hebben, want als wij het zo algemeen houden, komen we politiek niet verder. Daar ligt de oorzaak.

De heer **Postema** (PvdA): Van mijn kant de laatste reactie op dit punt. Ik weet niet of het nu per se een kwestie is van kiezen of je het mes in de cure of in de care moet steken. Het telt op tot een enorme uitgavenpost, laten wij dat in ieder geval met elkaar vaststellen. Ik stel ook vast dat onbedoeld de uitgaven in de cure zeer hard zijn gestegen, ook op terreinen waarvan ik denk dat daarover gewoon te weinig het gesprek is gevoerd. De invloed van technologie op de kostenstijgingen in de cure is denk ik toch onderbelicht gebleven. Ik roep ertoe op om dat de komende jaren wel te doen, want zo kan het niet. Ik voel mij daar ook verantwoordelijk voor.

Om dit punt af te ronden, vernemen wij graag van de minister, ook na deze inspirerende analyse van collega De Grave, hoe het kabinet nu eigenlijk aankijkt tegen die stijging van de zorgkosten en de houdbaarheid, ook op de langere termijn en of wij op dat punt ook nog aanvullende maatregelen van het kabinet kunnen verwachten.

Naast duurzame groei en het op orde brengen van de schatkist hecht het kabinet Rutte/Asscher aan een rechtvaardige inkomensverdeling. Voor de Partij van de Arbeid is het verkleinen van inkomensverschillen een kernpunt van beleid. Wij zijn ons ervan bewust dat dit niet noodzakelijkerwijs een-op-een samenvalt met de kabinetsopvatting over wat onder

rechtvaardig dient te worden verstaan. De minister-president had het desgevraagd tijdens de algemene politieke beschouwingen vooral over het op een eerlijke manier verdelen van de rekening van de crisis. Dat is inderdaad cruciaal. Dit betekent dat we juist in deze moeilijke jaren niet moeten tornen aan voorzieningen voor de sociale minima en de WW, waarover ik zojuist al even sprak, en aan het feit dat we van de meer verdienenden ook meer vragen. Maar wij verhalen niet dat het wat ons betreft niet alleen gaat om het delen van de rekening. Het gaat om de sociaaldemocratische kernwaarden van bestaanszekerheid, van een fair inkomen, van het kunnen blijven aanbieden van een onproblematische toegang tot basisvoorzieningen, van het ontwikkelen van het beste in mensen. Wij zullen dit kabinet hierin nauwlettend volgen.

De heer **Reuten** (SP): De heer Postema zegt dat voor de Partij van de Arbeid het verkleinen van de inkomensverschillen een kernpunt van beleid is. De PvdA zit in een coalitie. Het is een kernpunt. Betekent dit ook dat wij aan het eind van de kabinetsperiode het kabinet daarop wat de PvdA betreft kunnen afrekenen?

De heer **Postema** (PvdA): Ik denk dat je daar altijd ja op moet zeggen. Op het moment dat iets zo belangrijk is, moet je daarvoor ook de verantwoordelijkheid nemen.

De heer **Reuten** (SP): Dank u wel.

De heer **Postema** (PvdA): Mijn fractie heeft de afgelopen jaren aandacht gevraagd voor een verbeterd inzicht in de risico's van de rijksfinanciën, in het bijzonder voor de talrijke expliciete en impliciete garanties die zijn afgegeven als gevolg van de banken- en eurocrisis. Hiertoe heeft de Kamer tijdens de algemene financiële beschouwingen van vorig jaar een motie aangenomen om in de miljoenennota tot een integrale risicoanalyse te komen. Wij constateren met de voorliggende Miljoenennota dat dit inderdaad is gebeurd, waarvoor onze erkentelijkheid. Uiteraard is het van belang om een dergelijk instrumentarium nu ook maximaal te gaan gebruiken. Het veel te hoge risicoprofiel van het Rijk dient de komende jaren te worden afgebouwd. Kan de minister aangeven wat hierin de belangrijkste stappen zullen zijn?

Een van de belangrijkste risicofactoren voor de rijksfinanciën betreft onverkort de genoemde expliciete en impliciete garanties aan de financiële sector. Dit probleem kan onmogelijk worden overschat. Er is de afgelopen jaren veelvuldig gesproken over banken die "too big to fail" zijn. Maar welbeschouwd zijn zij "too big to save". Hoe kijkt de minister tegen dit verschijnsel aan? Dat vernemen wij graag.

Er is de afgelopen jaren de nodige kritiek geweest op het functioneren van de Nederlandsche Bank voorafgaand aan en ook tijdens de kredietcrisis. Wij hadden de indruk dat de bank zich deze kritiek heeft aangetrokken en zowel in zijn

instrumentarium alsook in zijn eigen organisatie passende maatregelen heeft getroffen. Uit de gebeurtenissen rondom SNS, alsook het Libor-schandaal waarin de Rabobank partij bleek, is af te leiden dat er ook voor DNB nog veel te doen is, niet alleen voor het toezicht zelf, maar evenzeer voor zijn rol als onafhankelijk monetair adviseur van regering en parlement. DNB heeft onzes inziens te vaak de schijn tegen zich als zou hij het Nederlandse bankwezen te veel uit de wind houden. De wijze waarop bijvoorbeeld de advisering over de bankenbijdrage in het kader van het depositogarantiestelsel als gevolg van de SNS-deconfiture vorm heeft gekregen, waarover wij elkaar volgende week spreken als het goed is, is wat ons betreft niet voor herhaling vatbaar. Op advies van DNB werden de Nederlandse banken immers voor slechts een zeer gering aandeel aangesproken op de door hen zelf afgegeven garanties uit hoofde van het dgs. Dit zou niet anders kunnen, aangezien een hogere bijdrage naar het oordeel van DNB een ontwrichtende werking op het financiële stelsel zou kunnen hebben.

Een vergelijkbaar advies is destijds in het kader van de bankenbelasting gegeven. Dergelijke waarschuwingen verhouden zich slecht tot de betrekkelijk laconieke reactie op de torenhoge boete die de Rabobank eind oktober opgelegd kreeg en waarvan het nog maar de vraag is of het daarbij blijft. Nu horen we DNB niet over de uitwerking hiervan op de sector in toto. Graag vernemen wij van de minister of hij bereid is met DNB in gesprek te gaan over de wijze waarop onze centrale bank zijn positie als een in alle opzichten onafhankelijk instituut kan hernemen.

Dit laatste punt is des te meer van belang omdat zich onverkort een cruciale vraag opdringt, namelijk wie zich in ons land, of in de wereld, nu eigenlijk institutioneel geroepen voelt om zeepbellen en balansproblemen tijdig te onderkennen en ook de autoriteit heeft om dit effectief onder de aandacht te brengen van allen die dit aangaat. Ik sluit niet uit dat dit voor Nederland DNB zou moeten zijn, uiteraard in nauwe samenspraak met de ECB en het IMF. Graag verneem ik de zienswijze van de minister hierop.

Voorzitter, ik rond af. Wij hebben waardering voor hetgeen dit kabinet in zijn eerste miljoenennota voorstelt. Wij steunen de drie pijlers waarop het beleid rust: werken aan duurzame groei, de schatkist op orde brengen en een evenwichtige inkomensverdeling. En wij zijn verheugd dat op een aantal belangrijke dossiers het draagvlak van deze voorstellen in de Tweede Kamer, soms in aangepaste vorm, breder is dan alleen de beide coalitiepartijen. Want het gaat niet om gelijk krijgen, maar om zaken voor elkaar krijgen. Daarmee besluit ik graag mijn eerste termijn.

De **voorzitter**: Dank u wel, mijnheer Postema. Mijn voorstel is om de vergadering voor twee minuten te schorsen. Dan kan de heer Reuten nog voor de lunch zijn betoog houden. Ik wil in ieder geval tegen enen klaar zijn, na het betoog van de heer Reuten.

**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*N

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter. Ik begin met de bewindslieden en hun ambtenaren te danken voor de uitgebreide beantwoording van onze schriftelijke vragen. Ik bespreek vijf punten.

Ten eerste de recessieve politiek van het kabinet. Omdat het kabinet zijn recessieve politiek repeteert, verdient het het repeteren van de kritiek daarop, maar ik zal kort zijn.

Dit kabinet tracht, net als het vorige, het begrotingsdak te repareren als het regent. Maatschappelijk realiseert het kabinet geen bezuinigingen doch het verschuiven van problemen van de overheid naar de private sector. De volgens sommigen gewenste belastingverlagingen hebben geen zin, want de bestedingen moeten omhoog. In een zware recessie moet de overheid daarvoor zorgen. Immers, de consumptie van huishoudens blijft dalen en ligt inmiddels 7% onder het niveau van 2008, terwijl de bruto-investeringen 23% onder het niveau van 2008 liggen, exclusief woningen.

Het kan allemaal ook anders. De kabinetspolitiek levert immers een onderprestatie ten opzichte van de omringende EU-landen. Voor 2014 is dat gemiddeld 1,3% qua bbp-groei en 1% qua werkgelegenheidsgroei. Dat zijn nu 80.000 banen per jaar! In 2013 ligt het niet beter. Ik vraag de minister van Financiën of hij dit feit inmiddels erkent. Op 5 november zei hij nog bij Frits Wester: "de verschillen zijn echt heel klein".

Ik vraag de bewindslieden ook te reageren op de door het CPB berekende effecten van de kabinetspolitiek ten opzichte van het basispad, gesommeerd over 2014-2017. Een verbetering van het EMU-saldo van 0,4 procentpunt wordt afgekocht met een daling van de bbp-groei en de werkgelegenheid met ieder 1%. Die groeidaling lopen we niet meer in, zo stelt het CPB.

Ten slotte op dit punt. In een interview op 5 november met Frits Wester van RTLZ waaraan ik net al refereerde, zei de minister: "Er komen volgend jaar zeker geen extra bezuinigingen." Ik vraag de minister om in deze Kamer te bevestigen dat er volgend jaar, dus in de begroting 2015, zeker geen extra bezuinigingen komen, ook als de EU-norm van 3% overschreden wordt.

Mijn tweede punt betreft -- ik zal het voorzichtig zeggen -- de de-inflatie. In de MEV 2014 komt de term "deflatie" niet voor. In de Miljoenennota valt de term eenmaal. Dat is niet geruststellend, en de context uit de Miljoenennota al helemaal niet. Ik citeer blz. 34: "Monetair en budgettair beleid hebben de pijn van de financiële crisis verlicht. Hierdoor is de stabiliteit op de financiële markten ondersteund en is de wereldeconomie behoed voor een diepere val. Een periode van uitgesproken deflatie is voorkomen". Op 31 oktober liet Eurostat in een persbericht weten dat voor de eurozone de geharmoniseerde prijsinflatie in oktober gedaald was tot 0,7%. Die

voor industriële producten bereikte dat niveau al afgelopen juni en daalde intussen verder tot 0,4%.

Wat betreft de prijzen van investeringsgoederen staan de seinen al vanaf 2012 op rood, in het bijzonder voor Spanje, Portugal en Griekenland. Voortzetting van deze trends verlamt de investeringen en ook de aankoop van duurzame consumptiegoederen: wachten tot volgend jaar levert immers een prijsvoordeel op. We kennen die verlamming uit de jaren dertig en uit het hedendaagse Japan tot 2013.

De ECB, en eerder de FED, reageren met rentepolitiek. Dat is niet verkeerd maar het lijkt niet voldoende. Wat betreft de eurolanden, is de zuidelijke staten een recessieve politiek opgelegd. De bestedingen in de EU zullen dan aangezwengeld moeten worden door de landen die het qua betalingsbalanspositie kunnen velen. Dat zijn in de eerste plaats Duitsland en Nederland, en de aangewezen weg lijkt die van loonstijging. Hoe ziet de minister dit?

Kijken we naar de lopende rekening van de betalingsbalans, dan staat qua absoluut overschot Duitsland in de wereld op plaats 2 vlak achter China en Nederland absoluut op plaats 7. Als percentage van het bbp beloopt het Nederlandse overschot thans 10% en het Duitse 7%.

Loonstijging stimuleert de binnenlandse bestedingen en brengt evenwicht op de lopende rekening. Het helpt verder bij het afwenden van deflatiedreiging, in het bijzonder ook voor de zuidelijke eurolanden. De minister kan repliceren dat hij niet over de lonen gaat, maar als polderoverleg die loonstijging niet entameert, dan kan hij wellicht Ruttes €1.000 van stal halen in combinatie met een eenmalige vermogensbelasting van 0,8% op financieel en overig beleggingsvermogen. Als die €1.000 aan ieder huishouden toekomt, dan levert dat een impuls op van 7,5 miljard. Graag hoor ik of de minister andere mogelijkheden ziet om dreigende deflatie af te wenden en de economie een impuls te geven. Ik vraag de minister daaraan voorafgaand of hij die inflatiedreiging als een gevaar ziet.

Mijn derde punt betreft de zogenaamde structurele werkgelegenheid. Ik dank het kabinet voor een aantal uiteenzettingen hierover in antwoord op onze schriftelijke vragen. Ik begin met een korte economische inleiding.

De CPB-ramingen voor de korte en middellange termijn zijn gebaseerd op een empirisch macro-economisch model. Daarmee kunnen wij, met alle ook door het CPB groots onderkende onzekerheden, vrede hebben, omdat de empirie het model als het ware bijstuurt.

Dat ligt echter anders bij hetgeen het CPB poneert voor de lange termijn, in het bijzonder de zogenaamde structurele werkgelegenheid. Hierachter schuilt de neoklassieke algemene evenwichtstheorie van Arrow en Debreu uit 1954. Daaraan ligt een reeks niet empirisch onderbouwde veronderstellingen ten grondslag, zoals ook de derde grondlegger van de theorie, Frank Hahn, heeft erkend. Gezien het ontbreken van de empirische onderbouwing heeft deze theorie en de erop gestoelde modellen een hoog ideologisch

gehalte. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er over het realiteitsgehalte van deze theorie, inclusief de geïmpliceerde tendens naar arbeidsmarktevenwicht, hoogoplopende meningsverschillen zijn tussen niet-neoklassieke economen en de neoklassieke. Zoals gezegd, bekent het CPB zich tot de laatste school. Het kabinet lijkt het CPB daarin vooralsnog te volgen. Dit was mijn inleiding.

Wij gaan deze ideologische en wetenschappelijke controverses in het debat van vandaag uiteraard niet beslechten. Maar mij lijkt dat het wel mogelijk moet zijn om bij de presentatie van vermeend harde cijfers in beleidsdiscussies de ideologie op afstand te houden. Ter illustratie het volgende.

In zijn brief van 11 oktober over het Herfstakkoord schrijft het kabinet: "De ambitie is dat de werkgelegenheid stijgt met 0,8% ofwel ruim 50 duizend banen op termijn." Maar het CPB stelt: "De effecten op de arbeidsmarkt zijn op korte en middellange termijn beperkt." Lees nul, want dat blijkt uit de CPB-cijfers. Het moet dan dus om de lange termijn gaan, maar hoe lang is lang? Kennelijk wordt de zogenoemde structurele werkgelegenheid bedoeld. Deze door het CPB, en vervolgens door het kabinet gebezigde term levert een gigantische spraakverwarring op.

Het idee is hier dat er een hypothetische situatie voorstelbaar is, het eerder genoemde algemeen evenwicht, waarbij de werkgelegenheid zich aanpast aan het aanbod van arbeid, dus het aanbod van arbeidskracht. Voorts vigeert de opvatting, ook in het kabinet, dat als we nu het aanbod van arbeid verhogen, in die hypothetische situatie de werkgelegenheid dan "dus" stijgt.

Dit ligt allemaal niet voor de hand, en zoals gezegd ontbreekt de empirische onderbouwing. De vraag is hoe wij dat gaan oplossen. Op dit punt vraag ik de regering niet meer en niet minder dan om duidelijk taalgebruik. In het bijzonder vraag ik de volgende twee toezeggingen.

Ten eerste vraag ik de regering om waar wijziging van enerzijds 'het structurele of het lange termijn aanbod van arbeid' wordt bedoeld, of waar anderzijds wijziging van "de structurele of de lange termijn werkgelegenheid" wordt bedoeld, dit of deze steeds afzonderlijk zo te noemen, en wel zonder daarmee te impliceren dat de ene wijziging het aanpassingsgevolg is van de andere wijziging.

Ten tweede vraag ik de regering om bij het CPB te bevorderen dat het in beleidsstukken, c.q. adviezen aan de regering en/of de Staten-Generaal, een overeenkomstig duidelijk taalgebruik zal betrachten.

De heer **Postema** (PvdA): Ik zou collega Reuten hierin wel willen steunen. Ik denk dat het van belang is om die begrippen inderdaad helder te beschrijven en uit elkaar te houden waar van toepassing. Ik zou tegelijkertijd niet in de val willen lopen om daar een andere ideologie tegenover te stellen, namelijk als zou arbeid een te verdelen taart zijn. Ik kan mij heel goed voorstellen dat een toename van het arbeidsaanbod nu door stimulerende maatregelen daartoe toekomstige

arbeidsmarktproblematiek kan verlichten. Dan heb ik het met name over de verhouding actieven-niet actieven, die natuurlijk door de demografie zorgwekkend zou kunnen zijn. Ik steun collega Reuten dus graag in het maken van onderscheid in de terminologie maar ik pleit er wel voor om daar niet een andere ideologie tegenover te stellen.

De heer **Reuten** (SP): Ik heb dat er op dit punt bewust allemaal afgelaten. Het gaat mij sec om het niet op voorhand gelijkstellen van aanbod van arbeid en structurele werkgelegenheid. C'est tout.

Mijn vierde punt betreft de belastingdruk. Aan de overkant hebben nogal wat fracties zich onlangs gemoeid in de marginale druk van de inkomstenbelasting op het bruto-inkomen. Die is niet onbelangrijk, maar het is adequaat deze in het licht te plaatsen van de gemiddelde druk op het inkomen van alle belastingen. Ik doe dat in twee varianten, namelijk de belastingdruk op het huishoudinkomen en die op het persoonlijk inkomen. Korthedshalve gebruik ik drie grafieken die zijn rondgedeeld. Ik verzoek de Dienst Verslag en Redactie deze op te nemen in de Handelingen.

Eerst de huishoudens, zie grafiek 1. De onderliggende cijfers zijn afkomstig van het CBS en de laatste cijfers zijn die over 2010. Dat is dus vóór de btw-verhoging van eind 2012. Bij het samenstellen van de druk van de inkomstenbelasting gaat het CBS uit van een nettoheffing, rekening houdend met vrijstellingen en aftrekposten. In grafiek 1 zien wij dat de top 25% huishoudens voor de inkomstenbelasting op een gemiddelde belastingdruk van 27% uitkomt. Dat is 7,8 maal hoger dan het laagste kwartiel. Bij de top 10% ligt de druk overigens ietsje lager, weliswaar achter de komma. Maar als we de indirecte belastingen en de lokale heffingen erbij betrekken, zien we dat de progressie daardoor grotendeels ongedaan wordt gemaakt: van de factor 7,8 blijft nog een factor 1,5 over. De belastingen zijn dus aanzienlijk minder progressief dan velen denken, bijvoorbeeld in het café bij mij thuis om de hoek.

Nu personen, zie grafiek 2. De cijfers daarin, en ook die van grafiek 3 hierna, zijn van het ministerie van Financiën, uit de brief van 11 november. Dit betreft de geraamde nettoheffing inkomstenbelasting 2013. We zien ongeveer een overeenkomstige progressie als in grafiek 1. Helaas waren op dit niveau geen cijfers voor de indirecte belastingen beschikbaar. Maar we kunnen vermoeden dat aan personen toegerekende indirecte belastingen niet radicaal anders zullen liggen dan in grafiek 1, zij het dat inmiddels het 19%-tarief van de btw met ruim 10% verhoogd is tot 21%. Dat telt zwaar aan bij de onderste helft van de inkomensverdeling.

Ik presenteer deze cijfers niet slechts voor VVD-senator De Grave, met wie ik de afgelopen jaren bij de algemene financiële beschouwingen feiten uitwissel over de inkomensverdeling, waarover wij vaak dan weer uiteenlopende opinies hebben. Ik zou graag ook van de staatssecretaris en de minister ieder afzonderlijk horen of zij het wenselijk achten dat in termen van de gemiddelde

belastingdruk de progressie van de inkomstenbelasting grotendeels ongedaan wordt gemaakt door de overige belastingen, zoals gezegd versterkt door de btw-verhoging van eind 2012. Hoe zien zij, in het voor hen ideale geval, de gemiddelde belastingdrukverhoudingen in de toekomst?

Overeenkomstige cijfers van ramingen als die uit grafiek 2 kregen we voor het jaar 2017, en wel na verwerking van het Herfstakkoord. Vergelijken we 2013 en 2017 in grafiek 3, dan zien we dat de progressie niet toeneemt doch wat afneemt. Dit is opmerkelijk omdat her en der nog steeds de indruk bestaat dat dit kabinet nivelleert. Vandaar mijn interruptie van zojuist in het betoog van senator Postema. Het tegendeel is het geval en wat betreft de top 25% heeft het Herfstakkoord daaraan bijgedragen. Deze voorziene beleidseffecten laten pijnlijk zien dat de PvdA in de coalitie het onderspit heeft gedolven.

De heer **De Grave** (VVD): Ik denk niet dat de heer Reuten en ik het ooit eens zullen worden over dit onderwerp, maar het is wel goed om de feiten te weten. Ik wil weten of ik het tabelletje goed begrijp. Klopt het dat daaruit blijkt dat een Nederlandse burger met een inkomen van €115.000 bruto afgerond een kleine €40.000 belasting betaalt?

De heer **Reuten** (SP): 34%.

De heer **De Grave** (VVD): Ja, van €115.000. U hebt dat afgerond op €40.000. Klopt het dat 25% mensen met de laagste inkomens 22% betalen over €16.500? Afgerond is dat €3.500.

De heer **Reuten** (SP): Ja.

De heer **De Grave** (VVD): Ik stel vast dat een burger in de top 25% qua inkomens 11 keer meer belasting betaalt ...

De heer **Reuten** (SP): Nee, dat is 7,8. Dat heb ik gezegd.

De heer **De Grave** (VVD): Dat kan ik niet uitrekenen.

De heer **Reuten** (SP): De belastingdruk is 7,8 keer hoger.

De heer **De Grave** (VVD): Wat is die 34% dan? Ik tel even op. De totale druk is 34%. Dat hebt u zelf mooi uitgerekend. 34% van €115.000 is €40.000. Dat betaalt die burger in de top 25%. Een burger in het eerste segment betaalt €3.500. Mijn conclusie is dat voor hetzelfde pakket aan overheidsdiensten iemand in het hoogste kwartiel 11 keer meer betaalt van zijn inkomen dan degene aan de onderkant. Vindt dat u dat niet een toch wel zeer substantieel verschil?

De heer **Reuten** (SP): Natuurlijk is het een substantieel verschil. Als u dit kunt uitrekenen, kunt u ook uitrekenen hoeveel de laagste 25%

gemiddeld overhoudt. Ik heb het dan over 22% van €16.500.

De heer **De Grave** (VVD): Dat bedrag kunnen wij er gewoon van aftrekken. Het gaat mij erom dat wij evengoed moeten vaststellen dat een burger in de top 25% voor hetzelfde pakket aan overheidsdiensten 11 keer meer belasting en premie betaalt dan de 25% aan de onderkant.

De heer **Reuten** (SP): Mijnheer De Grave, we kunnen allemaal wel een beetje rekenen. 30% van 100 is absoluut meer dan 20% van 50. Dat is evident. Mensen hebben het erover dat 52% belasting toch wel erg veel is. Ik toon aan dat mensen in dat tarief gemiddeld 27% inkomstenbelasting betalen. Dat is geen cijfer dat elke dag in de krant staat. Het zijn wel cijfers van het CBS. De totale belastingdruk op de top 25% is 34%. Bij de laagste inkomens is die druk 22%. Dat is een verschil van 1,5. Dat is minder dan men over het algemeen denkt.

Ik had het over de vergelijking tussen 2013 en 2017. Deze cijfers hebben wij ontvangen van het ministerie van Financiën. Ik heb het uitsluitend over de inkomstenbelasting omdat er geen andere cijfers zijn.

Het kabinet heeft hierin een verantwoordelijkheid en de coalitiepartijen ook. Ik zou echter zeggen dat wij allemaal -- het kabinet en alle fracties -- een bijzondere verantwoordelijkheid hebben. Ik schat dat met mij om en nabij 90% van de leden van het parlement onder het 52%-tarief van de inkomstenbelasting valt. Als wij weten dat een groot deel van ons onder dat tarief valt, hebben wij een bijzondere verantwoordelijkheid als het gaat om wijziging van de belastingtarieven. Voor wijziging van de inkomens van de leden van de Staten-Generaal is een twee derde meerderheid vereist. Maar voor wijziging van het toptarief van de inkomstenbelasting is geen twee derde meerderheid vereist hoewel dit velen van ons aangaat. Kunnen de bewindslieden uitleggen waarom deze wijziging bij de onderste 25% en de bovenste 25% inkomensgroepen gewenst is? Kunnen zij uitleggen hoe de belangentegenstellingen daarbij rechtvaardig afgewogen zijn? En kunnen zij aangeven of bij die afweging betrokken is dat mensen hun inkomenspositie grotendeels ontleen aan aangeboren capaciteiten, aan opvoeding en aan maatschappelijk gefinancierde opleiding, inclusief die van de heer De Grave bij professor Pen?

Ik kom bij mijn vijfde en laatste punt. Dit is mijn belangrijkste punt. Mijn fractie stelt voor om de rampzalige werkloosheid te verdelen, en wel door een nationale arbeidstijdverkorting die mee ademt met de werkloosheidsomvang. Tussen deze en de vorige Miljoenennota is de werkloosheid met 32% toegenomen tot 670.000 personen: afgerond 9% van de beroepsbevolking. Onder jongeren van 15-25 jaar is één op de zes werkloos; 17%, onze verloren generatie. En ook de 250.000 45-65-jarigen onder ons gaan nog moeilijk ooit een baan krijgen. Opgroeiende kinderen worden

geconfronteerd met werkloze ouders en dat snijdt diep en duurzaam in een kinderziel. Baan kwijt, een inkomensreductie van 30% of meer, voor velen ook hun huis kwijt, en vernederd. Het is onrechtvaardig en immoreel om de ellende van de crisis in hoofdzaak af te wentelen op deze ene groep onder ons. In dra een tiende van de huishoudens is het echt crisis.

Deze werkloosheid vergt op zo kort mogelijke termijn een rechtvaardige verdeling. Ik hoop dat ik de minister kan bewegen tot een constructief antwoord. Het kabinet is verantwoordelijk, maar ook wij hier als Eerste Kamer hebben tot nog toe in meerderheid ingestemd met deze onrechtvaardigheid.

Voorzitter. Dit is wat ik te zeggen heb.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 13.02 uur tot 13.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: Op de tafel van de Griffier ligt een lijst van ingekomen stukken. Op die lijst staan voorstellen voor de behandeling van deze stukken. Als voor het einde van de vergadering daartegen geen bezwaar is gemaakt, neem ik aan dat daarmee wordt ingestemd.

**

*B

!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het financieel toezicht en enige andere wetten (Wijzigingswet financiële markten 2014) (33632);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de begrotingsstaat van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2013 (wijziging samenhangende met de incidentele suppletoire begroting) (33780).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: Wij zijn thans toe aan de stemmingen. Op verzoek van de SP-fractie zal zo dadelijk eerst worden gestemd over de motie-Quik-Schuijt c.s. (33032/33514 (R1998), letter G) en daarna over de wetsvoorstellen 33032 en 33514 (R1998), de wetsvoorstellen die betrekking hebben op juridisch ouderschap van de medepartner.

Ik heet de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, die namens de regering bij de stemmingen aanwezig is, welkom in de Eerste Kamer.

**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 in verband met het**

herschikken van de gronden voor asielverlening (33293),

en over:

- de motie-Strik c.s. over het waarborgen van de huidige criteria voor toelating volgens het traumatabeleid (33293, letter E);

- de motie-Strik c.s. over nieuwe aanvragen tot gezinshereniging van asielstatushouders (33293, letter F).

(Zie vergadering van 12 november 2013.)

De **voorzitter**: Ik heb begrepen dat mevrouw Strik het woord wil.

**

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik zou graag toestemming krijgen voor een korte derde termijn.

De **voorzitter**: Mevrouw Strik vraagt heropening van de beraadslaging. Ik stel vast dat de Kamer hiermee kan instemmen.

**

De beraadslaging wordt heropend.

*N

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. Ik wil graag een gewijzigde motie indienen ter vervanging van de motie op letter E, die nu voorligt. De regering beoogt een neutrale stelselwijziging. Wij hebben geconstateerd dat bepaalde getraumatiseerde en kwetsbare groepen buiten de boot dreigen te vallen. Met de motie willen wij zekerstellen dat dit niet gebeurt. Daarom vragen wij om een feitelijke handhaving van het huidige beleid in dezen. De motie vraagt alleen om een inhoudelijke waarborg en staat dus niet in de weg aan afschaffing van de c- en de d-grond. Om duidelijk te maken dat wij het de facto beleid niet willen wijzigen, willen wij dat in de gewijzigde motie wat helderder naar voren laten komen.

*M

De **voorzitter**: De motie-Strik c.s. (33293, letter E) is in die zin gewijzigd dat zij thans luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat voorliggend wetsvoorstel, dat aanvankelijk een neutrale herschikking van de asielfronden beoogde, gepaard gaat met een aanscherping van het traumatabeleid;

overwegende dat het wetsvoorstel tevens onduidelijkheid laat over de mate van bescherming van specifieke kwetsbare minderheidsgroepen;

verzoekt de regering, te waarborgen dat het huidige toelatingsbeleid ten aanzien van getraumatiseerden en specifieke kwetsbare minderheidsgroepen de facto niet zal verslechteren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter G, was letter E (33293). Deze gewijzigde motie is ondertekend door de leden Strik, Gerkens, Franken, Thom de Graaf en Kuiper.
**

*N

Staatssecretaris **Teeven**: Voorzitter. Omdat de term "de facto" ook in de motie is opgenomen, laat ik het oordeel over de motie aan de Kamer. Ik zie deze de facto als ondersteuning van het kabinetsbeleid.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik geef de gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring vooraf over de moties.
**

*N

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. Ik ben blij dat de staatssecretaris de gewijzigde motie steunt.

Wij zouden de motie op letter F graag aanhouden, aangezien de staatssecretaris heeft gesuggereerd om die aan te houden tot het advies van de ACVZ op dit punt is verschenen. Daaraan geef ik graag gehoor.

Bij de behandeling van het wetsvoorstel Herschikken gronden voor asielverlening heeft de regering mijn fractie helaas niet overtuigd van noodzaak en wenselijkheid van het afschaffen van de nationale beschermingsgronden. De aantallen asielverzoeken en de redenen fluctueren zo snel dat je als land maar beter de mogelijkheid kunt hebben om daarop snel en goed in te spelen. Nederland is dan ook een van de weinige landen die in de Europese harmonisatie een argument zien om het nationale vangnet van bescherming af te schaffen. Wij vinden dat onverstandig en zullen daarom tegen het wetsvoorstel stemmen.

De **voorzitter**: Op verzoek van de indieners stel ik voor, de motie-Strik c.s. (33293, letter F) aan te houden.
**

Daartoe wordt besloten.

In stemming komt de gewijzigde motie-Strik c.s. (33293, letter G, was letter E).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van 50PLUS, de OSF, de PvdD, D66, de PvdA, de VVD, de SP, GroenLinks, de SGP, de ChristenUnie en het CDA voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de PVV ertegen, zodat zij is aangenomen.

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring vooraf over het wetsvoorstel.
**

*N

De heer **Thom de Graaf** (D66): Voorzitter. In het debat over de herziening van asielgronden heb ik de staatssecretaris namens mijn fractie nogal kritische vragen over de effecten van het wetsvoorstel voor bijzondere groepen gesteld. Het voorstel behelst afschaffing van de nationale gronden ten faveure van de Europese harmonisatie. De eenvoud van die oplossing heeft ons aangesproken, maar niet als dat ten koste zou gaan van groepen die door deze harmonisatie buiten de boot dreigen te vallen. De staatssecretaris heeft onze zorgen in het debat gelukkig grotendeels kunnen wegnemen, zowel ten aanzien van de getraumatiseerden als ten aanzien van de bijzondere groepen in het landgebonden asielbeleid, hoewel wij nog wel enkele vragen hadden. Door de aanvaarding van de motie-Strik c.s. als een soort extra veiligheidsgordel zijn wij nu in staat om voor het wetsvoorstel te stemmen, ondanks onze kritische inbreng in eerste en tweede termijn. Wij denken dat nu voldoende is geborgd dat er de facto sprake is van een neutrale conversie, en dat was de bedoeling.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de VVD, de PvdA, het CDA, D66, de OSF, 50PLUS en de SGP voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PvdD, de SP, GroenLinks en de ChristenUnie ertegen, zodat het is aangenomen.
**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Goedkeuring van de op 29 juni 2012 te Tegucigalpa tot stand gekomen Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Unie en haar lidstaten, enerzijds, en Midden-Amerika, anderzijds (Trb. 2012, 163) (33467) en het wetsvoorstel Goedkeuring van de op 26 juni 2012 te Brussel tot stand gekomen Handelsovereenkomst tussen de Europese Unie en haar lidstaten, enerzijds, en Colombia en Peru, anderzijds (Trb. 2012, 178) (33591), en over:**

- de motie-Ganzevoort c.s. over de erkenning en handhaving van fundamentele vrijheden en mensenrechten (33467, letter D).

(Zie vergadering van 12 november 2013.)

De **voorzitter**: Ik heb begrepen dat de heer Ganzevoort het woord wenst voordat wij gaan stemmen.
**

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter. Wij maken er vandaag een groepsactie van. Ook ik

verzoek om een korte derde termijn in verband met het wijzigen van een motie.

De **voorzitter**: Ik stel vast dat de Kamer hiermee kan instemmen.

**

De beraadslaging wordt heropend.

*N

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter. Dank voor de ruimte hiervoor. Het gaat om de formulering van mijn motie op letter D. De minister heeft vorige week gezegd dat zij op twee punten wat moeite had met de formulering en verzocht mij om de motie aan te passen. Dat hebben wij uiteraard serieus genomen. In overleg met de minister hebben wij de motie aangepast op die twee punten. Wij hebben "doorslaggevend" vervangen door "essentiële onderdelen". Dat zou meer in overeenstemming zijn met de Europese formuleringen. Daarnaast hebben wij "economische overeenkomsten" veranderd in de preciezere term "internationale handelsverdragen en bijbehorende politieke akkoorden". De huidige formulering is tot stand gekomen in overleg met de minister. Ik leg mijn gewijzigde motie graag voor aan de Kamer.

*M

De **voorzitter**: De motie-Ganzevoort c.s. (33467, letter D) is in die zin gewijzigd dat zij thans luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat in het regeringsbeleid internationale handelsrelaties een belangrijke hefboom zijn ter verbetering van fundamentele vrijheden en mensenrechten;

overwegende dat deze handelsrelaties vooral in multilaterale verdragen gestalte krijgen;

overwegende dat deze verdragen een belangrijk middel kunnen zijn om fundamentele rechten te borgen;

roept de regering op, zich er in internationale verbanden voor in te zetten dat de erkenning van fundamentele vrijheden en mensenrechten en de opname van handhavingsmechanismen daarvoor essentiële onderdelen zijn bij de totstandkoming van internationale handelsverdragen en bijbehorende politieke akkoorden,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter E, was letter D (33467/33591).

Het woord is aan de heer Bröcker.

**

De heer **Bröcker** (VVD): Voorzitter. Ik heb net na de kroketten kennisgenomen van deze gewijzigde

motie. Mijn fractie was tegen de oorspronkelijke tekst van de motie. Ik denk dat deze aanpassingen op zich prima zijn, maar wij hebben toch behoefte om haar volgende week even kort in de fractie te bespreken. Ik verzoek of de stemming hierover kan worden uitgesteld.

De **voorzitter**: Voor ik de leden de vraag voorleg of zij met dit verzoek instemmen, geef ik de staatssecretaris het woord voor een reactie namens de regering op deze gewijzigde motie.

**

*N

Staatssecretaris **Teeven**: Voorzitter. De minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking heeft mij laten weten dat het kabinet deze motie, na de wijziging ervan zoals die zojuist is voorgelezen, beschouwt als ondersteuning van beleid.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Zijn de leden akkoord met uitstel van de stemming over de motie tot volgende week?

**

De heer **Marcel de Graaff** (PVV): Mijn fractie gaat niet akkoord met uitstel van de stemming over deze gewijzigde motie.

De **voorzitter**: De PVV-fractie gaat niet akkoord. Desalniettemin stel ik voor, volgende week over deze gewijzigde motie te stemmen.

**

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Wij kunnen nu gaan stemmen. Als eerste wordt het wetsvoorstel op nr. 33467 in stemming gebracht. Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf. Er kan bij deze gelegenheid een stemverklaring afgelegd worden over beide wetsvoorstellen.

**

*N

De heer **Elzinga** (SP): Voorzitter. Vorige week hebben wij over de ratificatie van twee verdragen gesproken. Veel van de discussie ging over schendingen van mensenrechten in diverse landen in Midden-Amerika, en met name in Colombia. De minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking riep de Kamer op, de ratificaties te steunen omdat de verdragen een extra instrument bieden om mensenrechten te bespreken. Ook zou het bijdragen aan groei, en dus banen en daarmee aan armoedebestrijding. Bovendien toonde de huidige regering van Colombia de politieke wil om de mensenrechten te verbeteren, aldus de minister.

Ik gaf vorige week al aan dat het nog niet ratificeren van verdragen juist een goed drukmiddel is om mensenrechten op de agenda te houden. Alle

drie de woordvoerders in het debat zouden deze week gebruiken om voor- en nadelen nog eens te wegen. Ik heb die week gebruikt om belanghebbenden in Colombia om raad te vragen. Ik kreeg een uitgebreid en helder advies aan onze senaat om niet in te stemmen retour, ondertekend door meer dan 60 maatschappelijke organisaties, waaronder de belangrijkste vakcentrale, bonden, boerenorganisaties, mensenrechtenorganisaties, organisaties van inheemse bevolkingsgroepen, milieuorganisaties, ontwikkelingsorganisaties, studentenorganisaties, vrouwenorganisaties en nog zo wat. Afgelopen weken zijn er opnieuw vertegenwoordigers van deze organisaties vermoord in Colombia. De teller voor 2013 staat inmiddels op 17 vermoorde vakbondsleiders en 52 vermoorde mensenrechtenactivisten.

De politieke wil die de minister ziet, is een papieren werkelijkheid. De feitelijke situatie verergert eerder dan dat zij verbetert. Naar de overtuiging van de SP-fractie is dit niet het moment om dat te belonen met een handelsverdrag.

*N

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter. Wij hadden vorige week een zeer belangrijk en goed debat over de verhouding tussen handel en mensenrechten en dergelijk aanpalend beleid. Het was duidelijk dat de intenties van de minister en van de sprekers in deze Kamer niet verschilden, namelijk om niet alleen maar vrijhandelsakkoorden te creëren, maar juist ook mogelijkheden te scheppen om arbeidsnormen, milieunormen en mensenrechten veilig te stellen. De grote vraag is of dat hiermee gaat lukken. Is het glas halfvol of is het glas halfleeg? Met die gedeelde intenties blijkt het toch mogelijk om net tot een verschillende afweging te komen. Het risico bestaat dat deze verdragen, die op zichzelf een aantal goede termen hebben, te weinig opleveren wat betreft mensenrechten, fundamentele vrijheden en dergelijke. Die zorg is voor ons te groot om op dit moment te kunnen instemmen.

In stemming komt wetsvoorstel 33467.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de PvdA, de ChristenUnie, de SGP, D66, de 50PLUS en het CDA voor hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de OSF, de PvdD, de SP, GroenLinks en de PVV ertegen, zodat het is aangenomen.
**

In stemming komt wetsvoorstel 33591.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de PvdA, het CDA, de ChristenUnie, de SGP, D66 en 50PLUS voor het wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de OSF, de PvdD, de SP, GroenLinks en de PVV ertegen, zodat het is aangenomen.
**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie (33032)** en het wetsvoorstel **Wijziging van de Rijkswet op het Nederlanderschap in verband met de wijziging van Boek 1 van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek betreffende het ontstaan van het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie (33514 (R1998))**, en over:

- de motie-Quik-Schuijt c.s. over installatie van een brede multidisciplinaire staatscommissie over de verhouding tussen juridische, biologische en sociale ouders en de kinderen die door hen worden verzorgd en opgevoed (33032, letter G).

(Zie vergadering van 12 november 2013.)

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan mevrouw Quik-Schuijt.
**

Mevrouw **Quik-Schuijt** (SP): Voorzitter. Wij danken de staatssecretaris voor de toezegging om op ons verzoek en dat van praktisch de hele Kamer een staatscommissie tot herziening van het familierecht in stellen. De staatssecretaris heeft ook toegezegd om de opzet van die staatscommissie met ons te bespreken. Wij stellen voor dat hij aan de slag gaat en zullen de motie aanhouden totdat wij meer duidelijkheid hebben over hoe de commissie er gaat uitzien.

De **voorzitter**: Op verzoek van de indieners stel ik voor, de motie-Quik-Schuijt c.s. (33032, letter G) aan te houden.
**

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf over wetsvoorstel 33032.
**

*N

De heer **Franken** (CDA): Voorzitter. De CDA-fractie is van oordeel dat de regering op korte termijn een ander wetsvoorstel met betrekking tot de regeling van het ouderschap zal moeten indienen dan het voorstel dat nu voorligt, waarin niet aan het afstammingsrecht dat is gebaseerd op bloedverwantschap, wordt getornd maar waarin zelfstandig sui generis gelijke rechten worden geformuleerd voor paren van verschillend geslacht en paren van gelijk geslacht. Het nu voorliggende wetsvoorstel heeft een verkeerde insteek. Het schrijft de vader/donor weg en stimuleert anoniem donorschap. Dat is niet in het belang van het kind.

De CDA-fractie zal daarom tegen dit wetsvoorstel stemmen. Eén lid van de fractie neemt hieromtrent een ander standpunt in.

*N

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Voorzitter. Mijn fractie heeft vorige week bij monde van de heer Holdijk deelgenomen aan het debat. Toch hecht ik aan een eigen stemverklaring namens de ChristenUnie-fractie. Het wetsvoorstel over juridisch ouderschap doorbreekt een belangrijk familierechtelijk uitgangspunt dat afstamming verbindt met biologisch ouderschap. Ook gelet op de belangen van betrokken kinderen moet dat uitgangspunt zwaar wegen. Dit wetsvoorstel verandert belangrijke beginselen van ons familierecht en snijdt de band tussen het kind en zijn of haar biologische vader door. Onze fractie zal tegen dit wetsvoorstel stemmen en straks ook tegen het andere wetsvoorstel, de Rijkswet op het Nederlandschap. Dat doet zij niet omdat het niet logisch zou zijn dat er vervolgens een regeling wordt getroffen, maar omdat de werking ook wordt uitgebreid naar de BES-eilanden. Dus er zit nog een dimensie bij.

Onze fractie steunt het voorstel dat de staatssecretaris zelf heeft overgenomen of gedaan, om een staatscommissie in te stellen, vooral in het licht van de onoverzichtelijkheid die nu in het familierecht gaat ontstaan. Wij zouden de motie-Quik c.s. dus hebben gesteund. Dat geldt niet voor alle overwegingen maar wel voor het bredere doel. Wij hopen dat bij de samenstelling van deze commissie gelet zal worden op een afspiegeling van alle geledingen van de samenleving en dat ook de deskundigheid van ethici hierbij betrokken zal worden.

De **voorzitter**: Dank u wel, mijnheer Kuiper. U hebt meteen een stemverklaring afgegeven over het tweede wetsvoorstel.

**

*N

Mevrouw **Quik-Schuijt** (SP): Voorzitter. De SP-fractie blijft van mening dat de keuze die in het voorliggend wetsvoorstel is gemaakt om het erfrecht en de nationaliteit van de duomoeder via het afstammingsrecht te regelen, een ongelukkige keuze is. Er wordt immers een stelselwijziging van het afstammingsrecht geïntroduceerd waarbij het uitgangspunt dat het juridisch ouderschap het biologisch ouderschap volgt, op praktische gronden wordt verlaten. Wij danken alle deskundigen en belangstellenden die met ons hebben meegedacht en ons van adviezen hebben voorzien. In het vertrouwen dat de staatscommissie zal komen tot een eenduidige regeling voor alle sociale ouders waarin het belang van het kind wordt gewaarborgd, zullen wij thans voor het voorstel stemmen.

De **voorzitter**: Dank u wel, mijnheer Kuiper. U hebt meteen een stemverklaring afgegeven over het tweede wetsvoorstel.

**

In stemming komt wetsvoorstel 33032.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de VVD, de PvdA, GroenLinks, de SP, D66, de PvdD, de OSF, 50PLUS en het lid Hoekstra voor het wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de SGP, de ChristenUnie en het CDA minus het lid Hoekstra ertegen, zodat het is aangenomen.

**

In stemming komt wetsvoorstel 33514 (R1998).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van 50PLUS, de OSF, de PvdD, D66, de PvdA, de VVD, de SP, GroenLinks, de PVV en het lid Hoekstra voor het wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de SGP, de ChristenUnie en het CDA minus het lid Hoekstra ertegen, zodat het is aangenomen.

**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** over het wetsvoorstel **Wijziging van de Postwet 2009 ter invoering van ex ante toezicht op een postvervoerbedrijf met aanmerkelijke marktmacht (33501)**.

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring vooraf.

**

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. De CDA-fractie heeft geen enkel probleem met het afschaffen van de postbezorging op maandag. Wij hebben wel bezwaren tegen het wijzigen van het mededingingsrecht voor één bedrijf. Alleen voor PostNL geldt deze wetgeving. Voor alle andere bedrijven in Nederland blijft de mededingingswetgeving gelijk. De ACM toetst bij PostNL vooraf en bij de andere bedrijven in deze wereld achteraf. Nu is de regelgeving van de ACM nog nooit besproken in deze Kamer. Laat staan de regelgeving voor een uitzondering van de normale mededingingswetgeving. Gelet op deze onduidelijkheid en alles bij elkaar opgeteld kunnen wij niet voor dit wetsvoorstel stemmen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de VVD, de PvdA, de SP, D66, GroenLinks, de ChristenUnie, de SGP, de 50PLUS en de PvdD voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de OSF en het CDA ertegen, zodat het is aangenomen.

**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*B

!Gezondheidszorg!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg, de Wet cliëntenrechten zorg en enkele andere wetten in verband met het tijdig signaleren van risico's voor de continuïteit van zorg alsmede in verband met het aanscherpen van procedures met het oog op de kwaliteit en bereikbaarheid van zorg (33253).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Schippers**: Voorzitter. Ik dank de leden voor hun inbreng in eerste termijn. Ik begin met de kernvraag, die velen gesteld hebben. Wat is de meerwaarde van dit wetsvoorstel? Is het wel nodig? Hebben wij alles niet al geregeld? Is het proportioneel? Waarom dit wetsvoorstel?

Het wetsvoorstel bestaat eigenlijk uit drie onderdelen, namelijk de continuïteit, de toets op fusievoornemens en ten slotte de opsplitsingsbevoegdheid. Ik begin met de continuïteit. Met de regels die in het wetsvoorstel worden gesteld, wordt een heel belangrijke omslag gemaakt in de gezondheidszorg. Van het in stand houden van instellingen gaan we naar het in stand houden van cruciale zorg. Daarbij gaat het om spoedeisende hulp, ambulancezorg, crisis-ggz, verloskundige hulp in acute situaties en AWBZ-zorg. In het systeem dat wij de afgelopen zeven jaar hebben vormgegeven, zijn instellingen zelf verantwoordelijk voor beslissingen over bouw, nieuwbouw, investeringen in apparatuur en mensen, kortom voor de eigen bedrijfsvoering. Bij deze beslissingsbevoegdheden hoort mijns inziens ook de verantwoordelijkheid voor de continuïteit van de instelling. Desondanks heeft de overheid de afgelopen jaren veel premiegeld gestoken in het overeind houden van instellingen. Denk aan de IJsselmeerziekenhuizen. Een AWBZ-voorbeeld is Meavita. Dit zijn beide voorbeelden waarbij de premiebetaler betaalt. In essentie wil ik daar met deze omslag van af.

Vanaf 1998 gaat het ongeveer om vier ziekenhuizen met een beslag van 22 miljoen euro. Ik schat dat het om zo'n 28 AWBZ-instellingen gaat met een beslag van 94 miljoen euro. Dit wetsvoorstel verankert de omslag dat de overheid geen verantwoordelijkheid heeft om instellingen overeind te houden, maar die wel heeft ten aanzien van de beschikbaarheid van cruciale zorg. Die houding en dat beleid zijn logisch als uitgangspunt in het licht van ons systeem waarin niet alleen instellingen terecht veel vertrouwen en dus ook veel bevoegdheden krijgen -- instellingen hebben high trust, die wij allen heel wenselijk vinden -- maar ook in het licht van de verantwoordelijkheden

van de zorgverzekeraar. De zorgverzekeraar is verantwoordelijk voor het leveren van voldoende zorg aan zijn verzekerde. Hij heeft een zorgplicht. In zo'n systeem past het niet dat de premiebetaler ineens de scherven moet opruimen, als het misloopt. De aanbieder van cruciale zorg en de zorgverzekeraar moeten hier in principe zelf een oplossing voor bedenken. Pas bij overmacht wordt de overheid verantwoordelijk voor de continuïteit van de cruciale zorg. Dit wetsvoorstel is op deze leest geschoeid.

Als ultimatum remedium kan worden overgegaan tot de oprichting van een tijdelijke vangnetstichting. Deze zichtbare omslag is heel belangrijk voor de veldpartijen, die deze basisprincipes ondersteunen. Ook is hij belangrijk voor zorgaanbieders en zorgverzekeraars, die hun verantwoordelijkheid moeten en kunnen nemen en moeten weten waar zij aan toe zijn.

Zoals de leden terecht constateren, gaat het in de praktijk gelukkig meestal goed. Het is daarvoor van belang scherp te definiëren waarover wij het hebben. Ruwaard van Putten betrof geen cruciale zorg en veel functies daarvan werden overigens overgenomen. Zonnehuizen werd overgenomen. Ten aanzien van continuïteit is dit wetsvoorstel alleen van toepassing als het leveren van cruciale zorg in het geding is. Hoe meer wij in bepaalde gebieden van Nederland ten aanzien van die functies afhankelijk zijn van één aanbieder, hoe relevanter dit wetsvoorstel is. Zeker in krimpgebieden is dit wetsvoorstel uiterst relevant. Daarover moet wettelijk en beleidsmatig helderheid zijn.

Het vergt ook wettelijk vastgelegde zorgvuldigheidseisen, bijvoorbeeld de meldplicht. Dit "early warning"-systeem is een jarenlang gekoesterde wens van het CDA. Het CDA heeft hier jaren voor en achter de schermen voor gepleit, en terecht. Als de overheid een wettelijke taak heeft ten aanzien van de bereikbaarheid van de zorg, moet zij die taak ook kunnen waarmaken en moet zij dus ook tijdig maatregelen kunnen nemen. De in dit wetsvoorstel geregelde geheimhouding is cruciaal om de instelling te beschermen tegen openbaarheid van de problemen, die daardoor anders in een stroomversnelling kunnen geraken. De meldplicht is ook relevant voor de inspectie, die vanaf de melding extra kan toezien op de kwaliteit van zorg.

Dit wetsvoorstel is dan ook nodig en vormt een sluitstuk van maatregelen die dit jaar onder andere zijn genomen. Een goed voorbeeld is het Besluit beschikbaarheidsbijdrage WMG, waarmee de financiering van de zorg wordt geregeld door vangnetstichtingen. De beleidslijn is dus: wie verantwoordelijkheid draagt en in dat kader beslissingen neemt, kan geen financieel beroep doen op de overheid, als het misgaat. Voor een beleidslijn die zo belangrijk is, is deze wet mijns inziens zeker nodig. Dat geldt ook voor de consequentie van dit principe, namelijk dat de overheid uiteindelijk aan de lat kan komen te staan.

Het tweede deel betreft de zorgfusietoets. Die is een diep gekoesterde wens van het overgrote deel van de Tweede Kamer. Hij was eerder

opgenomen in het regeerakkoord van Rutte I, maar was politiek veel breder gedragen dan alleen door de bij dat regeerakkoord betrokken partijen. Hij was zo breed gedragen in de Tweede Kamer dat ik, vooruitlopend op deze wet, al zo'n twee jaar aan instellingen die voornemens zijn om te fuseren, vraag om deze toets al vrijwillig toe te passen. In de praktijk is deze toets dus al zo'n twee jaar van kracht op basis van vrijwilligheid. Ik heb dan ook expliciet "vooruitlopend op de wet" geschreven. Ook onder Rutte II, met een andere politieke samenstelling, vraagt de Kamer mij veelvuldig, vooruitlopend op de wet, of ik toch nog steeds de instellingen aanschrijf die voornemens zijn te fuseren. Er wordt al decennia gesproken over de wenselijkheid van een fusietoets.

De vraag of deze toets een oplossing is voor problemen uit het verleden en of deze heden ten dage nog relevant is, kan ik heel simpel beantwoorden. De afgelopen twee jaar zijn er 23 aanvragen gedaan door instellingen bij de toezichthouder, de ACM, om te fuseren of te defuseren. Kijk naar zbc's, die komen heel vaak voort uit ziekenhuizen. Zbc's zijn een vorm van defuseren. Dat is niet van gisteren, alleen van gisteren of alleen van vandaag, maar zal ook van morgen zijn. Ik heb in dit kader verschillende gesprekken met het bestuur van de ACM gehad. De ACM toetst op de Mededingingswet, niet meer en niet minder. Zij kan en mag ook niet meer of minder. Dat lijkt mij ook prima als het gaat om wasmachines, tv-toestellen en andere producten van de vrije markt, maar de vraag is of het ook voldoende is voor de zorg. In de zorg heeft de overheid namelijk verantwoordelijkheden ten aanzien van kwaliteit, betaalbaarheid en toegankelijkheid. Die heeft zij in andere sectoren niet. Dat maakt wel een groot verschil. Daar waar het vervelend is als bepaalde diensten niet meer in de buurt worden geleverd, is dat veel meer dan vervelend als het gaat om cruciale zorg. Daarom heeft de overheid criteria opgesteld om de cruciale zorg goed gespreid beschikbaar te hebben.

Dat is meteen het antwoord op de vragen van de leden Flierman en Ganzevoort. Door de bereikbaarheidscriteria heeft er ten aanzien van de cruciale zorg een goede spreiding over het land plaatsgevonden, waarbij het uitgangspunt is dat meer aanbod mag, maar minder niet. We hebben veel signalen uit het veld en van de toezichthouders dat instellingen het veiliger vinden om te fuseren dan om samen te werken. Dat is dan ook de reden waarom VWS met de ACM en de NZa een tour maakt door Nederland om hierover onzekerheden weg te nemen, onduidelijkheden te verhelderen en vragen te beantwoorden. Dat is geheel nieuw, want de ACM deed dat nooit ex ante, maar inmiddels doet zij dat in de zorg wel.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Ik dank de minister voor de toelichting, die helpt om te begrijpen wat zij precies bedoelt met de spreiding over het land van cruciale zorg en dergelijke. Zij zegt: minder aanbod dan een bepaald minimum mag niet, maar meer mag wel. Maar hoelang kan het "cruciaal" blijven heten als meer wel mag? Ik

noem Amsterdam als voorbeeld, waar verschillende ziekenhuizen zijn. Als die allemaal cruciale zorg aanbieden, is het woord "cruciaal" wel heel erg verwaterd, of niet?

Minister **Schippers**: Meer aanbod van acute zorg mag wel, maar minder niet. Die zorg is in principe acuut, zoals spoedeisende hulp, crisis-ggz, acute verloskunde en AWBZ. Als er maar één aanbieder is en zonder die aanbieder worden de aanrijtijden niet gehaald, dan wordt die cruciaal.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Ik neem Amsterdam als voorbeeld omdat dit een van de makkelijkste voorbeelden is in dit kader. Zolang er in Amsterdam één aanbieder overblijft, is het nog niet cruciaal, maar die laatste wordt cruciale zorg. Begrijp ik het dan goed?

Minister **Schippers**: De Amsterdamse situatie ken ik niet dusdanig dat ik precies weet hoe het zit als je in het noorden of in het zuiden zit, maar het gaat erom dat de aanrijtijden gehaald moeten worden. In Amsterdam is er een overaanbod van acute zorg; dat weten we. Dat is geen probleem. Als dat aanbod zou verminderen, verminderen en verminderen en de laatste zou omvallen, dan heb je opeens deze wet aan je broek. De fusietoets geldt ook voor andere zorginstellingen die willen fuseren. Deze heeft ervoor gezorgd dat we een redelijke spreiding over het land hebben.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Zijn de normen voor wat cruciale zorg is, voldoende helder? De minister heeft het over aanrijdtijden, maar er zijn ook andere dingen te benoemen, nog los van de AWBZ-zorg, want dat was een aparte vraag. Ik denk dat het heel goed is dat de minister benadrukt dat cruciale zorg beschikbaar moet blijven, maar het lastige is natuurlijk dat cruciale zorg altijd in een bepaalde setting zit en dat je vervolgens de aanpalende zorgfunctie die daarbij hoort, ook in stand zou moeten houden. Daar hoor ik in dit hele verhaal altijd te weinig over.

Minister **Schippers**: Je ziet dat dit gebeurt in de huidige spreiding over het land. Er is bijvoorbeeld basis-spoedeisende hulp, waarbij niet heel veel andere specialismen nodig zijn, maar er is ook spoedeisende hulp waarbij die wel degelijk nodig is. Als je hartfalen hebt, heb je de specialismen daarachter ook nodig. Soms heb je zelfs een multidisciplinair team nodig. Dan heb je om die spoedeisende hulp goed te kunnen geven, meer nodig dan alleen een deur waarop "spoedeisende hulp" staat. Omdat we die eisen eraan gesteld hebben, is de spreiding in Nederland heel goed geregeld. Voor sommige hulp is reistijd wat minder erg dan voor andere. Maar omdat we de normen vrij strak hebben gesteld en we daar eigenlijk nooit concessies aan doen, is er wel een heel helder beeld van hoe de spreiding van deze zorg zal zijn.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik waag dit enigszins te betwijfelen. Met name in de periferie is dit toch niet altijd duidelijk, zoals ik ook heb gezegd in mijn bijdrage. Er is steun om cruciale zorg te

behouden, zoals acute verloskunde, maar daar hoort ook kindergeneeskunde bij en in feite ook intensive care en dergelijke. Is de minister van mening dat dit voldoende duidelijk is beschreven? Waar kunnen met name de ziekenhuizen in de periferie zich op beroepen als ze toch dreigen om te vallen?

Minister **Schippers**: Ik meen dat het helder genoeg beschreven is. De zorgverzekeraars weten waar hun zorgplicht ligt, maar de NZa houdt er ook toezicht op. De NZa gaat na of er naar haar mening voldoende aan tegemoetgekomen wordt. Als dat niet het geval is, zal de zorgverzekeraar moeten zorgen dat er extra aanbod komt. Ik heb niets veranderd aan de cruciale zorg, niet aan de definities, niet aan de norm, helemaal niets. Ik zeg alleen dat de overheid een verantwoordelijkheid heeft voor cruciale zorg. Zij kan dus niet zeggen dat er sprake is van high trust van het veld. De overheid heeft immers gewoon verantwoordelijkheden voor betaalbaarheid, bereikbaarheid en kwaliteit. In the end staat de overheid aan de lat als de instelling het zelf niet kan redden. Dan zal er gezorgd moeten worden dat die zorg er is volgens de nu vastgestelde normen. Daaraan moet gewoon worden voldaan. Daaraan verandert niets.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik benadruk dat de minister zegt dat de overheid in the end verantwoordelijk is. Ik ben blij met wat zij daarover zegt.

Minister **Schippers**: Dat is de reden waarom ik dit wetsvoorstel heb gemaakt. Uiteindelijk moet de zorg geleverd worden.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Ik heb een vraag over de 23 meldingen bij de ACM. Wat wil de minister daarmee zeggen? Is dat veel of weinig? Hoe goed zijn die meldingen en wat zijn de reacties daarop? Kan de minister daar misschien wat meer over zeggen?

Minister **Schippers**: Ik heb de meldingen zo genoemd omdat de woordvoerder van het CDA vroeg of ik niet de problemen van gisteren aan het oplossen ben. Hij vroeg: is dit niet iets wat we in het verleden hebben gezien en is het vandaag nog wel van toepassing? Mijn argument is dat dit niet alleen vandaag, maar ook morgen relevant zal zijn. Het is een behoorlijk aantal als je ziet hoeveel instellingen er in het land zijn. Er zijn 23 aanvragen gedaan. Daarbij zijn altijd meerdere instellingen betrokken. Het is dus relevant omdat er in Nederland behoorlijk wat instellingen willen fuseren. Daarop vindt een toets plaats. Het is derhalve geen probleem van gisteren.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Mijn vraag is of het een probleem is. Dat hoor ik de minister niet zeggen. Het gebeurt -- dat weten we -- maar is het een probleem? De wet voorziet in het oplossen van problemen, want anders zou de wet er niet zijn. Is het een probleem en, zo ja, in welke zin dan?

Minister **Schippers**: Daarover kom ik nu te spreken. Waarom hebben we een fusietoets? Mijn antwoord met betrekking tot het aantal ging over de vraag of het iets van gisteren of ook iets van de toekomst is. De fusies an sich hoeft je niet als probleem te zien. Zo zie ik ze ook niet, want anders zou ik ze verbieden. Dat wordt mij overigens regelmatig gevraagd in de Tweede Kamer. Ik verbied ze echter niet. Er is geen moratorium op fusies omdat ze ook goed kunnen doen. Alleen, ik wil wel dat ze in sommige gevallen beter onderbouwd worden. In sommige gevallen worden ze al goed onderbouwd. Ik ga zo in op de vraag welk probleem ik verder ga oplossen, maar het is niet zo dat er geen fusieaanvragen meer zijn.

De heer **Flierman** (CDA): De minister sprak mij rechtstreeks aan over de problemen van gisteren. Ik zie natuurlijk ook dat de discussies over fusies en dergelijke bewegingen doorgaan. De vraag is of er in het verleden fusies tot stand zijn gekomen waarvan we nu zeggen dat die eigenlijk niet tot stand hadden moeten komen. In dat opzicht zou het interessant zijn om te weten wat precies is gebeurd met de 23 aanvragen bij de ACM. Hoeveel daarvan zijn afgewezen? Dat zijn kennelijk fusies die niet door mochten gaan, in ieder geval niet op de gronden die de ACM hanteert, die daarbij, als ik het goed heb, geadviseerd kan worden door de IGZ en de NZa. Ik ben benieuwd hoeveel fusies er geblokkeerd worden op grond van de huidige systematiek.

Minister **Schippers**: De ACM mag alleen toetsen op de Mededingingswet. De vraag is of we dat voldoende vinden. We vinden dat voldoende voor het bedrijfsleven. Dat vind ik ook. Ik vind het helemaal niet erg als ik naar een andere stad moet rijden om een tv te kopen. De vraag is: is het ook voldoende voor de zorg? We hebben het volgende gezegd. Eigenlijk vinden we de toezichthouder die we voor het bedrijfsleven hebben, onvoldoende. We maken een aparte toezichthouder voor de zorg, de NZa. Mijn argumentatie is dat voor de zorg een toets op alleen de Mededingingswet een te schrale toets is en dat je er dus een toets bij moet hebben. Zorg is immers iets anders dan tv-toestellen.

De heer **Flierman** (CDA): Heel kort nog het volgende. Als de minister zegt dat de ACM in haar ogen eigenlijk te smal is, zou het dan niet beter zijn om in het kader van de vermindering van de regeldruk op zijn minst meteen te regelen dat de ACM uit het spel wordt gehaald als de NZa er met een toets bij komt? Ik denk dat dat door de sector zal worden geapprecieerd.

Minister **Schippers**: Maar niet door mij, want ik ben wel bevreesd voor marktmacht. Ik vind het goed dat er een instantie is -- die is er: de ACM -- die bekijkt of een club niet te groot wordt zodat die in een regio werkelijk alles kan bepalen, zoals de prijs. Als dat zo is, dan vinden we dat misschien alsnog goed, maar dan stellen we wel eisen aan de prijsstelling. Dat doet de ACM heel vaak, ook in de

zorg. Ik vind het volgende, en ik vind dat overigens niet alleen; we hebben niet voor niets de Nederlandse Zorgautoriteit. De zorg kent andere aspecten, die ook nog in een stadium zijn waarin een marktmaker nodig is. En daarvoor hebben we dan weer de NZa. Ik wil de NZa op andere dingen laten toetsen. Het moet niet dubbel worden getoetst. De ACM toetst al op de Mededingingswet. Ik wil de NZa laten toetsen op andere dingen, dingen die sectorspecifiek zijn en waarvoor je sectorspecifieke kennis nodig hebt.

De **voorzitter**: Tot slot, mijnheer Flierman.

**

De heer **Flierman** (CDA): Eén zin: mij is niet duidelijk waarom de NZa dan niet ook de rol van de ACM zou kunnen overnemen.

Minister **Schippers**: We hebben gezegd dat de ACM het voor alle sectoren doet, inclusief de zorg. Eerlijk gezegd krijg ik vaker de vraag waarom ik de NZa niet ga samenvoegen met de ACM. Dat zouden we ook kunnen doen. Ik ben daar zelf wat minder een voorstander van, omdat de NZa wel degelijk een aparte rol heeft in een sector, de zorg, die zo veel afwijkende kenmerken heeft in vergelijking met het gewone bedrijfsleven.

Mij is heel veel gevraagd naar voorbeelden van fusies die slecht zijn uitpakkt. Ik heb daar problemen mee. Ik zal aangeven waarom. De leden werken allemaal in het veld. Ze weten dus precies welke organisaties verschillende culturen hebben samengevoegd die uiteindelijk geen nieuwe cultuur hebben opgeleverd maar een botsing binnen één organisatie tussen die verschillende culturen. De leden kennen allemaal voorbeelden van fusies waarvan ze zich sterk kunnen afvragen of de kwaliteit van de zorg daardoor nu zoveel beter is geworden. Deze organisaties zijn dus al gefuseerd. Dat draaien we niet terug. Dat kunnen we juridisch ook niet. Dan is het toch gek als ik hier als minister deze organisaties, die nu knokken om te overleven, ga benoemen? Dat is dan toch bestuurlijk onbehoorlijk? We weten ook dat sommige van die organisatie onder toezicht van de inspectie staan, gewoon omdat het kwalitatief niet zo lukt. Deze mislukte fusies kennen we. Maar ik vind het iets anders als we er als premiebetalers aan hebben meebetaald, als de informatie dus openbaar is en de leden dus weten waar het premiegeld heen gaat. Dan vind ik het niet gek om de organisaties te noemen. Die wil ik ook noemen. Ik heb er twee voorbeelden van gegeven. Maar de organisaties die we met goedkeuring hebben laten fuseren en die nu knokken om beter te worden, zitten niet te wachten op een minister die hun nog even een stootje de verkeerde kant op geeft.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Natuurlijk zijn er situaties waarin het fout is afgelopen. Soms waren er vooraf heel goede besprekingen en overwegingen, maar was het toch onvoldoende succesvol. Soms waren er ook minder goede overwegingen vooraf en was het ook onvoldoende succesvol. Vindt de minister dat er een correlatie is

tussen het voorbereidingsproces, het goed nadenken waarvan sprake is in de memorie van antwoord, en het uiteindelijke succes? Dat is de eerste vraag. De tweede vraag is of die situaties voorkomen zouden zijn als deze wet er al was geweest. De vraag is niet zozeer of het altijd goed uitpakt. Nee, dat is niet het geval. Daarover zijn we het eens. De vraag is of je nu een instrument aan het creëren bent dat het verkeerd uitpakken voorkomt. Daarover leven in deze Kamer grote vragen.

Minister **Schippers**: Ja. Het punt is dat naar mijn mening met name in de zorg patiënten en werknemers een onvoldoende belangrijke rol hebben in deze ongelooflijk belangrijke beslissingen. Ze kunnen wel zelf afdwingen dat ze worden gevraagd, maar het is geen automatisme. Dat vind ik gek, voor de zorg. Als we het hebben over een streekziekenhuis, dan is dat gek als er een fusie aan de hand is. Als Kamerlid ben ik het hele land door geweest om ziekenhuizen te bezoeken die wilden fuseren. De bevolking voelde zich er ontzettend bij betrokken, de werknemers voelden zich erg betrokken en patiënten waren verontwaardigd. Dan is een dialoog belangrijk, al is het maar voor het draagvlak voor zoiets belangrijks als zorg, die mensen zo in hun emotie raakt. Dan vind ik het logisch dat je bij zo'n fusietoets elementen opneemt om mensen naar hun mening te vragen. We zeggen niet dat het een instemmingsrecht is. Dat zeg ik niet. We zeggen met deze wet: je vraagt naar een mening en beargumenteert wat je daarvan hebt overgenomen of niet. Dan zegt meneer Ganzevoort: ja, maar de gemeente is niet altijd een stakeholder. Nee, dat kan ik me bij een streekziekenhuis wel voorstellen, maar bij een nationaal kankercentrum is de gemeente geen speler, omdat het een nationaal centrum is. Het hangt er dus heel erg van af. "De" zorg bestaat niet. Huisartsenzorg is iets anders dan een openhartoperatie. Het hangt dus af van de schaalgrootte. Daar moet je de stakeholders bij zoeken. In de zorg moet je dan aan de mensen die het werk doen en aan de mensen die zorg genieten, vragen wat ze van de voornemens vinden, bijvoorbeeld of ze die wel of niet goed onderbouwd vinden. Ze moeten er iets over kunnen zeggen. Het moet niet zo zijn dat de ondernemingsraad, de werknemers of de patiënten dat voor de rechter moeten afdwingen.

De **voorzitter**: Tot slot, mijnheer Ganzevoort, en dan hoop ik dat de minister haar betoog kan vervolgen.

**

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Ik kan me die hoop heel goed voorstellen. Ik zal me dus inhouden. Het is een goede zaak dat de stem van medewerkers en patiënten een rol moet spelen. De argumentatie dat met deze wijziging de begeleiding van fusieprocessen zoveel verbetert dat het aantal situaties waarin het fout gaat, zal verminderen of dat die situaties er niet meer zullen zijn, zal nog wel wat steviger moeten wil de minister ons overtuigen.

Minister **Schippers**: Dat kun je niet garanderen. Als patiënten en werknemers erbij betrokken zijn, kun je niet garanderen dat een fusie goed uitpakt. Maar er wordt wel vaak voorbijgegaan aan de gevoelens die in die gremia leven. Dat vind ik opmerkelijk. Je kunt zeggen dat dat niet gebeurt, maar ik schat dat anders in. Ik ben als Kamerlid zeven jaar door het land getrokken. Ik ben bij vele fusies geweest waarbij mensen van de directie weigerden te spreken met de bevolking. Dat is gewoon zo. Als je het als een natuurlijk gegeven in de wet zet, dan gebeurt het automatisch. Ik vind dat een verbetering ten opzichte van de huidige situatie.

De **voorzitter**: Een korte vraag nog, mevrouw Slagter. Ik wil namelijk wel dat de minister haar betoog kan vervolgen.

**

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik heb een korte opmerking. Ik ben erg blij met datgene wat de minister zojuist zei. Ik neem er ook het volgende uit mee. De rechten van cliënten bestonden al, op grond van de Wet op de ondernemingsraden. Met dit wetsvoorstel worden deze rechten onderstreept, maar daarnaast wordt er ook mee aangegeven: kijk breder, de kring van stakeholders kan breder zijn, zeker bij streekziekenhuizen. Ik herken dat heel erg. Ik juich dat toe. Dank daarvoor.

De **voorzitter**: Mevrouw Scholten, één vraag. En dan wil ik de minister echt de gelegenheid geven om verder te gaan met haar betoog.

**

Mevrouw **Scholten** (D66): Dank u, voorzitter, want ik wil graag het debat kunnen blijven volgen. De minister zegt nu in haar antwoord dat ook de bevolking moet worden gehoord. Ik vraag me af hoe dat zou moeten. En moet "de bevolking" als stakeholder in de fusie-effectrapportage een rol spelen? Dat heb ik nog niet eerder gehoord. Ik weet ook niet hoe je dat zou moeten organiseren. Misschien kan de minister ook dat nog in haar antwoord betrekken.

Minister **Schippers**: Bij een streekziekenhuis is de gemeente een stakeholder. Dat is evident. Zeker met de decentralisaties voor de boeg vind ik het helemaal niet vreemd dat je een gemeente vraagt wat ze ervan vindt als het weggaat en welke problemen dat eventueel oplevert.

Mevrouw **Scholten** (D66): Dat vind ik een duidelijk antwoord. Ik dank de minister daarvoor. Maar ze zei "bevolking" en nu is het "gemeente". Dat is duidelijk.

Minister **Schippers**: Veel fuserende instellingen doen het al. Ik wil niet zeggen dat het niet gebeurt. Absoluut niet. Veel instellingen doen het al hartstikke goed. Voor hen is de administratieve last echter bijna nul. Want als je het al doet, dan verandert dit weinig aan de situatie. De instellingen die het niet doen, zullen wél administratieve lasten

krijgen, omdat ze het zullen moeten gaan doen. Aan een kwalitatief inhoudelijke toets is wel gedacht. De Raad van State had wat dat betreft een punt toen hij zei: het is moeilijk toetsen op toekomstige kwaliteit. Dat is ook zo. In de fusie-effectrapportage zitten echter wel de randvoorwaarden voor kwaliteit en voor efficiency. We hebben het dus zo veel mogelijk willen vormgeven in randvoorwaarden. De daadwerkelijke kwaliteit kun je echter uiteindelijk pas toetsen als die geleverd is. Zo is de fusietoets voor instellingen die goed worden geleid weinig extra werk, maar geeft hij in brede zin meer borging van het publieke belang, dat hierbij immers vaak een grote rol speelt. Kijk onder andere naar de betrokkenheid en de emoties die fusievoornemens losmaken bij burgers, patiënten en werknemers.

Het derde element is de ontvlechting. Die is juridisch zo vormgegeven dat die in het verlengde ligt van de Mededingingswet. De opsplitsing is zo vergaand en is zo'n zware overheidsingreep in het eigendomsrecht, dat dit wetsvoorstel dat heel, heel zwaar heeft ingekleed. Er mogen geen andere, minder ingrijpende middelen voorhanden zijn waarmee de kwaliteit weer op peil kan worden gebracht. De bevoegdheid kan niet eerder worden ingezet dan op signaal van de inspectie, dus op signaal van kwaliteit. Ook moet de NZa een bedrijfskundige rapportage over de gevolgen van de inzet van deze bevoegdheid voor de zorgaanbieder hebben uitgebracht. Waaraan kun je dan denken? We zien momenteel in de gezondheidszorg een grote integratie van verschillende zorgvormen. Dat is echt een trend die je momenteel scherp ziet. Instellingen die én ziekenhuiszorg én verpleeghuiszorg én thuiszorg én extramurale farmaceutische zorg én huisartsenzorg in één geven, zijn geen uitzondering. Deze bevoegdheid bestaat als de inspectie daartoe aanleiding ziet en de NZa-bevindingen erop wijzen dat opsplitsing de aangewezen weg is. Dan kan de minister besluiten dat er onderdelen worden losgeknipt, en daarop heeft de Kamer dus parlementaire controle. Het is immers een besluit van de minister. Dat is nu inderdaad niet aan de orde. Zonder deze wettelijke verankering zal het ook nooit een mogelijkheid worden om voor deze oplossing te kiezen.

Kortom, dit wetsvoorstel bestaat uit drie delen en ik vind dat we de politieke wensen zo hebben vormgegeven dat de borging van het publieke belang echt is gediend met deze wet. Het is een wet geworden met evidente voordelen, die de noodzakelijkheidstoets, de proportionaliteitstoets en de uitvoeringstoets wat mij betreft kan doorstaan.

Ik zal nu overgaan tot het beantwoorden van de gestelde vragen.

Over het doel en de noodzaak van de wet heb ik in de inleiding voldoende heb gezegd, tenzij anderen daar anders over denken.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Misschien komt het zo nog aan bod, maar ik heb een vraag over de implementatie van de meldplicht. Daar zijn vragen over gesteld, omdat er vaak meerdere

zorgverzekeraars zijn betrokken. Hoe zou dat kunnen uitwerken? Ik zie wat dat betreft zelf ook wel problemen.

Minister **Schippers**: De dominante zorgverzekeraar heeft de meldplicht. Het is -- "helaas", zeg ik er stiekem bij -- in heel Nederland zo dat we ergens een dominante verzekeraar hebben. Die heeft de meldplicht. Moet je dan heel strikt omschrijven wanneer er gemeld moet worden? Dat hangt, omdat de zorg zo divers is, erg af van de casus. De dominante verzekeraar heeft echter de plicht om tijdig te melden. Dat is ook logisch, want als de overheid uiteindelijk aan de lat staat voor het leveren van cruciale zorg, moet zij dat wel tijdig weten. Dan kan zij eerst bekijken of echt alles is onderzocht, dus de zorgverzekeraar onder water houden en vragen: hebt u echt alles geprobeerd en iedereen een kans gegeven? Als dat uiteindelijk zo is, moet er natuurlijk wel een vangnetstichting worden opgericht. Die meldplicht is dus cruciaal.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter ...

De **voorzitter**: Mijnheer Ganzevoort, u mag nog één vraag stellen, maar dan wil ik de minister toch echt de gelegenheid geven om verder te gaan.
**

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): We zijn toch alweer aan een nieuw stuk bezig?

De **voorzitter**: Ja, oké, een klein stukje.
**

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Dank u. Ik ben altijd blij als ik u kan overtuigen!

Mijn vraag gaat over de verantwoordelijkheid van de overheid voor het in stand houden van de zorg. Is nu al niet geregeld dat de zorgverzekeraar, die overal ergens dominant is, bij uitstek verantwoordelijk is voor de kwaliteit en de continuïteit van de zorg?

Minister **Schippers**: Ja.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Ofwel: is het daarmee al niet geborgd? Is dit dan nog wel nodig?

Minister **Schippers**: Deze wet is er voor overmacht. Aan de zorgplicht doe ik dus helemaal niet af. Primair is de zorgaanbieder verantwoordelijk; daar doe ik niets aan af. Sterker nog, ik hecht zeer aan die verantwoordelijkheidsverdeling van het veld. De zorgaanbieder staat dus primair aan de lat, maar als hij faalt, heeft de zorgverzekeraar ineens een probleem met zijn zorgplicht. Hij moet ervoor zorgen dat er ander aanbod komt, maar stel dat hij dat probeert en het niet lukt. Hij krijgt het gewoon niet voor elkaar, voor de hele zorg of voor een deel van de zorg. Het hoeft niet voor alles te gelden. Het kan ook voor een stukje gelden, maar ergens faalt hij. Dan kun je zeggen: dan hebben we pech. Ik zeg: dat kun je wel zeggen, maar de patiënten hebben dan dat stukje cruciale zorg niet. En

aangezien wij met elkaar als parlement en regering hebben vastgelegd dat de overheid ten aanzien van kwaliteit, bereikbaarheid en betaalbaarheid van zorg wél een verantwoordelijkheid heeft, vind ik het te gemakkelijk om te zeggen: nu ja, als de zorgverzekeraar het niet voor elkaar krijgt, hebben we pech. Dan moet er dus ergens iets zijn voor die overmacht, en dat is deze wet. Dan zegt de overheid dus: dan doen wij het. Tijdelijk, want zij stoot het weer zo snel mogelijk af.

Ik wil niet te veel in herhaling vallen, want dat is zonde van de tijd, maar het is van belang om nog duidelijk te maken hoe dit wetsvoorstel zich verhoudt tot de Wcz. De Wcz is mede op verzoek van deze Kamer opgeknipt. De Wcz was zo groot geworden dat de ene partij het met het ene deel eens was maar niet met het andere, en andersom. Dan krijgt zo'n wet een slepende carrière. Die had hij al, want hij doet al drie kabinetten mee. Ik vind de positie van de cliënt en een goede begeleiding bij klachten echter zo belangrijk dat ik niet langer wilde wachten. We hebben de wet dus opgeknipt in delen. Dit is altijd al een eigenstandige wet geweest. Wat heeft het ministerie bedacht? Zij heeft dat "Wcz" overal voor geplakt. Ik ben daar zelf ook geen voorstander van, want alles heet nu Wcz. Het was echter altijd al een eigenstandige wet. Die koepel is misschien handig vanuit een ambtelijke rationaliteit, maar heel verwarrend als je ermee werkt. Ik noem dit dus altijd gewoon de "Wet continuering en fusietoets". De wet is echter altijd al zo geweest en dat hebben we niet veranderd.

Op het terrein van de AWBZ en de Wmo krijgen gemeenten in de visie van het kabinet meer verantwoordelijkheden. Dan rijst de vraag wat dit betekent voor hun rol. Dit wetsvoorstel ziet toe op aanpassingen van de Wet marktordening gezondheidszorg. Dat gaat over de AWBZ en de Zorgverzekeringswet, maar niet over de Wmo. Voor zover gemeenten in de Wet langdurige zorg een rol krijgen, zal die rol dus in dat kader en bij die wetsvoorstellen worden gezien. Nu hebben gemeenten bij de AWBZ geen rol, en daar ziet deze wet op.

Is er geen sprake van stapeling van het toezicht? Het is cruciaal dat wat wij in deze wetgeving organiseren, voor een groot deel ex ante, dus vooraf, geregeld wordt. En toezicht is altijd achteraf. Als je een fusietoets doet, doe je die vooraf. Achteraf toetsen gebeurt nu. Als bijvoorbeeld twee grote academische ziekenhuizen in een stad in Nederland gaan samenwerken, gebeurt dat onder toezicht van de ACM. Die bekijkt of de Mededingingswet met voeten wordt getreden. Als de ACM zo'n alliantie te veel op een kartelachtig aanbod vindt gaan lijken en zij dat in die situatie niet vindt kunnen, moet de ACM daarop ingrijpen. Wat wij echter hier voorstellen, is een toets vooraf, dus voordat er samenwerking plaatsheeft. Dan krijg je dus een heel andere toetsing.

Wel is de opsplitsing uiteraard achteraf. Dat is eigenlijk een aanvulling op het handavingsinstrumentarium binnen het reguliere kwaliteitstoezicht door de inspectie. Het is dus meer een aanvulling dan dat er iets gestapeld wordt. Er is

nu namelijk op dat terrein niets. Ten aanzien van de bedreiging voor de continuïteit van zorg hebben wij waarborgen ingebracht waardoor verzekeraars zich op tijd melden bij de NZa als zij het zelf niet meer redden en niet aan hun zorgplicht kunnen voldoen. Ik heb zonet al aangegeven waar dat vandaan komt. De overheid moet dan iets gaan doen en zij moet tijd hebben om te bekijken of de zorgverzekeraar echt niets meer kan en vervolgens zelf maatregelen te nemen. De fusietoets is een aanvulling, want die toetst ergens anders op dan de ACM. In mijn ogen is er dus geen stapeling van toezicht.

Is de NZa nu een verlengde arm van de minister of niet? De Nederlandse Zorgautoriteit is een onafhankelijke toezichthouder, die toezicht houdt op basis van wet- en regelgeving die wij met elkaar hebben afgesproken. De NZa houdt dus in principe onafhankelijk toezicht. In dit geval gebeurt dit met twee toetsen, de overmachttoets bij continuïteit en de concentratietoets. Als de NZa constateert dat er sprake is van overmacht, komt ze daarmee bij mij, zodat ik dan eventueel over kan gaan tot het oprichten van een vangnetstichting. Ik denk overigens dat dit niet heel vaak zal voorkomen en ik hoop eigenlijk nooit, maar goed.

Is het toezicht adequaat georganiseerd? Schiet het tekort? Hebben wij te veel perverse prikkels ingevoerd? Wordt er niet te veel gestuurd op bedrijfseconomische prikkels? Een bedrijfseconomisch gezond ziekenhuis vind ik heel belangrijk. Overigens zie je dat ziekenhuizen die bedrijfseconomisch gezond zijn, vaak goede kwaliteit leveren. Dat gaat vaak hand in hand. Wij hebben verschillende toezichthouders om te bezien of een ziekenhuis het bijvoorbeeld financieel en kwalitatief netjes doet en op orde heeft. Ik denk dat wij dit in principe goed geregeld hebben. Er zijn altijd wel enige perverse prikkels, maar die probeer je langzaam maar zeker ook te veranderen. Er wordt gezegd dat er een productieprikkel in de zorg is. Met het plafond dat er nu op zorginstellingen zit, is het maar sterk de vraag of die prikkel er is. Verder hebben wij momenteel vele proeftuinen in het land om te bezien of wij uiteindelijk niet veel meer kunnen betalen op basis van uitkomsten, dus op basis van het resultaat van de behandeling, dan alleen op basis van de behandeling zelf. Dit vergt tijd, omdat dit weer allerlei nieuwe vragen oproept.

Ik kom nu op de fusietoets. Ik heb net al aangegeven dat er bij de ACM een vaste stroom van aanvragen voor fusies binnenkomt. Ik heb daar lijsten van, maar het lijkt mij niet zo relevant om die hier voor te lezen.

Mij is vanmorgen gebleken dat je een stuk op verschillende manieren kunt lezen. Ik heb de memorie van antwoord nooit badinerend bedoeld ten opzichte van zorginstellingen in die zin dat ze vooral goed moeten nadenken. In de memorie van antwoord wordt bedoeld dat de zorginstellingen met name goed moeten beargumenteren waarom ze bepaalde zaken doen. Die argumentatie moet meer bevatten dan alleen bedrijfsmatige argumenten. Er moeten ook argumenten op basis van kwaliteit van zorg bij betrokken zijn. Er moeten ook argumenten zijn waarom de fusie bijdraagt aan de kwaliteit van

zorg of aan een efficiëncyniveau dat je nu niet kunt bereiken. Ik heb de memorie van antwoord anders geschreven dan die door sommigen hier is gelezen.

Het is heel belangrijk dat in dit wetsvoorstel de verantwoordelijkheidsverdeling juist helderder is dan hiervoor. In die verantwoordelijkheidsverdeling hebben wij zelfstandige, eigenstandige zorgaanbieders, die zelf besluiten nemen en daar ook zelf verantwoordelijkheid voor dragen. Dat vind ik een heldere verantwoordelijkheidsverdeling. Jarenlang namen de instellingen natuurlijk zelf hun besluiten, maar hield de premiebetaler, als het misging, de instelling overeind. Ik hecht daarom echt aan dit wetsvoorstel, vooral ten aanzien van de continuïteit van zorg. Met dit wetsvoorstel maken wij echt de omslag zichtbaar. De instelling mag zelf beslissen over hoge investeringen in bijvoorbeeld nieuwbouw, maar als het misgaat, staat de instelling ook zelf aan de lat. De overheid gaat dan onder geen voorwaarde een instelling redden. De overheid is niet in het leven geroepen voor instellingen. Er zijn dus primair verantwoordelijke partijen. De overheid is verantwoordelijk voor publieke belangen. In dit wetsvoorstel komt ook heel scherp naar voren waar de overheid verantwoordelijk voor is en hoe de overheid die verantwoordelijkheid kan waarmaken. De overheid kan die waarmaken als ze tijdig weet van onoplosbare problemen.

Ik kom nu op de medezeggenschap. De regels over medezeggenschap zijn voor cliëntenraden vastgelegd in de Wet medezeggenschap cliënten zorginstellingen. Voor personeel zijn de regels vastgelegd in de Wet op de ondernemingsraden. In die wet is vastgelegd wanneer er sprake is van een instemmingsrecht of van een adviesrecht. Daar gaat dit wetsvoorstel niet over. Als nu bijvoorbeeld een cliëntenraad niet bij een fusieproces wordt betrokken, moet de cliëntenraad zelf naar de Landelijke Commissie van Vertrouwenslieden stappen. Veel cliëntenraden doen dit niet vanwege de afhankelijkheidsrelatie. Ook ondernemingsraden moeten de medezeggenschap op eigen initiatief afdwingen voor de rechter. De medezeggenschap is op dit moment als het ware te vrijblijvend georganiseerd ten aanzien van deze besluiten. Dat bleek ook uit de evaluatie van de Wmcz. Dit wetsvoorstel neemt de vrijblijvendheid weg doordat het betrekken van stakeholders, onder wie cliënten en personeel, een verplicht onderdeel is van de fusie-effectrapportage. Deze is op haar beurt weer onderdeel van het procedurele gedeelte van de toets. Daardoor ontstaat er een overheidstoezicht op het betrekken van de stakeholders.

De heer **Flierman** (CDA): De minister zegt eigenlijk dat de Wet op de ondernemingsraden en de Wet medezeggenschap cliënten zorginstellingen op dit punt ontoereikend zijn, omdat die organen kennelijk niet durven of niet in staat zijn om zelf zo nodig hun rechten af te dwingen. Vindt het kabinet dat dit in zijn algemeenheid geldt voor de rechten die in deze wet worden toegekend aan bijvoorbeeld ondernemingsraden? Dan zegt de minister namelijk met zo veel woorden dat de Wet op de

ondernemingsraden niet deugt. Die uitspraak vergt wel een bredere afweging van het kabinet.

Minister **Schippers**: Ik kan daar geen oordeel over geven, want ik heb daar niet naar gekeken. Ik wel gekeken naar de Wet medezeggenschap cliënten zorginstellingen. Die is geëvalueerd. Uit die evaluatie blijkt dat men het te vrijblijvend georganiseerd heeft. Ik bedenk dit dus niet zelf als ik naar die wet kijk. Wij hebben eerst een evaluatie gedaan. De uitkomst daarvan hebben wij verwerkt in deze wet.

De heer **Flierman** (CDA): Ik ga hier toch nog even op in. Hoe zit het dan met de ondernemingsraden? Nogmaals, als de ondernemingsraad van een ziekenhuis het kennelijk niet aandurft om zo nodig naar de Ondernemingskamer te gaan als zijn rechten geschonden worden, zou de ondernemingsraad van een hogeschool of een bedrijf of noem maar op dat dan wel aandurven? Ik snap niet waarom wij voor deze categorie een specifieke voorziening moeten treffen.

Minister **Schippers**: Het is niet een kwestie van "geschonden worden", want wij hebben het niet geregeld, dus kun je het ook niet schenden. Het is de vraag of je vindt dat er een automatisch recht moet zijn voor de betrokkenheid bij dit soort beslissingen. Dan kunnen zowel werknemers als patiënten aangeven dat zij danken voor de uitnodiging, maar dat zij daar geen behoefte aan hebben. Dat kan, maar dan hebben ze wel automatisch een uitnodiging ontvangen en misschien krijg jij dan ook automatisch de beargumenteerde afwijzing van jouw argumenten. Misschien deugen je argumenten niet. Misschien zijn het juist heel goede argumenten. Dat zou beide kunnen. Als je het hebt over de fusie van twee zorginstellingen, twee AWBZ-instellingen, gaat het ook over de mensen die daar wonen. Zij brengen daar hun hele dag door. In een gehandicapteninstellingen woont je kind misschien wel zijn hele leven lang. Dan is het toch niet gek dat daar actieve betrokkenheid is? Heel veel instellingen betrekken de mensen erbij als ze fuseren, gelukkig, maar wij lopen er ook tegenaan dat dit niet gebeurt. Uit de gesprekken die ik heb gehad met de toezichthouders is ook gebleken het bij sommige instellingen geen rol speelt in de argumentatie. Deze wet is niet bedoeld voor de instellingen die het al goed doen. Die krijgen ook geen extra werk, want ze deden het al. Deze wet is bedoeld voor de instellingen die het niet doen. Een AWBZ-instelling waar een gehandicapte misschien haar hele leven woont, vind ik echt iets anders dan een veel vrijblijvender bedrijf. Als deze ommissie uit een evaluatie blijkt, kunnen wij daar volgens mij ook wat doen.

Het is niet zo dat ik het ene publieke belang belangrijker vind dan het andere. Betaalbaarheid is ook heel belangrijk. Als wij daar niet aan voldoen, ontzeggen wij mensen de toegang tot zorg. Als wij niet aan de kwaliteit voldoen, krijgen wij onvoldoende kwaliteit. Voor toegankelijkheid geldt

hetzelfde. Ik vind die belangen dus eigenlijk gelijkwaardig.

Is dit wetsvoorstel over inspraak van de stakeholders een vorm van windowdressing? Ik denk het niet. Dat geeft het laatste debatje misschien ook aan. Ik denk dat het een natuurlijk proces moet zijn. Dat is het gelukkig bij velen al. Als je met de toezichthouders spreekt, blijkt helaas dat het te vaak ook niet gebeurt.

Over de fusie-effectrapportage kun je heel lang debatteren. Daar zijn ook verschillende vragen over gesteld. Hoe ver kun je daarbij gaan? Je kunt geen effectrapportage doen over toekomstige kwaliteit, toekomstige efficiency, maar je kunt wel vragen stellen die daar eventueel zicht op geven of een voorspelling voor zouden kunnen doen. De vragen die daarin gesteld worden, zijn heel natuurlijke vragen.

Bij wie ligt de eindverantwoordelijkheid voor de fusie? Die blijft bij de zorgaanbieder. De overheid komt pas in zicht als er echt dingen misgaan. Ik vind dat zelf juist heel belangrijk, want wij hebben een stelsel met private aanbieders die zelf binnen publieke randvoorwaarden zorg leveren. Ik vind deze fusietoets geen blijk van wantrouwen. Ik vind dat je de publieke belangen die vooral in de zorg spelen, goed moet borgen. Dat doe ik met deze wet. Ik heb in mijn inleiding al heel veel gezegd. Daarom moet ik heel even selecteren.

De **voorzitter**: Neem uw tijd.

**

Minister **Schippers**: Dit is extern ingegeven, omdat ik denk dat wij publieke borging nodig hebben. Dat is altijd extern. Er is ook gevraagd of je de dingen intern beter moet regelen. Dat denk ik ook. Om die reden zijn wij ook bezig met een wetsvoorstel over goed bestuur, dat nog naar deze Kamer zal komen. Het wetsvoorstel over goed bestuur is met name gericht op het interne bestuur van een organisatie en het toezicht. Hebben we dat goed geregeld of zitten daar nog omissies in? Los hiervan komt dat vanzelf nog aan de orde.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Het gaat nu zo snel dat ik mij weer vrij voel om wat te vragen. Het is mooi dat de governance nog apart aan de orde komt. Er zijn allerlei omliggende wetten, zoals de WOR. Op allerlei punten zijn er dingen geregeld. De verantwoordelijkheid van de zorgverzekeraar is er al. De grote vraag is of deze wet extra nodig is om dat af te maken. Dat is onze zorg. Als je zegt dat die verantwoordelijkheid al bij de bestuurder, de toezichthouder en de zorgverzekeraar ligt, als dat er allemaal is, en als de governance zo meteen wordt verbeterd en aangescherpt, wat voegt deze wet dan nog toe? Er blijft steeds minder over waar deze wet voor nodig is. Of zie ik dat verkeerd?

Minister **Schippers**: Deze wet regelt ook niet zo veel.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Waarom zouden wij dit wetsvoorstel dan aannemen?

Minister **Schippers**: De suggestie in uw vraag is dat deze wet heel veel zou regelen, maar deze wet regelt eigenlijk maar drie dingen. Een daarvan is dat als de cruciale zorg niet goed wordt gecontinueerd, de overheid tijdig moet kunnen handelen om haar eigen verantwoordelijkheden te kunnen waarmaken. Deze wet regelt iets wat heel veel instellingen al doen, maar helaas een aanzienlijk aantal instellingen niet, namelijk dat het wordt vastgelegd in een fusietoets, om het goed te beargumenteren en werknemers, patiënten en stakeholders erbij te betrekken, als er plannen zijn om te fuseren. Er is ook een nieuw instrument dat wordt ingezet op initiatief van de inspectie, als het helemaal mis is met de kwaliteit en als het mis blijft, ook onder toezicht. Wij kennen helaas voorbeelden van instellingen die al heel lang onder toezicht staan en niet verbeteren. Als de kwaliteit steeds verslechtert, kun je je afvragen of we het instrumentarium hebben om dat op te lossen. Dit is een heel zware opsplitsingsbevoegdheid, met sloten omhangen, als ik op basis van kwaliteit en adviezen van de NZa moet beslissen om dat te doen en moet verantwoorden waarom. Met deze wet worden dus drie dingen geregeld die ik niet met die andere wetten kan regelen.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Continuïteit lijkt mij het belangrijkste element. Ik snap niet dat dit niet is geregeld in de Zorgverzekeringswet, als het gaat om de taak van de zorgverzekeraars. Is het niet geregeld bij het wetsvoorstel over governance of goed bestuur? Het gaat toch om de taak van de toezichthouder en de bestuurder? Met die twee wetten bij elkaar zie ik eigenlijk niet veel extra noodzaak voor deze wet. Ik laat mij graag overtuigen, maar ik zie het nog niet.

Minister **Schippers**: Ik ben het met u eens dat de continuïteitsregels in deze wet het belangrijkste zijn. Dat vind ik ook. Ik ben het ook met u eens dat wij in de AWBZ en in de Zorgverzekeringswet hebben geregeld dat er een zorgplicht is voor zorgverzekeraars. Stel dat er in een regio een niet al te grote zorgverzekeraar is die dominant is, dat er een ziekenhuis omvalt en dat die zorgverzekeraar dat niet kan opvangen, dan kan ik aan u vragen: en dan? Nu hebben we daar eigenlijk weinig voor geregeld. In principe hebben we geregeld dat er een stichting opgericht kan worden, zoals we bij Meavita hebben gezien, maar dat heeft grote nadelen. Bij Meavita hebben we gezien dat al het personeel dat erin zat, moest worden overgenomen. De vraag is of je dat moet doen in zo'n vangnetstichting. In de huidige situatie zijn er allerlei nadelen die ik liever niet wil. Ik wil dat we alleen op de cruciale zorg zitten die de overheid moet garanderen. De overheid moet tijdig weten dat zij iets moet doen en niet als iets al helemaal kapot is en aan scherven ligt. Dan wordt er gevraagd: wie moet er iets doen? O, de overheid. Dan moet je zonder een systeem van meldplicht of geheimhouding ineens gaan handelen. Dat is niet zorgvuldig. Om die reden kom ik met dit wetsvoorstel.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Als de zorgverzekeraar het niet redt en de instelling het niet voor elkaar krijgt om adequaat acute zorg te blijven leveren, want het gaat niet over alle zorg, waarom denkt de minister dan dat zij dat wel kan? Er is niet zomaar een intensive care te openen. Er is niet zomaar een blik intensivisten en spoedeisendehulpartsen te organiseren. Ik begrijp eigenlijk niet waarom de minister denkt dat zij wel voor elkaar kan krijgen wat de betrokken partijen niet voor elkaar krijgen, want zo simpel is dat niet, als iets echt helemaal omvalt. Bij de afstanden in Nederland moet dat overigens met een korreltje zout worden genomen, want er is altijd wel een voorziening in de buurt die tijdelijk kan inspringen, desnoods een zbc. Ik snap niet dat de minister denkt dat zij daartoe wel in staat is, terwijl de rest het echt niet voor elkaar krijgt.

Minister **Schippers**: Dat het wel meevalt, omdat er een zbc te vinden is, die mening deel ik echt niet, want het gaat hier om cruciale zorg. Je moet dan een zbc hebben dat cruciale zorg zoals crisis-ggz of spoedeisende hulp kan leveren. Laten we eerlijk zijn: we hebben in Nederland krimpgebieden waar we al heel erg zitten te puzzelen om de zorg rond te krijgen. In die krimpgebieden gaat dit wel spelen. Als de enige aanbieder in een krimpgebied omvalt, gaan wij niet door met knieoperaties of met het regelen van electieve zorg in een vangnetstichting. Wij gaan tijdelijk de cruciale zorg doorleveren, met de instelling die er staat en met de mensen met de specialismen die deze zorg leveren. Die zorg wordt doorgeleverd door die vangnetstichting en ondertussen zoeken wij naar een definitieve oplossing. Soms kan deze best over het voetlicht komen, als je wat meer tijd hebt en wat breder kijkt. Dan kun je wel een oplossing vinden, want het is niet de bedoeling dat de overheid die zorg definitief blijft leveren.

Het gaat om de acute situatie dat een ziekenhuis omvalt, in een krimpgebied, en de zorgverzekeraar niet aan zijn zorgplicht kan voldoen. Dit is een ultimatum-remediumwet. Dit zal niet dagelijks voorkomen, maar dit is wel iets waardoor wij onze verantwoordelijkheid waar kunnen maken, waardoor ik tegen het veld kan zeggen: zo, u hebt uw verantwoordelijkheid, u neemt beslissingen, maar u gaat ook zelf op de blaren zitten als het niet lukt.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): De bedoelingen zijn uitstekend en die waardeer ik ook, maar de vraag is: wie van de overheid doet dat dan? "De overheid" is zo'n vaag begrip. Dat moeten mensen zijn die er heel veel verstand van hebben. Dat zijn dus mensen die daar in de buurt zitten en daar aan het werk zijn. Mijn principiële vraag is of de overheid zichzelf niet zwaar overschat wat betreft het kunnen interveniëren in processen die doorgaans door andere mensen worden geregeld en bemand. Ik meen dit heel serieus. Ik denk dat de overheid helemaal niet in staat is om dit soort interventies met succes door te voeren. Ik pleit voor een wat bescheidenere opstelling van de overheid. Dat doet

de VVD natuurlijk altijd al. Ik sta hier ook als liberaal.

Minister **Schippers**: Ik ben mijn achtergrond ook niet helemaal vergeten. Ik vind het echt zeer pervers als instellingen eigen beslissingsbevoegdheden krijgen en als de overheid hen ruimte biedt, maar dat als het misgaat, de premiebetaler ervoor opdraait. Dat is de afgelopen tien jaar vaak gebeurd en daar heb ik grote moeite mee. Ik heb grote moeite met hoe het is gegaan bij de IJsselmeerziekenhuizen. Daar zitten we nog steeds aan vast. Daar wordt voor betaald.

Het is het een of het ander. Of je hebt een veld dat eigen verantwoordelijkheid draagt, maar dat er ook de gevolgen van draagt, als het misgaat. Of je hebt een veld dat dit niet aankan, maar dan moet je er ook vanuit gaan dat zij het niet aankunnen. Ik denk dat zij het wel aankunnen, maar dat er situaties kunnen zijn in gebieden in Nederland -- waarbij ik natuurlijk vooral de krimpgebieden op het oog heb -- waar de problemen niet kleiner worden, maar waar het kan voorkomen dat de zorgplicht niet waargemaakt kan worden door de zorgverzekeraar.

Dan ga ik, of een van mijn ambtenaren, niet in dat ziekenhuis zitten, maar dan kiezen wij iemand uit het veld die heel ervaren is. Bij de inspectie worden ook weleens buitengewone inspecteurs neergezet. Dat is geen ambtenaar, maar iemand uit het veld die zeer deskundig is, die zijn sporen heeft verdiend, die net met pensioen is of gewoon even tijd heeft en die taak voor ons wil vervullen. Bij de spoedeisende hulp zijn er gewoon artsen die dat doen. Daar gaan geen ambtenaren naartoe, maar er wordt een vangnetstichting opgericht. In die stichting wordt gegarandeerd dat de cruciale zorg die anders niet kan worden geleverd, wordt doorgeleverd. Dan is het dus tijd voor het vinden van een oplossing.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik wil graag iets meer verduidelijking hebben. Het idee klinkt sympathiek, maar ik kan mij ook de bezwaren van mevrouw Dupuis indenken. In feite moet er uiteindelijk toch geld van de belastingbetaler in gestoken worden. Vanuit mijn achtergrond heb ik daar geen bezwaar tegen, omdat het gaat het om het borgen van het publiek belang. Maar ik zou mij toch kunnen voorstellen dat daar wel een reglementering achter moet zitten of een eindigheid. Een vangnetstichting zal voor mijn gevoel ook eindig moeten zijn. Wat zijn daarbij de uitgangspunten? Hoe ga je dit vastleggen?

Minister **Schippers**: Het zou zo kort mogelijk moeten zijn, totdat er een oplossing is gevonden en iemand anders het weer kan overnemen. Ook in het verleden hebben we gezien dat in situaties waarin het heel slecht ging met instellingen, tijd heel vaak oplossingen biedt. Bij cruciale zorg heb je echter geen tijd om de zorg even stil te zetten. Daarom is deze situatie ook zo uniek.

Ik kom op een belangrijke notie die afkomstig is van de grote baas van DSW. Hij heeft in NRC gezegd: zijn verzekeraars niet too big to fail

geworden? Hebben we niet ziekenhuizen die too big to fail zijn? Er is gevraagd wat ik daarvan vind. Met name de ACM houdt toezicht op de markt en de mededinging. Zij moet voorkomen dat we in dat soort situaties geraken. Vanuit de Kamer is er eerder kritiek geweest. Niet alleen ten aanzien van fusies van ziekenhuizen, maar ook ten aanzien van fusies van zorgverzekeraars vroeg zij zich af of dat fuseren niet te gemakkelijk wordt gedaan. Zij had die vraag met name naar aanleiding van de fusie in het noorden van het land met de grootste zorgverzekeraar van Nederland. Naar aanleiding daarvan heb ik wel een en ander geregeld, maar niet in deze wet. Het is geregeld in een besluit. Ik heb dat ergens opgeschreven. Ik kom daar nog wel op terug. Het betreft een besluit dat van de zomer in werking is getreden. Op basis daarvan doet de ACM specifiek bij zorgverzekeraars als het ware ook een toets voor fusie. Tot nu toe had zij dat nog niet gedaan. Vanuit een zorgperspectief kun je je echter afvragen of zo'n fusie wel goed is voor de zorg. Heel vaak wordt gekeken naar een vrij grote omvang, terwijl een heleboel zorg regionaal heel dicht bij mensen wordt georganiseerd. Daar zit je dus al met schaalgroottes. Daarom hebben we het wel geregeld ten aanzien van de zorgverzekeraar, maar niet in deze wet. Het betreft een besluit dat in de zomer is ingegaan. Ik kom het zo vast wel tegen.

Ik heb het al. Het gaat om de Beleidsregel concentraties van zorgaanbieders, die samen met de minister van EZ is opgesteld. Die beleidsregel is sinds deze zomer van kracht. Hiermee is aan de ACM de opdracht gegeven om specifiek in te gaan op de positie van onder andere kleine verzekeraars als er weer een fusie plaatsvindt van verzekeraars.

Ik schat in dat bepaalde verzekeraars nu al too big to fail zijn. Ik denk dat onze toezichthouders daarop moeten toezien. Wij hebben wel heel grote zorgverzekeraars. Dat ben ik direct met iedereen eens. Maar in de eerste plaats hebben we, ook naar aanleiding van de financiële crisis, behoorlijke solvabiliteitseisen gesteld. Zorgverzekeraars hebben dus van buitenaf een behoorlijke plicht opgelegd gekregen om ervoor te zorgen dat zij genoeg reserves hebben, opdat zij, ook als er echt sprake is van zwaar weer, niet zomaar kunnen omvallen. We hebben in artikel 31 van de Zorgverzekeringswet ook waarborgen opgenomen voor de wijze waarop we moeten handelen als een zorgverzekeraar failliet gaat. Dan zal het CVZ de vorderingen van de verzekeraar overnemen en de belangen van de verzekerde beschermen.

Ik kom op de schaalgrootte. Ik vind het heel lastig om te zeggen dat we in de zorg een ideale schaalgrootte hebben, omdat dé zorg niet bestaat. In een streekziekenhuis vinden immers heel andere medische behandelingen plaats dan in bepaalde andere ziekenhuizen. Ik verwijs in dit verband naar de argumentatie waarom je bijvoorbeeld een nationaal kinderkankerziekenhuis zou moeten oprichten. De schaalgrootte hangt dus heel erg af van de zorg die er wordt geleverd. TNO heeft hier onderzoek naar gedaan. Iedereen denkt dat er in Nederland alleen maar wordt gefuseerd, maar dat is helemaal niet waar. We hebben tegen

de 90 ziekenhuizen, maar we hebben inmiddels bijna 300 zbc's. Bij zbc's gaat het om een kleine schaal. Hierbij is eigenlijk een beetje sprake van defuseren. Bepaalde medische behandelingen zijn blijkbaar gebaat bij een kleinere organisatie. Daarin vinden dan die medische behandelingen plaats. Ik denk dat dit op zich goed zijn eigen weg vindt. Dat is beter dan dat ik vanuit de overheid een soort blauwdruk op Nederland zou leggen. We zien overigens ook dat bij fusering de bereikbaarheid niet hoeft af te nemen, omdat men vaak locaties openhoudt of nieuwe locaties opent. Het hangt dus heel erg van de lokale situatie af.

De **voorzitter**: Minister, kunt u enige inschatting maken van de tijd die u nog nodig hebt?

**

Minister **Schippers**: Ik heb wel heel veel blaadjes, maar de meeste leg ik weg.

De **voorzitter**: Oké.

**

Minister **Schippers**: Bij een meldingsverzoek kan men denken: we hebben niet zoveel zin in pottenkijkers, dus we vegen iets onder de vloer. Daarom hebben we gekozen voor een meldingsplicht. Dan zijn mensen ook daadwerkelijk verplicht om het te melden.

Mevrouw **Scholten** (D66): Het lijkt mij toch prettig als wij dit punt nog iets concreter kunnen krijgen. Ik snap het verschil tussen een meldingsverzoek en een meldingsplicht, maar wanneer zijn verzekeraars verplicht te melden? Wat is overmacht? Kan de minister daar nog iets concreter over zijn?

Minister **Schippers**: Als het langzaam tot de verzekeraar doordringt dat hij zelf geen oplossing kan verzinnen, is hij verplicht om te melden dat er sprake is van overmacht. Het gebeurt naar inschatting van de verzekeraar zelf. Als hij denkt dat er misschien nog een andere oplossing is, dan is er geen sprake van een meldplicht. In de praktijk is er bij het melden sprake van een groot verschil tussen verzekeraars.

Mevrouw **Scholten** (D66): Wat is de sanctie als de verzekeraar dit niet goed doet?

Minister **Schippers**: Volgens mij zit er een boetesanctie op. Nu vraagt u vast hoe hoog die boetesanctie is.

Mevrouw **Scholten** (D66): Nee.

Minister **Schippers**: Er zit een boetesanctie voor de zorgverzekeraar op.

Voorzitter. Als ik het heb over AWBZ-zorg, dan denk ik breed. Dan denk ik dus ook aan gehandicaptenzorg. Is AWBZ-zorg waarbij mensen in een instelling wonen, cruciale zorg? Op die vraag hebben wij ja geantwoord. We hebben het gedefinieerd als "AWBZ-breed".

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik heb een vraag over cruciale AWBZ-zorg. De minister heeft het over gehandicaptenzorg, maar ik neem aan dat het niet de bedoeling is dat het alleen alle gehandicaptenzorg betreft. Wat is de definitie van cruciale zorg in de AWBZ? Gaat het dan ook om spoedzorg?

Minister **Schippers**: Het gaat gewoon over AWBZ-brede zorg. Of de zorgverzekeraar kan voldoen aan zijn zorgplicht of hij kan een andere instelling vinden die bereid is om de zorg over te nemen. Maar als een instelling failliet gaat en de mensen op straat staan, zien wij dat als het moment om in te grijpen. Je kunt mensen immers niet op straat laten staan. Of de zorgverzekeraar weet een oplossing te vinden en kan de mensen onderbrengen in andere instellingen, of er moet anderszins worden gezorgd voor een oplossing voor de mensen die op dat moment op straat staan.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Er werd gezegd: aan de hand van branchespecifieke indicatoren. Staat dat ergens vermeld?

Minister **Schippers**: Nee. Als je een oplossing zoekt, moet je rekening houden met specifieke zaken die in de AWBZ spelen. Als bijvoorbeeld een gereformeerd ziekenhuis failliet gaat, is het niet zo erg als iemand verderop in een algemeen ziekenhuis wordt geopereerd. Maar stel dat iemand in een instelling van gereformeerde huize woont en dat die instelling failliet gaat. Je kunt dan misschien zeggen dat er nog een Hindoestaanse instelling of een algemene instelling is. De Tweede Kamer heeft echter expliciet verzocht om naar oplossingen te zoeken die zo dicht mogelijk liggen bij de specifieke keuzes van die mensen. In dit geval gaat het over de gereformeerde gezindheid, maar het kan bijvoorbeeld ook gaan over de moslimgezindheid.

De heer **Flierman** (CDA): Een vraag op hetzelfde terrein. Ik had tot nu toe begrepen dat de minister zich vanuit haar rol verantwoordelijk voelt voor het garanderen van de beschikbaarheid van cruciale zorg. Dat is spoedeisende hulp, verloskunde, intensive care, en spoedeisende ggz. Dat zijn vier heel wel omschreven categorieën. Die zijn weliswaar verbonden met een instelling. Dat is terecht gezegd, maar daar kom ik nog op terug. Nu zegt de minister dat zij de gehele AWBZ-zorg erbij rekent. Als ik het goed beluister, is dat een enorme uitbreiding van wat onder cruciale zorg wordt verstaan. Of heb ik dat niet goed begrepen?

Minister **Schippers**: Vanaf het begin ziet dit wetsvoorstel toe op spoedeisende hulp, acute verloskunde, crisis-ggz, AWBZ-zorg en ambulancezorg. De AWBZ-zorg zit erbij omdat mensen daar ook hun huis hebben. Als daar iets helemaal mis gaat, moet er ergens naar opvang worden gezocht voor die mensen.

Ik kom bij de opsplitsingsbevoegdheid.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): De minister gaat nu op een derde onderdeel over, maar ik wil nog een vraag stellen die zij nog niet heeft beantwoord. Het gaat over die twee grote ziekenhuizen in een grote stad in Nederland. Zij hebben gemeld dat zij een alliantie gaan vormen. Hoe is dit wetsvoorstel daarop van toepassing? Ik heb het dan met name over de fusietoets. Wanneer wordt van die ziekenhuizen verwacht dat ze melden dat ze samengaan en wanneer moeten ze duidelijk maken wat dat voor effecten heeft op de bereikbaarheid en hoe ze de diverse partijen daarbij gaan betrekken?

Minister **Schippers**: Als ziekenhuizen willen fuseren, moeten ze dat melden bij de ACM.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Ja, als ze willen gaan fuseren, maar het punt is nu juist dat de twee betrokken ziekenhuizen, waarvan wij de naam niet noemen, niet zeggen dat ze gaan fuseren maar dat ze een alliantie aangaan en dat ze over vijftien jaar gaan fuseren.

Minister **Schippers**: Het toezicht dat in deze wet wordt geregeld is ex-antetoezicht. Als je gaat fuseren, meld je dat aan en dan komt deze toets erbij. De situatie die mevrouw Ter Horst beschrijft, valt onder de Mededingingswet. Dat betekent dat de ACM toezicht houdt. Als de ACM op een bepaald moment van mening is dat er meer aan de hand is dan alleen samenwerking, als de ACM denkt dat zich een machtsblok aan het vormen is dat impact heeft op de gezondheid van de markt, kan de ACM bij die ziekenhuizen kijken of dat het geval is en dan ingrijpen. Deze kwestie valt gewoon onder de reguliere toezichthoudende functie van de ACM.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Maar die is dan ook ex ante. De minister zei eerder in haar betoog dat die ex post is.

Minister **Schippers**: Het is toezicht ex post.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Dat betekent dat de ACM pas over vijftien jaar gaat bekijken of er sprake is van een fusie die door de beugel kan. Mijn punt is dat ik vind dat de ACM meteen moet optreden bij de melding dat men een alliantie aangaat en op termijn gaat fuseren.

Minister **Schippers**: Dat zou kunnen. De fusietoets houdt het volgende in. Als je wil fuseren en je vraagt dat aan, dan is er ex ante, voor de fusie wordt goedgekeurd, sprake van een toets. Neem de situatie waarbij twee ziekenhuizen aangeven dat ze een alliantie aangaan. Dat kan voor de ACM als toezichthouder een trigger zijn om te kijken wat die alliantie inhoudt. Dat is de verantwoordelijkheid van de ACM, nu ook al. Op dat terrein verandert er wat betreft de mededinging niets ten opzichte van de huidige situatie. Als de ACM denkt dat er sprake is van kartelvorming, kan dat worden bekeken. Het is echter aan de toezichthouder om al of niet te gaan kijken.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): En kijken is toetsen?

Minister **Schippers**: De toezichthouder houdt toezicht. Ik heb echter geen aanwijzingsbevoegdheid in dit geval. De ACM doet dat op eigen merites.

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Helder.

Dan een andere vraag die niet is beantwoord. Is het niet verstandig om de kosten van de zorg, de efficiencywinst die wordt geboekt, ook te betrekken bij de beoordeling van fusies?

Minister **Schippers**: In de toets zitten randvoorwaarden. Wij kunnen niet zien of de efficiencywinst daadwerkelijk wordt behaald. Dat kun je alleen maar zien als er daadwerkelijk is gefuseerd, want die winst kan mee-, maar ook tegenvallen. Er worden daarover, net als over de kwaliteit, wel randvoorwaardelijke vragen gesteld in de fusietoets.

Dan de vraag of de inspectie voldoende instrumenten heeft. De inspectie heeft geen opsplitsingsbevoegdheid. Er doen zich momenteel ook situaties voor waarbij instellingen al heel lang onder toezicht staan, terwijl de kwaliteit steeds verder verslechtert. De vraag is of de inspectie daar instrumenten voor heeft, behalve die wat betreft de sluiting. Dat is niet het geval. De opsplitsingsbevoegdheid zou een ultimum remedium aan het eind van de pijlpijn kunnen zijn. Maar wij kijken ook naar andere instrumenten om in dat soort situaties in te grijpen.

Dan nog de algemene vraag of oudere chronisch zieken behoefte hebben aan generalisten, werkend in een ziekenhuis in de buurt. Wat chronisch zieken betreft denk ik dat we echt die kant opgaan. De behandeling van chronische ziekten zal zoveel mogelijk in de eerste lijn gebeuren, of in de anderhalvelijnszorg. Aan het eind kan medisch-specialistische zorg in een streekziekenhuis worden verleend. De nabijheid van zorg voor chronisch zieken is van groot belang. Dat is dus een natuurlijke specialisatie, maar het is een specialisatie, namelijk gericht op chronisch zieken. Dat betekent bijvoorbeeld dat ingewikkelde knieoperaties niet meer in een streekziekenhuis plaatsvinden, maar elders.

Daarmee heb ik de vragen beantwoord.

De **voorzitter**: Dank. Wij zijn toe aan de tweede termijn van de Kamer, maar er is gevraagd om een korte schorsing.

**

De vergadering wordt van 15.20 uur tot 15.30 uur geschorst.

*N

De heer **Flierman** (CDA): Voorzitter. Wij danken de minister voor haar beantwoording. Zij is overigens niet op alle punten ingegaan, maar er is wat ons betreft wel voldoende materiaal om het gesprek te vervolgen.

Ik wil nog een paar opmerkingen maken. Om te beginnen, heeft de minister een aantal keren

gezegd dat zij hier ook staat omdat de Tweede Kamer het wil. Daarnaast zij zei tegen mij dat ook de CDA-fractie dat wil. Dat moge zo zijn, maar wat mij betreft bindt ons dat niet. Ik heb intern gezegd dat dit bij uitstek een voorbeeld is van een wet waar een aantal dingen achter zitten waar wij het inhoudelijk in veel opzichten mee eens kunnen zijn, maar waarvan de uitwerking in de wet voor ons behoorlijk onbevredigend is. Kwaliteitstoetsing van een wet is toch bij uitstek een taak van deze Kamer. Daarom hebben wij ons de ruimte aangemeten om uiterst kritisch te zijn.

Ik waardeer het dat de minister behoorlijk is ingegaan op de rol van de overheid, de minister, als stelselverantwoordelijke. Ik vind het goed dat zij die verantwoordelijkheid in een aantal opzichten benoemde. Wij zijn er in het algemeen bepaald geen voorstander van om de overheid altijd maar verantwoordelijk te maken, ook niet van het altijd maar verantwoordelijk maken van de markt. In onze ogen heeft de overheid, de minister van Volksgezondheid, wel degelijk een belangrijke verantwoordelijkheid voor het stelsel van de volksgezondheid. Ik kom daar straks nog even op terug, want ik wil de minister steunen om die verantwoordelijkheid op een bepaald punt wat strakker in te vullen. De dubbelrol van ACM en NZa blijft voor mij wat onbevredigend. Als wij de NZa de centrale speler op dit terrein vinden, dan kunnen de bevoegdheden van de ACM op dit punt misschien aan de NZa worden overgedragen.

Ik loop even de drie elementen van de wet langs. Ik merk het volgende op over de continuïteit van de zorg en de stelling dat de minister niet de rekening van een faillissement wil betalen. Ik heb in eerste termijn al gezegd dat wij die redenering kunnen volgen. De vraag is wel of de collectieve sector uiteindelijk niet toch de rekening betaalt als die wellicht bij zorgverzekeraars terecht komt. Wij snappen echter dat de minister wenst te markeren dat de overheid die verantwoordelijkheid niet neemt. Wel wordt de mogelijkheid gecreëerd voor het oprichten van een vangnetstichting, maar dat maakt in zekere zin een beetje lui. Daarmee weet iedereen namelijk dat er toch een ultimatum remedium is.

De minister heeft zelf ook gezegd dat de ontvlechtigingsbevoegdheid een heel zwaar middel is. Zij zei aan het slot van haar beantwoording dat er ook andere mogelijkheden zijn, bijvoorbeeld de mogelijkheid dat de IGZ afdelingen sluit. Zij constateerde, opmerkelijk genoeg, dat bepaalde instellingen al tijdenlang onder toezicht staan en dat sommige zaken daar nu ook al slecht geregeld zijn. Dat is op zichzelf een zorgwekkende mededeling. Wij blijven ons afvragen of het wel zo verstandig is om een ontvlechtigingsbevoegdheid te creëren. Levert de nasleep daarvan niet heel veel last op voor de overheid?

Wij zijn niet overtuigd van de noodzaak van de fusie-effectrapportage in deze vorm. Wij hebben een debatje gevoerd over de interpretatie van de Wet op de ondernemingsraden. De minister zegt eigenlijk dat zij een wet nodig heeft om naleving van de wet af te dwingen. De WOR en de Wet cliëntenrechten zorg bieden een aantal

mogelijkheden. Verantwoorde bestuurders zullen daar op een verantwoorde manier mee omgaan. Als men dat echter niet doet, is er een stok achter de deur in de vorm van de gang naar de rechter of een klachtencommissie, maar niet iedereen benut die mogelijkheid. Dat lijkt ons een mager argument voor aanvullende wet- en regelgeving.

Ik kom op de cruciale zorg en de functies die in dat kader benoemd zijn. Mevrouw Slagter heeft in eerste termijn terecht gezegd dat de cruciale zorg nadrukkelijk verbonden is aan instellingen; je kunt cruciale zorg niet los zien van instellingen. De minister kijkt naar de manier waarop je juist in krimpgebieden, in de periferie van het land, de cruciale zorg overeind kunt houden. Het is inderdaad waar dat in die delen van het land algemene ziekenhuizen, of het nu in Stadskanaal, Winterswijk of Hardenberg is, van grote maatschappelijke betekenis zijn. Wij vinden wel dat een overheid die stelselverantwoordelijkheid heeft -- op dat punt heeft de minister niet op onze vragen geantwoord -- juist voor zodanig cruciale voorzieningen als algemene ziekenhuizen, een wat actiever rol mag spelen dan alleen maar reactief in te spelen op fusiebewegingen. Wij zouden liever zien dat de overheid, de minister, zelf met een beleidsvisie komt waarin is aangegeven hoe zij in dat opzicht de zorg in het land gespreid wil zien en hoe zij de realisatie daarvan wil bevorderen. Op dat punt dien ik de volgende motie in.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Flierman, Slagter-Roukema, Ganzevoort, Frijters-Klijnen en Martens wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat een evenwichtige spreiding van algemene ziekenhuizen over ons land als een publiek belang kan worden geduid;

overwegende dat deze spreiding als een element in het stelsel van de volksgezondheid moet worden gezien;

overwegende dat de regering op het gebied van de volksgezondheid stelselverantwoordelijkheid draagt;

roept de regering op om een visie op de spreiding van algemene ziekenhuizen in ons land te ontwikkelen, en mogelijkheden tot realisatie van die visie te creëren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter E (33253).

**

De heer **Flierman** (CDA): Tot slot wil ik nog ingaan op het vertrouwen in de sector, de bestuurders en de toezichthouders. De minister zegt dat je de memorie van toelichting op dat punt anders kunt lezen, maar dat vind ik een wat magere reactie op de kritiek die meerdere fracties in de Kamer op de reactie van het departement op dit punt hebben gegeven. Volgens mij bestaat breed het gevoel dat bestuurders in de gezondheidszorg, de toezichthouders, op dit moment hun werk niet goed doen en dat deze wet een belangrijke bijdrage levert aan verbetering. Ik wil graag dat de minister in tweede termijn nadrukkelijk afstand neemt van dat sentiment, dat beeld.

*N

Mevrouw **Frijters-Klijnen** (PVV): Voorzitter. Ik kan kort zijn. Ik heb in eerste termijn behoorlijk de loftrompet gestoken over dit wetsvoorstel. Daar blijf ik bij. Ik complimenteer de minister voor haar beantwoording en ik hoop dat zij daarmee de zeer kritische partijen over de streep trekt, in ieder geval de meerderheid, zodat het wetsvoorstel wordt aangenomen. De patiënt wordt er namelijk beter van en dat horen wij graag.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Ook ik dank de minister voor haar beantwoording. Zij heeft wat de SP-fractie betreft een aantal onzekerheden weggenomen. Ik sprak eerder over windowdressing, maar nu is er een duidelijker raam te zien, waar wat mij betreft ook mooie gordijntjes voor hangen.

In dit verband merk ik het volgende op over de continuïteit van cruciale zorg en de overmachtstoets. Ik ondersteun dat, met name omdat de minister zegt dat publieke belangen publiek geborgd moeten worden. Ik verwijs naar de stelling van het CBP die ik vanmorgen aanhaalde, namelijk dat de overheid een taak heeft als hoeder van het publiek belang als de markt een publiek belang niet behartigt. Die stelling komt heel duidelijk tot uiting bij de overmachtstoets en eventueel het creëren van een vangnetstichting. Ik heb daar best aarzelingen bij; hoe eindig is het en hoe reglementeer je het? Maar goed, die mogelijkheid bestaat en ten finale neemt de overheid verantwoordelijkheid. Dat is ook een van de redenen waarom wij zeker de motie van het CDA zullen steunen.

Ik merk ook op dat de fusietoets belangrijk is voor het draagvlak. De betrokkenheid van stakeholders is ook belangrijk. De minister merkte daarbij op dat de WOR en de Wcz mogelijk te vrijblijvend zijn. Dat je daar een nieuw wetsvoorstel voor nodig hebt, blijft een vreemde constructie. Ik heb het zo geïnterpreteerd dat niet alleen onder patiënten, cliënten en medewerkers, maar breder bekeken moet worden wat het draagvlak is. Het is bovendien belangrijk om steeds uitleg te geven. Daaraan heeft het in het verleden zeker ontbroken.

De ontvlechting is een laatste redmiddel. De voorbeelden die de minister gaf, maakte overigens wel wat duidelijker hoe je dit zou kunnen inzetten.

Ik was blij met de opmerking van de minister over de specifieke toets in het kader van grote fusies van zorgverzekeraars. Het is heel belangrijk dat hierop goed toezicht is. In ieder geval is er een beleidsregel. Laten wij nu maar hopen dat die op de goede momenten zijn werk doet.

Ik zie uit naar de beantwoording van de minister.

*N

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Voorzitter. De VVD-fractie heeft goed naar de minister geluisterd. Over de continuïteit van zorg, een punt dat de minister zeer dierbaar is, hebben wij in eerste termijn niet gesproken. Wat ons betreft is dat geen probleem. Ook over het ultimatum remedium van ontvlechting heb ik in eerste termijn niet gesproken. Ik denk niet dat dit ooit zal voorkomen. Ik denk ook dat het niet kan en dat er een heleboel juridische haken en ogen aan zitten, maar er zal geen bloed uit vloeien, als ik het zo onbeleefd mag zeggen.

Wij blijven wel problemen houden met de zorgfusietoets. Ik vind het echt niet belangrijk dat de Tweede Kamer daarover anders denkt, want dat geldt voor alle onderwerpen waarover wij hier kritisch zijn. Die zijn altijd door de Tweede Kamer goedgekeurd. Dat kan dus echt geen argument zijn, want dan hoeft je ook geen Eerste Kamer meer te hebben. Wij zitten hier met een verantwoordelijkheid. Als ik die namens mijn fractie neem, moet ik toch zeggen dat de minister niet heel duidelijk gemaakt heeft wat de meerwaarde van de zorgfusietoets is, terwijl hieraan van de drie onderwerpen wel de grootste bureaucratische rompslomp aan vast zit.

Het gaat weleens fout. De IJsselmeerziekenhuizen zijn genoemd. Ik vraag mij af hoeveel geld dit geval de overheid daadwerkelijk gekost heeft, want uiteindelijk zijn ze overgenomen. Ik zou graag de bedragen horen, want volgens mij is het best meegevallen. Het is wel erg makkelijk om te zeggen dat de belastingbetaler hiervoor moet betalen, want dat de belastingbetaler doet dat al voortdurend. Een miljontje hier of daar zou op een gebied van 77 miljard niet moeten leiden tot heel strenge regels en overbloezende wetgeving.

Ik doe de minister het volgende voorstel. Als zij de zorgfusietoets nu eens even ophoudt! Dat kan makkelijk volgens artikel 8 van dit wetsvoorstel. Daarin staat dat een KB nodig is om ieder apart onderdeel in werking te doen treden. Als de minister nog eens rustig kan overdenken of er niet te veel doublures met bestaande regelgeving zijn en of het toch niet minder bureaucratisch, wat lichter, geregeld kan worden, dan zouden de andere twee punten voor de VVD overkomelijk zijn, wat zou leiden tot onze goedkeuring van het wetsvoorstel. Ik vraag dit mede omdat wij in de praktijk zien dat gemeenten meedoen. In Vlaarding en Schiedam heeft dit bijvoorbeeld

gespeeld. Alle stakeholders zijn aan de slag en willen graag meedoen. Er kijken zo veel mensen mee over de schouders van bestuurders van ziekenhuizen en andere instellingen voor gezondheidszorg, dat wij werkelijk twijfelen aan de meerwaarde van nog een wet.

De heer **Flierman** (CDA): Mevrouw Dupuis zegt dat de VVD-fractie heel veel moeite heeft met dit onderdeel van het wetsvoorstel. Zij vraagt de minister nu om dat niet in werking te stellen, maar een volgende minister die zich met een andere politieke meerderheid geconfronteerd ziet of zelf een andere politieke opvatting heeft, kan dan heel gemakkelijk zeggen: dat zal destijds wel gebeurd zijn, maar ik zet alsnog mijn handtekening. Dan is dit onderdeel alsnog in werking gesteld. Deze figuur is hier weleens eerder aan de orde geweest. Ik herinner mij een zaak met minister Plasterk. Hij heeft echter toegezegd om bij de eerstvolgende wetswijziging de desbetreffende bepalingen weer uit de wet te halen. Als mevrouw Dupuis dit van de minister vraagt, is het toch logisch dat zij ook de toezegging vraagt om deze bepalingen bij de eerstvolgende mogelijkheid weer uit de wet te halen?

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Dat is zeker te overwegen. Bovendien speelt er nu van alles. Laten wij eens zien of er waanzinnige dingen gebeuren die echt gecorrigeerd moeten worden en die niet anders gecorrigeerd kunnen worden dan op basis van de hier voorgestelde wet. In de praktijk gaat het gewoon goed, want inmiddels heeft men het best goed begrepen. Wij zouden kunnen bedingen dat men eerst naar ons terugkomt, waarbij wij dan nog moeten bespreken hoe dat wordt uitgevoerd, maar ik wil eerst aftasten of dit een optie is voor de minister.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Zoals altijd heb ik een geweldige bewondering voor collega Dupuis, niet alleen vanwege de kwaliteit en de scherpheid van haar analyse in eerste termijn, waarnaar ik met rode oortjes geluisterd heb, maar ook vanwege de wendbaarheid van haar positie in het gesprek. Ik bewonder het gemak waarmee zij het gesprek aangaat en met de minister bekijkt in hoeverre zij elkaar tegemoet kunnen komen. Dat bedoel ik niet heel cynisch, hoewel dat misschien zo klonk. Toch vraag ik mij af of mevrouw Dupuis op dit moment niet heel veel weggeeft. In de eerste analyse was zij niet alleen scherp op de fusietoets, hoewel dat absoluut haar zwaarste punt is. Zij zegt echter nog steeds dat het derde element, de opsplitsingsbevoegdheid, disproportioneel is, nooit zal worden gebruikt et cetera. Zij vindt het dus symboolwetgeving, iets waar zij altijd op tegen is.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Ik begrijp het punt van de heer Ganzevoort heel goed. Je moet geven en nemen in het leven. Ik vind het een beetje kaal om de minister te vragen om twee van de drie punten terug te trekken. Het derde punt, de opsplitsingsbevoegdheid, vind ik niet van groot belang. Het eerste punt wel. Ik weet dat de

minister eraan hecht en wil haar dus graag op dat ene punt toegeven. Ik heb er ook bewust niets over gezegd. Ik heb het op voorraad gehouden om nog een beetje vriendelijk te kunnen blijven, ondanks mijn inderdaad buitengewoon scherpe kritiek op de zorgfusietoets. Van de opsplitsingsbevoegdheid lig ik niet wakker, maar van de zorgfusietoets wel.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Ik sluit mij aan bij de opmerking van de heer Ganzevoort. Ik heb grote bewondering voor mevrouw Dupuis en voor haar wendbaarheid. De minister heeft gezegd dat de zorgfusietoets op dit moment al functioneert. Met dit wetsvoorstel geven wij deze slechts een wat zekerdere wettelijke basis. Ik begrijp dus niet zo goed waarom dit uit het wetsvoorstel zou moeten. Het gebeurt al en is bedoeld om de instellingen waarbij het misschien nog niet helemaal goed gebeurt, toch een ondersteuning te geven, met name vanuit het cliëntenperspectief. Daar is toch niks op tegen?

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Ja, ik heb daar wel wat op tegen! Elke wet die niet strikt noodzakelijk is, is wat mij betreft een wet te veel, zeker een wet waar een hoop papierwerk aan vastzit. Het is geen neutrale wet, maar een wet die gedonder geeft voor de instellingen, ook voor de goede. Een instelling die het goed doet en goed naar de stakeholders kijkt, gaat echt niet eindeloos formulieren invullen om zichzelf te bewijzen dat zij het goed doet. Zo werkt het niet. Dit is weer een bron van administratie en vragen beantwoorden. Iedereen kijkt al mee en iedereen staat er al, dus nee, als het zo zonder wet ook al gaat, dan hebben wij liever niet die wet. Graag niet. Die wet hoort er dan niet te komen, want het loopt al.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Stel dat de minister niet op dit aanbod ingaat, gaat de VVD dan tegenstemmen?

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Dat moet ik nog met de fractie overleggen.

*N

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter. Ik voel me net zo'n duikelaartje als ik mevrouw Dupuis hoor, of misschien voelt het wel alsof zij dat is. Dan denk ik "daar is rechte rug van haar weer" en dan, flop, moet zij toch weer met de fractie overleggen. Maar goed, wij gaan het zien. Ik snap die afweging heel goed, de vraag of dit een noodzakelijke wet is, of je die nodig hebt en wat die gaat opleveren.

Het gaat ons om de continuïteit van de zorg. Dat is een belangrijk punt. Daarin heeft de overheid een stelselverantwoordelijkheid. Daar zijn wij het over eens. De verantwoordelijkheidstoedeling is in de loop van de tijd een heel stuk verbeterd. De verantwoordelijkheid ligt in eerste instantie bij de zorgaanbieder, vervolgens bij verzekeraar die een regierol heeft en uiteindelijk bij de overheid. De vraag is of dat soort zaken scherp is gegroeid in de

loop van de tijd. Er zijn wat verschillen in hoe je precies de rol van de overheid ziet. Ook hier zie ik de panelen wat schuiven tussen de wat meer liberale positie en de meer overheid-en-marktpositie. Dat loopt niet meer per se langs klassieke lijnen in de discussie. Dat vind ik winst. Het gaat uiteindelijk om de vraag hoe je de zorg goed borgt.

De zorg staat centraal, niet de instelling. Dat betekent dat je over een aantal zaken goed moet doorpraten, zoals over de schaalgrootte. Die kan per sector en per onderdeel verschillen. De inspraak moet goed geregeld worden en de patiënt moet centraal staan. Volgens mij zijn er heel veel uitgangspunten waar wij het wel degelijk met elkaar over eens zijn. De vraag is of deze wet daar nu wezenlijk iets aan verbetert en iets op aanvult. Is hij noodzakelijk? Daar zitten de grote zorgen. Uiteindelijk -- zo kan in mijn inbreng in eerste termijn hebben doorgeklonken -- ben ik niet zo ver veranderd in dit debat dat ik mijn fractie kan adviseren om voor te stemmen. Wij hebben nog een tweede termijn af te maken, dus ik blijf openstaan. Maar toch.

De meeste zaken waar het nu over gaat, zijn eigenlijk al geregeld, hetzij de jure, hetzij de facto. De continuïteit is bijvoorbeeld een belangrijk punt. De opschaling waarbij uiteindelijk de overheid een rol zou kunnen krijgen in een vangnetstichting, is geen fundamenteel andere situatie dan wij nu al hebben. Ook nu al wordt in eerste instantie gekeken of het door de eigen organisatie kan worden opgevangen. Zo nee, hebben andere instellingen en de zorgverzekering een rol daarin? Als dat niet het geval is, neemt uiteindelijk de overheid de verantwoordelijkheid. Dat is al zo en dat blijft zo. Uiteindelijk betaalt de overheid daar ook voor, dus wij met zijn allen. Dat was al zo en dat blijft ook zo. Die vangnetstichting moet immers ook ergens uit betaald gaan worden. Oftewel, heel erg veel verandert er niet.

In dit opzicht is overigens de zorg weer niet zó totaal anders dan andere sectoren, zoals het bedrijfsleven. Als daar een faillissement optreedt dan kun je wel zeggen dat het helemaal in de private sector blijft, maar de overheid zal dan bijvoorbeeld toch de werkloosheidsuitkeringen voor haar rekening nemen. Er zit altijd een element dat je als overheid een soort laatste garantie bent, omdat wij als samenleving de laatste garantie zijn. Je probeert dat zo veel mogelijk af te dekken, maar dat is nooit waterdicht en dat zal het ook in de nieuwe situatie niet zijn.

Zijn de continuïteitsregelingen handhaafbaar, bijvoorbeeld waar het gaat om de vroege melding? Ik vrees van niet. Wij hebben al eerder bediscussieerd dat als je dat niet wilt vertellen, je het ook niet doet. Wil je het regelen, dan valt het onder governance en goed bestuur. Daar komt nog een wet voor. Dat lijkt mij een mooie gelegenheid om dat even aan de orde te stellen. Ik zie dat niet hier echt iets opleveren.

Is de fusietoets doeltreffend? Dat is maar zeer de vraag. Valt het niet voor een deel onder andere regelingen, zoals de WOR en dergelijke? Dat is allemaal aan de orde gesteld. Ten aanzien van de

opsplitsingsbevoegdheid speelt met name de discussie over de proportionaliteit en de doelmatigheid en doeltreffendheid van die regeling, de noodzakelijkheid. Het toezicht is al elders belegd en het kan worden aangescherpt. Dat kan ook zonder wetgeving verder worden aangescherpt in de rol van bijvoorbeeld de IGZ. Blijft de vraag over ten aanzien van de doelmatigheid, de proportionaliteit en de handhaafbaarheid. Op al die wezenlijke punten -- daar moeten wij toch op toetsen -- zijn wij niet overtuigd, ondanks het feit dat wij die principiële keuze voor stelselverantwoordelijkheid en alle andere dingen die ik heb genoemd, wel delen.

Mevrouw Dupuis suggereerde eigenlijk dat de minister met een novelle moet komen, of eigenlijk het invoeringsbesluit onder te verdelen. Dat lijkt mij een erg ongelukkige keuze. Wij hebben er juist in deze Kamer grote bezwaren tegen om op die manier met wetgeving te rommelen. De koninklijke weg zou dan zijn dat de minister met een novelle komt waarin zij een of twee onderdelen overhoudt, en dat zij het onderdeel dat zeer problematisch ligt eruit schrapt. Die novelle moet dan wat ons betreft worden ingediend voor wij erover stemmen. Wij gaan niet eerst goedkeuren en daarna nog een keer corrigeren. Laten wij het dan op de koninklijke wijze doen. Als de minister dan toch bezig is, laat zij dan het derde onderdeel ook schrappen. Daar is volgens namelijk ook niet zo veel steun voor.

*N

Mevrouw **Scholten** (D66): Voorzitter. Ik snap mevrouw Dupuis heel goed. Zij heeft een hoge achting voor haar eigen minister. Ik heb ook een hoge achting voor deze minister, omdat zij voortreffelijk haar taken vervult in de lastige portefeuille die zorg nu eenmaal is. Wat betreft dit wetsvoorstel kijk ik daar toch een beetje anders tegenaan. Ik ben de minister buitengewoon erkentelijk voor de heldere antwoorden die zij heeft gegeven. Ik had gehoopt om daaruit nieuwe inzichten te krijgen, maar dat lukt nog niet helemaal.

Ik weet natuurlijk ook dat de minister stelselverantwoordelijkheid heeft voor de zorg. Je kunt je echter ook afvragen of de minister haar verantwoordelijkheid op deze manier moet vormgeven. Ik kan mij slecht voorstellen dat zij wat de fusietoets betreft dermate aarzelingen heeft bij de kwaliteit van het interne toezicht, van de andere organen binnen de organisatie en van de stakeholders, dat deze fusietoets als enige reddende engel wordt gezien. Ik haak meteen in op het voorstel van mevrouw Dupuis. Ik ben het met de heer Ganzevoort is dat dit niet de juiste methode is om de fusie-effectoets naar de prullenmand te verwijzen. Als de minister daarvoor voelt, raad ik haar aan de koninklijke weg te bewandelen, dus de weg van de novelle.

Ik ben blij dat de minister vandaag -- wij hebben er in de schriftelijke stukken uitvoerig naar gevraagd -- wel met voorbeelden komt. Het zijn er echter twee. Dan krijg ik toch het gevoel dat hier

een beetje factfree politics wordt bedreven. Kennelijk waren de namen die de minister heeft genoemd te spannend en te vertrouwelijk om in de schriftelijke stukken op te schrijven. Ik begrijp ook dat het belangrijkste punt voor de minister -- dat is natuurlijk een reëel punt -- de bereikbaarheid van cruciale zorg is. Die wil de minister het liefste borgen met het wetsvoorstel, althans zo heb ik het begrepen. Ook daarvan hebben wij geen voorbeelden gezien. Wij hebben geen voorbeelden gezien van ziekenhuizen in krimpregio's die dreigen om te vallen of die in een financiële situatie terecht zouden komen waarin een overmachtsituatie zou kunnen ontstaan. Wij weten het niet. Daarom nodig ik de minister toch nog eens uit om ons uit te leggen hoeveel voorbeelden er de laatste drie jaar waren. Hoeveel fusies zijn er geweest? Hoeveel zijn er misgegaan, en wat is mis? Komt er dan weer, in de ogen van de minister, een overmachtsituatie op grond waarvan er dan weer een meldingsplicht komt en een vangnetstichting? Zo kom je misschien wel in een vicieuze cirkel. Is dat de bedoeling van de minister?

Ik zie twee tegenstrijdigheden in het wetsvoorstel van de minister. Enerzijds hebben wij met de Zorgverzekeringswet in 2006 marktwerking geïstitutionaliseerd. Dat heeft de minister breed uitgedragen en ik neem aan dat zij dat nog steeds doet. Zelfs in de media stond het bericht dat de minister de ziekenhuizen failliet wil laten gaan en niet gaat helpen. Daartegenover staat met dit wetsvoorstel verregaande overheidsbemoeienis. Die zaken kan ik niet zo goed rijmen. Misschien heeft de minister spijt van de marktwerking. Als dat haar agenda is, wil ik dat ook heel graag weten. De andere tegenstrijdigheid betreft de publieke taak die de minister nu bezighoudt en de private toezichtstaak van de organisaties. De minister legde in het debat de vraag bij ons terug. Natuurlijk werken wij allemaal in het veld en hebben wij voorbeelden. Mijn ervaring in het veld is dat die private organisaties voortreffelijk hun werk doen, ook in penibele situaties en ook ingeval sprake is van financiële risico's, met verzekeraars en zorgkantoren overleggen voorbeelden als er als een AWBZ-zorghuis dreigt om te vallen waarin alle spelers in dit veld voortreffelijk hun taak kennen, zodat die zorg absoluut is geborgd. Dat is de maatschappelijke taak van elke zorgaanbieder.

In het verlengde van het interruptiedebatje met de heer Flierman vraag ik mij af of de minister voldoende vertrouwen heeft in de interne stakeholders. Kennelijk heeft de minister geen vertrouwen in de raden van bestuur en ook niet in de raden van toezicht. Anders kan ik dit wetsvoorstel niet zo goed plaatsen.

Ik blijf aarzelen over de criteria van overmacht. De minister zegt: op het moment dat de zorgaanbieder het niet meer redt. Maar dan kom je op het punt dat de heer Ganzevoort ook al aanraakte namelijk: dan blijft de belastingbetaler in beeld, want die zal die vangnetconstructie op dat moment overeind moeten houden. Wat is er dan anders in dit nieuwe wetsvoorstel ten opzichte van de huidige situatie?

Het punt van de kosten van de belastingbetaler is heel belangrijk. Ik snap de zorg van de minister, maar ik vrees dat dit wetsvoorstel enorm in de kaart speelt van de advocatuur. Die zal immers met de zorgverzekeraars en zorgaanbieders een grote rol krijgen in de vraag: wanneer is er sprake van overmacht, wanneer moeten wij de fusie-effectrapportage indienen en hoe moeten wij die inrichten? Het lijkt mij niet de bedoeling om de kosten van de belastingbetaler daarvoor aan te wenden. En het novelleprobleem lost zich niet op met het voorstel van mevrouw Dupuis.

De minister zal begrepen hebben dat ik mijn fractie ga voorhouden om hier heel serieus naar te kijken, in die zin dat ik mij afvraag of wij met dit wetsvoorstel mee gaan doen. Daar gaan wij over praten.

*N

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Voorzitter. De minister heeft in haar termijn aangegeven dat het wetsvoorstel dat wij bespreken, geen lege huls is. De continuïteit van zorg kan in het geding zijn als alle betrokken partijen doen wat ze moeten doen en dan ligt de bal bij de overheid. Het aantal aanvragen voor fusies dat zij noemde, geeft aan dat een fusietoets in ieder geval niet overbodig is. Wij zijn het met haar erover eens dat de criteria waarop de ACM toetst, te schraal zijn. Toetsen op bereikbaarheid en de gerealiseerde inbreng van patiënten en werknemers draagt bij aan de kwaliteit van de besluitvorming over fusies en dus aan de kwaliteit van zorg. Mevrouw Scholten had gelijk: er wordt niet direct op kwaliteit getoetst maar wel indirect, volgens de redenering die ik net gaf.

De Partij van de Arbeid-fractie is er niet helemaal gerust op dat de beoordeling van een voorgenomen fusie die onder een andere naam plaatsvindt, zoals "alliantie", of noemt u maar iets anders moois, tijdig gebeurt. Ik zou er zeer voor willen pleiten dat er ook in voorstadia wordt gekeken naar betrokkenheid van degenen die daar een mening over zouden mogen vormen, en naar de effecten op bereikbaarheid. Dat zijn elementen uit deze wet en niet elementen uit de Mededingingswet.

Ik hoop dat ik goed heb begrepen wat de minister zei, namelijk dat door het besluit dat zij samen met de minister van Economische Zaken heeft genomen en waar zij naar verwees, zowel fusies van zorgverzekeraars als fusies van zorginstellingen worden beoordeeld op het "too big to fail"-gehalte. Dat lijkt ons van belang.

Over het onderdeel uit het wetsvoorstel continuïteit van zorg is de Partij van de Arbeid alles overwegend positief. Bij het onderdeel fusietoets hebben wij twijfels over de verhouding tussen aan de ene kant meer regelgeving en aan de andere kant het netto-effect van het voorstel zoals het hier ligt. Ik vind niet dat de minister dat heel uitgebreid heeft beantwoord, terwijl ik had gevraagd of zij daarop in wilde gaan.

Over het onderdeel splitsing heeft de Partij van de Arbeid aangegeven dat de toegevoegde

waarde van die mogelijkheid niet groot is ten opzichte van de mogelijkheid die de inspectie nu heeft. Zij heeft de minister gevraagd om op die toegevoegde waarde in te gaan. Dat heeft zij gedaan, maar naar mijn beoordeling minimaal.

Als ik kijk naar de laatste twee elementen uit de wet die ik noemde, is voor ons de kern de verhouding tussen de extra regeldruk en het nettoresultaat van de maatregelen. Dat was ook de reden dat ik de minister aan het eind van mijn betoog gevraagd heb om in te gaan op het reduceren van regeldruk en om aan te geven hoe de regeldruk nog zal toenemen als gevolg van komende wetgeving. Zij heeft daar niets over gezegd. Dus er rest mij niets anders dan daar nu een motie over in te dienen.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Ter Horst, Koning, Beuving, Witteveen, Sent en Sylvester wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende:

- dat nieuwe wetgeving hoe zinvol ook de regeldruk bij de organisaties die de wet betreft, verhoogt;
- dat de gezondheidszorg de afgelopen decennia onderwerp is geweest van veel nieuwe wet- en regelgeving en dat het einde daarvan nog niet in zicht is;
- dat de eigen verantwoordelijkheid van de organisaties in de gezondheidszorg niet in het gedrang mag komen;
- dat het kabinet voornemens is de regeldruk te verlagen met 2,5 miljard euro in 2017;

verzoekt de regering, voor de zomer 2014 met concrete maatregelen te komen hoe, zonder dat de systeemverantwoordelijkheid van de regering wordt aangetast, de regeldruk in de gezondheidszorg kan worden gereduceerd en tot die tijd alle nog niet ingediende wetsvoorstellen van het departement van VWS te voorzien van een ex-antebeoordeling van de regeldrukgevolgen, en de regeldrukgevolgen van de implementatie van wetsvoorstellen op het gebied van VWS van de afgelopen vijf jaar en de reeds bij het parlement ingediende wetsvoorstellen, in kaart te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter F (33253).

**

Mevrouw **Ter Horst** (PvdA): Er resten mij nog twee dingen. In de eerste plaats is dat de motie van het CDA waarin wordt gevraagd om een visie op de spreiding van algemene ziekenhuizen. De minister zou mijn fractie een dienst bewijzen als zij bij de beoordeling van die motie beantwoordt of zij met ZN, NVZ, NVU en OMS -- sorry voor de afkortingen maar het gaat sneller zo -- een meerjarenakkoord

heeft afgesloten juist over die spreiding en de concentratie van tweedelijnszorg. Als dat zo is, zou dat de inhoud van de CDA-motie in onze ogen vervangen.

In de tweede plaats vraagt de VVD de minister om de fusietoets open te houden. Ik kan mij goed herinneren dat de Kamer, weliswaar in tweede instantie, de minister van Justitie heeft gekapitteld omdat hij een onderdeel uit de Prostitutiewet niet in werking wilde laten treden om de Eerste Kamer tegemoet te komen. Zowel de fractie van de VVD als de fractie van de Partij van de Arbeid vond toen dat wij dat niet moesten doen. Dat vinden wij namelijk geen nette manier van werken. Nu stelt de VVD dat zelf voor. Wij zullen dat voorstel niet steunen. Als een meerderheid van deze Kamer vindt dat de wet anders moet, dan moet dat via de koninklijke weg. Sprekers voor mij hebben dat ook al gezegd. Als de weg die de VVD voorstelt, wel wordt gevolgd, dan zal ik mijn fractie voorstellen om tegen het wetsvoorstel te stemmen.

De **voorzitter**: Ik zie dat de minister een korte schorsing wenst.

**

De vergadering wordt van 16.10 uur tot 16.17 uur geschorst.

*N

Minister **Schippers**: Voorzitter. Mij is gevraagd of ik geloof in het model met de vormgeving waarvan ik al heel lang bezig ben, in welke rol dan ook. Ikzelf noem dat nooit "marktwerking", omdat wij zulke publieke randvoorwaarden hebben vastgelegd en zulke vangnetten in dit systeem hebben dat je je kunt afvragen of dat daadwerkelijk marktwerking is. In het systeem van competitie, waardoor de beste zorg voor de scherpste prijs wordt geleverd, heb ik echter zeer groot vertrouwen. Daarin past dit wetsvoorstel dus ook. In dat systeem past in mijn ogen niet dat wij instellingen redden die foute beslissingen nemen. Dan zit je namelijk in een systeem waarin je wel de voordelen hebt maar niet de nadelen. Dat is mijn bezwaar.

Er werd gezegd dat ik maar twee instellingen noemde die uiteindelijk steun hebben aangevraagd en die hebben gekregen. Ik heb hier een lijst van twee pagina's met instellingen die steun hebben gekregen de afgelopen jaren. Het gaat dus niet om twee instellingen. Ik noemde als voorbeeld IJsselmeerziekenhuizen en Meavita, maar ik kan er meer noemen. Ik zal dat de voorzitter besparen. Ik maak even een beginnetje, beginnend in 1998: Dennendal te Den Dolder, Stichting ter bevordering van Antroposofische Psychiatrie, Stichting De Meren, Frederik van Edenstichting, Riaggs Centrum/oud-West en noord te Amsterdam, De Biltse Hof, Stichting Maatschappelijke Dienstverlening. Ik zit inmiddels in 1999.

Mevrouw **Scholten** (D66): Ik ben de minister heel erkentelijk voor deze lijst. Er zijn dus kennelijk instellingen die omvielen of anderszins in de problemen kwamen. Ik vraag mij echter af waarom

dat niet eerder in de schriftelijke behandeling van dit wetsvoorstel aan de orde is geweest. Wij hebben hiernaar gevraagd, maar wij hebben die voorbeelden niet gekregen. Dat is mijn punt.

Minister **Schippers**: Dat kan ik zo niet zeggen, want dit is gewoon publieke informatie. Dit zijn instellingen die steun hebben gekregen. De lijst bestaat twee pagina's met instellingen in een klein lettertype. Het is dus echt substantieel. Ik heb er zelf helemaal geen moeite mee om deze instellingen te noemen, want zij krijgen premiegeld. Wel heb ik moeite met de andere vraag, namelijk welke fusies slecht geëindigd zijn. Vaak zijn die instellingen namelijk operationeel. Het gaat dus niet zomaar om besluitvorming en beslissingsbevoegdheid. Beslissingen over de vraag of je nieuwbouw moet hebben of niet, hoeveel bedden je nodig hebt en wat je specialisatie gaat worden, kan de instelling het beste nemen. Dat moet je niet vanuit Den Haag willen regelen. Dat werkt helemaal niet. Dan moet je echter wel een systeem hebben waarbij de instelling, als het fout gaat, op de blaren zit en waarbij de overheid de ultieme verantwoordelijkheid, namelijk het leveren van cruciale zorg, waar kan maken. Daarom is dit wetsvoorstel cruciaal voor de filosofie waar ik zo achter sta.

Dit wetsvoorstel is dus gestoeld op een enorm groot vertrouwen in bestuurders in de zorg. Zij krijgen steeds meer bevoegdheden. Die hebben zij de afgelopen jaren gekregen. Daar sta ik achter, omdat ik denk dat zij het beste kunnen besluiten over hun eigen instelling. Daar hoort echter natuurlijk wel bij dat wij, als het misgaat, niet naar de overheid moeten lopen. Dit wetsvoorstel ligt dus in het verlengde van het model dat wij opbouwen sinds 2006. Tegelijkertijd maken wij de verantwoordelijkheid waar die de overheid, als alles niet meer lukt, uiteindelijk heeft ten aanzien van de bereikbaarheid van cruciale zorg. Dit wetsvoorstel past daar dus heel goed in.

Ik heb de Tweede Kamer niet als argument gebruikt en gezegd dat zij het wil en dat ik het daarom doe, want dat zou een beetje flauw zijn. Wel is de politieke context waarin wij functioneren van belang. Die bestaat eruit dat er elementen zitten in dit wetsvoorstel waar de Tweede Kamer in eerste instantie zeer veel waarde aan hecht en dat ik het op zo'n manier heb vormgegeven dat de samenwerking er volgens mij beter van wordt als wij dit zo doen. Ik verschuil mij er dus niet achter. Op sommige onderdelen is het een aanleiding geweest. Uiteindelijk is het in dit wetsvoorstel zo terechtgekomen dat ik denk dat wij hiervan beter worden.

De dubbelrol van de ACM en NZa is voortdurend onderwerp van debat. Heel vaak wordt er voorgesteld om de NZa op te laten gaan in de ACM. Je kunt je afvragen of dat niet te vroeg is en of de zorg niet in een stadium verkeert met zo veel complexiteit waarbij je zo veel sectorspecifieke kennis moet hebben dat dit rechtvaardigt dat je een eigen toezichthouder houdt. Uiteindelijk zal die samenvoeging wel plaatsvinden, maar ik vind het daarvoor te vroeg. Het werd hier andersom

voorgesteld, namelijk om de bevoegdheden van de ACM naar de NZa te laten gaan. Met het huidige systeem kan ik echter goed leven.

Een overheid met stelselverantwoordelijkheid moet deze ook waarmaken, maar zij moet de mensen in het veld die daadwerkelijk de beslissingen moeten nemen, niet in de weg lopen. Mijn inzet is dus steeds geweest om dingen te doen waarmee ik niet over de belangen en de posities van het veld heen wals. Dat is ook de achtergrond van de hoofdlijnenakkoorden. In de hoofdlijnenakkoorden zoek ik met het veld oplossingen voor problemen die wij tegenkomen. Die kan ik ook zoeken door gewoon wetten naar de Kamer te sturen, maar ik denk dat de impact en het draagvlak daarvan anders is dan wanneer je het met de sector zelf doet. Met de sector hebben wij natuurlijk niet alleen onderwerpen als spreiding en concentratie vastgelegd in de hoofdlijnenakkoorden, maar ook de vraag hoe wij de ziekenhuiszorg in Nederland de komende jaren voor ons zien en wat daarvoor moet gebeuren. Dat zeg ik mevrouw Ter Horst eigenlijk na. Ik kan dat er uitlichten en naar aanleiding van de motie op letter A het apart toesturen naar de Kamer. Als dat op prijs gesteld wordt, zal ik dat zeker doen. Om die visie gaat het eigenlijk. Als wij niet aan onnodige papierschuiverij willen doen, wil ik die motie ontraden. Feitelijk is dit immers vastgelegd.

De heer **Flierman** (CDA): Ik heb nog een korte opmerking over de motie. Het is natuurlijk prima dat de partijen in het veld die mevrouw Ter Horst in dat rijtje afkortingen opsomde, met elkaar in gesprek zijn om tot die visie te komen, maar de kern van de motie zit hem wat ons betreft ook in het feit dat erkend wordt dat de overheid en de minister hierin een rol hebben vanuit hun stelselverantwoordelijkheid. De minister zou de totstandkoming van zo'n visie moeten willen bevorderen en zich, zo nodig, instrumenten moeten verschaffen om de realisatie van die visie te verwezenlijken. Het vraagt inderdaad meer dan alleen een actie van het veld. Het vraagt er daadwerkelijk om dat de overheid in laatste instantie, als de minister dat zo nodig zo wil interpreteren, ook kan bijdragen aan de totstandkoming van die visie. In die zin is het een stap meer dan wat er nu gebeurt in de hoofdlijnenakkoorden.

Minister **Schippers**: Ja, maar er ligt een wetsvoorstel voor dat ervoor zorgt dat ik mijn verantwoordelijkheid in laatste instantie kan waarmaken. Dit is echt cruciaal. Het onderdeel continuïteit van cruciale zorg zal ik als overheid in laatste instantie natuurlijk op zijn minst op mij moeten nemen om dat te kunnen garanderen.

De heer **Flierman** (CDA): Mijn probleem met deze wet is dat die alleen een bijzondere bevoegdheid in laatste instantie creëert voor een heel specifieke ontwikkeling, namelijk fusie. Ik wil echter dat de minister ten aanzien van de spreiding van voorzieningen over het land een iets algemenere

verantwoordelijkheid in laatste instantie neemt door juist in de krimpgebieden een actievere opstelling ten aanzien van de daar aanwezige zorgvoorzieningen te kiezen.

Minister **Schippers**: Wij voeren dan hetzelfde debat, want ten aanzien van de krimpgebieden is dit een cruciaal wetsvoorstel. Dit gaat natuurlijk juist om de ziekenhuizen in de krimpgebieden. Laten wij heel eerlijk zijn: dit heeft geen betrekking op de ziekenhuizen in Amsterdam. Daar hebben wij er misschien wel te veel. Daar gaat dit wetsvoorstel dus helemaal niet om. Dit wetsvoorstel gaat over de krimpgebieden. Het gaat over de vraag wie, als daar geen continuïteit geleverd kan worden, het dan doet.

Er is opgemerkt dat de beleidsregel ten aanzien van zorgverzekeraars zijn werk goed moet doen. Daar ben ik het mee eens, want het is van groot belang dat wij ook ten aanzien van fusies van zorgverzekeraars scherp bekijken welke motivaties daarachter zitten en of die de kwaliteit van de zorg en de zorgsector ten goede komen.

Ten aanzien van het voorstel van mevrouw Dupuis begrijp ik dat er ook in deze Kamer onderling heel grote verschillen bestaan in de waardering ervan. Moet ik artikel 8 over de fusietoets ophouden of moet ik eventueel met een novelle komen? Ik hoop dat de argumentatie enigszins bijdraagt aan een betere waardering van het voorstel, maar ik wil dat voorstel niet overnemen. Als je dat artikel buiten stelling zet met een opvolging of anderszins, is dat artikel niet weg. Je kunt dat dan gewoon weer in gang zetten.

Ik verschil van mening met de heer Ganzevoort over de waardering van de noodzaak van het wetsvoorstel; ik kan niet anders concluderen. De heer Ganzevoort kan zeggen dat het nu ook al mogelijk is om een vangnetstichting op te richten, maar we hebben in de praktijk gezien hoe chaotisch dat verloopt. We hebben gezien welke grote nadelen dat heeft, ook voor de kosten die zo'n vangnetstichting met zich brengt. We hebben daarnaast gezien welke grote nadelen het heeft als er geen meldplicht is en de overheid, die uiteindelijk wel aan de lat staat, pas in een veel te laat stadium weet dat zij wat moet gaan doen. Het is eigenlijk heel gek dat de heer Ganzevoort ervan uitgaat dat er eventueel gemeld moet worden -- je moet als overheid immers op een gegeven moment aan de slag -- terwijl er helemaal geen geheimhouding geregeld is. De zorgvuldigheidseisen daaromtrent zijn nu niet stevig genoeg. De Raad van State heeft terecht geoordeeld dat dit zo is. Ten aanzien van de continuïteit van zorg moeten we dat wel degelijk doen. Die omslag moet er wel degelijk zijn. De afgelopen tien jaar hebben we namelijk heel veel bijgedragen aan de instellingen. De overheid is niet verantwoordelijk voor het in stand houden van instellingen, maar wel om er in laatste instantie voor te zorgen dat cruciale zorg geleverd wordt. Ik denk dat wij deze zaken verschillend wegen.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Dat kan natuurlijk. Dat kan een goede uitkomst van het debat zijn. Kan de minister het volgende nog wat explicieter zeggen -- ik vind dat er wat dat betreft enigszins met woorden wordt gespeeld -- dan zij tot nu heeft gedaan? Het klopt dat de overheid in de huidige situatie uiteindelijk voor de kosten opdraait. Is de minister het met mij eens dat de overheid in de nieuwe situatie met een vangnetstichting uiteindelijk ook voor de kosten opdraait?

Minister **Schippers**: Ja. De afgelopen tijd was er echter een situatie waarin instellingen er impliciet van uitgingen dat de overheid hen zou redden als het mis zou gaan. Aan die ongezonde situatie moeten we echt een einde maken. Door dit zo heel strak en helder te regelen weten de instellingen dat. Er is altijd sprake van kapitaalvernietiging als een instelling of een bedrijf failliet gaat, maar uiteindelijk zorgt het voor een efficiëntere voorziening, een efficiëntere dienstverlening en een meer patiëntgerichte dienstverlening als een instelling weet dat het flink kan misgaan als zij het niet goed doet. Zij moet dus luisteren naar de wensen van haar patiënten, omdat het anders flink kan misgaan. Er is dan geen instelling of overheid die de instelling redt waardoor de instelling verder kan worden bestuurd. Deze wet is handhaafbaar. We voeren geen plicht in zodat niemand zich eraan hoeft te houden. Er staat een boete op. Die boete is voor de zorgverzekeraar die het in dat gebiedje niet goed doet, maar verder landelijk actief is. De verzekeraar zal het wel degelijk merken als hij het niet goed doet. Dat wordt daadwerkelijk wettelijk geregeld. Er is geen sprake van vrijblijvendheid. Datzelfde geldt voor de betrokkenheid van cliënten. Je kunt je afvragen of je daarvoor een tweede wet nodig hebt. Het antwoord op die vraag is: nee, de wet is goed, maar ten aanzien van fusies is hij te vrijblijvend. Daarom wordt het hier steviger geregeld ten aanzien van dat onderdeel. De zojuist genoemde vrijblijvendheid bleek overigens ook uit de evaluatie.

Er is gevraagd naar het aantal fusies in de afgelopen drie jaar. Dat zou ik moeten opzoeken. De afgelopen twee jaar is het aantal fusieaanvragen behoorlijk toegenomen. Ik verwacht niet dat deze ontwikkeling omkeert. Ik denk dat altijd behoefte aan fusies bestaat. Dat hoeft ook helemaal niet verkeerd te zijn als je het gewoon goed onderbouwt. Ik denk dat de instellingen die dat al doen, daar niet veel meer werk aan hoeven te hebben. Private organisaties doen hun werk over het algemeen voortreffelijk, maar dat wil niet zeggen dat je bepaalde publieke belangen niet zou moeten borgen. In mijn ogen doen we dat met deze wet.

Er is gevraagd of de toezichthouder moet kijken wat er gebeurt bij de vorming van allianties of in voorstadia van fusies. Veel ziekenhuizen zeggen: wij denken eraan om te fuseren omdat bij samenwerking de kans op ingrijpen door de toezichthouder zo groot is dat fuseren makkelijker is. Omdat dit vaak gezegd wordt, hebben wij besloten om samen met de koepelorganisaties in de cure een rondgang langs Nederland te doen. We

begonnen met de beroepsbeoefenaren. Huisartsen zeiden niet te weten wat zij met elkaar kunnen. Dat zorgde voor grote onzekerheid. Zij hebben al een paar keer een boete gehad van de NZa. Terwijl het voor de kwaliteit vaak goed is om samen te werken, waren zij dat niet van plan. Nadat we met de huisartsen begonnen, zeiden de fysiotherapeuten: wij willen dan ook graag dat jullie bij ons langskomen. Zo kwamen er steeds meer beroepsorganisaties. Uiteindelijk gaven ook alle ziekenhuizen aan wat vragen te hebben. Waar de ACM nooit vooraf visies gaf op de vraag of iets het zou halen in het kader van de mededingingswetgeving en de NZa dat ook niet deed, is er een echte omslag gekomen. Nu gaan we na waar de problemen en de gevaren zitten. Ik zal daarover een brief sturen, ook aan de Eerste Kamer, waarin staat wat onze bevindingen zijn en welke knelpunten we in de zalen hebben gezien waardoor mensen niet durven samen te werken. Het zou immers heel erg zijn als de signalen die we daarover krijgen, waar zijn. We willen dan ook graag weten waar de knelpunten zitten. Ik kom daarop terug. Aan de hand van de brief kunnen we daar misschien over doorpraten.

In deze toetsen wordt zeker gekeken naar het "too big to fail"-gehalte, zeker in de toetsen van de ACM.

Ik kom te spreken over de motie-Ter Horst c.s. op letter B. Mevrouw Ter Horst had gelijk dat ik iets te snel door de vragen over dit onderwerp ben gegaan, waardoor ik enkele vragen heb gemist. Mevrouw Ter Horst heeft over dit onderwerp een motie ingediend. Daarin wordt de regering verzocht, voor de zomer met concrete maatregelen te komen hoe, zonder dat de systeemverantwoordelijkheid van de regering wordt aangetast, de regeldruk kan worden gereduceerd en tot die tijd alle nog niet ingediende wetsvoorstellen te voorzien van een ex-antebeoordeling van de regeldrukgevolgen, en de regeldrukgevolgen van de implementatie van de wetsvoorstellen op het gebied van VWS van de afgelopen vijf jaar en de reeds bij het parlement ingediende wetsvoorstellen in kaart te brengen. Ik kan daaraan zeker voldoen. Ik vind dit een heel belangrijk onderwerp. We hebben zeer geprobeerd om de regeldruk te verlagen. Uit een onderzoek van Actal is gebleken dat eigenlijk 90% van de door verpleegkundigen ervaren regeldruk komt van brancheorganisaties, keurmerken, accreditaties en eigen koepelorganisaties. 10% ervan komt van de rijksoverheid. We kunnen dus wel allerlei trajecten doen, maar we moeten dat wel samen met het veld doen. We moeten nagaan of we daadwerkelijk verlichting kunnen geven wat betreft keurmerken en accreditaties. Daarmee ga ik aan de slag. Ik zal proberen om dat voor de zomer af te ronden. Als dat niet lukt, laat ik dat weten. Het is wel ons doel om dat te doen. Ik weet niet hoeveel werk het is om alle wetsvoorstellen van de afgelopen vijf jaar door te lichten. Dat ga ik proberen voor de zomer te doen. Als dat ons in tijd niet lukt, laat ik het de Kamer weten. Ik zie de motie als ondersteuning van het beleid en laat het oordeel erover aan de Kamer.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Wenst een van de leden stemming over het wetsvoorstel? Ik constateer dat dit het geval is. Ik stel voor, volgende week dinsdag over het wetsvoorstel en de moties te stemmen.

**

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 16.35 uur tot 16.40 uur geschorst.

*B

!Algemene financiële beschouwingen!

Aan de orde is de voortzetting van:
- de algemene financiële beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota 2014 (33750).

Voorzitter: Franken

*N

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Na vier sprekers hernemen we het debat. Vandaag ligt de nota over de toestand van 's Rijks financiën voor. Het is de eerste eigen begroting van het kabinet-Rutte II. Het is de eerste eigen begroting van deze minister en deze staatssecretaris van Financiën. Het is, als gevolg van het Herfstakkoord, tegelijk ook een begroting met een breder politiek draagvlak. Er waren drie constructieve oppositiepartijen nodig om het pakket van 6 miljard rond te maken. Als ik de heer Terpstra beluister, hadden het er ook wel vier kunnen zijn. Dat was in het kader van de EU-begrotingsdiscipline, maar ook in het kader van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, waarover we ook volgende week zullen spreken, bij de behandeling van de Wet Hof. Onder welke naam het akkoord zal voortleven -- "Herfstakkoord" is langzamerhand wel ingeburgerd -- zal de parlementaire historie uitwijzen.

Het kwam wel op een goed moment. De economie vertoont een licht en aarzelend herstel. Dat geeft in elk geval een betere context voor het debat dan de vorige twee jaren, waarin we met krimp van de economie te maken hadden. In de Macro Economische Verkenning is voor het komende jaar een klein plusje voorspeld.

Het Herfstakkoord is er en onze fractie constateert dat een aantal belangrijke politieke wensen van D66 daarin zijn vervat. Ik noem er een paar: de 1,8 miljard minder belasting op arbeid ten opzichte van de oorspronkelijke begroting, 500 miljoen extra voor de aanpak van de jeugdwerkloosheid, 500 miljoen extra voor onderwijs -- ik heb het dan nog niet over de prijscompensatie van 150 miljoen --, de vergoering van de belastingen, optellend tot 750 miljoen, het voortzetten van de verlaagde btw en de halvering van de aangekondigde 100 miljoen aan bezuinigingen op de omroep. Ik noem ze toch maar even, omdat het echt wel om ingrepen gaat. De geschiedenis herhaalt zich nooit op dezelfde

wijze. In 2012 hadden we het Lenteakkoord van het toen demissionaire kabinet. Dat kon in onze richting worden bijgebogen. Nu is dat weer gebeurd. Dat verklaart waarom we in beginsel positief tegenover deze begroting staan.

De heer **Reuten** (SP): Senator Backer zegt: minder belasting op arbeid. Bedoelt hij: minder belasting op het arbeidsinkomen van de 20% mensen met de topinkomens?

De heer **Backer** (D66): Nee, ik bedoel: over de hele linie. Ik dacht dat het over de hele linie een verbetering was in de som van de arbeid.

De heer **Reuten** (SP): Bedoelt u wat er is gebeurd rondom het 52%-tarief en de afbouw van de korting?

De heer **Backer** (D66): Het gaat over de laatste schijf, ja.

De heer **Reuten** (SP): Dus het is minder belasting op arbeid van de top 20%?

De heer **Backer** (D66): Het is maar hoe u het formuleert, collega Reuten.

De heer **Reuten** (SP): Ja, het 52%-tarief is de top 20%.

De heer **Backer** (D66): Maar er zitten ook verzwaringen in. Dat hebt u ook gezien. De belastingschijven worden niet voor inflatie gecorrigeerd op een aantal andere vlakken. Ik denk dat er al met al een evenwichtig pakket is ontstaan, waarbij ik u zeker zal toegeven dat het nivellerende effect dat u beoogt, er onvoldoende in zit. Dat hebben we vanochtend ook besproken.

De heer **Reuten** (SP): "Geen inflatiecorrectie" is "lastenverzwaring".

De heer **Backer** (D66): Ja, dat is lastenverzwaring. Ik zei ook: dat is de andere kant van het verhaal.

De afweging van het totaal verklaart waarom we er positief tegenover staan. Het is ook consistent met de houding van onze collega's in de Tweede Kamer. Het geeft ook vertrouwen. Ik noem dat vertrouwen maar "de allesbinder van de samenleving". Het is ook een belangrijk ingrediënt voor de economie en voor economisch herstel. High trust, om het maar in het Engels te zeggen, is ook relevant in de internationale context. Het is niet voor niets dat Nederland tegen zo'n lage rente kan lenen. Ik constateer dat enkele collega's in de senaat -- ik kijk even naar rechts -- nog leven vanuit de ontkenning van het feit dat de EU een rol speelt in onze begrotingscyclus. Toch is dat echt het geval. Het is ook gebleken met het twopack en het Europees semester. Relevant is ook dat Eurocommissaris Rehn in die context zijn zegen heeft gegeven in de vorm van een advies van de Europese Commissie. Ik citeer uit dat advies van 15 november, een zeer recent advies dus, wel een kritische noot: "Wel zijn de verwachte budgettaire

effecten van een paar grotere maatregelen met onzekerheid omgeven." Het is eigenlijk een spiegel voor de toekomst.

De minister-president heeft zijn eigen begroting een 7 gegeven, zo las ik in een ochtendblad. Het is dus niet een beoordeling door economen. Het is een zelfbeoordeling, een self-assessment. Ik ben benieuwd wat de minister gaat doen om voor 2015 een 8 te bereiken. Ik hoor van dit kabinet dat het ernaar streeft de lat hoger te leggen.

Ik hoop dat de minister bij zijn uitleg ook zal ingaan op de kengetallen van 3% EMU-saldo en 60% EMU-schuld, alsmede op zijn doelstelling voor het betalingsbalansoverschot. Het is net even aan de orde gekomen en ook straks zal ik er nog over spreken. Dat overschot is nu groter dan 6%. Eerlijk gezegd vind ik dat een merkwaardig kengetal. Het komt uit de procedure voor macro-economische onevenwichtigheden. Ik zie in de systematiek van de euro, waarin je niet meer je eigen valuta kunt laten fluctueren, niet zo goed wat de overheidsinterventie op dat punt zou moeten zijn. Ik hoor daarover graag de mening van de minister.

Vandaag heeft het Europees Parlement de EU-begroting goedgekeurd. Dat is voor zeven jaar. Wij spreken over een begroting voor slechts één jaar. Er is veel over te doen geweest, maar het is toch een belangrijk moment.

Ik heb een aantal positieve dingen gezegd. Ik plaats echter ook een aantal kritische noten. Voordat ik dat doe, noem ik eerst iets anders. De Miljoenennota is buitengewoon inzichtelijk en goed gepresenteerd. We weten allemaal hoe laat het Herfstakkoord is gesloten en dat moest er allemaal nog in worden verwerkt. Ik maak daarom graag een compliment aan degenen die achter de bewindslieden aan de Miljoenennota hebben gewerkt.

Misschien is het daardoor wat snel gegaan. Zo is in het voorwoord te lezen dat het kabinet ervoor kiest "om de problemen niet door te schuiven maar aan te pakken". Even verderop staat: "Het kabinet heeft de fragiele economische groei hierbij zoveel mogelijk ontzien." De eerste mededeling, over het aanpakken, heeft het niveau van een verkiezingsaffiche. Dat kunnen we laten rusten. De tweede behelst naar mijn idee echter een onopgelost ideologisch punt in de boezem van het kabinet. Ik wil daarover graag met de minister spreken. Hoezo "groei ontzien"? Alsof "groei" een zelfstandig departement is of door het CPB wordt gemaakt. Naar mijn idee is dit beleidstaal. Groei is de resultante van miljoenen individuele of meer in collectiviteit genomen beslissingen van mensen om te investeren, te consumeren of te sparen, ook in het buitenland. In dat kader noemde de heer Terpstra Japan en de EU. Echter, al die grote en kleine beslissers zijn achterdochtig bij dit type beleidstaal, omdat men heel goed aanvoelt dat hier iets wordt afgedekt in het kabinet. Mede daarom houdt men de hand op de knip. Consistentie in daad en beleid is ongelooflijk belangrijk om vertrouwen uit te stralen. Ik nodig het kabinet daartoe uit.

Een andere, maar niet de goede, consistentie is gelegen in het feit dat het in de politiek bijna een wetmatigheid is dat er een oplossing wordt gezocht in lastenverzwaring als men streeft naar verlaging van het EMU-saldo en daarbij in tijdnood komt en wordt geconfronteerd met maatschappelijke tegenstand, wat bijna altijd het geval is bij grote ingrepen. Ik volsta met het noemen van de plannen rond het Witteveenkader.

De consumptie is sinds 2008 mede door het vertrouwensverlies gedaald. Zie ook figuur 1.2 in de Macro Economische Verkenning. Sinds 2011 neemt de particuliere consumptie af. Als we de Macro Economische Verkenning moeten geloven, ligt ze in 2014 op het niveau van 2001. Misschien nog wel alarmerender is de ontwikkeling van de bruto-investeringen van bedrijven. Die laat een grillige maar negatieve trend zien. In 2011 was er een positieve piek van 12,3%. Die kan ik niet verklaren, maar de minister misschien wel. En wat belangrijker is: zou de trend omhoog gevonden zijn bij de bedrijfsinvesteringen? Is daar meer over te zeggen? Dat zou een mooi en goed signaal zijn.

De heer **Reuten** (SP): Dat zijn groeimutaties. Als we eerst 25% omlaag gaan en dan 12% omhoog, zitten we grofweg nog steeds 12% omlaag.

De heer **Backer** (D66): Mijn vraag is of het in de toekomst omhooggaat en of het een trend is die we kunnen bespeuren. Het is geen rekenkundige exercitie die we hier samen doen.

Waarom de toevlucht tot lastenverzwaring? Omdat de bezuinigingen met enige substantie qua opbrengst -- daar sprak collega De Grave ook over -- bijna altijd gaan over de stijging in de zorg en de sociale uitgaven. Daar zit natuurlijk ook de pijn. Dat kwam ook naar voren in een interruptiedebatje met collega Postema. Hoewel hierover veel goede dingen in de Miljoenennota staan, heb ik de indruk dat er nog steeds geen consistente adaptatiestrategie is. Want het gaat natuurlijk gewoon om adaptatie naar de inkomstenkant van de uitgavenkant. Er is ontzettend veel gebeurd en ik wil de activiteiten van bijvoorbeeld staatssecretaris Van Rijn niet bagatelliseren, maar er moet ook nog ongelofelijk veel gebeuren. Wij leggen vanuit onze politieke visie niet de nadruk op hervormingen omdat we dat graag willen, omdat we graag leed willen toebrengen of omdat we ongevoelig zijn voor de punten die bijvoorbeeld collega Reuten voor de schorsing aanstipte over de lage inkomens. Wij doen dat omdat uiteindelijk de bestuurbaarheid van de verzorgingsstaat onder spanning komt, en wij doen dat vooral omdat adaptatie van de verzorgingsstaatsarrangementen uiteindelijk de meeste keuzevrijheid geeft voor het individu om zijn eigen leven samen met anderen in te richten. Dusdoende draagt die aanpak ook bij aan een solide rijksbegroting, zodat de herverdeling van collectieve middelen uiteindelijk rechtvaardig uitpakt voor de mensen die ze het meest nodig hebben in de huidige en in de toekomstige samenleving, dus voor de toekomstige generaties.

We weten allemaal hoe ingewikkeld het is, maar ik constateer toch dat er op de belangrijkste

hervormingsdossiers lang is gepolderd, ik denk eigenlijk te lang. De vaart was er een beetje uit om iets tot stand te brengen. Ik heb ook de indruk dat er in de polder, behalve dat er gezocht werd naar draagvlak, ook een wapenstilstand werd gesloten tussen twee verschillende visies in de coalitie. Dan werkt de polder verhullend en verlamdend. Volgens mij is de werkelijke reden dat er een Herfstakkoord noodzakelijk was als "passage de route" van polderen naar concrete begrotingsvoornemens, dat de drie oppositiepartijen elk op eigen wijze toegevoegde waarde hadden in dit proces van het vinden van draagvlak voor werkelijke keuzes voor hervormingen, hoewel dat getalsmatig voor de Tweede Kamer niet nodig was.

Ik kijk nu naar een aantal andere zorgen die wij hebben over de Miljoenennota. De trendbreuk in de ontwikkeling van zorguitgaven en sociale uitgaven blijft uit. Ik heb dat al genoemd en zal daar nu niet verder op ingaan. Het risico daarvan is echter dat verdringing plaatsvindt van uitgaven voor scholing, bijvoorbeeld bijscholing in arbeid, en onderwijs. Ik verwijs hierbij naar het WRR-rapport Naar een lerende economie, waarin hierover verstandige en goede dingen staan.

In de MEV staat ook de curve van de arbeidsproductiviteit. Daar zien we nu een plusje. Het zou mooi zijn als dit een gunstige trend was. Zou de minister daar iets over zeggen? Is het een gunstige trend of is het een toevallige rekenuitkomst?

Ik ga nu niet in op de stijgende overheidsschuld. Daarbij is uitgebreid stilgestaan door collega's en door de Rekenkamer. Wij delen die zorgen.

Mijn volgende punt is het betalingsbalansoverschot. Ik noemde het zonet al even. Hoe kan het kabinet daarop op nationale schaal veel interventies plegen? Het kabinet zou dat misschien kunnen doen als werkgever, door meer differentiatie aan te brengen in de lonen, maar ik nodig de minister graag uit om daarover iets te zeggen.

In de Miljoenennota wordt ook gerefereerd aan de Balance Sheet Assessment. Ik ken alleen het Engelse woord hiervoor, maar het is een kritisch doornemen van de activa van de banken in het kader van de Europese bankenunie. De effecten daarvan kunnen heel ingrijpend zijn. Wij denken graag dat dit alleen in de Bondsrepubliek of in Frankrijk het geval is, maar het kan ook hier zo zijn. Ik begrijp dat de minister voorzichtig wil zijn met voorspellingen, maar als het zo zou zijn, moeten we wel onder ogen zien of dat zal leiden tot eventuele interventies voor onze eigen banken vanuit de staatssteungedachte.

Het is schitterend dat er eindelijk enig economisch herstel is, maar laten wij niet vergeten dat de financiële sector een van de oorzaken van de crisis is. Er zijn tekenen dat business as usual daar weer de norm is en dat er niet wezenlijk iets is veranderd. De discussie over begrotingstekorten is acuut geworden door een uit de hand gelopen financieel systeem. Om de diepere kern daarvan aan te pakken is niet alleen meer toezicht nodig,

maar moet ook worden gekeken naar de wijze waarop mensen worden gemotiveerd, de beloningsstructuur en het type mensen dat men aanneemt. Misschien zit het wel veel meer in de human resources dan in het overladen van de sector met verder toezicht.

Ik ga nu in op de structurele uitdagingen voor 2015. Die komen alweer snel in beeld, namelijk in de lente. Ik kom hierbij even terug op de twee zielen in de borst van dit kabinet. Die komen natuurlijk naar boven als er fundamentele keuzes moeten worden gemaakt. Vanochtend is al even aan de orde geweest dat er eigenlijk twee scholen zijn, of misschien wel drie. De ene school streeft naar financiële discipline in de rijksbegroting, waarbij het EMU-saldo, of in ieder geval een getal, leidend is. Dat is tevens een ideologische keuze voor antikeynesiaans beleid. Ik beluister dat bij sommige collega's. In die visie leidt een bestedingskrapte van de overheid tot een neerwaartse spiraal. Als dan ook nog de werkloosheid oploopt, is het bewijs geleverd dat bezuinigingspolitiek averechts werkt. De heer De Grave sprak daar zonet al even over. De handicap van deze school is dat empirisch gezien de Nederlandse rijksbegroting geen houvast biedt. De uitgaven zijn namelijk harder gestegen dan het bruto binnenlands product. Er zijn wel heel veel ombuigingen in gang gezet, maar daadwerkelijke bezuinigingen zijn zeer beperkt. Dat is ook in de EU zo. Er is al voor 50 miljard aan maatregelen aangekondigd, maar het daadwerkelijk ingrijpen is beperkt gebleven.

Dan is er de neiging van de andere school om naar de reaganomics door te slaan en meteen de solide rijksbegroting of het equivalent daarvan te noemen als een neoliberale aanpak: een kleinere overheid is altijd beter.

Mijn fractie is van mening dat het vraagstuk complexer is. Dat is misschien wel de derde school. Ik verwijs naar een interessante beschouwing, niet uit de ESB maar ergens anders uit, van Lorenzo Bini Smaghi. Dat klinkt als een nieuwe ijssoort, maar het is een respectabele oud-ECB-directeur en Harvardprofessor. In zijn analyse van de relatie tussen economische prestaties van landen en bezuinigingspolitiek stelt hij een heel belangrijke vraag. Kan er eigenlijk wel sprake zijn van een dergelijke beperkte causaliteitsaannname tussen bezuinigen en economische krimp? Hij zegt dat het eigenlijk een veel complexere zaak is, omdat het succes van de economie de resultante is van allerlei factoren, zoals arbeidsmarktprestaties, scholingsniveau, krediet- en financieringsvoorwaarden en flexibiliteit van de dienstensector. Als die ingrediënten niet goed zijn vóór de crisis, wordt de economische prestatie in of na die crisis niet veroorzaakt door bezuinigingspolitiek maar door de fundamentele deficiënties van de economie. Die slechte prestatie kan ook niet worden vermeden, omdat deficiënties intrinsiek aanwezig zijn. De crisis openbaart zich dan omdat er geen externe financiering meer te krijgen is en er noodgedwongen moet worden ingegrepen in de uitgaven.

Die situatie heeft de groei vertraagd, en dat is de reden waarom echte en tijdige hervormingen belangrijk zijn. Als je het niet doet, moet het uiteindelijk allemaal worden gefinancierd uit belastingopbrengsten, waardoor het verschil tussen bruto en netto steeds kleiner wordt. Daar voel ik mij als sociaalliberaal niet bij thuis. Ik voel me wel thuis bij de analyse dat in de fundamenteen moet worden ingegrepen. Natuurlijk, het kabinet doet daar pogingen toe, maar het gaat niet erg snel. Het is ook moeilijk, maar het moet wel gebeuren. Er zijn -- en dat maakt de adaptatiestrategie zo noodzakelijk -- dieper liggende ontwikkelingen in de maatschappij die zich al decennialang ontvouwen. Ik denk hierbij aan de individualisering, de secularisering, de globalisering, de groei van digitale mogelijkheden en aan een toenemende snelheid van veranderingen. Deze en de uitdagingen van wereldwijde aard, zoals klimaat, energievoorziening, de inrichting van de EU, voedsel en grote materiële ongelijkheid wereldwijd, zullen ook hun invloed hebben op de rijksbegroting.

Onze overtuiging is dat de ontplooiing in vrijheid voor ieder individu en voor de maatschappij als geheel de beste uitkomsten genereert. Ik las in de Miljoenennota op pagina 64 een stukje dat de collega's nog niet hebben aangehaald, maar dat ik relevant vind voor dit debat. Daar schrijft het kabinet dat hogere productiviteit en participatie zorgen voor meer structurele groei. Het gaat dus om productiviteit en participatie, deelname aan het arbeidsproces en deelname aan de samenleving. Ik citeer: "Het staat buiten kijf dat een stijgende arbeidsproductiviteit voor Nederland van groot belang is voor toekomstige groei." Daarom vroeg ik daar zojuist ook naar. Dan vind ik de belangrijke zin: "Onderwijs, onderzoek en innovatie zijn daarmee belangrijke fundamenteen voor verdere stijging van de welvaart." Dat is een van de redenen waarom wij zo blij zijn met de bijbuiging in het 6 miljardpakket voor onderwijs, maar het is niet genoeg. Het gaat wel, gelukkig, structureel per jaar door, maar dit vraagt volgens mij onze blijvende aandacht. Daartoe is een voortdurende evaluatie van de huidige regels nodig.

Mijn fractie nodigt de regering uit om bij de keuzes in toekomstige begrotingen, te beginnen bij de begroting voor 2015, deze gedachte leidend te laten worden en het daarover in de boezem van het kabinet eens te worden. Dat staat hier al, maar nu moet het nog worden uitgevoerd op het vlak van de uitgaven. Het kabinet moet zich niet ieder jaar laten overvallen door een rush naar de finish om de begroting op tijd rond te breien in een getalsmatige exercitie.

Bij de hervormingen adviseert mijn fractie: kabinet, beperk je niet tot het eerlijke verhaal maar vertel het hele verhaal!

*N

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Voorzitter. Ik had altijd het idee dat mijn fractie bijzonder constructief was, maar ik geloof dat mijn fractie op het moment niet meer tot de constructieve oppositie behoort. Ik veroorloof mij dan ook een kritische bijdrage. Ik

doe dit in de hoop, daarmee wat scherpte in het debat te brengen, maar ook vanuit de overtuiging dat een kritische bijdrage en scherpte in het debat behoorlijk constructief kunnen zijn om in ieder geval de gedachten te scherpen.

Algemene financiële beschouwingen: dat valt nog niet mee in het huidige tijdsgewricht. De cijfers en prognoses buitelen over elkaar heen. Zo hebben we tegenvallende cijfers, zo zijn we uit de recessie. De interpretaties van de cijfers lopen zo mogelijk nog verder uiteen. Waar de één lichtpuntjes ziet, ziet de ander vooral tegenvallers. Waar de één de lichte verbeteringen toeschrijft aan het regeringsbeleid, ziet de ander vooral de remmende werking van de bezuinigingen. Aan ons de taak om verder te kijken dan de waan van de dag en er in algemeen beschouwende zin iets over te zeggen.

Ook van de regering en de minister van Financiën mag worden verwacht dat ze algemeen financieel beschouwen. Maar doen ze dat ook? Kijkt de regering op een analytische, integrale, departementoverstijgende manier naar onze overheidsfinanciën? Wordt er financieel beleid gemaakt vanuit een visie op de plaats van de overheid in de samenleving en in de economie? Wordt er gereflecteerd op de financiële effecten van overheidsbeleid, of dat nu de werkelijke effecten zijn van maatregelen uit het verleden of de te verwachten effecten van voorgenomen beleid? Worden in die effecten alle relevante factoren, zoals de milieubelasting en de effecten op de werkgelegenheid, meegenomen? Wordt bekeken hoe de financiële middelen zo goed mogelijk kunnen worden ingezet om de doelen van overheidsbeleid, die in zichzelf niet in de financiën liggen, te bereiken? Staan de langetermijndoelen daarbij centraal? Kortom, wordt er algemeen financieel beschouwd? Of wordt er vooral gekruidentierd en op de winkel gepast? Wordt er niet verder gekeken dan het op orde krijgen van het huishoudboekje en het halen van een 3%-norm? Wordt het ene gat met het andere gevuld? Wordt er geschoven met geld om de boekhouding kloppend te krijgen? Worden negatieve maatschappelijke effecten gezien als collateral damage? Zijn de kaasschaaf en de hakbijl de belangrijkste instrumenten in het financiële beleid?

Als we naar de begroting en het Herfstakkoord kijken, lijkt het toch vooral op het laatste. Overal wordt geld bij elkaar geharkt. Inkomsten worden naar voren gehaald. Uitgaven worden uitgesteld en bij de zogenaamde hervormingen staan de kortetermijnbesparingen voorop. En zelfs deze boekhoudkundige exercitie gaat het kabinet slecht af. Van verschillende kanten wordt gewezen op de onzekerheden in de begroting, op het wishful thinking waar de begroting van doortrokken is. Zo oordeelde Olli Rehn afgelopen vrijdag dat de begroting naar zijn maatstaven net voldoende is, maar dat er tegenvallers op de loer liggen. Dat de minister zichzelf na zo'n rapport nog een 7 durft te geven, gaat eigenlijk boven mijn pet. Want wat als er tegenvallers zijn? Wat als het wishful thinking niet

uitkomt en mensen zich anders gedragen dan de regering hoopt?

Zoals bekend is GroenLinks van oordeel dat het kabinet ten onrechte focust op het snel terugdringen van het begrotingstekort door middel van een extra bezuinigingspakket van 6 miljard. Wat ons betreft is er dan ook geen man overboord als die bezuinigingsdoelstelling niet gehaald wordt. Ik neem echter aan dat dit voor het kabinet anders ligt. Daarom vraag ik de minister wat het kabinet gaat doen bij tegenvallers. Gaat het kabinet dan proberen zijn bezuinigingsdoelstelling op een andere manier te halen? Je kunt immers niet door blijven gaan met kasschuiven en het inboeken van meevallers op grond van gewenste gedragingen van de burgers. Graag hoor ik hierover een beschouwing van de ministers, en dan niet de dooddouner dat er ook meevallers kunnen zijn. Dat is ontegenzeggelijk waar, maar daar gaat het nu niet over. De vraag is: wat als het tegenzit?

In de financiële inzet van het kabinet staat het terugdringen van het begrotingstekort centraal. Veel minder aandacht is er voor de noodzakelijke hervormingen die structureel bijdragen aan het verkleinen van de overheidsschuld. Om daar iets aan te doen, zul je echt financieel moeten beschouwen. Dan moet je het aandurven om op lange termijn te denken en moet je effecten van beleid daadwerkelijk bij de discussie en afwegingen betrekken.

Ik kom nu op het langetermijndenken. Zoals iedereen tien jaar geleden wist dat er iets aan de hypotheekrenteaftrek gedaan zou moeten worden, maar -- op een enkele partij, waaronder GroenLinks, na -- niemand het aandurfde om die aan te pakken, zo weet nu iedereen dat de voorzichtige aanpak van nu eigenlijk onvoldoende is en dat de hypotheekrenteaftrek op termijn onhoudbaar is. Dit voorjaar wees ook de Europese Commissie daarop in de beoordeling van de Nederlandse plannen. Maar ook nu lijken alle partijen weer verlamd door de angst voor het electorale verlies en durft men niet door te pakken. Het zou dit kabinet sieren, als het bereid en in staat is om over de eigen schaduw heen te springen en te doen wat nodig is: een plan maken voor het op termijn afschaffen van de hypotheekrenteaftrek.

Voor wat betreft het meewegen van effecten van beleid en het kijken over de grenzen van departementen heen, noem ik graag het voorbeeld van het drugsbeleid. Van diverse kanten is berekend dat het legaliseren van softdrugs en het reguleren van de wietteelt niet alleen goede middelen kunnen zijn om de drugsgerelateerde criminaliteit te verminderen en controle op de kwaliteit mogelijk te maken en daarmee gezondheidswinst te boeken, maar dat legalisatie bovendien honderden miljoenen oplevert, structureel. Bovendien lijkt de tijd er rijp voor. Naast GroenLinks hebben in de afgelopen maanden ook D66 en de PvdA gepleit voor legalisatie. Ook de JOVD heeft aangegeven dat de bezuinigingen met legalisatie kunnen worden verzacht. Je zou verwachten dat een kabinet de haalbaarheid van een hervorming die zo veel voordelen biedt en zo breed gedragen wordt, onmiddellijk gaat bespreken

en onderzoeken, maar ik heb toch de indruk dat dat niet gebeurt. Praten de ministers eigenlijk weleens echt met elkaar? Houden ze eens in de zo veel tijd een heidag waarop wordt gereflecteerd en gebrainstormd?

De heer **Backer** (D66): Houd eens een heidag! Mevrouw De Boer brengt dat idee tijdens het bespreken van haar standpunt betreffende de legalisering van softdrugs. Wij denken daar hetzelfde over. Kan mevrouw De Boer de orde van grootte aangeven van wat de legalisatie zal opleveren? Ik heb dat namelijk niet paraat. Als dit zo significant is als mevrouw De Boer doet geloven, had dat dan niet onderdeel kunnen zijn van het Herfstakkoord? Dat had een extra inzet kunnen zijn daarin.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Wat ik heb gelezen over de mogelijke opbrengst, varieert tussen 300 miljoen en een miljard, structureel. Misschien heeft de minister daarover meer cijfers. Dat is wat erover rondgaat. Net zo min als de heer Backer ga ik over wat er is besproken bij het Herfstakkoord, maar de indruk bestaat dat er geen bereidheid is bij een van de regeringspartijen of bij de coalitie om erover na te denken. Ook dat hoor ik graag van de minister. Ik ben het ermee eens dat dit een goed voorbeeld is van de stelling dat je door te denken buiten de huidige lijnen van begroten en waar we ons geld aan uitgeven, dingen kunt doen die beter zijn voor de samenleving en voor onze financiële positie.

Voorzitter. Ik was gebleven bij de vraag of het kabinet weleens over de grenzen heen kijkt en samen discussieert over out of the box denken, om op die manier beter beleid te maken. Of blijft het bij de wekelijkse ministerraad, waar in twee uur alle per departement opgestelde wetgeving wordt afgetikt?

Ik heb de mogelijke bezuiniging die bereikt kan worden door softdrugs te legaliseren, vooral genoemd als voorbeeld. Nu deze toch aan de orde is, wil ik ook wel weten of de minister bereid is om in het licht van de begroting voor de volgende jaren de legalisatie van softdrugs binnen het kabinet te bespreken en de financiële effecten daarvan door te rekenen. Uruguay is ons inmiddels voorgegaan. Er is dus alle reden om de mogelijkheden serieus op een rij te zetten.

Ik wil het ook even hebben over de voorbereiding van de komende begroting. Kan de minister aangeven hoe hij deze ter hand gaat nemen? Hoe kijkt hij terug op het proces dat zich het afgelopen jaar heeft voltrokken? Is hij hier tevreden over? Of deelt hij het oordeel van onze fractie dat het proces op zijn zachtst gezegd rommelig te noemen is?

In de Nederlandse context buitelden de wisselende akkoorden met partijen binnen en buiten het parlement over elkaar heen, elkaar steeds weer deels ongedaan makend. Het Europees semester werd naar het oordeel van onze fractie nauwelijks serieus genomen. Wat ons bij dit alles het meest heeft gestoord, is het gebrek aan regie en daadkracht bij het kabinet. Waar in het voorjaar

al duidelijk was dat de ramingen naar beneden bijgesteld zouden moeten worden, weigerde het kabinet de discussie aan te gaan over de begroting voor 2014. Ook een werkelijke discussie in hoeverre de implementatie van de aanbevelingen van de Europese Commissie zou moeten leiden tot beleidswijzigingen, ging het kabinet uit de weg. Pas in augustus, als er weer nieuwe cijfers zouden zijn, zou het kabinet gaan nadenken. Daarmee werd het debat over het Europees semester, dat wij voor de zomer hielden, meer een rituele dans dan een uitwisseling van beschouwingen over de kant die het op zou moeten met de begroting. Van een debat over de gewenste structurele hervormingen was al helemaal geen sprake. Graag hoor ik van de minister hoe hij dit volgend jaar beter denkt te doen. Hoe gaat hij een bredere, inhoudelijke discussie over het financiële beleid op langere termijn en over de begroting voor 2015 vormgeven? Hoe gaat hij dit doen in samenspraak met de Europese Commissie, de polder en het parlement? Hoe houdt hij desalniettemin de regie in handen?

De heer **De Grave** (VVD): Ik zit hier nu een tijdje naar te luisteren. Als u nu even op uw eigen manier proeft wat u net zei, dat het kabinet in samenspraak met Europa, de polder en de twee Kamers ook nog de regie houdt en dat allemaal tijdig moet regelen ... U kunt ook het onmogelijke vragen.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Wat volgens mij essentieel is, maar dat hoor ik ook graag van de minister, is dat het kabinet de discussie niet uit de weg gaat en de plannen duidelijk ontvouwt en niet tussen april en augustus als enige antwoord geeft dat er in augustus verder wordt nagedacht. Dat is wat er in het afgelopen jaar vooral is gebeurd.

Voorzitter. Zoals gezegd lijkt het belangrijkste doel van het kabinetsbeleid te zijn het op korte termijn terugdringen van het begrotingstekort of het op orde brengen van het huishoudboekje. Dat lijkt belangrijker dan het bestrijden van de crisis en de negatieve gevolgen die de crisis voor de burgers heeft. In termen van onze betalingsbalans mag het dan zo zijn dat de recessie voorbij is, het is nog steeds crisis. De binnenlandse bestedingen blijven laag en de werkloosheid blijft hoog. Die crisis treft vooral degenen die geen werk hebben en degenen die hun werk verliezen. Zij maken noodgedwongen schulden, raken meer en meer aangewezen op de voedselbank, kunnen hun hypotheek niet langer betalen, en worden er van dag tot dag mee geconfronteerd dat er te weinig banen zijn.

En wat doet het kabinet hieraan? Het verwijst naar "de markt", die met banenplannen moet komen, bezuinigt op sociale zekerheid en doet er alles aan om de schuld voor het werkloos zijn neer te leggen bij degenen zonder werk. Alsof je met negatieve prikkels richting uitkeringsgerechtigden banen creëert. Het laatste voorstel, waarin uitkeringsgerechtigden drie maanden hun uitkering verliezen als zij naar het

oordeel van een ambtenaar ongepast gekleed zijn, spant wat dit betreft wel de kroon.

In een tijd waarin werkloosheid hét grote probleem is, zou de overheid niet moeten bezuinigen op sociale zekerheid, maar primair moeten inzetten op het creëren van werk en het voorkomen van meer werkloosheid. Dat betekent dat werkgeverslasten op arbeid verlaagd moeten worden, en dan niet alleen voor de hoogste schijf, en dat de werkgelegenheid bij de overheid zelf, in elk geval op korte termijn, zo veel mogelijk op peil moet blijven. Het betekent ook dat de werkgelegenheidseffecten van maatregelen meegenomen moeten worden. En dan doel ik niet alleen op het doorberekenen van de financiële effecten op inkomstenbelasting en sociale uitkeringen, maar ook als zelfstandig criterium. Hoeveel banen levert een maatregel naar verwachting op, of hoeveel banen zullen erdoor verloren gaan, en dan niet in 2040, maar in de komende jaren, dus 2015?

Wij zijn ervan overtuigd dat er wanneer de werkgelegenheidseffecten worden meegenomen, mogelijk andere afwegingen gemaakt zullen worden. Dan zou er wellicht niet zoveel bezuinigd worden op de kinderopvang. Dan zouden de bezuinigingen die gekoppeld zijn aan de decentralisaties, wellicht minder groot zijn, of minder snel worden doorgevoerd, zodat gemeenten niet gedwongen zijn maatregelen te nemen die tot een groot verlies aan arbeidsplaatsen leiden. Is het kabinet bereid om voortaan naast de financiële gevolgen van voorstellen ook de werkgelegenheidseffecten aan te geven?

In het rapport over het Europees semester heeft het Europees Parlement onlangs aangegeven dat het wil dat de Europese Commissie bij het beoordelen van het door de eurolanden gevoerde financiële beleid niet alleen kijkt naar de schuldenlast en het begrotingstekort, maar ook naar werkgelegenheidseffecten. Deelt de minister deze insteek en is hij bereid zich hiervoor hard te maken in de Europese Raad?

De fractie van GroenLinks kan natuurlijk geen Algemene Financiële Beschouwingen houden zonder iets te zeggen over natuur en milieu. Iedere crisis is een kans, zeggen ze. Bij deze crisis was er naast een kans op een gezonde, transparante bankensector, de kans op verduurzaming en vergroening van de economie. Een kans die we in Nederland tot nu toe grotendeels hebben laten liggen. Er zijn wat kleine stappen gezet om milieuschade te belasten en eigen energieopwekking mogelijk te maken, maar stappen naar een werkelijke transitie zijn nog niet genomen, of onvoldoende. In de Tweede Kamer heeft GroenLinks aangedrongen op jaarlijkse groene beschouwingen, waarbij het kabinet zijn duurzaamheidsplannen uiteenzet en bespreekt. Dat pleidooi zal ik niet herhalen, omdat wij hier beperkte capaciteit hebben voor debatten, maar wel roep ik het kabinet op om naast de financiële effecten en de hiervoor genoemde werkgelegenheidseffecten ook de milieueffecten van voorstellen in beeld te brengen. De GroenLinks fractie zal in elk geval al deze factoren meenemen

bij het wegen van de concrete voorstellen van het kabinet die in de komende tijd aan ons zullen worden voorgelegd.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. Nederland mag dan, aldus het CBS vorige week, technisch uit de recessie zijn, de economische situatie blijft zorgelijk. Zeker, er zijn lichtpuntjes als het gaat om de export en de woningmarkt, maar het macrobeeld blijft grimmig, vooral wat de arbeidsmarkt betreft. Juist daarom is het een goede zaak dat een aantal oppositiepartijen in de Tweede Kamer de verantwoordelijkheid heeft genomen om samen met het kabinet een begroting voor 2014 te maken. Dat komt de politieke stabiliteit ten goede. We merken dat veel Nederlanders opgelucht zijn dat de politiek hier de rug heeft gerecht. Mijn fractie verwacht van deze begroting geen wonderen. Zo werken de economie en de arbeidsmarkt nu eenmaal niet. Wel ligt er een pakket aan maatregelen voor dat redelijk in balans is en dat ons land houvast biedt voor de sociaaleconomische route in het komend jaar. Niet meer, maar ook niet minder. De lastenverlichting voor bedrijven is wezenlijk. Er gaat meer geld naar het onderwijs, er worden toch stappen gezet met de vergroening van ons fiscale systeem, gezinnen worden ondersteund en de koopkracht wordt eerlijk verdeeld. Natuurlijk wil iedere partij op bepaalde onderdelen meer of juist minder. Voor de ChristenUnie-fractie geldt dat de combinatie, met een streep onder combinatie, van begrotingsmaatregelen evenwichtig is. Afgelopen vrijdag ging ook Brussel voor wat het waard is akkoord met de maatregelen. Ook dat schept rust.

Mijn fractie is verheugd dat de begrotingsafspraken tussen de vijf partijen tot een grondige herziening van de eerdere kabinetsplannen hebben geleid. Dat geldt zeker voor kwesties die voor de ChristenUnie fundamenteel zijn. Gezinnen worden ontzien, kindregelingen blijven overeind, de kindbijslag blijft behouden, schoolboeken blijven gratis, kleine scholen krijgen een impuls, de laagste inkomens worden niet aangetast, de belasting op arbeid wordt verlaagd, de bezuiniging op de Nabestaandenwet gaat niet door, chronisch zieken en gehandicapten behouden hun fiscale aftrek van zorgkosten, milieubelastingen gaan omhoog, twee kazernes blijven open, en het lage btw-tarief voor de bouw -- ik heb er nog weinig collega's over gehoord -- blijft ook in 2014 gelden.

Zorgen blijven evenwel bestaan. De bezuinigingen op defensie hebben een plafond bereikt, ondanks een extra bedrag van 50 miljoen euro komend jaar en 90 miljoen euro daarna. Wij incasseren dat graag.

De heer **Reuten** (SP): Ik leg senator Ester hetzelfde voor als wat ik senator Backer heb voorgelegd. Er wordt minder belasting geheven over het arbeidsinkomen van de 20% mensen met topinkomens, maar voor de andere mensen wordt die belasting verhoogd. Dat blijkt ook uit de

plaatjes die ik heb laten zien. We moeten het noemen zoals het is.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Zeker, maar collega Backer gaf hier een uitstekende reactie op. Het gaat ons om de combinatie van maatregelen. Er zitten leuke maatregelen, maar ook minder leuke maatregelen bij. Het gaat ons echter om de combinatie.

De heer **Reuten** (SP): Senator Backer gaf als antwoord dat de schijftarieven zijn bevroren. De schijftarieven zijn echter voor iedereen bevroren. Er is sprake van belastingverhoging voor iedereen, maar de top 20% krijgt belastingverlaging door het akkoord.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Mijn redenering blijft dat het ons om de combinatie van maatregelen gaat. Als we over iedere maatregel afzonderlijk gaan discussiëren, en dat kunnen we doen, vervalt in ieder geval mijn punt over de combinatie van maatregelen in de balans van het geheel.

Voorzitter. Ik had het over de zorgen die blijven bestaan en over defensie. De vraag wordt steeds nijpender of Nederland zijn verdedigingsstaken en internationale missies wel naar behoren kan uitvoeren met het budget dat nu voorligt. Kan de minister ons inzicht geven in hoe dit budget zich verhoudt tot andere EU-landen? Waar trekt het kabinet de grens? Bij de algemene politieke beschouwingen stelde mijn fractie dat Nederland zijn kerninstituties niet moet verwaarlozen. Welnu, dat geldt zeker voor onze defensie. Ik zal deze invalshoek rond onze kerninstituties verder doortrekken in mijn betoog.

Zorgen blijven er ook bestaan rond de uitgaven aan zorg en de sociale zekerheid, die volgend jaar oplopen tot 60% van de overheidsbegroting. De stijging vlak wat af in de voorliggende periode, maar het blijft gewoon een stijging. Dit is op termijn niet houdbaar en gijzelt de landsbegroting. Ook hier blijkt dat Nederland te lang heeft gewacht met het structureel hervormen van beide sectoren. Wat is nu ondanks alle beleidsinspanningen de bredere verklaring van deze voortgaande stijging en waar ligt ook hier het plafond? De minister-president gaf bij vragen van de ChristenUnie-fractie tijdens de algemene politieke beschouwingen over deze kwesties aan dat het kabinet hier bij deze financiële beschouwingen op terug zou komen. Ik herinner hier aan deze toezegging en zie het antwoord tegemoet.

Ook aan de dekkingskant heeft mijn fractie vragen. De fiscale stimulering van de vrijval van stamrechten moet 1,2 miljard euro opleveren in 2014. Dat is een fors bedrag. Kan de minister met ons delen welke evidentie hij heeft dat deze vrijval ook daadwerkelijk zal plaatsvinden? Hoe robuust, kortom, is deze aanname? Het aanvullend beleidspakket van het kabinet boekt 150 miljoen euro in aan bijdragen vanuit de departementale begrotingen. De korting prijsbijstelling voor volgend jaar en de jaren daarna is 480 miljoen euro. Heeft de minister aanwijzingen dat dit alles reëel is? Kan ons openbaar bestuur, evenzeer een kerninstitutie,

dat hebben? Graag een antwoord op deze twee dekkingsvragen.

Mijn fractie constateert met tevredenheid dat het kabinet het beleid gaat bijstellen rond de staatsdeelneming in Nederlandse bedrijven. Het doet deugd dat het rapport van onze parlementaire onderzoekscommissie daarin een prominente rol speelt. Wij steunen het voornemen om greep te houden op bedrijven als NS, Schiphol, Havenbedrijf Rotterdam, Gasunie en TenneT. Hier zijn immers vitale publieke belangen in het geding die we niet naar de markt moeten "outsourcen". In weerwil van het gestelde door werkgeversvoorzitter Bernhard Wientjes moeten we dit tafelzilver juist niet verkopen. Het gaat niet om redundante bezittingen maar om cruciale publieke goederen, om kerninstituties, waarover de overheid zeggingskracht moet behouden. De recente perikelen rond de Fyra en de investeringen van de Gasunie in Duitsland hebben ons harde lessen geleerd. De ChristenUnie heeft wel behoefte aan een aanscherping van het verantwoordingsbeleid van de overheid. Uit de Staatsbalans 2012 blijkt dat het financieel belang van de staatsdeelnemingen 82 miljard euro betreft en de dividendinkomsten 1,3 miljard euro. Is de minister bereid het parlement jaarlijks te informeren over de wijze waarop de Staat zijn aandeelhouderschap invult, wat de maatschappelijke meerwaarde is, hoe de deelnemingen beheerd worden en hoe de publieke belangen geborgd worden? Mijn fractie zou dat zeer waarderen.

Het kabinet gaat het beloningsbeleid van bestuurders van bedrijven met een staatsdeelneming aanscherpen. De bonussen worden gemaximeerd op 20% van het vaste salaris. Dit brengt mijn fractie tot de vraag hoe dit voornemen zich verhoudt tot twee wetten die dit huis vorig jaar met algemene stemmen heeft aangenomen, te weten de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector en de Wet bonusverbod bij staatsgesteunde ondernemingen. Deze wetten trekken andere grenzen. Graag ook op dit punt een reactie van de minister.

De heer **Postema** (PvdA): De heer Ester informeert naar de begrenzing van de bonussen maar wil hij daar nog iets meer over zeggen? Ik kan me voorstellen vanuit het perspectief van zijn partij dat bonussen binnen dit domein überhaupt niet wenselijk zijn.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Dat zou zomaar eens de achtergrond van mijn vraag kunnen zijn. Natuurlijk is dat de achtergrond. Wij zien een spanning tussen die 20% en de wetten die wij al hebben aangenomen, met volledige steun van mijn fractie. Een veel verdergaand verbod zou ons uitermate goed uitkomen.

De heer **Postema** (PvdA): Ik zou dat graag willen ondersteunen. Ik vind dat wij de afgelopen jaren wat dat betreft te weinig voortgang hebben geboekt. We blijven bonussen blijkbaar zien als een stimulans voor mensen, terwijl je je kunt afvragen

of zij om die reden op die posities zitten, of dat het vooral gaat om de intrinsieke motivatie om voor de publieke zaak het goede te doen.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Zeker. Ik ben het wat dat betreft zeer met de heer Postema eens. De intrinsieke motivatie zou de belonende stimulus moeten zijn, maar collega Backer refereerde er daarstraks al aan dat het erop lijkt dat de oude zondes in de financiële sector zeer rap terugkeren. Wij vinden ook dat daar een einde aan moet komen.

De heer **Reuten** (SP): De SP-fractie sluit zich daarbij aan.

De heer **Ester** (ChristenUnie): De contouren van de overdracht van het nationale banktoezicht aan de ECB worden langzamerhand duidelijker. Dat was ook hard nodig. Het gaat om een combinatie van balanscontrole en een stresstest, waarbij de ECB de eis stelt dat banken over een kapitaalbuffer van ten minste 8% dienen te beschikken. De pakweg 130 systeemrelevante banken in de eurozone zullen inzicht in de boeken moeten geven. Daaronder bevinden zich, als ik goed heb geteld, zeven Nederlandse banken. Deze operatie is eigenlijk ongekend in de geschiedenis van onze financiële instituties. Het is een institutionele hervorming die laat zien dat het zelfcorrigerend vermogen van de bancaire sector verre van vanzelfsprekend is.

Er resteert evenwel een aantal weerbarstige vragen rond deze hervorming, die nu snel beantwoord moeten worden. De eerste vraag richt zich op wat er precies gebeurt indien een bank voor een stresstest zakt. De kapitaalmarkt zal dan de handen aftrekken van deze bank, waardoor niet aan de eis van herkapitalisatie voldaan kan worden. Wie zorgt er in deze situatie eigenlijk voor de benodigde kapitaalverstrekking, en vooral: in welke volgorde gebeurt dat dan? Vorige week is er kennelijk in de Europese onderhandelingen vooruitgang geboekt. Er is een soort van agreement gesloten -- in de wandelgangen de "Dijsselbloemdoctrine" genaamd -- dat voor herkapitalisatie ruwweg de volgende volgorde bestaat: private oplossingen, publieke achtervang via nationale voorzieningen en directe c.q. indirecte steun via het ESM. Hoe de overeengekomen volgorde van backstopvoorzieningen concreet wordt vormgegeven, zowel procedureel als operationeel, blijft voor mijn fractie veel te vaag. Hoe je ook over een bankenunie denkt, dit soort onzekerheid is niet goed om het vertrouwen in de financiële sector terug te brengen en een nieuwe crisis te voorkomen. Er mag geen enkele onduidelijkheid bestaan over de vraag wie wanneer de rekening betaalt indien een systeembank niet door de stresstest komt en niet voldoet aan de gestelde kapitaaleisen. Graag krijg ik een nadere uitleg van de minister over deze voor alle stakeholders uitermate cruciale kwestie. Ik verzoek hem daarbij ook, in te gaan op de vraag hoe we voorkomen dat het ESM, dat bedoeld is voor steun aan landen, ontaardt in een faciliteit om zwakke banken via directe recap te redden. Heeft de minister, in het

verlengde daarvan, al meer concrete opvattingen over de Europese resolutieautoriteit? Steunt hij de Duitse stellingname of kiest hij een eigen koers? Welk tijdspad staat hem daarbij voor ogen?

De heer **Backer** (D66): Is er volgens collega Ester in het ChristenUnie-denken sprake van een gunstige wending in het bezien van de Europese eenwording? Ik kan eigenlijk niet anders concluderen dan dat hij pleit voor verdergaande harmonisering en doorwerking in de bankenunie. Hij zegt terecht dat het een grote operatie is. Ik heb daar ook een vraag over gesteld. Als die operatie echter eenmaal is ingezet, is het niet zo makkelijk om terug te keren. Dat hebben we met de euro ook gezien. Begrijp ik dat de heer Ester warmere gevoelens heeft ontwikkeld dan hij een tijdje geleden had?

De heer **Ester** (ChristenUnie): Mijnheer Backer, u plaatst mij nu in een hoekje waar ik niet graag sta. Wij zijn niet anti-Europa of anti-bankenunie. Wij hebben een eigenstandige positie, die ik meerdere malen heb mogen uitleggen. Wij zijn zeer kritisch over een bankenunie. Als wij echter de instelling van een bankenunie afspreken, moet wel helder zijn hoe die in elkaar zit. Daar heb ik concrete vragen over gesteld. Als u blij wordt van die vragen, dan doet mij dat zeer deugd.

De heer **Backer** (D66): Het doet mij deugd dat u daar blij van wordt.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. De tweede vraag betreft de democratische controle op de ECB, een instantie die geen rijke traditie heeft ...

De **voorzitter**: Een moment, mijnheer Ester, de heer Reuten heeft een vraag.
**

De heer **Reuten** (SP): Nu senator Ester het ESM en de banken ter sprake heeft gebracht, grijp ik graag met beide handen de mogelijkheid aan om de minister eraan te herinneren dat zijn voorganger tijdens de behandeling van het ESM-verdrag uitdrukkelijk heeft toegezegd dat de eventuele inzet daarvan aan deze Kamer wordt voorgelegd. Ik doel op directe steun vanuit het ESM aan banken.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik begrijp de routing even niet meer. De heer Reuten gebruikt namelijk nu mijn plenaire bijdrage om een vraag aan de minister te stellen, maar dat is hem graag gegund. Voorzitter, ik neem wel aan dat u hier rekening mee houdt voor mijn spreektijd.

De **voorzitter**: Jazeker. De vraag zal worden opgenomen in de Handelingen.
**

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. Mijn tweede vraag betreft de democratische controle op de ECB. Ik zei dat deze instantie geen rijke traditie kent wat betreft publieke en politieke verantwoording. Het gesteggel van eerder dit jaar

tussen de ECB en het Europees Parlement over deze kernkwestie stemt dan ook bepaald niet vrolijk. Graag hoort de ChristenUnie-fractie van de minister wat zijn oordeel is over de wijze waarop de democratische controle op de nieuwe toezichthoudende rol van de ECB geregeld is. Is de rol van het Europees Parlement naar behoren vastgelegd? Wordt de scheiding tussen de klassieke monetaire taken en de nieuwe toezichthoudende taken van de ECB in de waarneming van de minister op een correcte manier geïmplementeerd? Wat is de rol van de nationale parlementen, gezien de volgordelijkheid van de interventiemaatregelen in het nieuwe toezichtsregime? Wat zou onder het nieuwe regime, bij wijze van gedachtenexperiment, de rol van de ECB zijn geweest in het bankiersdrama rond SNS REAAL, dat in februari van dit jaar leidde tot de nationalisatie van deze bank-verzekeraar?

Mijn fractie is net als andere in dit huis zeer geschrokken van de Libor-affaire. Wij zijn er ook zeer verbolgen over. De zaak toont namelijk aan dat de bancaire sector er nog steeds niet in geslaagd is om de ontkoppeling van financieel handelen en moraal een halt toe te roepen. Het toont ook aan dat het interne financieel toezicht van banken nog altijd niet op orde is. Ook hieruit blijkt dat institutionele hervorming en cultuurverandering hand in hand moeten gaan. Ziet de minister een rol voor het kabinet weggelegd om dit soort ontsporingen tegen te gaan? Welk beleid staat hem voor ogen? Hij heeft daar vorige week aan de overkant al veel over gezegd, maar ons interesseert vooral de vraag of in de waarneming van de minister het toezicht van de Nederlandsche Bank in deze affaire niet too little too late was.

Ik kom op het Europees semester, met name de koppeling van de nationale en Europese begrotingscyclus. Het is duidelijk dat ook dit huis op zoek is naar een zinvolle eigen rol in deze cyclus. De ChristenUnie-fractie zou graag van de minister vernemen welke lering het kabinet trekt uit de ervaringen met het Europees semester tot nu toe. Is er sprake van aantoonbare meerwaarde? Hoe beoordeelt het kabinet de eigen regiemacht? Is er ook in de waarneming van de minister sprake van erosie van nationaal financieel-economisch beleid en van overdracht van beslissingsmacht, zoals mijn fractie vreesde en vreest?

Ik ga over naar de schuldenpositie van Nederland. Als ergens uit blijkt dat onze financiële instituties broos zijn, dan is het wel hieruit. Sinds de crisis is de EMU-schuld van Nederland met zo'n 200 miljard toegenomen en wel tot 466 miljard in 2014. Dat is €30.000 per Nederlander. Dat maakt ons kwetsbaar, zeer kwetsbaar. Het is goed dat de Miljoenennota een integrale risicoanalyse bevat van de risico's waaraan onze schatkist is blootgesteld. Alleen al aan garanties heeft Nederland volgend jaar bijna 220 miljard uitstaan, bijna vier keer zo veel als in 2008. Meer dan de helft daarvan betreft internationale steunverplichtingen in het kader van het EFSF, het ESM en het IMF. Aan achterborgstellingen heeft ons land 250 miljard uitstaan.

De regering heeft een garantiekader ontwikkeld om het aantal garanties de komende jaren terug te brengen. Wat is hierbij volgens de minister het ambitieniveau, wat zijn de streefcijfers en wat zijn de ervaringen met het kader? Er is voorts sprake van zo'n 35 miljard aan deelnemingen, waarbij ABN AMRO de grote uitspringer is. Hoe weegt de minister de snelheid van verkoop van ABN AMRO, het terugverdienen van de kapitaalinjectie aan de bank, af tegen het moment van verkoop? Moet de verkoop nog deze kabinetsperiode plaatsvinden? De brief die het kabinet hierover aan de Tweede Kamer stuurde, hanteert rijkelijk vage afwegingscriteria. Kan de minister hierover wat specifiekere zijn? Streeft het kabinet naar het volledig terugverdienen van de kapitaalinjectie?

Ik had het al over de overheidsschuld, die van 45% naar 72% van het bbp is gestegen, ruim boven de Maastrichtnorm. Mijn fractie vindt dat zeer zorgwekkend. Wij kunnen hier niet ongestraft mee doorgaan. De reservetanks raken leeg, zoals de Raad van State het uitdrukt. Ooit moet de rekening betaald worden en dit zal vooral komende generaties treffen. Hoe beoordeelt de minister deze optiek van intergenerationele rechtvaardigheid op onze overheidsschuld? Deelt hij de zorg van de ChristenUnie-fractie op dit punt? Wat heeft het kabinet de jongste generatie in dezen te bieden? Is de minister bereid om jaarlijks in de Miljoenennota te rapporteren over de generationele effecten van de ontwikkeling van onze overheidsschuld?

De heer **Reuten** (SP): Je kunt natuurlijk beter geen schuld hebben; behalve als je bank bent, overigens. De banken hebben 2.300 miljard schuld, maar zij vinden dat fijn, want zij verdienen eraan. Verder kun je beter geen schuld hebben. Ik vind het wel wat eenzijdig om alleen naar de brutoschuld te kijken. De EMU-schuld is een brutoschuld. Als je niet bekijkt wat daar tegenover staat, is dat als een bedrijf dat alleen zijn passivazijde toont. We hebben in Nederland ook nog ziekenhuizen, wegen enzovoorts. Juist als je het over de generaties hebt, moet je niet alleen naar de brutoschuld kijken, maar naar het geheel. Je zou ook kunnen zeggen: kijk naar het vermogen van de Staat. De EMU-normen zijn de EMU-normen en daar kunnen wij niets aan doen, maar als het over de intergenerationele effecten gaat, zou ik de minister vragen -- althans, ik zou dat in uw plaats doen ...

De **voorzitter**: U krijgt nog een tweede termijn.
**

De heer **Reuten** (SP): Kortom, laten wij naar de activa en de passiva van de staat kijken.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik zal u een tweede keer ter wille zijn. Ik geef dit graag aan de minister door. Ik kan hier veel langer op reageren, maar zal dat niet doen. Het vergelijken van macrocijfers met macrocijfers heeft zo zijn complicaties. Dat doe ik dus maar even niet.

Voorzitter. Ik rond af en knoop een aantal lijnen uit mijn betoog aan elkaar. Het is pijnlijk

duidelijk geworden dat financiële en sociaaleconomische kerninstituties in ons land kwetsbaar zijn en dat de duurzaamheid van onze overheidsfinanciën onder vuur ligt. Ook is pijnlijk duidelijk geworden dat Nederland deze kerninstituties veel te laat tegen het licht heeft gehouden. Dat dwingt ons nu tot snelle hervormingen. Het kabinet kiest voor de weg van een veelheid van akkoorden met een veelheid van stakeholders. Dat stelt vragen bij het primaat van de politiek, maar ook bij het ontbrekende achterliggende verhaal: de koers van het schip Nederland. De kaarten in de wereldeconomie worden in hoog tempo opnieuw geschud. Dat leidt tot nieuwe concurrentieverhoudingen, met nieuwe winnaars en nieuwe verliezers. Het is niet vanzelfsprekend dat Nederland tot het kamp van de winnaars gaan behoren. Als we geen slimme strategie hebben, moeten we rekenen met een lange periode van lagere economische groei. Waarmee gaat Nederland in de komende decennia het brood verdienen? Wat wordt het verdienmodel? Dat verhaal hoort mijn fractie veel te weinig. De hervorming van onze financiële kerninstituties is losgezongen van het antwoord op de vraag wat de unieke sellingpoints van ons economische portfolio gaan worden.

Wat de ChristenUniefractie betreft, moet dit alles geplaatst worden binnen heldere sociale en ecologische randvoorwaarden van duurzaamheid en inclusiviteit. Daarvoor heb je als land visie nodig, visie hoe Nederland zijn kerninstituties weer gaat oplijnen om ons land goed toe te rusten in deze nieuwe economische fase van globalisering en technologische ontwikkeling. Nederland moet uit de comfortzone stappen, zoals de WRR het onlangs uitdrukte. Scherp financieel beleid moet samengaan met innovatief economisch beleid en zorgvuldige herijking van instituties als onderwijs, arbeidsmarkt, woningmarkt, zorg, sociale zekerheid en ons pensioenstelsel. Van dit drieluik van financieel beleid, economisch beleid en het oplijnen van onze kerninstituties vernemen we veel te weinig van dit kabinet. De ChristenUnie-fractie kent de minister als een kundig schatkistbewaarder, maar kunnen we hem vandaag ook verleiden tot een korte, meer inhoudelijke reflectie op dit drieluik? We zijn per slot in de Eerste Kamer.

Mijn fractie ziet uit naar de antwoorden van de bewindslieden.

*N

De heer **Nagel** (50PLUS): Voorzitter. Toen deze beschouwingen in de Tweede Kamer werden gehouden, betitelde het lid Jesse Klaver het debat als nabeschouwingen. De minister noemde dit een mooie omschrijving. Normaal is het de Eerste Kamer die een nabeschouwing doet, maar wellicht kunnen we dit treffen met de regering beter het kopje "Uitzending gemist" geven. Ik teken hierbij onmiddellijk aan dat ik grote waardering heb voor de originele bijdrage van de heer Reuten.

Centraal stonden in de debatten de koopkrachteffecten en de manier waarop die veranderd waren na het installeren van de

gedoogpartners D66, ChristenUnie en SGP. Daarbij staat onomstotelijk vast dat mensen met alleen AOW en een klein pensioen er de komende jaren het meest op achteruitgaan, zelfs beduidend meer dan voordat de gedoogpartners hun macht konden doen gelden. Een voorbeeld: mensen met AOW en een brutopensioen van €800 per maand gaan er als paar in plaats van 3% nu 4,25% op achteruit, een alleenstaande zelfs 4,5%. Er is geen andere groep die zo veel moet inleveren, terwijl deze mensen de afgelopen jaren geen indexatie van hun pensioenen hebben ontvangen en in 2013 in vele gevallen zelfs een stevige korting hebben moeten ondergaan. Ook mensen met alleen AOW en niets anders erbij moesten extra inleveren. Het is onbegrijpelijk dat partijen die vroeger zeiden voor een eerlijke lastenverdeling te zijn, dit niet alleen voor hun rekening nemen, maar het ook nog verdedigen alsof ze een nieuw naoorlogs hoogtepunt in hun politieke bestaan hebben gecreëerd. In de oorspronkelijke nabeschouwing is dit van diverse kanten naar voren gebracht, maar de coalitiepartijen VVD en PvdA en de bewindslieden luisterden niet. Voor 50PLUS is dat opnieuw een reden om tegen de verwijdering uit het basispakket van gehoorapparatuur te zijn.

Intussen spelen er meer zaken, zoals het terugdraaien van de Wet mogelijkheid koopkrachttegemoetkoming oudere belastingplichtigen. Telkens zien we dat, om begrotingen maar sluitend te maken, de lasten het hevigst bij de ouderen worden neergelegd. In dit geval kan het voor echtparen een vermindering van hun inkomen met 3,5% betekenen, terwijl dit juist bedoeld was om oudere belastingplichtigen compensatie in hun koopkracht te geven, om nog maar te zwijgen van de in het pensioenakkoord opgenomen structurele verhoging van de AOW met 0,6% per jaar. Waar is die eigenlijk gebleven?

De heer **Postema** (PvdA): Eerder deze dag hoorden wij collega Van Strien melden dat juist de groep automobilisten het zwaarst gepakt zou zijn. U stelt daar nu een andere groep tegenover. Hoe beschouwt u dergelijke uitlatingen?

De heer **Nagel** (50PLUS): U moet gewoon naar de koopkrachtplaatjes kijken. Wij weten niet wie per leeftijdsgroep wel of niet autorijdt. Natuurlijk worden automobilisten gepakt, maar wij kijken nu even naar de mensen met de lagere inkomens. Ik ben wat eerder dan u lid geweest van de Partij van de Arbeid. Ik heb nog meegemaakt dat die juist voor die mensen opkwam. Wij deden dat met overtuiging!

De heer **Postema** (PvdA): Ik neem deze historische kennis graag aan, maar het gaat mij erom dat u dit vanuit een zeer smal perspectief benadert, zoals de heer Van Strien dat vanochtend ook deed bij de automobilisten. Ik constateer dat het afdoet aan de geloofwaardigheid van uw betoog wanneer u louter door die bril en zo eenzijdig naar die doelgroep kijkt.

De heer **Nagel** (50PLUS): Nee. Blijft u even staan, mijnheer Postema. Ik ga het u uitleggen. De groep mensen met alleen AOW -- dat zijn de allerlaagste inkomens, die zitten vlak boven het minimumloon -- gaat er volgens de Miljoenennota en het gesloten akkoord op achteruit. Dat hebt u goedgevonden. U vindt het goed dat mensen met een klein pensioen van bruto €800 per maand en AOW de komende jaren 4,5% gaan inleveren, mits zij niet gekort worden en er geen andere dingen gebeuren. Dat is een politiek die ik in mijn PvdA-periode niet heb meegemaakt. U moet vanavond of morgen als u weer thuis bent eens rustig nadenken over de vraag waarom al die mensen niet meer op de PvdA stemmen.

De heer **Postema** (PvdA): Ik hoor geen vraag, maar ik wil er wel op reageren. Het is voor ons evenzeer als voor u ontzettend belangrijk om juist naar kwetsbare groepen te kijken. Maar nogmaals, het zou, in elk geval voor ons, helpen om daarbij het brede perspectief te nemen en niet de smalle kijk zoals u zojuist deed.

De heer **Nagel** (50PLUS): Nee, maar feiten zijn feiten. U kunt in alle staatjes die van het kabinet komen, vinden dat deze groep er de komende jaren het meest op achteruitgaat. Dat is iets -- ik zeg dat in alle vriendschap tegen u -- waar u eigenlijk een beetje het rood van op de kaken zou moeten krijgen. Dan zou u ook weer herkenbaar zijn.

De heer **De Grave** (VVD): Als wij het dan toch zo algemeen houden, zou ik de heer Nagel willen vragen welke maatregelen die dit kabinet neemt hier nu speciaal voor verantwoordelijk zijn. Dan weten wij namelijk waar wij concreet naar moeten kijken. Welke maatregelen van het kabinet zijn nu speciaal gericht op de mensen van 65 jaar en ouder?

De heer **Nagel** (50PLUS): Als je financiële tekorten hebt, kun je die op bepaalde manieren aanzuiveren. Dat had bijvoorbeeld gedaan kunnen worden door versneld iets te doen in de sfeer van de hypotheeken. Maar dat doet men niet. Nee, men verhoogt de AOW-leeftijd versneld, waardoor mensen in gaten vallen. Men laat bepaalde inkomensgroepen die echt aan de onderkant zitten er onevenredig op achteruitgaan. Ik had nog enige hoop dat de VVD gemoderniseerd en geliberaliseerd was ...

De heer **De Grave** (VVD): Ja, prima. Maar ik heb een vraag gesteld.

De heer **Nagel** (50PLUS): Van de PvdA had ik dat niet verwacht.

De heer **De Grave** (VVD): Ik had een vraag gesteld. Ik wil graag antwoord op de vraag die ik heb gesteld. Het zijn allemaal mooie bespiegelingen over de VVD en de PvdA 30 jaar geleden. Mijn vraag was heel simpel: welke maatregelen in het koopkrachtbeeld raken nú naar mening van de heer Nagel meer in het bijzonder de ouderen? De twee

voorbeelden die hij geeft, kloppen niet. Die zitten allebei niet in de koopkrachtplaatjes. De hogere AOW-leeftijd zit niet in het koopkrachtplaatje. Welke maatregelen heeft het kabinet genomen die speciaal de doelgroep van de heer Nagel raken? Dat is een heel concrete vraag.

De heer **Nagel** (50PLUS): De maatregelen uit het akkoord houden in -- ik vraag de minister dat vanavond te bevestigen -- dat de groep die ik noemde, namelijk mensen met AOW en een pensioen van €10.000 bruto per jaar, in die koopkrachtplaatjes er 4,25% en 4,5% op achteruit gaan. Dat hebt u in de bijlage kunnen lezen. Dat heeft in alle kranten gestaan. Er is geen enkele andere groep die er zo op achteruitgaat. Ik vraag de minister dat vanavond te bevestigen.

Kan de regering inzicht geven in wat er gebeurt -- het gaat dan niet alleen om de koopkrachtplaatjes -- door de diverse maatregelen, waaronder belastingmaatregelen met de netto-inkomens van mensen die alleen AOW of AOW met een klein pensioen hebben? Wat kunnen die in januari -- dat is al over twee maanden -- verwachten? Gaan zij er netto op achteruit, blijft hun situatie gelijk of gaan zij er misschien op vooruit? Over welke bedragen hebben wij het dan ongeveer?

De tweedeling tussen werkenden en niet-werkenden wordt verder op een onverantwoorde wijze bevorderd, evenals de tweedeling tussen de politieke partijen die hier koud van worden en de partijen die warm noch koud worden en gevoelloos zijn. Talrijke zaken treffen grote groepen mensen op de meest onredelijke manier. Zo is er -- wie had dat gedacht -- een accijnsverhoging op drinkwater. Wat hadden de bedenkers van dit ongekende plan gedronken toe ze dit voorstel ter tafel brachten?

In de Tweede Kamer heeft de minister uitvoerig beschreven hoe het onderhandelingstraject is geweest en hoe VVD en PvdA uiteindelijk hun favoriete gedoogpartners D66, CU en SGP hebben omarmd. Zoals bekend, is regeren vooruitzien. Over een kleine zestien maanden zijn er nieuwe verkiezingen voor de Provinciale Staten en daarmee voor de Eerste Kamer. Volgens de peiling van Maurice de Hond van afgelopen zondag zou de huidige coalitie van VVD en PvdA dan 16 zetels halen in de Eerste Kamer. Je zou kunnen zeggen dat de overige partijen in de Eerste Kamer dan VVD en PvdA niet meer nodig hebben. Maar als men toch wil doorgaan met de huidige gedoogcoalitiepartners, zou men op 32 zetels terechtkomen volgens die peiling. Dan ligt het voor de hand om de coalitie uit te breiden met de zonder twijfel sterker geworden Partij voor de Dieren en 50PLUS. We gaan ervan uit dat het kabinet de komende periode door een duidelijk paabeleid zal laten blijken deze politieke realiteit te beseffen.

We hebben nog enkele specifieke vragen. Er gaat netto 500 miljoen extra naar het onderwijs. Prijsstijgingen zijn echter de afgelopen jaren niet gecompenseerd. Denk maar eens aan de fors gestegen energieprijzen. Als men die verdisconteert, hoeveel blijft er dan netto over?

Er is -- ook door de heer De Grave, die daar vanmorgen verrukt over deed -- als lichtpuntje gesignaleerd dat de zorgpremies in 2014 zullen dalen. Enkele dagen geleden zijn twee hoogleraren uit Maastricht en Amsterdam, W. Groot en H. Maas, tot de conclusie gekomen dat de zorgpremies in 2015 weer minimaal met €250 tot €300 moeten stijgen. Heeft de regering hiervan kennisgenomen en acht zij deze inschatting in de praktijk heel wel mogelijk?

Ik heb nog een ander punt. Volgens de Nederlandsche Bank was er eind maart door particulieren 328 miljard gespaard. Dat is 4,2% meer dan het jaar er voor. Hiervan was 281 miljard vrij opneembaar. Ziet de regering deze neiging om meer te gaan sparen in plaats van te consumeren niet als het zoveelste bewijs dat het consumentenvertrouwen nog steeds zoek is?

Ik heb een ander interessant punt, dat wij ontlenen wij aan De Financiële Telegraaf van afgelopen zaterdag. Uit een onderzoek dat bijna 9.000 reacties opleverde, blijkt dat bij de belastingaangifte 85% niet opgeeft dat er contant geld aanwezig is, hoewel dat verplicht is. Hier komen we op een uitgebreid bureaucratisch terrein.

De **voorzitter**: Ik geef nu het woord aan de heer De Grave, voor een interruptie.

**

De heer **Nagel** (50PLUS): Mag ik even dit onderwerp afmaken?

De heer **De Grave** (VVD): Ik wou op het eind even terugkomen op de interruptiedebatjes die wij hebben gevoerd.

De **voorzitter**: Dat is prima.

**

De heer **Nagel** (50PLUS): Hier komen wij dus op een uitgebreid bureaucratisch terrein. Ervan uitgaande dat de berichtgeving correct is, moet om te beginnen elk bedrag boven de €512, en voor fiscale partners €1.024, opgegeven worden. Is deze grens nog wel van deze tijd? In dit toch kleine bedrag moeten talrijke andere zaken ook meegenomen worden, zoals boekenbonnen, buitenlandse biljetten en munten, tegoedkaarten, spaarpotten van kinderen en tegoeden op betaalpassen zoals de OV-chipkaart. Dit lijkt ons volstrekt niet meer te controleren. Behoeft dit systeem niet dringend aanpassing omdat het in de eerste plaats bureaucratisch en niet te hanteren is, in de tweede plaats omdat praktisch het gehele keurcorps van belastingbetalers zich hieraan niet houdt en omdat, in de derde plaats, de enkelingen die dat wel doen eigenlijk onevenredige schade oplopen? Natuurlijk moet het gecontroleerd worden als er massaal aan het eind van het jaar buiten proporties fors contant geld zou worden opgenomen, maar dat is iets anders dan de regels zoals die nu gelden. Graag horen wij of het kabinet deze regels wil aanpassen.

De heer **De Grave** (VVD): Ik kom graag nog even terug op het debat dat wij voerde. De heer Nagel kan het altijd met veel overtuiging brengen, dus ik raakte zelf ook even in de war. Gelukkig kun je dan even de stukken erbij halen. Die heb ik nu voor me. U had het toch over 2014, mijnheer Nagel?

De heer **Nagel** (50PLUS): Nee, over 2014 tot 2017.

De heer **De Grave** (VVD): Oh ...

De heer **Nagel** (50PLUS): In mijn tekst, die ik u wil geven, staan verschillende jaren.

De heer **De Grave** (VVD): Sorry. Wij bespreken hier de begroting voor 2014, dacht ik. Dus daar hebben wij het over en daar staan heel andere cijfers in.

De heer **Nagel** (50PLUS): Kijk, u bent kortzichtig, mijnheer De Grave.

De heer **De Grave** (VVD): Ik ben niet kortzichtig.

De heer **Nagel** (50PLUS): Maar dan hoeven wij dat nog niet te zijn?

De heer **De Grave** (VVD): Wij bespreken hier de begroting voor 2014, mijnheer Nagel. Daar moeten wij het dan over hebben.

De heer **Nagel** (50PLUS): Nee, wij spreken hier ook over het akkoord dat is gesloten en wat dat voor bepaalde groepen betekent. Op deze manier proberen we te vluchten in plaats van tranen in je ogen te krijgen over de feiten, dat is een verkeerde manier van politiek bedrijven, mijnheer De Grave.

De heer **Reuten** (SP): Ik wil senator Nagel op dit punt bijvallen. Uit de cijfers die het ministerie van Financiën ons afgelopen maandag heeft verstrekt, blijkt namelijk dat de onderste 25% tussen 2013 en 2017 voor een hogere belastingdruk komt te staan. Daar zit het modale inkomen per persoon in Nederland. Het modale inkomen per persoon ligt rond de €9.000. Daar zitten de mensen met een enkele AOW. De mensen met een dubbele AOW zitten ook nog in de groep van de onderste 25%.

De heer **Postema** (PvdA): Ik constateer met collega De Grave dat hier een aantal dingen door elkaar wordt gehaald. Er worden jaartallen door elkaar gehaald en termijnen. Er wordt gesproken over gemiddelde belastingdruk in plaats van marginale belastingdruk. Er wordt gesproken over koopkrachtplaatjes, die overigens niet kloppen. Wat de heer Nagel zegt voor 2014 is gewoon niet waar. Dus wat ons betreft is het debat even klaar, want zo wordt het erg moeilijk discussiëren. Wij zijn wat dat betreft benieuwd naar de reactie van de minister.

De heer **Nagel** (50PLUS): Ik heb aan het kabinet gevraagd om een en ander te bevestigen. Wij zullen het vanavond horen.

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Geen land ter wereld is zo goed in het maken van inkomensplaatjes en het vaststellen van koopkrachtbeelden als wij, zei de minister-president onlangs. Dat mag zo zijn, maar die uitspraak biedt weinig zicht op de echte koerswijziging die Nederland uit de verschillende crises gaat halen. In november 2008 nam een overgrote meerderheid van dit huis een motie aan van collega Schuurman waarin de regering verzocht werd zowel nationale als internationale initiatieven te ontplooiën om te komen tot de ontwikkeling van scenario's waarin de crises waar de wereldbevolking mee kampt, zoals de vraagstukken van schaarste (voedsel en energie) en klimaat, in samenhang worden aangepakt.

Die prangende vraag, die door alle partijen werd ondersteund met uitzondering van de VVD, leeft nog steeds en is nog steeds niet beantwoord. Ik zou daarom vandaag aan het kabinet willen vragen wat er gedaan is om deze motie ten uitvoer te brengen. En mocht een bevredigend antwoord uitblijven, dan wil ik mijn collega's vragen of ze genoeg kunnen nemen met het feit dat een in dit huis zo breed aangenomen motie vijf jaar lang geen zichtbaar gevolg heeft gekregen. Ik hoop zeer dat het kabinet met een duidelijk antwoord komt waaruit blijkt dat er wel actie is ondernomen, en liever nog, welke resultaten die inspanningen hebben opgeleverd.

Zolang we accepteren dat alle zorgen en verlangens in geld uitgedrukt worden, in de groei van het bruto binnenlands product, zitten we gevangen in een eenzijdige economische logica. Dat wordt ook duidelijk bij de dans rond de Brusselse totempaal van 3%. Zolang je blijft dansen rond die totempaal, hoef je geen richting te kiezen, maar richting is waar de burgers het meeste behoefte aan hebben in deze barre tijden. Natuurlijk is het geweldig wanneer bestuurders hun tegenstellingen overbruggen om te proberen eensgezind het land te besturen als dat tenminste een oplossingsrichting met zich meebrengt die werkbaar is. Daarover wordt in het land, zo blijkt uit onderzoek, zeer getwijfeld.

Naast de economische crisis hebben we te kampen met een ecologische crisis. Het ecologisch begrotingstekort is ten minste tien keer zo groot als het tekort op de financiële begroting. Natuurlijk is ook de Partij voor de Dieren er voorstander van te werken met een sluitende begroting. Ook wij vinden dat rekeningen niet mogen worden doorgeschoven naar komende generaties, maar in dat kader mag het niet alleen gaan om financiële schuldsanering. De reproductiecapaciteit van de aarde wordt ver overschreden. Dat heeft ook enorme financiële consequenties.

De heer **Van Strien** (PVV): De heer Koffeman had het over een ecologisch begrotingstekort dat ten minste tien maal zo groot zou zijn als het tekort op de financiële begroting. Ik heb geen idee wat ik me daarbij moet voorstellen. Misschien kan de heer Koffeman zich wat nader expliceren. Hij heeft dat

begrip al eens eerder genoemd, ik geloof bij de algemene beschouwingen. Ik heb geen idee wat ik mij daarbij moet voorstellen en de gemiddelde Nederlandse burger ook niet.

De heer **Koffeman** (PvdD): Een van de problemen waarmee wij kampen, is juist dat de gemiddelde Nederlandse burger zich dat niet realiseert. In 1980 is een begin gemaakt met de volgende boekhouding. Hoeveel reproduceerbare grondstoffen kan onze aarde leveren en wanneer zijn die op? Normaal gesproken is het voorraadtankje aan het eind van het jaar leeg. Toen in 1980 begonnen werd met het bijhouden daarvan was de datum waarop de grondstoffen op zijn, dus wanneer wij een voorschot nemen op onze toekomst, 28 december. Na 1980 is die datum elk jaar verder naar voren geschoven. Dit jaar lag die datum op 22 augustus. Dus je kunt zeggen dat de aarde op 22 augustus de grens van haar reproductiecapaciteit had bereikt en dat wij dus vanaf dat moment een voorschot op een onzekere toekomst nemen.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik herinner mij uit mijn studententijd dat het rapport van de Club van Rome verscheen. Dat was ergens begin jaren zeventig. Ik weet niet meer precies welk jaar, maar ik herinner mij wel nog dat iedereen daar enorm van schrok. Als je dat nu nog eens naleest, zoals ik een poosje geleden heb gedaan, blijkt er niets, maar dan ook werkelijk helemaal niets van te kloppen, want alle grondstoffen hadden inmiddels al op moeten zijn.

De heer **Koffeman** (PvdD): De aarde heeft inderdaad wat meer rek dan soms wordt aangenomen. Toen Adam Smith in 1776 zijn beroemde boek schreef waarin hij aangaf dat de vrije markt buitengewoon veel te bieden had, gaf hij daar meteen een limiet aan. Hij zei: die vrije markt kan 200 jaar werken, maar over 200 jaar zullen de grondstoffen op zijn. Hij vergiste zich. Wij hebben daar in 1976, 200 jaar na zijn voorspelling, feest over kunnen vieren. Toen konden wij zeggen: moet je eens kijken hoe goed het gaat, wij hebben voldoende van alles en het gaat niet op. Het kan zijn dat hij zich 50 of 100 jaar vergist heeft, maar het idee is wel degelijk correct. Deze aarde biedt niet genoeg voor de hebzucht van iedereen. De voorzitter van de commissie-Van Doorn gaf aan dat wij vier aardbollen nodig hebben als de rest van de wereld het consumptiepatroon van Nederland zou overnemen. En hij is niet de enige; veel wetenschappers zeggen dat ook. Maar die vier aardbollen zijn er niet. Er is geen plan B en er is geen planeet B. Dat is een probleem en daar zullen wij rekening mee moeten houden. Het is buitengewoon kortzichtig als de heer Van Strien zegt: er is genoeg van alles; er is geen enkel probleem; of de wereldbevolking of de consumptie nou groeit, kijk om je heen, de winkels puilen uit!

De heer **Van Strien** (PVV): De heer Koffeman hoort mij niet zeggen dat er genoeg van alles is, maar ik weet wel dat de grondstoffen niet zomaar van de aardbol verdwijnen. Vandaag houden wij de

algemene financiële beschouwingen. Ik heb een beetje moeite met die hele "ecologische logica" in procenten en dergelijke, die ik helemaal niet kan verifiëren.

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik ben erg blij dat ik ook de kennis van collega Van Strien kan bijspijkeren vandaag en dat zelfs de algemene financiële beschouwingen daarvoor benut kunnen worden. Ik doe dat graag.

Earth Overshoot Day (EOD), de dag waarop we de natuurlijke reproductiecapaciteit van de aarde overschrijden, viel in 1980 op 28 december. Dat was de dag waarop de reproduceerbare grondstoffen voor dat jaar op waren. Inmiddels is EOD verschoven naar 22 augustus. We weten dat de biodiversiteit ernstig gevaar loopt en dat 30% van de achteruitgang wordt veroorzaakt door de veehouderij. Zonder biodiversiteit is er geen landbouw en dus geen voedsel. Zonder natuur en biodiversiteit stopt de stroom van grondstoffen voor ons dagelijks leven. De econoom Pavan Sukhdev van de Deutsche Bank berekende dat de kredietcrisis eenmalig 700 miljard euro kost, terwijl het kappen van het tropisch regenwoud leidt tot een jaarlijks terugkerende kostenpost van tussen de 1.500 miljard en 4.000 miljard. Het is toch fijn dat daar cijfers van zijn.

Gister hebben de Samenwerkende Hulporganisaties 19 miljoen opgehaald voor de bevolking van de Filipijnen, die getroffen is door een ramp zonder weerga. De Britse premier Cameron, die in 2009 nog een belangrijk adviseur was op het gebied van partijpolitieke problemen voor de fractievoorzitter van de VVD in de Tweede Kamer, zei deze week dat natuurrampen zoals op de Filipijnen serieus gelinkt moeten worden aan door mensen veroorzaakte klimaatverandering, niet omdat we dat zeker weten, maar omdat het aantal weergeerelateerde natuurrampen de laatste jaren zodanig toeneemt dat ontkennen zeer onverstandig zou zijn, en omdat wetenschappers met steeds meer nadruk de link leggen met klimaatverandering. David Cameron pleit voor een "no regret"-scenario, waarin wij de uitstoot van broeikasgassen zo indammen dat wij daar nooit spijt van zouden hoeven hebben. De adviezen van Cameron in 2009 hebben ertoe bijgedragen dat de VVD van de twaalf zetels in de peilingen toen, weer is uitgegroeid tot de grootste partij van Nederland, althans bij de laatste verkiezingen. Ik vraag het kabinet of het bereid is, de adviezen van Cameron en tal van wetenschappers serieus te nemen en het zekere voor het onzekere te nemen waar het gaat om klimaatverandering. Het heeft geen zin om alleen te kijken naar de financiële kant van noodhulp als er geen oog is voor de oorzaken van rampen en ons aandeel daarin.

Naderev Saño, de Filipijnse delegatieleider bij de top van de Verenigde Naties in Warschau, zei: iedereen die blijft ontkennen dat de menselijke invloed op klimaatverandering realiteit is, roep ik op om uit zijn ivoren toren te komen en uit het comfort van zijn leunstoel te stappen. Wij kunnen de Filipijnen niet helpen wanneer we de oorzaak van hun problemen niet helpen oplossen.

In de prestatielijst van 58 landen op het gebied van prestaties om de uitstoot van broeikasgassen te beperken staan we op een bedroevende 31ste plek. Kennelijk hebben we inderdaad meer verstand van inkomensplaatjes en koopkrachtbeelden, zelfs wanneer die op termijn het inkomen en de koopkracht van velen ernstig zullen aantasten.

Volgens de Climate Vulnerability Monitor snijdt klimaatverandering in 2030 3,2% van het wereldwijde bruto nationaal product af. Gebaseerd op het huidige bruto nationaal product komt dat neer op 1.895 miljard euro. In die zin lijkt de Miljoenennota pennywise, planet foolish. We doen alsof we de zaak onder controle hebben door te spreken over begrotingscijfers en koopkrachtplaatjes, maar we weten dat het tegendeel het geval is. We benaderen de economische crisis alsof het een natuurverschijnsel is waarop we zelf niet of nauwelijks invloed hebben, maar we hebben de crises natuurlijk vooral aan onszelf en aan elkaar te wijten.

Natuurlijk zijn we in staat ons innovatieve denken aan te wenden voor een ander beleid. Natuurlijk kunnen we ervoor zorgen dat de er meer toekomst komt voor meer mensen. Dat zal ook moeten, want er komen in snel tempo veel meer mensen bij, die gevoed zullen moeten worden. Op de huidige wijze kunnen we geen voedselzekerheid bieden. Dat kan alleen wanneer we kiezen voor een radicale koerswijziging. Maar laat de politieke realiteit dat toe? Zijn we niet gevangen in politieke dilemma's die het onmogelijk maken om meer dan marginaal bij te sturen? Houden we onszelf en elkaar niet te zeer in gijzeling in coalities van water en vuur, in akkoorden die we in ijzer en beton proberen te gieten en bogen we niet te veel op resultaten uit het verleden die geen enkele garantie voor onze toekomst bieden? Geloven we niet te zeer in golfbewegingen die beloven dat na vette jaren magere jaren volgen die als vanzelf weer zullen worden opgevolgd door nieuwe vette jaren?

Onlangs berekende de universiteit van Minnesota dat het bestaande akkerland voldoende voedsel biedt om 10 miljard mensen te voeden, als we bereid zijn dat voedsel niet meer te laten opslokken door de veehouderij, maar aanwenden voor humane consumptie. Wat doen we met die kennis? Zijn we bereid en in staat om partijpolitieke vooroordelen opzij te zetten en ons echt in te zetten voor een duurzame wereld waarin we als uitgangspunt kiezen dat de aarde genoeg biedt voor ieders behoefte, maar niet voor ieders hebzucht?

We weten dat 90% van de Afrikaanse en Aziatische bevolking lactose-intolerant is. We weten dat de productie van 1 liter melk zorgt voor 1,4 kilo uitstoot van broeikasgassen. En wat doen we? We zetten handelsmissies op naar Ethiopië, Algerije, Kenia, Vietnam, Indonesië en China om daar de bevolking te leren hoe ze melk moeten produceren en consumeren. Vorige week nog was de minister-president in China met een handelsdelegatie en beloofde daar een Nederlands kenniscentrum op het gebied van zuivel. De Wageningen Universiteit en FrieslandCampina gaan de Chinese zuivelsector helpen met het verbeteren van de productie, de

kwaliteit en de veiligheid. De vraag naar melk en andere zuivelproducten neemt in China sterk toe. Volgens de topman van FrieslandCampina is het land op weg om 's werelds grootste zuivelmarkt te worden. Het is onze zuivelpolitiek die ertoe geleid heeft dat de Chinese premier besloot dat alle Chinese schoolkinderen -- dat zijn er ongeveer 300 miljoen -- elke dag een halve liter melk moeten consumeren. Wij weten echter dat dat medisch en klimaattechnisch onverantwoord is. Is geld het enige wat telt wanneer we dergelijk beleid formuleren? Zijn we nog in staat om het algemeen belang te laten prevaleren boven economische belangen voor de korte termijn?

Het algemeen belang vereist dat we politieke tegenstellingen durven overwinnen om daarmee grote maatschappelijke problemen te overwinnen. Ik wil graag een poging doen om zo'n probleem van een oplossing te voorzien. Deze week werd bekend dat "participatiesamenleving" het woord van het jaar geworden is. Participatie gaat niet alleen om woorden, maar vooral ook om daden. In de schaduw van 0,1% economische groei, waarmee we officieel uit de recessie zouden komen, staan 46.000 mensen die hun baan verloren. We moeten ervoor waken dat we geregeerd worden door management by speech. We proberen onszelf aan onze haren uit het moeras te trekken door optimistisch te zijn over de eerste zonnestralen achter de wolken. Als de burger weer gaat geloven in de goede afloop, in dat lichtpuntje van herstel dat gloort aan de horizon, dan durft hij de portemonnee weer te trekken en krijgt de beloofde groei echt inhoud, zo is de belofte. Maar is dat de oplossing voor ons immense werkloosheidsprobleem? Er zijn 700.000 werklozen en de verwachting is dat volgend jaar 8% van de beroepsbevolking geen baan zal hebben.

Tegelijkertijd worden per 1 januari de grenzen opengesteld voor iedereen die vanuit Bulgarije en Roemenië zijn geluk wil beproeven op de Nederlandse arbeidsmarkt. Nu al rijden Hongaarse chauffeurs op Nederlandse vrachtwagens voor €1,65 per uur. We kunnen doen alsof dat een oplosbaar probleem van voorbijgaande aard is, maar wanneer zelfs onze minister van Sociale Zaken in opinieartikelen laat weten dat het probleem zeer, zeer zorgwekkend is, mag je als burger verwachten dat de politiek met oplossingen komt.

Zo'n oplossing kan gevonden worden in het goedkoper maken van de arbeid. Dat moet niet door de lonen te verlagen of via valse prijsconcurrentie van schijnzelfstandigen vanuit nieuwe Europese lidstaten, maar door arbeid niet langer onevenredig hoog te belasten. Naast het nettoloon voor de werknemer moet de werkgever in Nederland ook nog een vrijwel net zo groot bedrag aan derden betalen, bestaande uit loonbelasting en werkgevers- en werknemerspremies. Het kabinet zou op grote schaal werkgelegenheid kunnen creëren door de loonheffingen af te schaffen. Waarom zouden we het inhuren van mensen ontmoedigen via een accijns op arbeid? Als vanwege een accijns op tabak of alcohol het gebruik ervan ontmoedigd wordt, is dat het

beoogde effect. Wanneer door een accijns op arbeid niet alleen de werkgelegenheid drastisch afneemt, maar er ook een verschuiving optreedt naar schijnzelfstandigen veelal afkomstig uit het buitenland en de overheid steeds meer geld kwijt is aan uitkeringsgerechtigden, hebben we echter te maken met een structureel probleem dat vraagt om structurele oplossingen. Waarom vervangen we de loonheffingen niet door een belasting onttrokken waarde of een belasting op gerealiseerde resultaten in plaats van een belasting op arbeid? Je moet de inzet van arbeid niet ontmoedigen maar stimuleren. Dat moet de kern zijn van een werkgelegenheidsbeleid dat én het begrotingstekort én de werkloosheid kan bestrijden.

Het UWV denkt dit jaar 1,4 miljard meer kwijt te zijn aan WW-uitkeringen dan vorig jaar. Voor volgend jaar komt daar naar verwachting nog een kleine miljard extra bij. Er wordt sinds 1996 nagedacht over mechanismes om de arbeid goedkoper te maken zonder de lonen te verlagen, beter bekend als het plan-Van Elswijk. De vraag is waarom het kabinet zo schoorvoetend inzet op verlaging van de loonkosten. De toegangsdrempel tot de arbeidsmarkt zal moeten worden verlaagd om het werkloosheidsprobleem op te lossen. Mensen die geen werk en inkomen hebben in ons land, worden via een sociaal stelsel alsnog voorzien van huisvesting, voeding, kleding, onderwijs, medische verzorging en vervoer. Gelukkig maar. Steeds vaker klinkt echter de roep dat wij de kosten daarvan niet meer kunnen opbrengen. Waarom maken wij zo veel kosten voor een productiemiddel om dat vervolgens ongebruikt achter de geraniums te laten?

Er is werk genoeg in dit land. Er zijn mensen die graag willen werken, maar wij slagen er niet in, of in ieder geval sterk onvoldoende, om het ongedane werk en de onbenutte arbeidskracht met elkaar in lijn te brengen. Via een kortingsregeling op arbeidskosten zullen mensen eerder in dienst genomen worden en minder snel worden ontslagen, waardoor er aanzienlijk bespaard kan worden op de uitkeringen. Via een gedifferentieerde aftrek per werkende kan tevens de inzet voor mensen met een arbeidshandicap bevorderd worden. Waarom moeten ondernemers vooraf belasting op arbeid betalen, als de toegevoegde waarde nog moet worden gerealiseerd? Is de minister bereid om nader onderzoek en praktijkproeven te laten uitvoeren naar het plan van Van Elswijk, waarnaar eerder via de motie-Kalsbeek in de Tweede Kamer is gevraagd? Het verlagen van de drempel tot de arbeidsmarkt is meer nodig dan ooit. Graag krijg ik een reactie op de vraag of het kabinet daarvoor mogelijkheden ziet.

*N

De heer **De Lange** (OSF): Voorzitter. Het is een genoegen om vanmiddag het laatste woord te hebben, zij het nog maar in eerste termijn.

Het is weer zover, we mogen vandaag deelnemen aan het jaarlijkse ritueel van de algemene financiële beschouwingen. De ervaring leert dat de wereld, of zelfs Nederland, door het

debat van vandaag niet ingrijpend zal veranderen. En als er al van een debat gesproken kan worden, dan is de zaak vooraf toch wel heel erg dichtgetimmerd door een kongsi gevormd in achterkamertjes door de regeringspartijen met een nogal bont politiek gezelschap dat zich graag de "constructieve oppositie" noemt. Diezelfde partijen, die zich met een zekere misplaatste trots zo noemen, hebben de goede reputatie van de Eerste Kamer overigens bepaald geen goed gedaan door te suggereren dat een kabinet dat onderhandelt met fracties in de Tweede Kamer, zich daarbij automatisch van meerderheden in de Eerste Kamer verzekerd kan weten. Daarmee dragen deze fracties willens en wetens bij aan de gedachte dat de Eerste Kamer slechts een manipuleerbaar verlengstukje is van de Tweede Kamer, en daarmee in feite overbodig. Dat is dan wel de hoge prijs van hun politieke opportunisme.

Ik richt mij vandaag speciaal op de hoofdlijnen van het financieel beleid van het huidige kabinet. Dat beleid wordt vooral ingegeven door een tweetal uitgangspunten, namelijk dat de Europese eenheidsmunt tot elke prijs behouden moet blijven en dat de Brusselse begrotingspaus Olli Rehn het laatste woord over de Nederlandse begroting heeft. Voor 2014 moet dit leiden tot nieuwe bezuinigingen van 6 miljard euro. Op beide uitgangspunten valt het nodige af te dingen. Aan de regeringspartijen en de constructieve oppositie zal dat allemaal niet besteed zijn. Hun onderlinge overleg ging helemaal niet over de hoofdlijnen van beleid, maar over kruimelwerk. Door hun respectievelijke achterbannen hier en daar wat onbetekenende maar kennelijk smakelijke brokjes toe te werpen, werd een broodnodige discussie over de echte problemen van dit land behendig omzeild. Je zult de regering en haar zelfgekozen slippendragers er niet over horen dat de economie met verder bezuinigingsbeleid bepaald niet gediend is en dat de euro naar de mening van steeds meer toonaangevende wetenschappers eerder het probleem dan de oplossing is. Het huidige beleid leidt vooral tot stagnatie en frustratie, maar de nieuwe gedoogcoalitie doet er het zwijgen toe. Niettemin scoor je zo wel in de peilingen.

De heer **Backer** (D66): De gewaardeerde collega De Lange munt uit in het opbouwen van het aantal negatieve kwalificaties in één zin: opportunistisch, manipulatief enzovoorts. Dat mag allemaal, maar hij gaat door over een meer serieus punt, namelijk dat de discussie over de economische aanpak niet door de partijen zou zijn gevoerd. Ik denk dat er minstens drie woordvoerders -- maar laat ik niet voor mijzelf spreken -- zeer fundamenteel zijn ingegaan op dat punt. Er bestaan verschillende scholen in de opvatting over de beste economische strategie. Ik ben heel benieuwd of de heer De Lange, behalve door daar deze kwalificaties aan te geven, daar zelf nog op in zal gaan en die zal behandelen.

De heer **De Lange** (OSF): Ik zal zeker op de hoofdlijnen van het beleid ingaan. Ik houd overeind dat al het overleg dat gevoerd is tussen de

regeringspartijen en de nieuwe coalitiepartijen vooral geleid heeft tot het overeind houden van hetzelfde bezuinigingspakket als voorheen, maar dat binnen dat pakket wat, naar mijn mening niet al te grote, wijzigingen zijn opgetreden die tot dezelfde som leiden. Mijn betoog zal inhouden dat er veel kritiek uit te oefenen valt op het hele bezuinigingsbeleid van 6 miljard euro, dat dit beleid tot slechte resultaten voor de samenleving leidt en dat de kleine verschuivingen die de partijen binnen het totale pakket aanbrengen voor hen uiteraard verschuivingen in de goede richting zijn, maar voor het grotere geheel niet bijzonder betekenisvol.

De heer **Backer** (D66): U komt nog te spreken over het fundamentele punt waarom de richting van het beleid niet betekenisvol en verkeerd is?

De heer **De Lange** (OSF): Daar ga ik het over hebben. Jazeker.

Voorzitter. Hoewel politiek de kunst is van het masseren en waar mogelijk het maskeren van de feiten, lijkt het toch verstandig om mijn betoog zo veel mogelijk te baseren op heldere en voor iedereen controleerbare zaken. Daarna kunnen diezelfde feiten natuurlijk ontkend worden, maar dat zien we dan wel weer. Ik wil beginnen met het bezuinigingsbeleid, om daarna het beleid rond de euro aan de orde te stellen.

Bezuinigen moet, althans als we Olli Rehn mogen geloven. De bijbehorende mantra is altijd dat we niet meer kunnen uitgeven dan er binnenkomt. Tot op zekere hoogte is dat natuurlijk ook waar. We kunnen niet blijvend meer besteden dan we verdienen. Toch is er iets merkwaardigs aan de hand. De door de VVD zo veelvuldig geprezen klasse van ondernemers, de door haar zo bejubelde steunpilaren en redders van onze samenleving, kunnen hun functie in de maatschappij alleen maar uitoefenen door economisch zinvolle plannen te maken en daarvoor leningen aan te gaan. Leningen aangaan en schulden maken is dus de essentie van ondernemerschap. Ook voor een individuele huiseigenaar is het heel rationeel om een lening aan te gaan teneinde zijn huis te isoleren. Voor de overheid is het niet anders. Schulden maken uitsluitend om consumptie te bevorderen, lijkt een weinig verstandige manier van doen. Echter, schulden zijn geen probleem zolang er een verstandige toekomstvisie aan ten grondslag ligt, en al zeker niet als ze aangegaan worden om op de juiste terreinen economische groei te stimuleren. Schulden aangaan als investering in een betere toekomst voor onze samenleving is bepaald niet onverstandig, maar vooral een kenmerk van goed beleid dat stoelt op een visie.

Naar de mening van mijn fractie is visie toch echt iets anders dan die olifant in de kamer die ons het uitzicht beneemt. Dat investeren de te verkiezen uitweg uit de crisis is, liever dan een star bezuinigingsbeleid dat vooral burgers en bedrijven treft en de werkloosheid aanjaagt, wordt nu toch wel door de grote meerderheid van financieel deskundigen onderschreven. Het heilig verklaren van de 3% is een vorm van cijferfetisjisme die nergens op slaat. Om onze eigen zelfstandige

beleidsvrijheid op dit punt uit handen te geven aan een Commissie van niet democratisch gekozen bureaucraten in Brussel is een betreurenswaardige fout uit het verleden die niet snel genoeg geredresseerd kan worden. Ons Schip van Staat is helaas verworpen tot een stuurloos voortdobberend schuitje dat ook nog eens met langdurige windstilte te maken heeft. En de grote roerganger en zijn bemanning slapen.

Nederland zelf draagt overigens een grote verantwoordelijkheid voor het Europese 3%-fetisjisme, waar we nu zelf onder lijden. Jarenlang anderen de budgettaire les lezen en een minister van Financiën die tegelijkertijd voorzitter van de eurogroep is, zijn niet de goede ingrediënten om de belangen van ons land optimaal te dienen. Bovendien kunnen de problemen van Nederland niet los gezien worden van de illusie dat de euro als eenheidsmunt zou leiden tot een stabiele monetaire unie van landen met zeer aanzienlijke verschillen in concurrentiekracht en heel diverse stadia van economische ontwikkeling. Door tegen beter weten in deze eenheidsmunt tot elke prijs in stand te willen houden, heeft Nederland zich voor enorme bedragen garant gesteld door bijdragen en toezeggingen aan allerlei noodfondsen.

De Europese noodfondsen, de garanties die Nederland daaraan verleent en de risico's die wij daarbij lopen, zijn een aparte beschouwing waard. In een rapport van 27 september 2013 gaat de Algemene Rekenkamer in op de financiële risico's voor Nederland bij internationale garanties. Het gaat dan om de Europese schulden- en bankencrisis. De door Nederland verstrekte garanties en deelnemingen van ons land zijn vertienvoudigd, van zo'n 18,5 miljard euro in 2008 tot 201 miljard euro in 2013, wat overeenkomt met een derde van ons bruto nationaal product. Het tijdelijke noodfonds EFSF rondt sinds 1 juli 2013 alleen nog eerder aangegane verplichtingen af. Nederland heeft hiervoor in 2013 een garantieverplichting van 50 miljard euro afgegeven. Het permanente noodfonds ESM heeft nu de rol van de EFSF overgenomen. Nederland staat hierbij voor 40 miljard euro garant. Het aardige van garantiestellingen is natuurlijk dat er pas feitelijke uitgaven op de balans verschijnen als er uitgekeerd moet worden. Tot die tijd kan alleen gesproken worden over de risico's. En dat brengt ons meteen bij een uiterst zorgelijk aspect dat door de Algemene Rekenkamer helder uiteengezet wordt: de risico's zijn verre van inzichtelijk. Nu wordt door beleidsmakers graag betoogd dat er een zekere mate van anticorrelatie tussen de aangegane risico's aanwezig is, die maakt dat alle garanties niet tegelijk aangesproken zullen hoeven te worden. Wellicht is dat het geval in een situatie die min of meer in evenwicht is. Echter, bij een herhaling of verdieping van een crisis is het doorgaans kenmerkend dat anticorrelaties tussen risico's veranderen in correlaties. Dan zijn de rapen natuurlijk gaar. De Algemene Rekenkamer gaat terecht in op de verwevenheid van risico's onder dergelijke omstandigheden, maar is niet in staat die effecten te kwantificeren. Kan de minister van

Financiën in detail cijfermatig toelichten wat de situatie op dit punt is?

Ook de rol van de Europese Centrale Bank mag niet onbelicht blijven. Onder Mario Draghi gaan de activiteiten het beperkte mandaat van het garanderen van prijsstabiliteit in Europa ver te boven. Het invoeren van niet-reguliere monetaire beleidsinstrumenten, zoals het op grote schaal opkopen van staatsobligaties van zieltogende Europese landen, is slechts een onderdeel van het nieuwe beleid. Dit beleid heeft geleid tot een extreem lage rente -- onlangs werd deze opnieuw verlaagd, tot 0,25% -- die er nu al heel lang is en er waarschijnlijk nog veel langer zal zijn. Dit is enorm schadelijk voor bijvoorbeeld de Nederlandse pensioenfondsen. Momenteel is zelfs de dreiging van deflatie een reden tot bezorgdheid, waardoor het Japanse voorbeeld van decennialange stagnatie ook in Europa actueel wordt.

De ECB gaat zich ook met steeds meer zaken bezighouden, waarbij op dit moment vooral het ontwikkelen van een internationaal bankentoezicht in het oog springt. Reeds eerder is ongeveer 100 miljard euro aan ESM-geld ingezet om Spanje in staat te stellen, garanties aan wankelende Spaanse banken te verstrekken. Daarnaast worden voorbereidingen getroffen voor een bankenunie en een Europees depositogarantiestelsel. Het behoort tot de best bewaarde geheimen van de EU wat de te verwachten kosten zijn en wie daar voor opdraait. Graag vraag ik de minister om een toelichting, maar ik heb geen hoge verwachtingen over de transparantie van de antwoorden. De zorgen van mijn fractie worden bepaald niet kleiner als we zien hoe weinig vat Nederland zelf al vele jaren heeft op de eigen financiële sector en hoe falend toezicht van een machteloze DNB zelfs regelrechte fraude jarenlang niet boven water krijgt. Bovendien blijft die fraude na ontdekking grotendeels onbestraft. Je hoeft niet per se een cynicus te zijn om je af te vragen op welke gronden de Nederlandse bevolking nu opeens zou moeten geloven waarom een hoofdrol van de ECB hierin verbetering zou brengen.

Ten aanzien van het spreken over de europroblematiek lijken we eindelijk het kantelpunt voorbij. Nog niet zo lang geleden was een debat over de euro in Nederland een no-go-are, maar nu is eindelijk een serieuze discussie op gang gekomen. Tot voor kort kon kritiek op het Europese monetaire beleid nog worden afgedaan als rancuneuze uitingen van rechtspopulisten, partijen in de extreemrechtse hoek, ultranationalisten, economische onbenullen of hoe de negatieve kwalificaties ook maar mochten luiden, maar nu is het tij aardig gekeerd. Dat het plakken van simplistische labeltjes op nieuwe ideeën vaak minder intellectuele inspanning eist dan het zelfstandig nadenken over problemen en hun oplossingen, is een gegeven. Dat door het eindeloos voortduren van de crisis bij veel mensen de ogen geopend zijn, is bemoedigend. Dat de gedachte dat "one size fits all" niet houdbaar is en dat de euro als eenheidsmunt alleen kan voortbestaan indien in Europa een politieke transferunie tot stand komt,

waarbij voor zeer lange tijd middelen van de rijkere naar de armere landen worden overgeheveld, begint eindelijk tot een breed publiek door te dringen. Dat dit alleen mogelijk is door op grote schaal nationale bevoegdheden over te dragen aan een federaal Europa, wordt ook steeds breder beseft en bovendien als uitermate ongewenst beoordeeld.

Het valt op dat nu eindelijk ook in Nederland mensen als Frits Bolkestein, toch een onbetwiste goeroe en zelfs filosoof in VVD-kringen, luid en duidelijk beweren dat de euro niet houdbaar is en dat een Europese politieke unie door de nationale bevolkingen niet wordt gewenst en daardoor onhaalbaar is. Dat geluid is weliswaar niet nieuw, maar wat wel nieuw is, is dat het wordt geuit door mensen die men doorgaans niet zo makkelijk het stigma van ultranationalist of extremist kan opplakken. Vermakelijk in dit verband was de uitspraak van Tweede Kamerlid Mark Verheijen, woordvoerder voor Europese Zaken van de VVD, dat de euraïevie Guy Verhofstadt, nota bene voorzitter van de fractie in het Europees parlement waarvan ook de VVD en D66 deel uitmaken, gevaarlijker voor de Europese zaak was dan het Franse Front National. Dat hij later, kennelijk onder druk van de premier in eigen persoon, zijn woorden moest inslikken, doet niets af aan het feit dat hij de uitspraken wel degelijk heeft gedaan. We moeten concluderen dat euraïviteit niet langer vanzelfsprekend of zelfs "bon ton" is in Nederland. Mijn fractie beoordeelt dat als een voorzichtige vooruitgang. Onlangs betoogde ook Alan Greenspan, voormalig hoofd van de Federal Reserve in de Verenigde Staten en iemand die ook niet al te gemakkelijk als extremist te betitelen valt, in een interview in WELT am SONNTAG dat de euro als eenheidsmunt alleen behouden kan blijven indien Europa op korte termijn omgevormd zou worden tot een politieke unie. En gelukkig is de weerstand tegen die federale fictie Europabreed enorm groot. Er gloort dus hoop, zij het niet ten aanzien van de opstelling van dit kabinet.

Wat het voeren van een rationeel debat over de euro betreft, zou ons land een voorbeeld kunnen nemen aan een land als Duitsland. Toonaangevende economen staan daar buitengewoon kritisch ten opzichte van het failliete monetaire beleid in de eurozone. Ik noem Hans-Werner Sinn, hoogleraar aan de Universität München en president van het Ifo Institut für Wirtschaftsforschung, en Markus Kerber, hoogleraar aan de Technische Universität Berlin en stichter van de denktank Europa/IS aldaar, Hans-Olaf Henkel, emeritus hoogleraar aan de Universität Mannheim, en Dr. Michael Vogelsang, hoofdeconoom bij BVMW, het Duitse equivalent van onze MKB. Zij staan zelfs vooraan in het publieke debat en komen met nieuwe ideeën en mogelijke oplossingen. In Nederland is het eigenlijk alleen André ten Dam die The Matheo Solution bepleit. Om al deze mensen weg te zetten als luchtflitsers die niet weten waarover ze het hebben, is wellicht wat kort door de bocht.

Gelukkig doen de Europese Commissie en het Europees Parlement er zelf alles aan om de

eigen federalistische vooroordelen over hoe een toekomstig Europa eruit zou moeten zien, onderuit te halen. De Europese Commissie gaat nu onderzoek doen naar Duitsland. Dit land is economisch zo sterk dat het door Zuid-Europa als een regelrechte bedreiging wordt gezien. De normale reactie zou natuurlijk moeten zijn dat men probeert minder goed functionerende landen te stimuleren om zich op te werken naar het niveau van Duitsland. De oplossing waar Europa voor kiest om al te grote economische verschillen te vereffen, is curieus genoeg een poging om sterke landen te degraderen tot het niveau van de zwakke. Voorzitter Martin Schulz en vicevoorzitter Othmar Karas van het Europees Parlement gaan bij voortduring ongegeneerd de boer op om een federaal Europa te propageren. Dat het Europees Parlement dat mandaat helemaal niet heeft, schijnt de heren niet te deren. Hun enige drijfveer lijkt de eventuele opwaardering van de eigen positie te zijn. "Nederland! let op u saeck."

Een paar opmerkingen tot besluit. Mijn fractie staat positief ten opzichte van een Europa waar met de eigen soevereiniteit en de eigen cultuur als uitgangspunt deelnemende landen vrijwillig hun economische samenwerking optimaliseren en waar mogelijk tolbarrières slechten. Mijn fractie meent dat een economische monetaire unie met de euro als eenheidsmunt in de afgelopen periode onwerkbaar is gebleken. Mijn fractie meent, ten slotte, dat de discussie over het inrichten van een nieuw monetair systeem in Europa eindelijk publiekelijk gevoerd dient te worden teneinde creatieve oplossingen tot stand te brengen. Een dergelijk proces is natuurlijk niet zonder problemen of zonder kosten, maar zeker te verkiezen boven het op ondemocratische wijze doordrammen van een politieke unie en een fictief federaal Europa waarvoor de tijd niet rijp is en binnen afzienbare tijd zeker ook niet zal worden. Realiteitszin valt altijd te verkiezen boven naïviteit.

De vergadering wordt van 18.37 uur tot 19.25 uur geschorst.

Voorzitter: Broekers-Knol

*B

!Algemene financiële beschouwingen!

Aan de orde is de voortzetting van:
- de algemene financiële beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota 2014 (33750).

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de minister van Financiën, en eventueel daarna aan de staatssecretaris van Financiën.

**

*N

Minister **Dijsselbloem**: Voorzitter, dank u wel. Dat "eventueel" had u kunnen weglaten. Er zijn namelijk ook veel vragen gesteld over belastingen. De staatssecretaris zal daar graag op ingaan. Ik zal

zelf eerst ingaan op de economische situatie van dit moment en de uitdagingen waar wij ons voor gesteld zien. Dan zal ik ingaan op de begroting en alles wat daaromtrent gevraagd is. Ik zal ingaan op garanties en risico's. Zoals u weet, is daar in de Miljoenennota expliciet aandacht aan besteed, mede op verzoek van de Kamer. Ik zal ingaan op financiële markten en daarna op overige onderwerpen, waaronder de bankenunie, die eigenlijk ook een beetje bij "financiële markten" hoort. Het mooie van dit alles is dat Europa -- de leden hebben daar in verschillende toonaarden en met wisselend enthousiasme veel aandacht aan besteed -- door al deze elementen heen terugkomt. Dat toont aan dat Europa tegenwoordig geen apart hoofdstukje of aanhangsel meer is, maar door economie, begroting, garanties, financiële markten, door al die verhaallijnen, heen loopt.

Voorzitter. Ik wil beginnen met een reactie op het betoog van de heer Backer, waarin hij vroeg om een reactie op Bini Smaghi. Ik leer altijd veel in debatten met de Kamer. Inmiddels weet ik er meer van dan aan het begin van het debat. Ik vat de kern samen. Moeten we ons blindstaren op de kortetermijnbegrotingsdiscussie, waarin er inmiddels twee zeer gepolariseerde kampen zijn? Zij die zeggen dat de overheid in een balanscrisis de remmen moet losgooien en moet stimuleren, zodat anderen de balans kunnen herstellen en er weer geconsumeerd en besteed wordt. En zij die zeggen dat hard moet worden ingegrepen en hard moet worden bezuinigd. Het genuanceerde verhaal, zoals de heer Backer het zelf ook noemde, is dat de analyse van de crisis meer diepgang vergt dan dat, omdat we anders niet het goede beleid voeren.

De economische situatie waarin we ons bevinden, kent een lange aanloop, zowel internationaal, met grote onevenwichtigheden en problemen in de financiële sector, als nationaal, met onevenwichtigheden en structurele problemen in de woningmarkt die veel te lang zijn blijven liggen, met snel stijgende huizenprijzen die overkreditering hebben meegebracht en die hypotheekschulden hebben opgedreven. Ik noem ook het pensioenstelsel dat op zichzelf een van de beste ter wereld is en natuurlijk ook grote pensioenfondsen kent, en tegelijkertijd kwetsbaar is voor daling van de langetermijnrente en kwetsbaar is gebleken voor de schok van de crisis.

Tegelijkertijd moeten we de begrotingsdiscussie niet wegzuiven als zijnde irrelevant. Het gaat niet alleen om structurele onderliggende factoren. Maar de heer Backer vraagt aan de hand van het betoog van de heer Bini Smaghi zeer nadrukkelijk en terecht aandacht voor het belang van tijdig onderkennen van structurele zwakheden en risico's en die van antwoorden voorzien.

Dat is, zeg ik met overtuiging, precies wat dit kabinet en deze coalitie zich hebben voorgenomen. Eerdere coalities, die naar de aard van de Nederlandse politiek vaak uit een breed palet van partijen bestaan en waarin links en rechts vaak samenwerken, hebben vaak negatieve uitruilen gekend: doen we dit niet, dan doen we dat ook niet. Deze coalitie heeft met de moed der

wanhoop, en dat moest ook in deze crisistijd, gezegd: laten we het allemaal wél doen, laten we proberen op de woningmarkt zowel het koop- als het huurdersdeel beter te laten functioneren, laten we in de zorg zowel de kosten van de cure als de inrichting van de care ter hand nemen enzovoorts. Eigenlijk zijn alle thema's op dit moment op grote wijze aan snee gekomen. Dat is precies in lijn met het betoog van de heer Backer, dus ik ben blij dat hij zich daarin herkent.

De heer Bini Smaghi heeft verder gezegd dat het voor politici heel moeilijk zal zijn, omdat kiezers nu eenmaal niet houden van veranderingen en het grote inzet en moed zal vergen om dit soort veranderingen tot stand te brengen. Ik ben ervan overtuigd dat we daarin gaan slagen. Ik ben daar ook optimistischer over geworden, natuurlijk door het tot stand brengen van het begrotingsakkoord. Daar wil ik kort iets over zeggen. Dat begrotingsakkoord heeft niet alleen impact en betekenis voor de begroting voor 2014, maar ook voor de jaren daarna. Begrotingsbesluiten en zeker pakketten van 6 miljard werken immers structureel door. Omdat een aantal van de grote ingrepen in de begroting samenhangen met hervormingen -- denk aan de woningmarkt -- is de betekenis van het nu bereikte akkoord met ChristenUnie, SGP en D66 de facto veel groter dan alleen de begroting, ook voor de hervormingsagenda.

Ik ga nu in op het karakter van de crisis. Het herstel van private balansen kost tijd. Die balansen moeten door onze hele samenleving heen worden hersteld. Pensioenfondsen werken aan versterking van hun financiële situatie. Huishoudens doen dat ook en banken moeten hun balansen herstellen en versterken en daartoe winsten inhouden, zoals in de afgelopen jaren door de Nederlandse banken is gedaan. Op dit moment worden de banken doorgelicht door de ECB, zoals de Kamer weet. Dat gaat nu eigenlijk van start. Daardoor hebben we aan het eind van het jaar inzicht in de nog resterende kapitaaltekorten in de Europese banken. Waar nodig zullen die worden aangevuld. Op de volgorde en op de manier waarop dat zal gebeuren, kom ik straks nog uitgebreid terug. De heer Ester vroeg daarnaar.

Door de samenleving heen werken we dus aan balansherstel, en ook bij de overheid. We doen dat niet door het blind nastreven van begrotingsdoelstellingen, zoals door sommige woordvoerders is gesuggereerd. Sterker nog, afgaand op de laatste ramingen zullen we onze begrotingsdoelstelling van -3% dit jaar niet halen. Die zullen we zoals het er nu uitziet ook in 2014 niet halen. De "totempaal" van -3%, een beeldspraak van een van de leden, is dus heel interessant om omheen te blijven rennen, maar daarover gaat de discussie inmiddels al niet meer. Ik kom daarop straks terug bij het begrotingsbeleid.

Balansherstel zal tijd vergen en gebeurt op verschillende plekken in de samenleving. Balansherstel bij huishoudens, ook in relatie tot hypotheeklen die onder water staan, is natuurlijk ook bepalend voor bestedingspatronen van consumenten en het consumentenvertrouwen. Ja,

dat is laag; dat is zeker zo. Dat is ook niet verwonderlijk als je kijkt naar het karakter van de crisis en het fenomeen van balansherstel, het vertrouwen. Dat vertrouwen verbetert echter in de laatste maanden zeer sterk, zoals ook de economische situatie voorzichtig aantrekt. In oktober was het consumentenvertrouwen op het hoogste niveau van de afgelopen twee jaar.

Er zijn vragen gesteld over het beleid van de ECB, vooral in relatie tot inflatie/deflatie. Er waren vragen van onder anderen de heer De Grave en de heer Reuten over dreigende deflatie en het risico van een verder dalende inflatie. Zoals de Kamer weet, baseert het kabinet zijn inflatieverwachtingen op de ramingen van het Centraal Planbureau. De raming van het Centraal Planbureau voor 2014 is 2%. Het feit dat de inflatie op dit moment in de EU gemiddeld onder de 2% ligt, is voor mij geen reden om onmiddellijk in paniek te raken en alle alarmbellen te laten afgaan. De ECB heeft in zijn mandaat ook staan dat hij weliswaar de stabiliteit in het oog moet houden, maar dat hij daarbij ook de inflatiedoelstellingen voor de middellange termijn moet bewaken. Daarbij is die 2% relevant. Het gaat dus niet om de laatste maand of het laatste kwartaal, maar om doelstellingen voor de middellange termijn. Wat mij betreft, is er dus geen reden om nu maatregelen uit de kast te halen om deflatiespoken te gaan bestrijden, ook niet voor de ECB. Het feit dat de ECB heeft besloten om de rente te verlagen, wordt dan ook niet gerechtvaardigd door een deflatiespook, maar is bedoeld om het nog prille economisch herstel in Europa te ondersteunen. In dat opzicht kan dit besluit ook worden verwelkomd.

De heer **Reuten** (SP): Niettemin zegt de Europese Centrale Bank dat hij gealarmeerd is door het de-inflatiecijfer. En niettemin zie je, als je bekijkt wat eronder ligt, dat de prijzen van de investeringsgoederen fors dalen dan het consumptieprijscijfer. Als je het consumptiecijfer ontleedt, zie je daarnaast dat dit voor industriegoederen nog eens extra laag is.

Minister **Dijsselbloem**: De heer Reuten spreekt over het deflatiecijfer, maar er is geen sprake ...

De heer **Reuten** (SP): Nee, de de-inflatie.

Minister **Dijsselbloem**: Er is alleen sprake van een lagere inflatie.

De heer **Reuten** (SP): Precies!

Minister **Dijsselbloem**: Die daalt en die wijkt nu geleidelijk af van die 2%, die op zichzelf ook geen doel is maar wel een richtcijfer voor de ECB om financiële stabiliteit op te ijken. Het ECB-mandaat is echter helder op dit punt: de ECB moet sturen op het inflatiecijfer voor de middellange termijn. Dat komt, meen ik, later deze maand. Voor ons geldt dat het inflatiecijfer waar wij mee rekenen, afkomstig is van het Centraal Planbureau. Dat cijfer is voor 2014. Ik zie ook geen aanleiding om daarvan af te wijken. Ik zie geen dreigende deflatie.

Mocht de inflatie lager uitvallen dan de geraamde 2%, dan zal dit inderdaad een lichte koopkrachtverbetering betekenen, zo zeg ik in antwoord op de vraag van de heer De Grave.

Een van de belangrijke economische indicatoren als het gaat om onze concurrentiekracht en om de ruimte voor loonstijgingen is natuurlijk de arbeidsproductiviteit. De heer Backer heeft daarover een vraag gesteld. Hij heeft gewezen op de grilligheid van de arbeidsproductiviteitscurve in de MEV. Hij stelde vast dat deze na enkele jaren van daling in 2014 met 1,75% gaat stijgen en vroeg zich af of deze prognose duidt op een gunstige trend. Als gevolg van de crisis is de arbeidsproductiviteit in de marktsector per saldo tussen 2009 en 2013 niet gestegen. Doordat aanpassingen van de productie vaak met vertraging worden gevolgd door aanpassing van de werkgelegenheid is het niet ongebruikelijk dat de arbeidsproductiviteitsontwikkeling grillig verloopt. Het lijkt mij voorbarig om te spreken van een wijziging van de trend. De arbeidsproductiviteit is, als je naar de trend kijkt, eigenlijk te laag. Dat is overigens een probleem door heel Europa heen. In sommige landen staat zij zelfs al jaren op nul. Dat is buitengewoon zorgelijk. Dat geldt voor Nederland niet, maar zij is in Nederland wel laag.

Als wij economische groei en loonruimte willen creëren, zal de arbeidsproductiviteit omhoog moeten. Dat is ook een van de redenen waarom we in de Miljoenennota en daarna in het Herfstakkoord ruimte hebben gemaakt om de kredietverlening aan bedrijven te ondersteunen, waarom we in het regeerakkoord extra investeren in fundamenteel onderzoek, waarom we in het Herfstakkoord 600 miljoen hebben vrijgemaakt voor het onderwijs, enzovoorts. Dat is allemaal gericht op innovatie, kennis en het ondersteunen van investeringen op dat punt.

De heer Backer heeft ook gevraagd naar de investeringen door bedrijven. Hij heeft gevraagd of het eenmalig positieve cijfer in 2011 kan worden verklaard. De positieve ontwikkeling van de investeringen in 2011 is waarschijnlijk een inhaalslag na de forse krimp in de jaren daarvoor, in 2009 en 2010. Het geldt met name voor 2009, want toen waren er 16% minder investeringen in één jaar tijd. Het CPB raamt nu dat de investeringen in 2014 zullen groeien met 1,75%. Het CBS publiceerde onlangs al cijfers waaruit blijkt dat de bedrijfsinvesteringen weer duidelijk zijn aangetrokken in het tweede en het derde kwartaal van dit jaar. Dat zijn natuurlijk bemoedigende signalen.

Ik heb al een paar keer gesproken over het belang van productiviteit en groei in Europa. De heer Reuten vraagt mij om te erkennen dat er qua banen en bbp-groei grote verschillen zijn tussen Nederland en andere Europese landen. Voorzitter, staat u mij toe om daar een opmerking over te maken. Wij hebben in Nederland een geweldige neiging om onze eigen cijfers, die niet gunstig zijn geweest, tot enorme proporties op te blazen en om de cijfers van landen die het nog wel goed doen in de eurozone of het goed hebben gedaan, op te blazen. Als je in Nederland luistert naar het

maatschappelijk debat over de stand van onze economie, is het verschil tussen Nederland en Duitsland inmiddels immens, terwijl in het derde kwartaal Nederland feitelijk 0,1% groei kende en Duitsland 0,3%. Dit is voor beide landen volstrekt onvoldoende om te zeggen dat zij uit de crisis zijn of komen. Je moet dus echt even dieper inzoomen op de verschillen tussen ons en andere landen om daar scherp zicht op te krijgen. Het aantal banen is in 2013 in Nederland sterk gedaald, maar in vergelijking met andere landen is de daling van de werkgelegenheid sinds het begin van de crisis in Nederland gematigd. De recente forse daling laat zich mogelijk verklaren doordat in het begin van de crisis veel bedrijven werkgelegenheid, arbeid, hebben vastgehouden. Aanvankelijk deden zij dit gesteund door de deeltijd-WW, maar ook daarna hebben bedrijven geprobeerd om hun mensen zo lang mogelijk vast te houden. Dat is nu voor veel bedrijven niet meer doenlijk en daardoor loopt de werkgelegenheid alsnog snel op.

De heer **Reuten** (SP): De minister zei in antwoord op vragen van senator Backer dat het kabinet de goede beleidskeuzes maakt. Ik meet onze beleidskeuzes af tegen die van omringende landen. Voor 2013-2014 zit Nederland qua economische groei 1,75% onder Duitsland en qua werkgelegenheid 1,5%. De minister zegt "ja, pech gehad", maar op een gegeven moment moet je dit toch tegen iets afmeten. De omringende landen doen het gewoon beter dan Nederland. De vraag is of je dan kunt blijven volhouden dat onze beleidskeuzes beter zijn.

Minister **Dijsselbloem**: De heer Reuten stelt dat andere landen of de ons omringende landen het beter doen, maar het is maar net waar je naar kijkt. Ja, in Duitsland was de groei in het afgelopen jaar duidelijk beter. Overigens is die groei voortgekomen uit de ingrijpende hervormingen ten tijde van Schröder. Die hebben Duitsland de laatste jaren een concurrentievoordeel gegeven en een sterke exportpositie opgeleverd. Dat is het type hervormingen dat de fractie van de SP in Nederland niet snel zou willen doorvoeren qua ingrijpendheid bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt. Het tijdig aanpakken van structurele oorzaken, ook al stuit dit op de korte termijn op veel weerstand, zorgt ervoor dat je vervolgens een sterkere concurrentiepositie hebt en dat er ruimte is voor groei. Ja, Duitsland heeft dit beter gedaan. Dat heeft echter niets te maken met het kortetermijnbegrotingsbeleid, maar met het tijdig doorvoeren van de juiste hervormingen.

De heer **Backer** (D66): De minister noemt de ingrijpende hervormingen onder de sociaaldemocratische bondskanselier Schröder indertijd. Die gaan net over de onderwerpen waar ik in een interruptiedebat met collega Postema over sprak, namelijk de arbeidsmarkt en de WW. De minister zegt dat het kabinet op de goede weg is en dat het de goede dingen doet. Ik heb daar ook een aantal observaties bij gegeven. Ik ben ook van mening dat dit zo is. Een aantal dingen gebeurt

echter nog niet. Dit is daar één van. Eigenlijk beluister ik in het antwoord van de minister op de vraag van collega Reuten, die een heel ander antwoord had willen krijgen, dat die hervorming voorlopig nog blijft liggen. In ieder geval zal dit, althans naar mijn mening, niet snel genoeg gaan.

Minister **Dijsselbloem**: Ik ben verbaasd door deze stelling van de heer Backer, omdat wij parallel aan de begrotingsbesprekingen met leden van dezelfde partij ook intensief hebben gesproken over de plannen voor de arbeidsmarkt en over alle hervormingen die wij op dat vlak voornemens zijn. Die zijn er onder andere op het gebied van de WW, maar het gaat daarbij zeker ook om de Participatiewet. Dat is een van de belangrijkste hervormingen op dit punt. Wij zijn daar in ieder geval met de fractie van D66 in de Tweede Kamer goed uitgekomen. Wij hebben een aantal aanvullende maatregelen afgesproken en op onderdelen ook versnellingen ten opzichte van wat wij al voornemens waren volgens het regeerakkoord. Ik denk dat wij die wetsvoorstellen zeer snel in de Eerste Kamer zullen presenteren.

De heer **Backer** (D66): Ik zal nu niet ingaan op de suggestie dat er misschien geen communicatie is tussen de fracties, want die is er natuurlijk wel. Ik kijk alleen naar wat hier aankomt en wat de uiteindelijke resultaten daarvan zijn. Mijn voorlopige indicatie is dat het misschien minder snel en minder ver gaat dan ik zou willen, maar wij zullen het afwachten.

Minister **Dijsselbloem**: Voorzitter, staat u mij toe dat ik ook het beeld dat de hervormingsagenda van dit kabinet niet snel genoeg gaat, weerspreek. Dit kabinet heeft aan de start een planning gemaakt van welke hervormingen en welke wetsvoorstellen het wanneer bij de Kamers zou willen hebben. Het voorstel voor de Wet werk en zekerheid, zoals die inmiddels is gaan heten, zou dit najaar bij de Tweede Kamer zijn. Dat gaat ook lukken. Dat ligt dus volstrekt op planning. Ondertussen is er wel veel gebeurd, onder andere een Herfstakkoord waarin op onderdelen nog aanpassingen en versnellingen zijn afgesproken. Geen zorgen dus, wij bewaken onze agenda zeer. Wij hebben ook een belangrijke reden daarvoor. Veel van de hervormingen hebben immers implicaties voor de begroting. Als wij die wetten niet met succes door de Eerste Kamer krijgen, hebben wij ook een probleem met de begroting, zo niet in 2014, dan toch in 2015 of de jaren daarna. Dat geldt ook voor een aantal onderdelen op de arbeidsmarkt. Ook die hebben implicaties voor de begroting. Wij hebben er dus zelf een dubbel belang bij om tempo te maken met de hervormingsagenda en de budgettaire opgaven.

De heer **Postema** (PvdA): Ik wil collega Backer bijstaan in zijn vragen aan de minister, in die zin dat de standaard natuurlijk niet alleen is wat er in het regeerakkoord is opgenomen, maar meer in den brede wat wenselijk is voor ons land. Als je dan niet alleen luistert naar de economiegemeenschap,

maar ook naar de kritiek vanuit de Europese Commissie en van het IMF op de snelheid van bepaalde hervormingen in ons land, is er ook gewoon een groep -- en dat is geen smal deel -- die zegt dat het allemaal wat vlotter mag. Ik heb vanochtend zelf betoogd dat de besluitvorming daarover iets anders is dan de timing. Ik snap wel dat de fractie van D66 druk uitoefent op het kabinet om vooral de snelheid erin te houden.

Minister **Dijsselbloem**: Ik verwelkom deze druk. Hij is mij zeer lief. Overigens is het probleem met het tempo van onze hervormingen in werkelijkheid dat wij tien jaar te laat zijn en niet een paar maanden. Dat is het echte probleem van Nederland op dit moment.

De heer **Koffeman** stelde dat het kabinet massaal werkgelegenheid zou kunnen scheppen door de loonheffing af te schaffen. Hij heeft die heffing betiteld als een "accijns op arbeid" en zou die graag willen vervangen door een belasting op onttrokken waarde of een belasting op gerealiseerde resultaten. Dat is bekend als het voorstel van de heer Van Elswijk uit 1996. Destijds is dat doorgerekend door het CPB en de Universiteit van Amsterdam. De conclusie van het toenmalig kabinet -- het was inmiddels 2000 -- was om dit voorstel niet over te nemen. Dit kabinet voert die vaste lijn door. Het voorstel leidt door de forse hogere lasten op kapitaalsinkomen tot een verslechtering van het Nederlandse vestigingsklimaat. Het heeft ook verregaande consequenties voor de stabiliteit van de overheidsfinanciën en de fraudegevoeligheid van het belastingstelsel. Een nieuwe analyse zal naar mijn opvatting niet tot andere conclusies leiden.

De heer **Koffeman** (PvdD): Wat de minister hier weergeeft, was niet de conclusie van de Universiteit van Amsterdam. Er is een aantal succesvolle praktijkproeven gedaan in Rotterdam en Den Haag die ook door de Universiteit van Amsterdam gemonitord zijn en die buitengewoon succesvol waren. De Universiteit van Amsterdam sprak over een mogelijk effect van 10% extra werkgelegenheid. Men vond ook niet dat er kapitaalvlucht zou plaatsvinden, maar dat eerder het omgekeerde effect zou worden bewerkstelligd. Dat het kabinet het toen niet heeft overgenomen, kan te maken hebben met het feit dat er toen heel andere omstandigheden waren. De actuele omstandigheid is dat wij een snel stijgende werkloosheid hebben. Straks passeert het aantal werklozen de 700.000. Dat zou reden kunnen zijn om in ieder geval nog eens opnieuw naar de resultaten van toen te kijken. Ik vraag de minister om dat te doen.

Minister **Dijsselbloem**: Dat lijkt mij niet zinvol. Zoals bekend moeten wij veel bezuinigen op het apparaat, ook op de ambtenaren. Het aantal ambtenaren op het ministerie van Financiën is beduidend minder dan tien jaar geleden. Ik ga hen, met uw welvinden, geen opdrachten geven die naar mijn inschatting niet zullen leiden tot beleid. Dit zal naar mijn oordeel niet leiden tot beleid, omdat het

gaat leiden tot een geweldige belastingverschuiving naar kapitaal, kapitaalsinvesteringen, waardoor bedrijven niet meer zullen investeren in Nederland of hun vestiging zullen verplaatsen. Je kunt dat betreuren. Theoretisch betreur ik dat misschien, maar dit is de praktijk. Daarom belasten wij helaas de factor arbeid. Dat doen wij overigens zo min mogelijk, gegeven de omstandigheden. Wij zoeken altijd naar mogelijkheden om de lasten op arbeid te verlagen. Dat zullen wij in de toekomst zeker ook blijven doen.

De heer **Koffeman** (PvdD): De minister zegt dat ik de conclusie die hij weergeeft, wel zal betreuren, maar die betreur ik helemaal niet. Ik betreur hooguit dat hij een andere conclusie weergeeft dan in het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam werd gegeven. Ik denk dat de gewijzigde omstandigheden een reden kunnen zijn om er opnieuw naar te kijken. Het is niet zo dat daarvoor een heel ambtenarenapparaat uit de kast getrokken hoeft te worden, hoewel dat de werkgelegenheid niet negatief zou beïnvloeden. Het zou toch fijn zijn als de minister er nog eens met andere ogen naar zou kijken. Het is bedacht door de heer Van Elswijk. Een partijgenoot van de minister, mevrouw Kalsbeek, had hierover in de Tweede Kamer een motie ingediend, met een verzoek om dat onderzoek, waar zij buitengewoon enthousiast over was. Het zou kunnen dat de minister er andere opvattingen over heeft. Er wordt kennelijk verschillend over gedacht binnen de Partij van de Arbeid.

Minister **Dijsselbloem**: Het is een motie uit 1996. Sinds die tijd is er veel gebeurd in ons belastingstelsel, onder andere een grote vergroeningsoperatie. In deze begroting worden daarbij verdere stappen gezet. Dat is heel succesvol om de druk op arbeid te verminderen.

Dan kom ik op enkele Europese economische onderwerpen. De heer Ester heeft gevraagd naar de ervaringen van het kabinet met het Europese semester tot nu toe. Hij heeft gevraagd naar de meerwaarde ervan, wat het betekent voor de regiemacht van het kabinet, de beslissingsmacht, et cetera. Het Europees semester gaat het komende jaar de derde cyclus in. Het is in 2010 geïntroduceerd als overkoepelend kader voor de budgettaire en economische coördinatieprocessen in Europa. Het voordeel ervan is dat het Europees semester enige structuur en logica in de procedures aanbrengt, net als een logische volgorde in de tijd. De aangescherpte begrotingsregels en de introductie van het macro-economische onevenwichtigheidsprogramma in 2011, dat voortvloeide uit het sixpack, zoals bekend, hebben geleid tot belangrijke verbeteringen in bestaande regelgeving, samen met de introductie van het versterkte toezicht op de begrotingen in het twopack vanaf 2013. Dat zijn belangrijke innovaties, die Nederland toejuicht. Je merkt dat de Europese begrotingscyclus erin begint te komen. Je merkt ook dat deze disciplinerend en coördinerend werkt. Disciplinerend, omdat landen erop worden aangesproken en elkaar erop

aanspreken. Zij worden door de Commissie gehouden aan afspraken die zij samen hebben gemaakt. Het dwingt landen om tijdig macro-economische onevenwichtigheden te erkennen en van een antwoord te voorzien.

Betekent dit nu dat landen hun nationale beslissingsmacht kwijtraken? In de kern van de zaak niet. De kern van de zaak is op welke wijze je de macro-economische kwetsbaarheden gaat aanpakken. Dat blijft echt een bevoegdheid van de lidstaten zelf. Dat is altijd het uitgangspunt geweest van het kabinet. In die zin is er geen sprake van overdracht van bevoegdheden, maar we houden elkaar wel bij de les. We hebben gezamenlijke afspraken gemaakt in de Economische en Monetaire Unie en daar houden we elkaar aan, gedurende het jaarlijkse Europese semester.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Dank voor de heldere toelichting. De minister geeft antwoord in generieke zin, maar ik vroeg heel eenvoudig wat Nederland ervan geleerd heeft. Zijn er bepaalde aanwijzingen uit Brussel gekomen waarvan de minister zegt: goh, daar hadden we nog nooit aan gedacht, en die onze eigen propositie sterker hebben gemaakt? Ik begrijp wel dat de procedure op het niveau van Europa hierdoor wordt aangescherpt, maar het gaat mij om de leerervaring van Nederland in termen van het Europees semester.

Minister **Dijsselbloem**: Ik heb geprobeerd de vragen letterlijk te beantwoorden. De heer Ester heeft echt aan mij gevraagd wat het betekent voor de regiemacht van het kabinet. Hij heeft gevraagd wat het betekent in termen van erosie van het nationaal financieel-economisch beleid en de beslissingsmacht. Daar ben ik op ingegaan.

Hij heeft ook gevraagd naar de meerwaarde, wat wij ervan hebben geleerd. Ik denk dat het proces van lering trekken nog steeds doorgaat. Je ziet dat er in vrijwel alle Europese landen een discussie is gevoerd over de pensioenleeftijd en dat deze in die landen is aangepast. Landen worden er ook op aangesproken door de Europese Commissie, in de mate waarin zij dat nog niet hebben gedaan. Hetzelfde geldt voor de discussies over de arbeidsmarkt. Hoe landen de arbeidsmarkt moderniseren, is aan hen, maar een thema als dichtgeregelde, afgesloten beroepsgroepen, speelt in veel landen en die landen worden daarop aangesproken. Dat wordt blootgelegd en benoemd. Dat geldt voor een veelheid aan onderwerpen, zoals voor de woningmarkt. Wij worden al enkele jaren aangemoedigd om de woningmarkt aan te pakken en dat doen wij nu ook. De Commissie vindt dat wij dat nog sneller moeten doen. Wij denken dat dit op dit moment precair is, gegeven de omstandigheden op de woningmarkt. Ik hoef niet te vertellen welke wetsvoorstellen over de woningmarkt in deze Kamer en in de Tweede Kamer voorliggen. Wij weten ons daarin aangemoedigd door de Europese Commissie, laat ik het maar zo formuleren. Ik zeg dat niet om mij te verschuilen achter de Europese Commissie. Dat is wat vaak gebeurd in de discussie

over Europa, maar dit zijn aanpassingen die wij zelf moeten doen. Wij zijn er ook zelf van overtuigd dat zij noodzakelijk zijn. Via de Europese procedures houden wij elkaar bij de les.

Mevrouw De Boer heeft gevraagd of naast schuldenlast- en begrotingsdoelen ook werkgelegenheidseffecten kunnen worden meegenomen bij het Europese financieel-economische beleid. Zij vraagt of ik mij daarvoor wil inzetten in de Europese Raad. Ik stel voorop dat het niet of-of is. Het kabinet hecht zeer aan de afspraken over begrotingsdiscipline en over de normen voor het saldo en de schuld. Het kabinet is wel van mening dat er ook aandacht moet zijn voor werkgelegenheid en de daarvoor noodzakelijke groei. Nogmaals, er sluipt al snel in de discussie dat je minder zou moeten doen aan begrotingsmaatregelen, om meer te kunnen doen aan werkgelegenheid.

De werkgelegenheidsgroei in Europa blijft sterk achter. Dat zit grotendeels op structurele factoren. Ook de hoge werkloosheid in een land als Spanje wordt maar ten dele verklaard door de conjunctuur en de effecten van de goedkope kredietverlening, het aanjagen van de woningmarkt en het instorten daarvan. Voor een belangrijk deel zijn er structurele oorzaken voor de werkloosheid onder jongeren in Spanje, want deze was ook voor 2008 al buitengewoon hoog. Die structurele oorzaken zitten ook in het functioneren van de arbeidsmarkt en de kwaliteit van het onderwijssysteem en andere factoren. Daar zal dus structureel iets aan moeten gebeuren. Die structurele hervormingen kunnen leiden tot veel potentiële groeiwinst. De OESO heeft becijferd dat lidstaten tot 20% aan groei van hun bruto binnenlands product kunnen winnen, als zij de juiste hervormingen doorvoeren.

Zoals bekend zijn de begrotingsdoelstellingen het afgelopen jaar voor veel landen verzacht; ook voor Nederland. Er is meer tijd gegeven, binnen de mogelijkheden die het Groei- en Stabiliteitspact bood. De Commissie heeft landen meer tijd gegeven. Dat is op zichzelf verstandig, gegeven de economische omstandigheden. Dat hebben wij ook gesteund. Ik heb er recent wel voor gepleit om een koppeling aan te brengen aan de hervormingsagenda. Als het zo is dat landen een of twee jaar extra tijd vragen om de begroting aan te passen, zou dat ten minste gepaard moeten gaan met betekenisvolle stappen in hun moderniserings- of hervormingsagenda.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik dank de minister ervoor dat hij min of meer toezegt dat hij zich er hard voor wil maken dat werkgelegenheidseffecten kunnen gaan meespelen in de Europese agenda en de Europese controlemechanismen, als dat is naast en niet in plaats van die andere aspecten. Zou dat naar zijn mening ook kunnen door middel van kwantificeerbare doelstellingen? Is het een invulling van de normen voor de begroting en de schuldenlast of zou je er een aparte norm naast kunnen stellen?

Minister **Dijsselbloem**: Er is nog volop discussie over dit onderwerp. Zoals bekend zijn er voorstellen voor verdergaande politieke en economische coördinatie, waarbij je kunt denken aan de discussie over contracten. Je kunt denken aan het voorstel dat ik heb gedaan om het te koppelen aan hervormingen, als er meer tijd wordt geboden voor die begrotingsdoelstellingen. Dat vind ik logisch, zowel inhoudelijk als wat betreft de begrotingseffecten. Er wordt over gesproken om werkgelegenheidsindicatoren te ontwikkelen, die een plek kunnen krijgen in de systematiek van het Europese semester. Dit staat volop op de agenda van de Eurogroep en van de Europese Raad. In de Europese Raad van december wordt erop teruggekomen. Er wordt dus gewerkt aan een aantal indicatoren op het gebied van sociaal beleid, meer specifiek werkgelegenheid.

Er is een levendig debat ontstaan over het Duitse handelsoverschot. Wij kijken dan ook met een schuin oog naar het Nederlandse handelsoverschot. Het overschot op een lopende rekening is een van de indicatoren in het zogenaamde Alert Mechanism Report. Het is dus een van de indicatoren op basis waarvan de Commissie kan zeggen: we gaan eens bekijken wat er in een lidstaat aan de hand is. Er wordt dan een diepteonderzoek gedaan, een in-depth review. Vergeeft u mij de Engelstalige termen. In het verleden is er veel discussie geweest over de vraag of een overschot op de lopende rekening überhaupt een indicator moest zijn, maar het is wel een indicator geworden. De Commissie gaat nu dus voor de tweede keer, meen ik, een onderzoek doen naar Duitsland.

Waarom wordt er geen onderzoek gedaan naar Nederland? Dat heeft erg veel te maken met het karakter van ons overschot. Het overschot op onze lopende rekening wordt volgens de Commissie -- het is ook zo -- in belangrijke mate bepaald door wederexport en gasbaten. Naar het oordeel van de Commissie duidt dat niet op onderliggende belemmeringen in de Nederlandse economie. Daarom wordt ons overschot niet onder de loep genomen en dat van Duitsland wel.

De heer **Reuten** (SP): Wat de minister zegt over wederexport, kan volgens mij niet. Het saldo op de lopende rekening is een saldo van export en import. Invoer en heruitvoer speelt daarin geen rol. Dat kan echt niet.

Minister **Dijsselbloem**: Toch is naar het oordeel van de Europese Commissie ...

De heer **Reuten** (SP): Die kan ook fouten maken.

Minister **Dijsselbloem**: Dat zal dan ongetwijfeld uw verklaring zijn.

Politiek inhoudelijk gezien is de volgende vraag misschien interessanter. Is er ook aanleiding om zo'n onderzoek naar Duitsland te starten? Hebben we daar een probleem te pakken? Strikt genomen heeft de Commissie groot gelijk, want het is een van de indicatoren. Maar we moeten de discussie over de indicatoren toch maar eens

opnieuw voeren. Grote tekorten die zich structureel voordoen kunnen een bedreiging zijn voor de evenwichtigheid van de economie in de eurozone, maar dat hoeft niet te gelden voor overschotten. De discussie over Europa als een gesloten economisch systeem komt echt te vaak terug. De aanname daarbij is dat het ten koste gaat van de economische kansen in andere gebieden in de eurozone als Duitsland het goed doet en veel exporteert. Dat is economisch gezien een onzinnige redenering. Veel van de export van Duitsland gaat naar landen buiten Europa. 60% gaat over de hele wereld. Een groot deel daarvan gaat de laatste jaren naar Azië. Overigens leveren heel veel Europese landen, zeker in de directe omgeving van Duitsland, onderdelen aan de Duitse industrie, dus aan het Duitse industriële complex. Het is dus echt niet zinvol om Duitsland en de sterke Duitse export te problematiseren.

Er zijn een aantal vragen gesteld over lonen en loonstijgingen.

De heer **De Grave** (VVD): Ik had nog om een ander punt gevraagd. Het gaat over het Nederlandse overschot. Ik laat het punt van Europa even los. Feit is wel -- op dat punt val ik de heer Reuten bij -- dat Nederland een overschot heeft op de betalingsbalans van ongeveer 10% van het bbp. Mijn vraag was: waar slaat dat eigenlijk neer? Ik kon dat niet vinden. Met andere woorden, bij wie en bij welke economische actoren komt dat zeer omvangrijke bedrag terecht? Ik ben toch wel geïnteresseerd in die informatie, omdat dit misschien iets kan zeggen over de beleidsmatige keuze die we moeten maken.

Minister **Dijsselbloem**: Het slaat in belangrijke mate neer in onze spaarzin en bij grotere bedrijven. Het mkb staat er op dit moment grosso modo niet geweldig voor, maar het grootbedrijf en de internationale bedrijven in Nederland staan er financieel buitengewoon goed voor. Zij hebben hun balansen volledig op orde. Er is veel geld gespaard en investeringen zijn uitgesteld of er is geïnvesteerd in het buitenland. Zoals u weet, is Nederland een groot investeerder in andere gebieden in de wereld. Een deel van het geld dat hier binnenkomt, wordt door Nederlandse bedrijven dus ook elders geïnvesteerd. Dat is denk ik het antwoord op de vraag van de heer De Grave. Als de investeringen van bedrijven weer aantrekken -- de tekenen lijken daarop te wijzen -- is het mogelijk dat een deel van die grote opgepotte investeringsruimte versneld vrijkomt als de economie aantrekt. Die aanname zou zeker gedaan kunnen worden voor het grootbedrijf en voor internationale ondernemingen.

De **voorzitter**: Mijnheer Reuten, wilt u iets zeggen? O nee, u maakt een schijnbeweging. Aha, ik zie het.

Dan geef ik het woord aan mevrouw De Boer. Zij maakt een echte beweging.

**

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Dan stap ik er even in. Mijn vraag is niet zozeer gericht aan de minister, maar meer aan de heer De Grave. Ik ben wel benieuwd welke beleidskeuzes de VVD verbindt aan de informatie die we zojuist te horen hebben gekregen. Misschien kan de heer De Grave daar in tweede termijn iets over zeggen.

De **voorzitter**: Dat kunt u dus doen in tweede termijn, mijnheer De Grave.

**

Minister **Dijsselbloem**: Voorzitter. Ik kom op de loonontwikkeling. Dat debat is in Nederland ook zeer actueel. De reële brutolonen in Nederland dalen. De brutolonen van werknemers stijgen de laatste drie jaar gemiddeld minder hard dan het prijsniveau van de consumptie. Dit resulteert inderdaad in een lagere koopkracht voor werknemers. Dit drukt dus de binnenlandse vraag.

Is de loonontwikkeling evenwichtig en zou er ruimte zijn voor een sterke verbetering? We moeten kijken naar de loonvoet die bedrijven betalen en de prijzen die bedrijven ontvangen voor hun producten. Tussen 2009 en 2013 is de loonvoet in de marktsector gemiddeld 1,8% per jaar gegroeid, terwijl de prijs van de toegevoegde waarde gemiddeld met 1,7% steeg. De reële loonvoetstijging van bedrijven moet je afzetten tegen de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. We spraken al even over het belang van productiviteitsontwikkeling. Sinds het begin van de crisis is de arbeidsproductiviteit helemaal niet gestegen. Dat heeft veel te maken met het feit -- dat ook al even voorbijkwam -- dat veel bedrijven arbeid vast hebben gehouden, ook op het moment dat er geen werk of te weinig werk voor hen was. Dat gaat natuurlijk ten koste van de productiviteit per werknemer. Een stijging van de reële loonkosten zou op dit moment dus ten koste gaan van de winst of van de concurrentiepositie van onze bedrijven, als die stijgende kosten worden doorberekend in de prijzen. De arbeidsinkomensquote, het aandeel van arbeid in de economie, is stabiel en stijgt zelfs licht. Ook daar hoeven we ons dus nog geen grote zorgen over te maken. Kortom, de loonontwikkeling in de marktsector lijkt conform de economische situatie.

De heer Backer vroeg of er ruimte is voor selectieve loonsverhoging, aangezien de nullijn niet kan blijven bestaan. Dat is op zichzelf waar. Zoals u weet, komt er een einde aan de nullijn. Als beleidsmatige uitspraak is dat de lijn van het kabinet. Op verschillende manieren maken we volgend jaar al enige ruimte voor loonsverbetering in de collectieve sectoren. Mijn betoog van zojuist ging heel sterk over de marktsector. Ook in relatie tot onze exportpositie, moeten we ervoor oppassen om daar nu heel veel loonsverbetering te claimen. Maar in specifieke sectoren is er de komende jaren zeker ruimte voor loonsverbetering. Dat geldt zeker voor sectoren waarin het goed gaat en sectoren waarin een groot gebrek is aan mensen. Dat zal zich als vanzelf laten zien. Ik kom even terug op de publieke sector. Vanaf 2015 zal er weer financiële ruimte zijn voor loonbijstelling.

De heer Terpstra heeft gevraagd of ik haalbare mogelijkheden zie met betrekking tot een sectoraal overleg om loonmatiging te combineren met matige belastingen. Loonvorming vindt, zoals hij weet, plaats binnen sectoren tussen werkgevers en werknemers. Tegelijkertijd is de loonontwikkeling ook de laatste jaren zeer gematigd geweest. Ik zal geen uitspraken doen over wat op dit moment de gewenste uitkomsten zouden moeten zijn. De omstandigheden in het kader van de begroting zijn buitengewoon moeilijk, maar wij proberen om de belastingdruk niet te zeer te verhogen. Het Herfstakkoord heeft ook een goede beweging in die richting kunnen maken.

De heer Ester heeft gevraagd of ik kan elaboreren op het drieluik financieel beleid, economisch beleid en het moderniseren, hervormen of toekomstgeraad maken van de kerninstituties. Hij heeft gelijk als hij stelt dat die drie zeer samenhangen. Wij kijken in de begroting niet alleen naar het financieel beleid vanwege korttermijndoelstellingen, maar juist met het oog op de langetermijnhoudbaarheid. Wij zijn de opvatting toegedaan dat wij een volgende generatie -- kijkend naar de demografie zal dat een kleinere generatie zijn -- niet kunnen achterlaten met een tekort dat in deze of in de vorige generatie, een grote en welvarende generatie, is opgebouwd. Dat is ook een langeretermijnbeeld. Dan het economisch beleid. Wij hebben er in onze begrotingsvoorstellen, in het flankerend beleid, kijkend naar de MEV, en in het Herfstakkoord nadrukkelijk voor gekozen om het onderwijs te ontzien, respectievelijk een extra impuls te geven. Hetzelfde geldt voor de innovatieregelingen voor het bedrijfsleven. Wij doen dat omdat wij ervan overtuigd zijn dat het verdienvermogen van Nederland uiteindelijk de drijver zal zijn van het omlaag brengen van de staatsschuld. We hebben economische groei nodig om de staatsschuld binnen afzienbare termijn weer omlaag te duwen. Vergt dat het aanpassen van onze kerninstituties? Ja, over de volle lengte. Op het terrein van de arbeidsmarkt, op het terrein van het onderwijs en op het terrein van de zorg vinden op dit moment belangrijke hervormingen plaats die precies in dat thema passen. Neem de almaar stijgende zorguitgaven die wij de afgelopen jaren hebben gehad; met 7% per jaar. Dat is niet alleen niet houdbaar in het licht van de beperkte economische groei en de demografische ontwikkeling, maar die uitgaven slaan ook belangrijke productieve investeringsmogelijkheden weg, zoals in kennisinnovatie, een punt dat de heer Terpstra regelmatig heeft gemaakt.

Het kabinet zal binnenkort reageren op het WRR-rapport. Ik ben het zelf nog aan het bestuderen. Een persoonlijke opmerking. Ik ben er niet zo enthousiast over als vele media. Neem het punt van het onderwijs. Ik probeer nog steeds om de consistente redenering uit het rapport te halen, maar ik blijf dat wel doen. De kabinetsreactie zal ongetwijfeld evenwichtig zijn en die volgt zo snel mogelijk. Ik kan geen datum noemen. Daarvoor is het nog te vroeg.

Mevrouw De Boer heeft het kabinet opgeroepen om voortaan naast financiële aspecten en werkgelegenheid ook milieueffecten bij de diverse voorstellen in beeld te brengen. Ik kan dat niet in algemene zin toezeggen, want dat zou echt niet altijd zinvol zijn. Daar waar het zinvol is, doen wij het natuurlijk. Daar waar de Kamer er specifiek om vraagt, zijn wij altijd bereid om ook de planbureaus ernaar te laten kijken. Zo zullen de nadere begrotingsafspraken ook door het Planbureau voor de Leefomgeving worden beoordeeld. Dat gebeurt op basis van het verzoek in de motie-Klaver. Wij zijn in overleg met het planbureau om te kijken welke maatregelen kunnen worden doorgerekend. Ik denk bijvoorbeeld aan de vormgeving van de leidingwaterbelasting. Die is vandaag vastgesteld. Wij kunnen die nu aan het planbureau doorgeven, zodat ook daarnaar kan worden gekeken. Zodra de doorlichting door het Planbureau voor de Leefomgeving gereed is, kunnen wij die uiteraard ook aan deze Kamer sturen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Er is in 2010 een motie van mij aangenomen in dit huis, waarin het kabinet wordt gevraagd om elke fiscale maatregel te voorzien van een duurzaamheidsdoorrekening. Ik neem aan dat die motie kan worden uitgevoerd.

Minister **Dijsselbloem**: Ik denk dat de staatssecretaris daar dadelijk op ingaat, want ik ken de motie niet. Ik weet niet hoe daarmee is omgegaan. In algemene zin lijkt het mij niet zinvol om voor elke maatregel een aparte duurzaamheidstoets te doen, maar de staatssecretaris is veel deskundiger op dit thema.

De heer Reuten heeft gesproken over de wijze waarop het CPB spreekt over werkgelegenheidseffecten terwijl eigenlijk wordt bedoeld op het verruimen van het aanbod van arbeid. Dat is een interessant punt. Natuurlijk is er verschil tussen structurele werkgelegenheid op lange termijn en verruiming van arbeid, maar tegelijkertijd hangen die zaken in het model van het CPB met elkaar samen. Als ik nu zou toezeggen dat het CPB die kwesties voortaan niet meer op een hoop zal gooien in de presentaties, zou ik het CPB-model niet meer kunnen gebruiken. Dat kan ik dus niet doen. Overigens bepaalt het CPB zelf hoe een model wordt ingericht en hoe daarover wordt gesproken. In dat model neemt de structurele werkgelegenheid inderdaad toe als wij er door beleidsmaatregelen voor zorgen dat het arbeidsaanbod toeneemt. De werkgelegenheid in Nederland is de laatste decennia sterk toegenomen, mede als gevolg van het toegenomen arbeidsaanbod van vooral vrouwen en ouderen.

De heer **Reuten** (SP): De minister spreekt over het CPB-model, maar het CPB kent twee modellen, enerzijds een empirisch model voor de korte en middellangetermijn, met empirische restricties, en anderzijds een algemeen evenwichtsmodel voor de lange termijn dat niet empirisch is, maar sterk is gebaseerd op veronderstellingen die niet empirisch onderbouwd zijn. Ik vind dus dat er een scherpe

scheiding moet worden gemaakt tussen de empirische analyse en de niet-empirische analyse. De minister gaat niet over wat het CPB al dan niet doet. Dat begrijp ik, maar de vraag is wel of het kabinet het CPB hierin moet volgen. In de herfstbrief zie je ook een gelijkstelling van het aanbod van arbeid op lange termijn en de werkgelegenheid. Ik zou graag zien dat het kabinet het taalgebruik wel zuiver houdt. De vergroting van het aanbod van arbeid is uiteraard prima, maar je moet daar niet meteen aan verbinden dat dit gelijk staat met de structurele werkgelegenheid op lange termijn.

Minister **Dijsselbloem**: Dit wordt een discussie over de vraag of de wijze waarop het CPB praat over modellen en die presenteert wetenschappelijk correct is. Ik zal deze opvatting overbrengen aan het CPB, maar ik ga het CPB zeker niet voorschrijven dat de structurele werkgelegenheidseffecten en het verruimen van het arbeidsaanbod voortaan niet meer met elkaar in verband mogen worden gebracht.

De heer **Postema** (PvdA): Wij moeten het CPB niet de werkwijze voorschrijven. Dat lijkt mij geen goede zaak, maar wij mogen daar wel kritiek op hebben. Het is een feit dat de algemene evenwichtsmodellen die men hanteert een enorm abstractiegehalte hebben waar collega Reuten, die dit punt heeft ingebracht, en ondergetekende zich niet comfortabel bij voelen, helemaal niet wanneer een en ander in allerlei communicatie wordt overgenomen door de regering. Ik vind eerlijk gezegd dat wij de samenleving daarmee op het verkeerde been zetten. Het CPB is ook niet consistent. Vorige week is het rapport van de commissie-Soete geboren. Dat gaat over de doorrekening van investeringen in onderwijs en onderzoek, gerelateerd aan de Nederlandse economie. Het CPB heeft zich er jarenlang tegen verzet om dat in langetermijnmodellen mee te nemen. Dan zie je hoe inconsistent men soms opereert. Daar gaan wij overigens niet over. Dat ben ik met de minister eens, maar ik zou wel prudent omgaan met het overnemen daarvan.

Minister **Dijsselbloem**: Ik zeg nogmaals toe dat ik de opvatting van deze leden van de Kamer onder de aandacht zal brengen van het CPB. Wij moeten er overigens voor oppassen selectief te gaan shoppen in het oordeel van het CPB. Wij hebben een Herfstakkoord afgesloten. Wij hebben de vraag van de Kamer op dit punt zien aankomen. Op die vrijdagavond hebben wij dus aan het CPB gevraagd om daarvan een analyse te maken qua effecten. Prompt kwam de Kamer die zaterdag met dat verzoek. Wij kunnen dan niet zeggen: bepaalde cijfers geven wij wel door aan de Kamer en sommige niet, omdat er kritiek op dat model mogelijk is.

De heer **Postema** (PvdA): Het is misschien een kwestie van smaak of van politieke prudentie, maar feit is dat uit de doorrekening van het CPB blijkt dat er op korte termijn geen werkgelegenheidseffecten

zijn. Uit een bezwerende zin over 2040 en later blijkt dat er wel werkgelegenheidseffecten zijn, maar Keynes zei al: in the long run we are all dead. Dat hadden wij ook kunnen zeggen.

Minister **Dijsselbloem**: Op zichzelf is dat laatste waar, maar ik wil niet meegaan in de redenering dat er geen werkgelegenheidseffect zou zijn. Dat is er namelijk wel, op de middellange termijn. Het lijkt mij goed om die informatie met elkaar te delen.

De **voorzitter**: Nog een mini-interruptie van de heer Reuten.

**

De heer **Reuten** (SP): Ik wil het duidelijk proberen te krijgen, zowel bij de regering als het CPB. Wordt er scherp onderscheid gemaakt tussen wat berekend wordt op basis van het empirische middellangetermijnmodel en wat berekend wordt met behulp van de algemene evenwichtstheorie, die niet empirisch onderbouwd is?

Minister **Dijsselbloem**: Ik zeg toe dat ik ook dit aspect onder de aandacht van het CPB zal brengen. Dan kan het CPB daar in zijn wijsheid en onafhankelijkheid zijn voordeel mee doen. Wij zullen er zelf zo zorgvuldig mogelijk mee omgaan. Wij gaan niet het volgende doen, omdat wij dan selectief gaan shoppen in CPB-cijfers. Wij gaan geen plannen, deelplannen of aanvullende plannen aan het CPB voorleggen met de vraag om daarover een oordeel te geven, waarna wij zeggen: dat deel van het oordeel vinden wij interessant, want op dat punt zijn wij het met uw model eens, hartelijk dank, maar dat deel vinden wij kwestieus. Wij zullen proberen om onze presentatie zorgvuldig te laten zijn. Ik meen dat oprecht, omdat ik heb gemerkt dat wij zelf in de discussie over de werkgelegenheidseffecten wat meer tekst en uitleg hadden mogen geven en meer hadden mogen nuanceren, omdat er misschien verwachtingen zijn gewekt die niet allemaal even hard zijn, gegeven de lange horizon. Dat soort voorzichtige kanttekeningen hadden wij er misschien beter van begin af aan bij moeten plaatsen.

De PVV stelde een algemene vraag die wellicht retorisch bedoeld was: heeft de minister overwogen om wat aan de groei te doen in plaats van aan het tekort? Ja, sterker nog, wij hebben ernaar gestreefd om de begroting ook in deze moeilijke tijden niet uit de hand te laten lopen. Zoals men weet, zie het ernaar uit dat wij in 2014 op een tekort van 3,3% uitkomen. De laatste raming voor dit jaar is ook 3,3%. Wij zetten dus geen enkele stap, geen enkele kant op. Het enige wat wij doen, is voorkomen dat de begroting in deze moeilijke economische tijd uit de hand loopt. Wij hebben wel geprobeerd om de negatieve effecten van maatregelen op de groei zo klein mogelijk te houden. Daar zijn wij in geslaagd. Het effect op de economische groei is namelijk zeer beperkt. Dat is maar goed ook, want de verwachte economische groei voor volgend jaar was al niet groot en moet dus worden beschermd.

De heer Terpstra vroeg naar de hervormingen van het kabinet-Balkenende/Bos, of eigenlijk het niet-hervormen van dat kabinet. Het kabinet-Balkenende/Bos heeft de economie aan het begin van de crisisjaren met verschillende maatregelen gestimuleerd. Daardoor is het tekort verder opgelopen. Die maatregelen hebben in de eerste jaren wel echt effect gehad. De schok is gedempt en de werkgelegenheid is behouden. De maatregelen waren echter wel tijdelijk van aard. In die beginjaren was de aanname ook dat wij met een tijdelijke crisis te maken zouden hebben, maar daarna hebben wij nog twee keer een dip gehad. Daardoor hebben de tijdelijke maatregelen zichzelf als het ware in de staart gebeten. De maatregelen zijn uitgewerkt en laten de overheid met een groot tekort achter. Er is toen afgesproken om een aantal stimulerende maatregelen in de begroting op te nemen en tegelijkertijd structurele hervormingen in gang te zetten. Een aantal van de voorgenomen structurele hervormingen is eigenlijk pas later, bij het Lenteakkoord en de start van Rutte II, feitelijk tot stand gekomen. Ik noem bijvoorbeeld het versneld verhogen van de AOW-leeftijd en een aantal ingrepen in de zorguitgaven.

Mevrouw De Boer heeft een vraag gesteld over het begrotingsproces; hoe gaan wij het volgend jaar doen en hoe kijken wij terug op het proces? Ik probeer het geheugen even op te frissen, ook dat van mijzelf. Op 1 maart hadden wij op basis van de vooruitzichten die wij op dat moment hadden, de ramingen, al een pakket van 4,3 miljard klaarliggen om de problemen die wij in de nieuwe begroting voorzagen van een antwoord te voorzien. Een zijafpraak in het sociaal akkoord was dat de implementatie van het pakket van 4,3 miljard, de definitieve beslissing daarover, werd uitgesteld tot de begrotingsbesluitvorming in augustus. Van de 4,3 miljard is ruim 3 miljard uiteindelijk in de begroting terechtgekomen. Er is dus niet gedurende het hele jaar niets gebeurd. Een aantal maatregelen, zoals de nullijn in de zorg, is er zeer bewust en op basis van andere afspraken met de zorgsector die ook hebben bijgedragen aan het oplossen van het budgettaire probleem, niet gekomen. Dat is dus een voorbeeld van een maatregel uit het pakket van 4,3 miljard die niet door is gegaan.

Voor de zomer hebben wij op een aantal onderwerpen geprobeerd om onder andere met GroenLinks en D66 afspraken te maken. Dat was op dat moment echter nog niet mogelijk. In augustus hebben wij de begroting afgemaakt. Inmiddels was de problematiek groter geworden en was de opgave dus ook groter. De Europese Commissie was duidelijk over wat de opgave ten minste zou moeten zijn, namelijk 6 miljard. Als de Commissie ons had gehouden aan het doel van een tekort van 2,8% -- er zat namelijk ook nog een marge in -- hadden we dus meer dan 9 miljard moeten bezuinigen. We zijn echter 6 miljard met de Commissie overeengekomen. Onder grote politieke druk is daarop na de algemene beschouwingen een heel goed begrotingsakkoord gesloten. Zo zie ik het proces. Had het anders gekund? Ongetwijfeld, maar het behoud van het sociaal akkoord was ook

belangrijk. Hebben wij heel veel mogelijkheden verloren om maatregelen te nemen? Dat is echt zeer beperkt het geval. Zoals gezegd, een groot deel van de maatregelen uit het pakket van 4,3 miljard is ook in de uiteindelijke begroting terechtgekomen.

Volgend jaar hoop ik de gewone begrotingscyclus weer ordentelijk te kunnen volgen. Daar vroeg mevrouw De Boer ook naar. Dat zou dan voor het eerst sinds jaren weer eens lukken, maar dat is natuurlijk mijn ambitie. Dan nemen wij in het voorjaar de stand van zaken op en beginnen wij met de ordentelijke begrotingsvoorbereiding voor 2015. Daarmee kom ik meteen op de vraag, die door verschillende leden is gesteld, of ik echt heb beloofd dat er dit jaar niet meer bezuinigd wordt. Ja, dat heb ik echt beloofd, maar wel binnen en met behoud en het onderwijl uitvoeren van de begrotingsregels. Als er zaken aan de inkomstenkant tegenvallen, dan lopen die in het saldo. Als er zaken aan de uitgavenkant tegenvallen, dan wordt het uitgavenkader behouden. In principe moeten er dan op departementaal niveau aanvullende maatregelen worden genomen om de uitgaven onder controle te houden.

De heer **Postema** (PvdA): Misschien wilde de minister later nog terugkomen op het volgende, maar dit is wellicht ook een goed moment om het aan de orde te stellen. De minister zegt dat tegenvallers aan de inkomstenkant in het saldo lopen. Ik heb in eerste termijn betoogd dat er wat onzekerheden zijn bij het vrijmaken van vermogens binnen bv's in Nederland. Hoe kijkt de minister hier precies tegenaan? Is het, met alle respect, niet wat te gemakkelijk om dergelijke tegenvallers te laten weglopen in het saldo?

Minister **Dijsselbloem**: Nee, omdat de aannames zeer prudent zijn en door het CPB zijn bevestigd. Zoals men weet, zijn die aannames gesteld op basis van het maximale wat kan gebeuren op basis van de maatregel. Wij hebben maar een kwart ingeboekt. Dat is dus zeer prudent. Wij gaan er helemaal niet van uit dat iedereen maximaal gebruik zal maken van de mogelijkheid om geld uit stamrecht-bv's te halen. De staatssecretaris bevestigt naast mij dat wij maar een kwart hebben ingeboekt. Het is dus allemaal zeer prudent. Voor de maatregel voor box 2, die er later bij is gekomen, hebben wij volgens mij een derde ingeboekt. Dat konden wij doen op basis van eerdere ervaring. Een aantal jaren geleden is mensen namelijk ook de gelegenheid geboden om vermogen uit box 2 te halen. Op basis van het gebruik dat toen van die mogelijkheid is gemaakt, gecorrigeerd voor de aanname dat er nu minder geld in box 2 zit, hebben wij geraamd dat een derde gebruik zal maken van de maatregel. Alle berichten in de krant kunnen dus wel stellen dat dit niet gaat gebeuren, maar wij hebben al met alles rekening gehouden. Er zal geen massale run komen op deze mogelijkheid, maar onze aannames zijn zeer conservatief en voorzichtig. Daar hebben wij vertrouwen in.

De heer **Reuten** (SP): Ik vind het toch niet helemaal fair. De minister had een rustig interview met Wester van RTL Z. De minister zei daarin dat er volgend jaar zeker niet bezuinigd wordt. De heer Wester vroeg hem nog een keer: echt zeker niet? De minister zei toen: nee, er wordt volgend jaar zeker niet bezuinigd. Nu zegt hij erbij: maar uiteraard binnen de begrotingsregels, dus de 3%-norm. Dat had hij erbij moeten vertellen! Dat is duidelijk tegenover het volk, maar dat is een conditionele uitspraak.

Minister **Dijsselbloem**: Dat interview was helemaal in het kader van de discussie die toen plaatsvond tussen Nederland en de Europese Commissie. Wordt Nederland gehouden aan de 3%? Of aan de 2,8%? Wordt Nederland gehouden aan de 6 miljard? De Europees Commissaris is in Nederland geweest en is heel duidelijk geweest: Nederland moet een effectieve actie plegen en moet structureel 6 miljard beleggen vanaf 2014 en in de jaren daarna. Dat hebben wij gedaan. Vervolgens heb ik bij herhaling de vraag gekregen: is dat het dan ook? Ja, dat is het. Dit is wat wij met de Europese Commissie hebben afgesproken. De Commissie heeft deze week vastgesteld dat Nederland zich daaraan houdt. Wij doen dat inderdaad zonder marge; wij hebben ons hier precies aan gehouden. Wij hebben de 6 miljard structureel belegd. De Commissie acht het ook een structurele invulling van de maatregelen. Dat was de context van de vraag en in die context heb ik de vraag beantwoord. Als er op een begroting extra uitgaven worden gedaan of overschrijdingen van geraamde uitgaven zijn, moet dat inderdaad binnen die begroting worden opgelost, maar dat is standaard. Als wij dat gaan beschouwen als bezuinigen, dan bezuinigen wij in deze jaren veel meer dan de bedragen waarover wij het vaak hebben. Dit soort problemen wordt namelijk gaandeweg het jaar door minister opgelost binnen begrotingen. Dat is hun werk. Als je het zo bekijkt, wordt er dus veel meer dan 6 miljard gedaan, want de uitgavenkaders worden gewoon aangehouden. De ministers zijn daar dagelijks mee bezig.

Daarmee heb ik ook de vraag beantwoord wat wij doen als er tegenvallers zijn: extra bezuinigen.

De heer **Terpstra** heeft gevraagd naar inverdieneffecten in de begroting. In het algemeen geldt dat budgettaire effecten door veranderend gedrag niet als onderdeel van de gevolgen van een belastingmaatregel worden gerekend. Er wordt wel altijd rekening mee gehouden bij het ramen van de opbrengst. Alleen als de maatregel gedrag mogelijk maakt dat voorheen niet mogelijk was -- bijvoorbeeld geld uit een stamrecht-bv halen of anderszins vrijgeven van beklemd vermogen -- en dat nieuwe gedrag beoogt te stimuleren -- zoals het aanschaffen van schone auto's -- worden de gedragseffecten wel als onderdeel van de maatregel gepresenteerd, ook omdat er zonder het gedrag geen effect zou zijn. Voor de totale belastingopbrengst maakt het uiteindelijk niet uit of het gedragseffect wel of niet als onderdeel van de

maatregel wordt geboekt. In de raming van de totale belastinginkomsten wordt er sowieso rekening mee gehouden.

De heer Terpstra heeft gevraagd of bij de discussie over de houdbaarheid van de staatsschuld ook rekening wordt gehouden met bevolkingsgroei en of dit al gebeurt in de discussies in Europa. Het Centraal Planbureau berekent uiteraard de houdbaarheid van de Nederlandse overheidsfinanciën. In deze sommen wordt al rekening gehouden met zowel de ontwikkeling van de levensverwachting als de bevolkingsontwikkeling in totaal. Hetzelfde is het geval bij de berekening van de houdbaarheid door de Europese Commissie. Het thema van bevolkingsgroei en demografie van Europa is een van de leidende thema's als wij in dat verband spreken over de noodzaak van structurele hervormingen. Thema's als pensioenleeftijd, pensioenstelsel, arbeidsmarkt en de kosten van de zorg staan op dit moment in heel veel landen op de agenda. Een van de belangrijkste, dwingende redenen om dat te doen, is de demografische ontwikkeling in die landen.

De heer Ester heeft gevraagd hoe ik de intergenerationele rechtvaardigheid van onze overheidsschuld beoordeel en of ik bereid ben om hierover jaarlijks te rapporteren. Ik verwijs naar de houdbaarheidssommen. Die bevatten de veranderingen in de balans van de overheid. De houdbaarheid wordt eens in de paar jaar opnieuw doorgerekend door het CPB. Ik denk dat het binnen afzienbare tijd weer met nieuwe berekeningen komt. Dan kunnen wij ook zien hoe het intergenerationeel uitpakt. Het deel van de houdbaarheid dat wij niet beleggen met maatregelen, schuiven wij door naar toekomstige generaties.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik heb u heel concreet gevraagd of u wellicht bereid bent om dit op jaarlijkse basis te doen. De overheidsschuld en de effecten op generaties zijn een enorm issue in Nederland. Ik vraag u vriendelijk en nederig of u hierover jaarlijks zou willen rapporteren om een empirisch fundament onder de discussie te leggen. Dat lijkt mij heel belangrijk.

Minister **Dijsselbloem**: De heer Ester vraagt mij of ik jaarlijks kan rapporteren over de intergenerationele rechtvaardigheid van de overheidsschuld. Ik zoek naar een concreet aangrijpingspunt om dat te laten zien. Dat zijn toch de houdbaarheidssommen. Het CPB doet dit nu eens in de paar jaar. Misschien kan ik hier in tweede termijn preciezer op terugkomen. De vraag is of het jaarlijks kan, maar ik denk dat dit qua werkbelasting een extra opgave is voor het CPB. Ik kom hier in tweede termijn op terug.

De heer Ester heeft ook gevraagd naar het korten op de prijsbijstelling. Hij wil weten of het reëel is en of het openbaar bestuur, een van de kerninstituten waarover hij sprak, deze korting wel kan hebben. Technisch gezien betekent het inhouden van de prijsbijstelling gewoon het niet uitkeren van een bedrag dat op het ministerie van Financiën gereserveerd staat. Die reservering wordt

gewoon niet aan de departementen uitgekeerd in de loop van 2014. Daarmee is het een heel harde bezuiniging. Departementen moeten die vervolgens beleggen met maatregelen. Zij zullen in de loop van het jaar 2014, dus in de loop van de begrotingscyclus, voor de Kamer inzichtelijk maken hoe zij dat doen. Hetzelfde geldt voor de additionele taakstelling die zij hebben gekregen in samenhang met het Herfstakkoord. Een deel van de extra bezuiniging daaruit gaat ook naar departementen, meer in het bijzonder naar VWS en Sociale Zaken. Dat deel zal ook verder worden ingevuld en uitgewerkt.

Net zoals in voorgaande jaren hebben verschillende leden opnieuw gesproken over de stijging van de uitgaven in de zorg en de sociale zekerheid. Bij continue stijging van deze uitgaven worden andere overheidsuitgaven inderdaad verdrongen en zouden de overheidsfinanciën op termijn onhoudbaar worden. Vandaar dat er op dit moment heel veel gebeurt om de zorguitgaven onder controle te krijgen. In de cure zie je de effecten daarvan zeer concreet. De jarenlange trend van zeer hoge stijgingspercentages per jaar is in die sector op basis van een mix van beleidsinstrumenten, waaronder afspraken met de verschillende sectoren binnen de cure, omgebogen. In de sociale zekerheid geldt ook een aantal maatregelen, zoals de versnelde verhoging van de AOW-leeftijd en de hervorming die samenhangt met de Participatiewet. Ook die maatregelen moeten bijdragen aan het ombuigen van oplopende structurele uitgaven aan sociale zekerheid. Hetzelfde geldt uiteraard voor de hervorming in de langdurige zorg, waar getracht wordt om de kwaliteit van de ondersteuning te garanderen, de zorg dichter bij mensen te organiseren en tegelijkertijd financiële beheersbaarheid van de uitgaven te realiseren. De wetsvoorstellen hierover komen de komende jaren naar deze Kamer.

De heer Nagel heeft gevraagd naar de hardheid van de extra middelen voor onderwijs in relatie tot prijsstijgingen die de afgelopen jaren niet zijn gecompenseerd. Onderdeel van de begrotingsafspraken voor 2014 is een verhoging van de lumpsum met 175 miljoen structureel voor het onderwijs. Dat is meer dan de korting van de prijsbijstelling tranche 2014. Deze korting zou voor het onderwijs 150 miljoen zijn. Het wordt dus meer dan gecompenseerd voor de prijsontwikkeling. Daarbovenop krijgt het onderwijs zoals bekend 600 miljoen structureel extra. De korting van de prijsbijstellingen tranche 2013 is voor het onderwijs structureel gecompenseerd via een intensivering van 204 miljoen die in het kader van het Nationaal Onderwijsakkoord bij nota van wijziging aan de begroting OCW is toegevoegd. Een deel van de middelen die wij voor 2014 extra hadden op basis van het Herfstakkoord zal nog dit najaar worden toegevoegd aan de begrotingen van individuele scholen en onderwijsinstellingen. Dat gaat om 650 miljoen, nog voor het einde van jaar. Dat is ook een zeer ruime compensatie voor de prijsontwikkeling van de afgelopen jaren.

De heer Ester heeft gevraagd naar het Defensiebudget. Hij maakt zich zorgen over de

ontwikkeling daarvan. Hij vroeg hoe het zich verhoudt tot dat van andere Europese landen en waar voor Nederland de grens wordt getrokken. Nederland bevindt zich nu in de Europese Unie in de middenmoot wat betreft de hoogte van zijn Defensie-uitgaven. Ik noem enkele cijfers. Ik begin met de Verenigde Staten 4,5%. Het Verenigd Koninkrijk 2,6%, Frankrijk 1,9%, Noorwegen 1,5%. Dan komt Nederland met 1,4%. Ik noem niet alle landen, maar ik wil de spreiding even weergeven. Ook Canada 1,4%, Duitsland 1,3%, Spanje 0,9% en Luxemburg 0,5%. Dat staat onderaan in mijn staatje. Dat geeft een beetje de spreiding aan. Daarin is te zien dat wij ons in Europa in de middenmoot bevinden.

De bezuinigingen zijn buitengewoon pijnlijk en ingrijpend geweest. Ik denk echter dat wij er tegelijkertijd in zijn geslaagd om met de begroting in combinatie met het visiestuk dat eronder ligt, met een aantal ingrijpende beslissingen in één keer de Defensiebegroting op orde te brengen en de bezuinigingen in te passen. Wij hebben de kwaliteit van de begroting en de betrouwbaarheid van de ramingen aan zowel de investeringskant als de exploitatiekant op een veel hoger niveau gebracht. Daarmee hebben wij hopelijk de Defensieorganisatie zekerheid en rust geboden voor de komende jaren. Garanties dat er geen bezuinigingen meer komen, moeten niet aan de minister van Financiën worden gevraagd want die kan hij nooit geven. Wij hebben, zoals gezegd, de ambitie om de Defensieorganisatie op basis van een degelijke en betrouwbare begroting enige rust te bieden.

De heer Nagel heeft gevraagd naar de ontwikkeling van de zorgpremies. Hij heeft gevraagd hoe aannemelijk het is dat de zorgpremies in 2015 weer fors gaan stijgen. De zorgpremies dalen in 2014 flink. Dat is juist. In 2015 kunnen wij een stijging van de zorgpremies verwachten. Dat ligt wel aan de wijze waarop bijvoorbeeld de extra uitgaven uit de langdurige zorg een plek krijgen in de Zorgverzekeringswet. Zoals bekend, moeten de voorstellen daarvoor nog worden besproken in de Tweede Kamer. Met name als de persoonlijke verzorging weer in de Zorgverzekeringswet terechtkomt, zal dat zich op enig moment doorvertalen naar de premie. Hoe en wanneer dat gebeurt, is afhankelijk van de wetsbehandeling. De staatssecretaris van VWS, de heer Van Rijn, zal daar voorstellen toe doen.

De heer **De Grave** (VVD): Dit is te begrijpen. Als je iets overhevelt van de AWBZ naar de Zorgverzekeringswet is het effect dat dit een premiestijging oplevert in de Zorgverzekeringswet. Dat is op zich een beetje vervelend, want dan krijg je nooit een enigszins structureel beeld over hoe het nu met cure-ontwikkelingen gaat. Dat is een van de aspecten. Je zou verwachten dat daar dan tegenover staat dat de AWBZ-premie met hetzelfde bedrag daalt. Daar ontstond veel verwarring over in de publiciteit. Er zou wel sprake zijn van een forse stijging van de premie. Dezelfde hoogleraar beweerde echter dat er geen daling van de AWBZ-premie tegenover zou staan. Dat is

vreemd. Als dit waar is, zou daar een even groot effect in de daling van de AWBZ-premie tegenover moeten staan.

Minister **Dijsselbloem**: Ik kan er nog niet op vooruitlopen, omdat er verschillende modaliteiten denkbaar zijn. Je kunt besluiten om dit deel van de zorg te verplaatsen naar de Zorgverzekeringswet. Dan gaat onmiddellijk de zorgverzekeringspremie omhoog. Als dat zo is, zou de AWBZ-premie omlaag kunnen. Er zijn ook andere manieren om dat te financieren. Je kunt er ook een overgangsregime voor bepalen. Het kabinet zal daar een beslissing over nemen en die aan de Kamer zenden. Die zal ik in het kader van het wetsvoorstel voor de grote Wet langdurige zorg kenbaar maken aan de Kamer. Op zichzelf is de aanname logisch dat als het direct in de zorgpremie gaat de AWBZ-premie kan dalen. Het besluit daartoe is nog niet genomen.

De heer **De Grave** (VVD): Dat begrijp ik. Als in elk geval het uitgangspunt maar helder is. Het is goed dat de minister zegt dat het op zich een operatie is die per saldo voor de lasten van de burger neutraal is.

Minister **Dijsselbloem**: Zeker. Wij gaan niet dezelfde zorg twee keer in rekening brengen bij burgers.

De heer De Grave heeft ook gevraagd naar de zorgpremies en de koopkracht. Klopt het dat de daling van de zorgpremies positief zal bijdragen aan het koopkrachtbeeld? Ja, dat is zo. In de koopkrachtplaatjes is reeds rekening gehouden met een daling van de zorgpremies met €20. De daling die zich nu voordoet, is echter groter dan verwacht. Dat leidt tot een koopkrachtvoordeel voor huishoudens die de zorgpremie volledig zelf betalen. Mensen met een zorgtoeslag worden bij een stijgende premie gecompenseerd en bij een dalende premie minder gecompenseerd. Dan zie je het terug in de begroting.

De heer **De Grave** (VVD): Dus er is een meevaller in de begroting op dat punt?

Minister **Dijsselbloem**: Die is er nog niet.

De heer **De Grave** (VVD): Alle zorgverzekeraars hebben hun premie aangekondigd. Er is rekening gehouden met een daling van €20. Het wordt straks gemiddeld een daling van €120 heb ik uitgerekend. Dat is dus niet onaanzienlijk, €100 per persoon. Voor twee AOW'ers is dat €200. Dat is een substantieel bedrag in de koopkracht. Ik was even benieuwd naar het effect op de begroting. Is daar al een raming van te maken?

Minister **Dijsselbloem**: Nog niet.

De heer **De Grave** (VVD): Ik vreesde al dat de minister dat zou antwoorden.

Minister **Dijsselbloem**: Ik begrijp het enthousiasme van de heer De Grave, maar als prudente minister van Financiën kan ik daar nog

niet helemaal in meegaan. Het is wel aannemelijk om te verwachten dat lagere premies leiden tot een meevaller in de kosten van zorgtoeslag in 2014. Een mogelijke meevaller komt ten gunste van het saldo. De zorgtoeslag, zo weet de heer De Grave als geen ander, valt onder het inkomstenkader, evenals de zorgpremies. Per saldo vallen de lasten door de lagere zorgpremies dan lager uit dan het kader. Dat betekent overigens niet automatisch dat hiervoor de lasten elders zullen worden verhoogd. Dat hangt af van de vraag of de lagere premies incidenteel of structureel zijn. Het lastenbeeld wordt in augustus 2014, vlak voor Prinsjesdag, opgesteld. Maar het is een gunstige ontwikkeling. Daar kunnen wij kort over zijn.

De heer Nagel heeft vragen gesteld over de koopkracht van ouderen. Hij heeft heel concreet gevraagd of de regering inzicht kan geven in wat er gebeurt in januari 2014 met de netto-inkomens van mensen met alleen AOW of een klein pensioen. In de brief over de begrotingsafspraken is ook beschreven hoe de koopkracht van alle groepen, dus ook van AOW'ers, zich in 2014 ontwikkelt. Voor 65-plussers zonder aanvullend pensioen is het beeld gemengd. Alleenstaanden gaan er 0,5% op achteruit en paren 0,5% op vooruit. 65-plussers met een aanvullend pensioen van €10.000 hebben een koopkrachtachteruitgang van 1%. Dat is overigens voor een belangrijk deel te wijten aan de financiële problemen bij pensioenfondsen. In de Miljoenennota is uitgegaan van een gemiddelde verlaging van de aanvullende pensioenen van 0,75%. Of dat ook zo zal zijn, moeten wij natuurlijk afwachten. Dit is een aanname. In augustus is het koopkrachtbeeld door een eenmalige extra uitkering in 2014 voor minima meer in evenwicht gebracht. Ook 65-plussers zonder aanvullend pensioen kunnen hiervan profiteren.

Het is op zichzelf waar dat de koopkracht van 65-plussers achterblijft bij die van werkenden, ook bij die van werkenden met lage en middeninkomsten. Dat wordt veroorzaakt doordat zij niet profiteren van de verhoging van de arbeidskorting. Het kabinet acht de verhoging van de arbeidskorting een noodzakelijke maatregel om werken meer te laten lonen en daarmee de economie te stimuleren. Het is waar dat niet-werkenden daar niet van profiteren. Het is niet zo dat 65-plussers onevenredig worden geraakt. Er zijn helaas ook andere groepen die hun koopkracht zien afnemen, waaronder hoge inkomens. Ik wijs er, overigens volledig ten overvloede, op dat de groep 65-plussers qua inkomensbeeld zeer uiteenlopend is.

Er zijn enkele vragen gesteld over garanties en risico's. Mede op verzoek van de Kamer is de informatie over het aantal garanties, borgstellingen en de daaraan verbonden risico's nog verder uitgebreid. Ik begrijp dat dat veel leden tot tevredenheid stemt, althans de informatievoorziening, niet het beeld dat daaruit opstijgt. Dat is zorgwekkend. Het aantal garanties en borgstellingen is zeer fors toegenomen in de crisisperiodes. En ja, daar zitten zeker risico's aan.

Overigens is er een Commissie Risicoregelingen geweest. Daar staat een apart stuk

over in de Miljoenennota. Dat heeft geleid tot een kabinetsstandpunt waarbij wij op basis van -- ik zeg het nu uit mijn hoofd -- een achttal nieuwe spelregels hebben aangegeven hoe wij willen omgaan met het zich alsmaar uitbreidende festijn van overheidsgaranties. Er zijn mensen die zeggen dat wij tot een aantal jaren terug in Nederland steeds meer subsidieverslaafd raakten, maar inmiddels kun je bijna spreken van een garantieverslaving. Er is bijna geen maatschappelijke sector meer die niet vraagt om garanties van de overheid.

De heer Van Strien heeft gevraagd naar de risico's van internationale instellingen. Hij zei: wij weten nu wel hoeveel geld er aan garanties is verstrekt, maar hoe staat het eigenlijk met de financiële degelijkheid en dus de risico's in internationale instellingen? Het kabinet geeft twee keer per jaar een integraal overzicht daarvan. Daarbij geeft het aan op welke wijze risico's worden beheerst. De internationale garanties zoals de EFSF, het ESM en de Europese Investeringsbank maken onderdeel uit van de integrale risicoanalyse. Ik verwijs daar graag naar.

Op aanbeveling van de Algemene Rekenkamer en naar aanleiding van de eerdergenoemde Commissie Risicoregelingen zal het kabinet de transparantie over die risicoregelingen nog verder verhogen aan de hand van de volgende stappen. In de departementale begrotingen zal vanaf 2015 per begroting een garantieparagraaf worden opgenomen, waarin aandacht zal worden besteed aan alle garanties en risicoregelingen die samenhangen met dat beleidsterrein. Dat is dus zeer specifiek. Internationale garanties maken daar deel van uit. Het toetsingskader aan de hand waarvan voorstellen voor nieuwe risicoregelingen worden beoordeeld, zal standaard naar het parlement worden gestuurd wanneer er sprake is van aanpassing van risicoregelingen of zelfs -- laten wij hopen van niet -- nieuwe risicoregelingen. Dan krijgt het parlement het toetsingskader en de beoordeling daarvan voortaan meegestuurd, zodat het kan beoordelen of wij de risico-inschatting en de vertaling daarvan in risicopremie goed hebben gedaan.

De heer **Postema** (PvdA): Ik heb waardering voor de wijze waarop de regering die risico's nu in beeld brengt, ook in de Miljoenennota. Daarbij gaat het veelal wel om expliciete garantstellingen, terwijl wij de afgelopen jaren met name de dreiging van de impliciete garantstellingen hebben gezien. Het bankwezen is daar het meest duidelijke voorbeeld van: 440% van ons bbp op de balans. Als dat misgaat, is de ramp niet te overzien. Ik heb dat in mijn eerste termijn "too big to save" genoemd. Het punt dat ik wil maken, is dat dat ook met concentratietoezicht heeft te maken en met een opvatting over hoe groot een sector kan zijn. Nogmaals, wij hebben het veelal over de banken gehad, maar bij de zorgverzekeraars zou je van eenzelfde ontwikkeling kunnen spreken. Dat punt, dat onlangs ook in de krant is gemaakt, zou ik onder de aandacht willen brengen. Juist in het

concentratietoezicht zouden die impliciete garanties een rol kunnen spelen.

Minister **Dijsselbloem**: De heer Postema heeft volstrekt gelijk. De impliciete garanties in de financiële sector maar ook in de verzekeringssector zijn er. Die pakken wij echter aan op een heel andere manier, namelijk door prudentiële eisen te stellen, waarmee risico's dus worden vertaald naar eisen aan de instelling zelf, en door het toezicht daarop te versterken. Vandaag en gisteren zijn berichten in de krant te lezen over Solvency II en over de vraag of Nederland daarop vooruitlopend al dit type eisen zou moeten stellen aan haar verzekeraars. Het is mijn overtuiging dat wij dat moeten doen. Ik zal ook verdedigen dat wij niet moeten wachten op Europese eisen, omdat wij deze kwetsbaarheid in onze verzekeringsbedrijven zelf moeten aanpakken. Daar heb ik vandaag een brief over gestuurd naar de Tweede Kamer. De Nederlandsche Bank moet daar in haar rol als toezichthouder instrumenten voor hebben.

Hetzelfde doen wij bij de banken. Wij verhogen de kapitaalsratio's, verscherpen het toezicht en implementeren een heel belangrijk principe voor het geval dat banken in de problemen komen: bail-in. Daardoor, gecombineerd met het resolutie-instrumentarium, zal het aantal banken dat in de toekomst nog staatssteun nodig zal hebben, drastisch worden verminderd. Ik had dit aan het einde van mijn betoog zitten, voorzitter, maar ik word er nu op uitgedaagd; als wij de bail-inprincipes die wij nu in Europa bespreken, straks hebben ingevoerd, -- de datum is nog in beweging -- zodra ze van kracht worden, dan zou 80%, 90% van de problemen in de banken die wij de afgelopen jaren hebben gehad, met die bail-inregels zijn aangepakt. Dus er is geen bail-out meer, kort samengevat.

De heer **Van Strien** (PVV): Als wij praten over een reële risico-inschatting, dan zou dat een inschatting kunnen zijn zoals wij die in Nederland hebben voor dijkdoorbraken. De kans dat een zeedijk doorbreekt, is een keer in de -- weet ik veel -- 10.000 jaar. De kans dat een rivierdijk doorbreekt, is eens in de 200 jaar. Dat soort inschattingen geeft een reëel beeld van de kansen. Mijn vraag ging vooral over de internationale garanties. Begrijp ik de minister goed dat wij op korte termijn een dergelijke reële, transparante risico-inschatting krijgen voor die 200 miljard?

Minister **Dijsselbloem**: Wij zijn inderdaad van plan de komende jaren per departement nog specifiek in te gaan op de risico's en daarmee de aanbevelingen van de Rekenkamer ook recht te doen. Dat zal de heer Van Strien al zien in de volgende begrotingen. Over de internationale, met name de Europese crisisorganisaties -- ik weet dat de interesse van de heer Van Strien daar in het bijzonder naar uitgaat -- kan ik al wel iets meer zeggen. Zoals hij weet, zijn de drie instellingen ESFS, ESM en EFSM opgezet met de exclusieve taak om de financiële stabiliteit in de eurozone te borgen, alsook in de EU als het gaat om het EFSM.

Voor zowel de EFSF als het EFSM worden vanaf juli 2013 geen nieuwe verplichtingen meer aangegaan. Deze garanties kunnen dus ook niet meer toenemen.

De Nederlandse garantie voor het ESM bedraagt in totaal 35,5 miljard. Tot nu toe heeft het ESM alleen leningen verstrekt aan Spanje. Een van uw leden zei vandaag: voor 100 miljard. Maar er is maar 40 miljard besteed. 61 miljard, om precies te zijn, komt terug naar het ESM zodra het bankenprogramma van Spanje eind dit jaar afloopt en dat loopt af; die beslissing is al gevallen. Verder is er 4,5 miljard uitgekeerd aan Cyprus. Dat kan oplopen tot maximaal 9 miljard. Dat alles bij elkaar genomen betekent dat van de leencapaciteit van het ESM van 500 miljard tot dusver nog slechts een tiende deel wordt gebruikt van de Nederlandse garantie van 35,5 miljard. Dus als het ESM morgen helemaal omvalt en er niets terugkomt van deze leningen aan Spanje en Cyprus, dan is het maximale risico van Nederland tot nu toe slechts een tiende van 35,5 miljard. Zo concreet kan ik het maken. Als mij wordt gevraagd hoe groot het risico is dat de Spaanse banken volledig instorten, zeg ik: dat is verwaarloosbaar. Maar dan gelooft de heer Van Strien mij waarschijnlijk toch niet. Laten wij echter de bankendoorlichting afwachten die de ECB volgend jaar gaat doen. Dan kunnen wij veel meer zeggen over de risico's in de Spaanse banken.

De heer **De Lange** (OSF): Ik wil het hebben over diezelfde risicoanalyse. Het is een stap in de goede richting dat er voor alle aangegane garantieverplichtingen ook risicoanalyses worden gemaakt. Ik beluister dat voor elke afzonderlijke garantie ook een afzonderlijke risicoanalyse wordt gemaakt. Dat is een goede eerste stap, maar waar het echt om gaat, is het risico dat wij met zijn allen lopen over de totale som van alle garanties. Je zou kunnen redeneren dat alle garanties die wij geven, volkomen ongecorrleerd zijn. Dus het totale risico dat wij lopen, is de som van alle afzonderlijke risico's. Dan komt er een flink bedrag uit. Je kunt ook redeneren dat niet alle risico's tegelijkertijd plaats zullen vinden; als de een plaatsvindt, vindt de ander juist niet plaats. Dan hebben wij anticorrelatie tussen de risico's. Dan is het totale risico dus een heel stuk kleiner. Ik heb betoogd dat die anticorrelatie in een evenwichtssituatie vaak realistisch is, maar in het geval van een echte, hernieuwde en verdiepte crisis zullen de anticorrelaties die eerst bestonden, al heel snel in correlaties overgaan. Dan zakt alles tegelijk in elkaar. Kan de minister toelichten hoe hij daartegen aankijkt?

Minister **Dijsselbloem**: Het gaat om vele tientallen grote en kleine regelingen die zeer ongelijksoortig zijn. De afgelopen jaren hebben wij natuurlijk de combinatie van een financiële crisis en vervolgens de eurocrisis gehad. Daar doelt de heer De Lange op. Dit heeft tot een cumulatie van risico's geleid. Ik dacht dat wij daarop waren ingegaan in de Miljoenennota, in het hoofdstuk over risico's en garanties. Ik zie dat de heer De Lange zijn hoofd schudt en dat dit dus uitgebreider zou kunnen. Ik

zal bekijken of wij daarover volgend jaar meer kunnen zeggen. Ik vind het zelf wezenlijker -- ik bedoel dat niet provocatief, maar ik zeg dat in alle ernst -- om per regeling veel strakker te zijn op de risico's die wij eigenlijk aangaan. Kan die worden voorzien van een risicopremie? Zeker voor nationale regelingen geldt dat. Risico's hebben namelijk een prijs. Daarvoor kan een risicopremie in rekening worden gebracht en worden gereserveerd. Verder moet veel meer het "nee, tenzij"-principe gelden bij verdere uitbreidingen of aanvragen voor weer nieuwe regelingen. Het is in Nederland zo gewoon geworden om in maatschappelijke sectoren te zeggen: kan de overheid hiervoor niet garant staan? Dat moet weer worden doorbroken.

De heer **De Lange** (OSF): Met die laatste opmerking ben ik het eens. Ik schudde even met mijn hoofd, omdat ik het rapport van de Algemene Rekenkamer goed gelezen heb. Die had juist ook zorgen over het effect van cumulatie. Als ik daarover mijn hoofd schudde, was ik in goed gezelschap.

Minister **Dijsselbloem**: Ja, het punt van cumulatie, zeker ten aanzien van de Europese noodfondsen gecombineerd met garanties voor de financiële sector, is ook reëel. Dat hebben wij de laatste jaren immers gezien. Tegelijkertijd heeft het niet zo heel veel zin om een totale matrix te maken van de wijze waarop alle regelingen op elkaar kunnen ingrijpen. Zij zijn namelijk echt zeer onsamenhangend en zeer verschillend in verschillende sectoren.

De **voorzitter**: Mag ik de minister vragen hoelang hij nog denkt nodig te hebben?

**

Minister **Dijsselbloem**: Voorzitter, u weet dat ik pas naar huis ga, als ik alle vragen heb beantwoord. Dat beschouw ik als mijn plicht.

De **voorzitter**: Ja, maar hebt u enige inschatting?

**

Minister **Dijsselbloem**: Ik heb nog wel een stapeltje. Ik denk dat ik nog wel een uur bezig ben. Stel ik u dan erg teleur?

De **voorzitter**: Nee, wij houden goede moed. Dat is prima.

**

Minister **Dijsselbloem**: Ik zal proberen het tempo op te hogen.

De heer De Lange heeft gevraagd naar de verwachte kosten van de bankenunie en hij heeft gevraagd wie daarvoor opdraaien. Zoals de heer De Lange weet, zal de bankenunie onder meer bestaan uit het blok toezicht. Eigenlijk moet ik ermee beginnen dat er gezamenlijke kapitaaleisen komen, kapitaalratio's. Die zijn vastgelegd en de besluiten daarover zijn afgerond. Dan is er de vaststelling van het Europese toezicht in het SSM, het Single

Supervisory Mechanism. Er is inmiddels overeenstemming over het Recovery and Resolution Directive. De onderhandelingen daarover met de parlementen vinden nu plaats. Dat gaat om het harmoniseren van de bankenresolutie. Ondertussen werken wij alweer door aan het Europese resolutiemechanisme. Dat behelst de oprichting van een Europese resolutieautoriteit, een resolutiefonds et cetera. Het Europese dgs maakt nog geen deel uit van de bankenunie. Tot nu toe is alleen sprake van een voorstel tot harmonisatie van het dgs. Dat zit in hetzelfde pakket als de harmonisatie van het nationale resolutiebeleid. Dat gaat dus wel gebeuren, maar over een Europees dgs wordt nog niet gesproken. Dat maakt er op dit moment geen deel van uit.

Ten aanzien van de kosten kent de heer De Lange mijn inzet. Het principe dat de financiële sector zichzelf moet gaan redden, proberen wij nu met alle kracht uit te rollen, tegelijk met de invoering van de bankenunie. Dat doen wij door de eisen voor kapitaalratio's, buffers en reserves te verhogen. Verder doen wij dit door beter toezicht. Als het toch fout gaat, vindt er een bail-in plaats. Dat wil zeggen dat de aandeelhouders, de beleggers in de banken, verplicht worden om bij te dragen aan de financiële versterking van het instituut. Daarenboven moeten de banken gaan afdragen aan de resolutiefondsen dan wel aan een Europees fonds. Daarover wordt nog gediscussieerd. Nadat een bail-in heeft plaatsgevonden en er een aanslag is gedaan op de vermogensverschaffers in de bank, kan er een beroep worden gedaan op het resolutiefonds. Ook dat resolutiefonds is betaald door de sector zelf. Met andere woorden, wij zetten alles op alles om de rekening weg te duwen van de overheid, terug de sector in. Dat is een gezond economisch principe.

De heer **De Lange** (OSF): Wat de minister zegt, klinkt natuurlijk bemoedigend, maar toch heb ik een woord van zorg. Nederland is een redelijk goed georganiseerd land in vergelijking met veel andere landen in Europa. Toch slaagt Nederland er niet in om de financiële sector en met name de bankensector op een verstandige manier onder controle te krijgen. Hoe hoog, of hoe laag, moeten onze verwachtingen dan gespannen zijn ten aanzien van de banken en de resolutie van het probleem in de landen van de Europese Unie waar de financiële discipline aantoonbaar en historisch heel veel slechter is dan in Nederland?

Minister **Dijsselbloem**: In de discussie over de bankenunie heb ik één ding geleerd, namelijk dat de eenvoudige gedachte dat banken in het zuiden van Europa de afgelopen jaren slechter zijn beheerd en onder slechter toezicht hebben gestaan, niet is vol te houden. Problemen bij banken gaan dwars door heel Europa. In Engeland zijn verschillende banken genationaliseerd. Daar heeft de overheid heel veel geld moeten uittrekken om banken te redden. In Nederland is dat idem dito. Het gaat dus dwars door Europa heen. Ook in zuidelijke landen zijn er goede banken en slechte banken. Er is al heel veel gebeurd, natuurlijk met name in de

programmalanden Spanje, Griekenland en Cyprus. Zoals de heer De Lange weet, zijn de banken daar rigoreus aangepakt. Daarop was enige kritiek, maar het is wel een goede aanpak geweest. Wij zullen zien. De ECB staat voor een grote test. De ECB wordt natuurlijk de grote toezichthouder op in ieder geval 130 grote banken. Waar nodig, kan zij het toezicht op alle andere banken naar zich toetrekken. Dat kan heel gericht, als zij risico's ziet of als zij vindt dat de toezichthouder niet voldoende optreedt. De ECB zal nu al die banken doorlichten. Dat moet binnen een jaar gebeuren, een heel grote operatie. De ECB weet dat letterlijk de ogen van de hele wereld, de financiële wereld, op haar gericht zijn en dat die bekijken of zij dat rigoreus zal doen. Belangrijk daarbij is dat het transparant gebeurt. Des te transparanter de ECB is over de vraag wat zij gaat doen, met welk tijdpad, met welke methodes, met de inzet van welke externe deskundigen, wanneer zij dit zal publiceren en op basis van welke normen zij het beoordeelt, des te zekerder zullen alle vreemde ogen die meekijken de ECB dwingen om het goed te doen. Dat is een goed systeem.

Waarom is dit in het verleden niet gebeurd? Ik denk dat wij moeten vaststellen dat, hoewel wij in Nederland een grote financiële sector hadden en hebben, maar zeker hadden, het ook een kleine financiële sector was waar de afstand tot de toezichthouder misschien op sommige momenten te klein was. Ik zeg het maar zoals ik het zie. Ik denk dat de Commissie-De Wit voldoende fundamenteel heeft blootgelegd waar de zwakheden in het toezicht zaten in de afgelopen decennia. Ik heb er groot vertrouwen in dat de Nederlandsche Bank nieuwe stijl, zoals ik dat vorige week noemde, de nieuwe Nederlandsche Bank dus, dat veel beter doet. Er zijn veel betere methodes en een veel betere structuur en cultuur, ook binnen de Nederlandsche Bank, om te voorkomen dat de relatie tussen de toezichthouder en de banken weer te close wordt.

De heer Ester heeft gevraagd naar de specifieke situatie dat een bank voor de stresstest zakt. Wie zorgt dan voor kapitaalverstrekking en in welke volgorde? We hebben daar in de eurogroep vorige week over gesproken. Dat is gepubliceerd na de vergadering van de Ecofin. Daarbij hebben wij een heldere volgorde van herkapitalisatie aangegeven. Die volgorde is niet vrijblijvend. Het is niet zo dat landen die kunnen aanhouden als zij dat leuk vinden. Daar gaat de Europese Commissie, bijvoorbeeld DG Comp, die naar competitie en staatssteun kijkt, nauwgezet op letten. Ook de ECB zal die hanteren. Die volgorde is als volgt. Op basis van de uitkomsten van de balansdoorlichting krijgen banken eerst een aantal maanden, als er sprake is van kapitaalproblemen.

Een van de vragen waarover de ECB nog helderheid moet geven, is hoelang die periode wordt. Ik meen dat banken in de VS een halfjaar kregen, toen men daar hetzelfde proces heeft gevolgd. Banken krijgen dus een aantal maanden zelf de tijd om geld op te halen op de kapitaalmarkt. In die fase kan een bank zich herstructureren en onderdelen verkopen. Kortom,

de instelling kan alles doen wat in haar vermogen ligt om zich financieel te versterken. Het is een belangrijke fase. Overigens zijn heel veel banken in Europa nu al bezig -- misschien volgen de woordvoerders dat in de financiële pers op dit moment -- met aandelenemissies en herstructurering om de balans op orde te brengen nog voordat de ECB langskomt. Je verkeert als bank immers in een buitengewoon kwetsbare positie als je uit dat proces komt met een tekort. Je kunt het dan beter proberen van tevoren op te lossen. Dat proces is volop gaande.

Als dat niet voldoende is of als het niet mogelijk is om voldoende middelen uit de markt te halen, dan kan publieke steun worden overwogen of gevraagd. Dan gelden eerst de staatssteunregels -- DG Mededinging ziet daarop toe -- wat inhoudt dat minimaal bail-in tot en met junior bond holders moet plaatsvinden. Dan pas mag men staatssteun ontvangen. Vervolgens is het de verantwoordelijkheid van de nationale overheden. We zitten in deze fase immers nog met legacyproblematiek, dus kapitaaltekorten uit het verleden. Het is de ticket om toe te mogen treden tot de bankenunie, dus het is nog geen gezamenlijk Europees probleem, maar primair een nationaal probleem. Nationale overheden moeten klaarstaan om zo nodig bij te springen. Zij kunnen overigens een diepgaande bail-in eisen. Zo niet, dan kunnen ze zelf fondsen daarvoor ter beschikking stellen. Sommige landen kennen al een resolutiefonds. Dat kan natuurlijk benut worden. Ook een aantal Noord-Europese landen heeft al een resolutiefonds dat benut kan worden in deze fase. In het ultieme geval dat in een land zo veel problemen zijn dat de overheid niet kan financieren, ook niet nadat alle voorliggende stappen, kapitaalmarkt, bail-in en resolutiefondsen, zijn doorlopen, dan komt er een rekening naar de overheid. Als die rekening te hoog is, kan het betreffende land via het ESM een bankenprogramma krijgen, zoals Spanje heeft gehad. In het uiterste geval, onder nog strengere voorwaarden en zeker met een diepgaande bail-in daaraan voorafgaand, kan direct recap, dus directe herkapitalisatie van banken, worden aangevraagd. De precieze voorwaarden daarvan worden verder uitonderhandeld, maar we hebben in juni al zeer strikte voorwaarden vooraf en de wijze van implementatie afgesproken. In ieder geval zullen de bail-inregels, die ook in de Bank Resolution and Recovery Directive (BRRD) staan, per direct worden toegepast. Als we die regels hadden toegepast op alle banken in Europa die de afgelopen vijf jaar in de problemen zijn geweest, dan was 80% à 90% daarvan volledig met bail-in gesaneerd, zonder overheidssteun. Het zijn dus verregaande afspraken.

De heer Ester vroeg naar de opvatting van het kabinet over de resolutieautoriteit. Voor het Nederlandse kabinet staat voorop dat die autoriteit effectief moet zijn. Als een bank in de problemen zit, gaat hij dicht. In het weekend komen de autoriteiten bijeen en besluiten zij wat er moet gebeuren. Daar hebben zij niet eindeloos de tijd voor. Daar moeten effectief en snel beslissingen worden genomen. Dat is voor ons ook het

uitgangspunt in de discussie over de rechtsgrondslag en de bevoegdheden. Voor ons is cruciaal dat de stemverhoudingen in de resolutieautoriteit, in die board, zodanig zijn dat er niet één land een veto heeft, dat niet één land zijn belangen kan veiligstellen ten koste van andere en dat er snel een beslissing komt.

Vervolgens is er de discussie over de vraag wie de formele autoriteit wordt. Moet de Commissie daarna haar stempel zetten of moet de Raad dat doen? Aan beide zitten nadelen. Bij de Commissie is het nadeel dat zij dan meerdere petten heeft. Zij is én de mededingingsautoriteit én de resolutieautoriteit. Soms heb je dan een andere rol. Als het de Raad wordt, zijn er ook nadelen. Dan moet de vraag worden beantwoord welke Raad en welke landen erin meebeslissen. Moet iedereen dan stemmen en welke stemverhoudingen gelden dan? Moeten landen die niet meedoen in de bankenunie wel meestemmen in de Ecofin? Of wordt het een andere Raad? Hoe zou dat moeten? Aan deze complexiteit wordt nu gewerkt. Voor Nederland is het linksom of rechtsom geen principieel punt, maar een kwestie van effectiviteit. Uiteraard moeten landen die niet meedoen in de bankenunie niet meebeslissen over resolutiekwesties. Er is veel meer over te zeggen, voorzitter, maar dat zal ik u op dit moment besparen.

De Partij van de Arbeid heeft gevraagd naar de monitoring van de financiële stabiliteit. Wie voelt zich in Nederland of de wereld verantwoordelijk om zeepbellen of grote balansproblemen tijdig te onderkennen en dergelijke zaken onder de aandacht te brengen? Deze kwestie is naar goed gebruik eigenlijk al belegd bij nieuwe commissies. Nederland kent sinds november 2012 het Financieel Stabiliteitscomité (FSC), dat opgericht is als uitvloeisel van de commissie-De Wit. Daarin bespreken vertegenwoordigers van DNB, AFM en CPB ontwikkelingen op het gebied van de stabiliteit van het Nederlandse financieel stelsel. Het ministerie van Financiën is daarbij slechts waarnemend lid. Het ministerie stelt zich daar bescheiden en terughoudend in op, zoals de Kamer het kent. De rapportages van het FSC zijn zeer de moeite waard, maar krijgen nog onvoldoende aandacht. Het FSC legt bij voortduring een aantal kwetsbaarheden in ons financieel stelsel en onze economie bloot. Het pakt dit thematisch aan. Wij kunnen vervolgens daarop sturen en de toezichthouders moeten daarop sturen. Het comité is vorige week nog bij elkaar geweest. Het verslag van die laatste bijeenkomst wordt binnenkort aan de Kamer gezonden. Op Europees en mondiaal niveau zijn er vergelijkbare instellingen, zoals de European Systemic Risk Board en het IMF, die verantwoordelijk zijn voor het macroprudentieel toezicht op het financieel stelsel.

De heer Ester heeft een vraag gesteld over de democratische controle op de ECB en de rol van het Europees Parlement. Hij vroeg ook naar de scheiding tussen de klassiek monetaire taak en de nieuwe toezichthoudende taak en of die goed is geïmplementeerd. De scheiding van die taken is, ook in personele zin, doorgetrokken naar de organisatie. Mensen die betrokken zijn bij de

toezichttaken, zijn in de organisatie volledig gescheiden van de medewerkers in het deel van de organisatie dat bezig is met het monetaire werk. De toezichtraad wijdt zich volledig aan de uitvoering van toezichttaken en legt daartoe kant-en-klare ontwerpbesluiten voor aan de raad van bestuur. Deze ontwerpbesluiten worden geacht te zijn bekrachtigd, tenzij de raad van bestuur bezwaren naar voren brengt op monetair gebied. Dat is de enige ruimte die de raad van bestuur van de ECB heeft om af te wijken van het ontwerpbesluit dat uit de toezichtraad komt. Bij een toekomstige verdragswijziging moet dit fundamenteel worden geregeld. In het huidige verdrag hebben we het zo goed mogelijk geborgd -- dat schept vertrouwen -- maar je zou het strikt genomen apart moeten verankeren in het verdrag.

Het toezichtkader van de ECB is natuurlijk gelegen in Europese wetgeving, waar het Europees Parlement tegenwoordig grote bevoegdheden in heeft. Alle wetgeving die nu wordt voorbereid in het kader van de bankenunie, wordt volledig uitonderhandeld en in stemming gebracht. Zij behoeft goedkeuring van het Parlement. Dat wat betreft het wettelijk kader op basis waarvan de ECB dadelijk haar werk gaat doen. Hetzelfde geldt voor de resolutieautoriteit. Ook daarvoor wordt Europese wetgeving gemaakt, waarbij het Parlement volledig betrokken is. In een procedure wordt daarover onderhandeld met het Parlement. Uiteindelijk wordt de wetgeving in stemming gebracht. Voorts heeft het Parlement de bevoegdheid om de ECB ter verantwoording te roepen, niet voor individuele casuïstiek, maar wel voor beleid. Nationale parlementen kunnen dat ook doen. Er bestaat gewoon de mogelijkheid dat bestuurders van de ECB, ook van de toezichtkant, in nationale parlementen worden uitgenodigd om zich daar te verantwoorden over het te voeren beleid. Zij moeten laten zien dat zij dat doen op basis van Europese wetgeving.

De heer De Grave sprak over de regeldruk voor financiële instellingen. Ook ik heb het artikel gelezen in Het Financieele Dagblad van precies een week geleden. Ik herken het beeld. Banken moeten inderdaad enorm investeren, zeker op het punt van compliance. Dat komt niet zozeer voort uit Nederlandse of Europese wetgeving, maar primair uit Amerikaanse. De Amerikaanse wet- en regelgeving is ongelooflijk aangescherpt en de boetes zijn, zoals de Kamer recentelijk heeft kunnen vernemen, zeer, zeer hoog. Hetzelfde geldt overigens voor de Britse toezichthouder, die ook strenge eisen stelt. Zeker de grote banken zullen hun zaken dan ook echt op orde moeten brengen, omdat het met deze toezichthouders om grote risico's, in termen van boetebedragen, gaat. Dat is ook een van de problemen bij de Rabobank, die de compliance, het interne toezicht, niet op orde had. De drie linies die men daar binnen de organisatie had moeten hebben, waren niet op orde. Het is dus waar. Het is onvermijdelijk. Ik heb niet de bevoegdheid, noch de wil overigens, om aan de Amerikaanse toezichthouder te vragen of het een tandje minder kan. Dit is de nieuwe werkelijkheid waarmee zal moeten worden gewerkt.

Daarnaast komt in Europa de nodige wet- en regelgeving op de financiële sector af. Ten dele is dat harmonisatie. Dan komt het in de plaats van nationale wetgeving. Ten dele is het echter ook echt nieuw. Dat is ook zeer verdedigbaar in het licht van de risico's die in de financiële sector zijn blootgelegd. Uiteraard zal deze Kamer van geval tot geval beoordelen of we daarin doorschieten, of we het redelijke vragen en wat de administratieve lasten zijn die we aan de sector opleggen. We zijn er dus zeker kritisch op. Het signaal dat er met ons niet gesproken zou kunnen worden of dat kritiek niet meer kan uit angst, moet worden verstaan als angst voor de Amerikaanse toezichthouder. Ik zeg dat in alle ernst. De Nederlandse toezichthouders hebben een gezond afstandelijke maar wel goede relatie met de financiële sector. Ik spreek zelf ook regelmatig met vertegenwoordigers uit de breedte van de financiële sector. Ja, soms is men niet gelukkig met wetgeving die we aankondigen. Dat kan, maar er is geen sprake van dat er geen ruimte of mogelijkheid zou zijn voor kritiek. VNO heeft vandaag of gisteren een brief aan de Kamer gestuurd met kritiek op de bankenbrief van het kabinet. Althans, VNO ondersteunt ook heel veel uit die brief, maar heeft wel kritiek op twee punten. Men vindt dat we te ver gaan met de leverage ratio voor de banken. Ter verdediging zeg ik hierover dat de opvatting van het kabinet is dat de leverage ratio in de toekomst verder omhoog moet. Als je dat te snel doet, dan gaat dat ten koste van de kredietverlening. Dat beseffen we. We hebben er dus ook geen datum aan vastgeplakt. We hebben wel de uitspraak gedaan dat het echt belangrijk is dat die leverage ratio, samen met de risicogewogen ratio, omhooggaat om de Nederlandse banken nog stabiel te krijgen. Dat is het eerste punt waarop vanuit de sector nu kritiek komt. Het andere punt is het wetsvoorstel inzake het beloningsbeleid bij banken, dat binnenkort naar de Kamer gaat. Daarmee leggen we onder andere de bonussen aan banden. Ik heb in gesprekken met de banken en verzekeraars kennisgenomen van die kritiek. We zijn het daarover niet eens geworden.

De heer **Koffeman** (PvdD): Kan de minister aangeven welke toekomstige leverage ratio hij acceptabel zou vinden?

Minister **Dijsselbloem**: Dat staat in de bankenbrief. Het Europese minimum is nu 3. Afgesproken is dat dat in de komende jaren zal worden geëvalueerd. In Amerika is die ratio ook volop in beweging. Het kabinet heeft nu in de bankenbrief gezet dat die ten minste naar 4 zou moeten. We hebben daarbij aangegeven dat we er geen generieke datum bij noemen waarop de banken eraan moeten voldoen. We hebben aangegeven dat de Nederlandsche Bank, afhankelijk van de situatie in de Nederlandse bankensector en afhankelijk van de aanwezige risico's per bank, naar die 4 toe moet.

De heer **Koffeman** (PvdD): Betekent "moeten" in dit geval dat er toezicht op wordt gehouden en dat je een probleem hebt als je daaronder komt? In het

verleden is 8 afgesproken. Toen hebben banken op een gegeven moment zelf gezegd: weet je wat, we gaan er zelf toezicht op houden, want we kunnen zelf wel bepalen wat de risico's zijn. Wordt nu met de 4 omgegaan zoals destijds met de 8? Of zal 4 inderdaad het absolute minimum worden?

Minister **Dijsselbloem**: Nee, het absolute minimum ligt in de Europese wetgeving. Voor de leverage ratio is dat 3. Er zijn echter verschillende ratio's. Eveneens op grond van de Europese wetgeving heeft de Nederlandsche Bank, als nationale toezichthouder, daarnaast de opdracht gekregen om specifieke aanvullende buffereisen per bank te stellen. In geval van conjuncturele omstandigheden die extra risico's met zich brengen, kunnen nog weer aanvullende eisen worden gesteld. De heer Koffeman vraagt naar het minimum. Hij vraagt: wat is nu hard? Hard is hetgeen nu in Europese wetgeving is vastgelegd, zowel wat betreft de hoogte van de verschillende ratio's als wat betreft de jaartallen. Daarenboven heeft het Nederlandse kabinet gezegd: eigenlijk moet die leverage ratio nog omhoog. Daaraan zit nog geen jaartal vast. We hebben die uitspraak echter wel gedaan, en ook zeer bewust.

Veel economen zeggen dat de leverage ratio naar 10 moet, zo zeg ik maar even om de discussie op scherp te stellen. Daar is best wel wat voor te zeggen, maar dat vergt een enorme inspanning als banken bijvoorbeeld ook de kredietverlening op gang moeten houden. We hebben dus nadrukkelijk aangegeven dat die ratio in de komende jaren verder omhoog moet. Je ziet die discussie ook in de VS. In het Congres is daarover volop discussie gaande. Er zijn ook initiatiefwetten om de normen verder aan te scherpen. Ik denk dat ook de Nederlandse banken zich daarop moeten voorbereiden. De Europese wet en de Europese normen zijn dus hard. Daarop wordt ook echt toegezien, en niet zoals in het verleden.

Ik maak nu nog een enkele opmerking over de Liborfraude. Mijn positie daarin is helder. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt echt binnen de Rabobank. De verantwoordelijke handelaren, die zich schuldig hebben gemaakt aan fraude, hebben enorme schade aangericht: schade aan het vertrouwen in banken in brede zin, schade aan het aanzien van de Rabobank en schade aan de klanten van de Rabobank. Zoals de Kamer weet, kijkt het Openbaar Ministerie nu naar de mogelijkheid om die groep van handelaren, van wie de Rabobank overigens afscheid heeft genomen, nog te kunnen vervolgen. Dat wachten we af. We kunnen vaststellen dat we het in dat hele proces van toezicht nu absoluut anders zouden doen. We hebben nu ook al de afspraak met de Nederlandse toezichthouders dat het feit dat een buitenlandse toezichthouder zich in Nederland meldt, altijd aanleiding is om ook als Nederlandse toezichthouders de thermometer erin te steken en dat ze niet afwachten totdat de buitenlandse toezichthouder klaar is. Dat laatste is in deze casus gebeurd. Ze moeten dus sneller tot actie overgaan.

Verder heeft de Nederlandsche Bank al eerder vastgesteld dat het interne toezicht van de Rabobank niet op orde was. Het heeft te lang geduurd voordat dat is aangepakt. Er had harder op gedruwd moeten en kunnen worden. Ook die les moet worden geleerd. Ten slotte zaten er ook enkele zwakheden in onze wet- en regelgeving. Ook die gaan we dichtten. Daarnaast komt er Europese wetgeving op het gebied van de totstandkoming van benchmarks en wordt juridisch geregeld dat het frauderen met of manipuleren van benchmarks marktmanipulatie is en dus strafbaar is. Dat was nog niet geregeld. Onze wetgeving was op dat punt niet bij de tijd.

Hiermee heb ik al heel veel gehad, voorzitter. Ik heb nog wel enkele losse punten. Ik dank de heer Ester voor zijn steun voor het nieuwe deelnemingenbeleid. Hij heeft gevraagd of ik bereid ben om het parlement jaarlijks te informeren over de wijze waarop de Staat het aandeelhouderschap invult. Hij had het over de maatschappelijke meerwaarde en het borgen van de publieke belangen. Het gebeurt al. Elk jaar stuur ik het parlement het Jaarverslag Beheer Staatsdeelnemingen, waarin het kabinet verantwoording aflegt over de wijze waarop de Staat zijn rol als aandeelhouder vervult. Dat blijf ik natuurlijk doen. De Kamer heeft al kennisgenomen van de nieuwe nota over staatsdeelnemingen. Daarin spreken we ten aanzien van de daarin genoemde bedrijven de ambitie uit dat ze langer staatsbedrijf blijven. We hebben de wolk van onzekerheid boven al die staatsdeelnemingen voor een belangrijk deel kunnen weghalen. Ten aanzien van deze bedrijven hebben we een weloverwogen keuze gemaakt: het publieke belang is het beste geborgd door het bedrijf in staatshanden te houden. Als dat dan zo is, dan zullen we ook actiever het aandeelhouderschap invullen. Dat doen we niet door op de stoel van de directie te zitten, wel door met die bedrijven nauwgezet te spreken over strategie, dus over hoofdlijnen van strategische keuzes, en daaruit voortvloeiende grote investeringsbeslissingen. Als minister word ik erop aangesproken als het fout gaat, zo is mijn ervaring nu al, in het afgelopen jaar. Ik vind het dan niet juist om te zeggen: ik ben er niet bij betrokken geweest. Het gaat om heel grote investeringsbeslissingen. We zullen ook nauwer betrokken zijn bij benoemingen en beloningen binnen de staatsdeelnemingen. We rapporteren daar dus jaarlijks over. Ik weet niet of die rapportages ook naar de Eerste Kamer gaan, maar als dat niet zo is, dan kan dat uiteraard worden geregeld.

Er zijn ook opmerkingen gemaakt specifiek over het beloningsbeleid bij staatsdeelnemingen. De heer Ester heeft gevraagd hoe de maximering van bonussen bij staatsdeelnemingen op 20% zich verhoudt tot twee wetten, te weten de Wet normering topinkomens en de wet bonusverbod. De wet bonusverbod gaat over staatsgesteunde instellingen, bijvoorbeeld ABN AMRO. Daarvoor geldt een volledig bonusverbod. Zoals de Kamer weet, richt de WNT zich op de publieke sector. Die wet wordt uitgebreid tot een grotere groep. De

norm wordt daarin aangescherpt. Daarnaast heeft het kabinet aangekondigd om de zeer versnipperde wet- en regelgeving in de financiële sector, ook op het niveau van DNB, die eigen codes heeft, bijeen te brengen in een wet beloningsbeleid banken. In het regeerakkoord is aangekondigd dat daarin een maximering van de bonussen tot 20% wordt bepaald. Het wetsvoorstel komt binnenkort naar de Kamer. In aansluiting op de maximale bonus van 20% in de financiële sector willen wij dat principe ook doortrekken naar de staatsdeelnemingen. Dat beleid gaan we nu dus ook uitrollen.

Het gaat dus om andere sectoren. Het gaat wel om commerciële bedrijven. Ik hecht eraan om dat te zeggen, omdat in de Tweede Kamer wel eens wordt gevraagd waarom de deelnemingen niet onder de WNT worden gebracht. De WNT geldt echter voor de publieke sector en dit zijn bedrijven die wel bedrijfsmatig moeten functioneren in een commerciële omgeving. Ik vind dus niet dat ze volledig vergelijkbaar zijn met de publieke sector. Dat wil niet zeggen dat we geen strikter beloningsbeleid voeren, maar daarvoor verwijs ik naar de Nota Staatsdeelnemingen.

De heer Ester heeft gevraagd naar de verkoop van ABN AMRO. Wanneer gaat dat gebeuren, wat zijn de concrete criteria en hoe snel kan de verkoop gaan? We hebben een principebesluit genomen. Er moet echter nog voortgang worden geboekt in het op orde brengen van de bank. Ik kan het niet in harde criteria of cijfers beleggen, maar de resultaten van de bank moeten verbeteren. Er moet nog het nodige gebeuren in de interne organisatie. Vervolgens moet de sector voldoende stabiel zijn, wat natuurlijk samenhangt met de ontwikkelingen in Europa en met de ontwikkeling van en het vertrouwen in de financiële markten. Je ziet dat het aantal Europese banken toeneemt dat gewoon weer toegang heeft tot de kapitaalmarkt, aandelenemissies doet et cetera. Die banken zijn daarin succesvol, dus dat is reden tot enig optimisme. En ja, we hebben een scherp oog voor de opbrengst van de bank. Ik geloof dat de heer Ester ook heeft gevraagd wat ik verwacht terug te verdienen. Ik moet daar voorzichtig in zijn, maar één ding is zeker: de totale kosten die zijn gemaakt voor de redding van ABN AMRO zullen niet worden terugverdiend. We zoeken wel naar een goed moment. Over een jaar beslissen we daar verder over. Het kan ook zijn dat we dan besluiten om nog iets meer tijd te nemen.

Het is overigens, om misverstanden daarover te voorkomen, niet de bedoeling om de bank in één keer in zijn geheel te plaatsen. We kiezen voor een beursgang maar we gaan niet in één keer de bank verkopen. Dat zal in delen gaan en het is afhankelijk van onze inschatting op dat moment van het absorptievermogen van de markt. De Staat blijft dus nog enige tijd aandeelhouder en wordt geleidelijk minderheidsaandeelhouder.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Dank u wel voor de toelichting. Het is mij duidelijk. Ik heb nog één vraag. Is het de bedoeling om de bank in deze

kabinetsperiode te verkopen? Ik neem aan dat u de gelden daarvan wilt opstrijken.

Minister **Dijsselbloem**: Deze kabinetsperiode is lang. Ik hoor de heer Thissen dat terecht opmerken! Wij zien die periode ook met vertrouwen tegemoet. Zo mogelijk verkopen wij de bank in deze kabinetsperiode, maar ik leg mij daar niet op vast, want ik moet een scherp oog hebben voor hoe de bank ervoor staat en hoe de markt ervoor staat, om én de bank een goede start te geven én de gevolgen voor de staatsfinanciën te optimaliseren.

De heer Terpstra heeft gevraagd of wij betrokken zijn bij de ontwikkelingen in de G20. Via de Europese Unie is Nederland natuurlijk betrokken bij de G20. Het voorzitterschap van de Europese Unie, dus het land dat voorzitter is, de Europese Commissie zelf en de ECB vertegenwoordigen de 28 landen bij de G20. De Kamer weet dat ongetwijfeld. De posities die daar worden uitgedragen, worden van tevoren afgestemd. Daarnaast zijn we op ambtelijk niveau en op het niveau van verschillende werkgroepen direct betrokken bij de discussies in de G20. Ten slotte hebben we aansluiting bij de G20 via het IMF, waar we samen met België, Luxemburg en twaalf andere landen een stoel hebben in de Raad van Bewindvoerders. Het IMF levert daaraan veel analyse en input. Voor mij als voorzitter van de eurogroep geldt verder dat ik in de G4 en de G7 zit, wat voor een groot deel overlapt maar niet hetzelfde is.

De heer Koffeman heeft gesproken over de motie-Schuurman over het ontwikkelen van scenario's waarin de crises waar de wereldbevolking mee kampt, zoals vraagstukken van schaarste en klimaat, in samenhang worden aangepakt. Daarop is, als ik het goed begrijp, in februari en september 2009 gereageerd in brieven van de toenmalige minister van BZK Ter Horst. Die zijn ook aan deze Kamer gestuurd. Sindsdien is er veel gebeurd. Het Planbureau voor de Leefomgeving en internationale instellingen zoals OESO en UNEP komen regelmatig met rapporten over verschillende crises op het terrein van klimaat, voedsel en biodiversiteit, gebaseerd op scenario's. Het kabinet zelf is ook zeer actief op het thema van klimaat en grondstoffschaarste. Ik verwijs naar de klimaatagenda en de voortgangsrapportage van de Grondstoffennotitie. Ik denk dat dit de belangrijkste punten zijn. De scenariostudies zijn er dus en ze worden uitgevoerd door het planbureau en door internationale instellingen.

De heer **Koffeman** (PvdD): Daar zit nu net de kneep. Het Planbureau voor de Leefomgeving komt met geweldige aanbevelingen, maar ook steeds met de vaststelling dat het kabinet eigenlijk niet voldoet waaraan het zou moeten voldoen. Het Planbureau voor de Leefomgeving stelt steeds kritische vragen bij het kabinetsbeleid. Mijn vraag, en de vraag van een heel grote meerderheid in dit huis, is dus: wat gaat de minister doen om die crises in samenhang te bestrijden? Dat is niet het Planbureau voor de Leefomgeving vragen om kritische adviezen te schrijven, maar dat is het uitvoeren van die kritische adviezen. In de index van wat landen doen

om de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan, staan wij op plek 31 en staat bijvoorbeeld Denemarken op plek 4. De minister heeft dus nog een ritje te gaan. Als het zo nadrukkelijk van het kabinet gevraagd wordt door dit huis, wat heeft het kabinet dan gedaan en wat gaat het alsnog doen? Dat moet echt verder gaan dan alleen brieven van de minister aan de Kamer en kritische rapporten van het Planbureau voor de Leefomgeving.

Minister **Dijsselbloem**: Ik kan het niet met de heer Koffeman eens zijn; het spijt me zeer. Mijn informatie is dat de regering in de motie-Schuurman uit 2008 werd verzocht om initiatieven te ontplooiën, zowel nationaal als internationaal, om te komen tot de ontwikkeling van scenario's. De regering kreeg dus niet de opdracht om alles uit te voeren wat planbureaus en scenario's aanbevelen. Dat is echt iets anders. Als een Kamermeerderheid hier ons echter die absolute opdracht geeft, hebben we een nieuwe situatie en komen we verder met elkaar te spreken. Deze motie is uitgevoerd. Zij ging over initiatieven om te komen tot scenario's, en die zijn er. Wat daar vervolgens mee gebeurt, is een beleidsdebat waard.

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter, ik ...

De **voorzitter**: Mijnheer Koffeman, nog heel kort.
**

De heer **Koffeman** (PvdD): Zeker, dank u. Ik kan mij toch niet aan de indruk onttrekken dat het de bedoeling was van collega Schuurman en van een meerderheid in dit huis dat met die scenario's ook iets zou gaan gebeuren. Als de minister echter vindt dat er scenario's zijn gemaakt en dat daarmee vervolgens de kachel aangemaakt kan worden omdat het kabinet verder geen verplichting heeft om die uit te voeren, denk ik dat in elk geval de geest van de motie niet tot uitvoering gekomen is.

Minister **Dijsselbloem**: Het is heel simpel. Je kunt scenario's niet uitvoeren. Wat je kunt doen, is in je beleid proberen om zo goed mogelijk in te spelen op mogelijke risico's in mogelijke scenario's. Het kenmerk van scenario's is namelijk dat je ze niet kunt uitvoeren. Het zijn geen wetmatigheden. Maar in alle ernst, ik denk dat de heer Koffeman bedoelt: doet het kabinet genoeg met de aanbevelingen van bijvoorbeeld het planbureau op het gebied van klimaat en biodiversiteit? Het kabinet is van oordeel dat het daarin veel ambitie heeft. We doen wat binnen onze mogelijkheden ligt. Als de heer Koffeman echter van mening is dat het te weinig is, stel ik hem voor om, puur op inhoud en niet onder verwijzing naar een scenariomotie uit 2008, het debat daarover te voeren. Het liefst met de bewindslieden die daar het meest van afweten, maar dat is een persoonlijke verzuchting.

Voorzitter, ik denk dat ik een punt ga zetten.

De **voorzitter**: Er is nog een vraag, minister. Kort graag, mijnheer Terpstra!
**

De heer **Terpstra** (CDA): Ik stel alleen maar korte vragen, dus dat is geen probleem, hoop ik.

Meestal wordt er gesproken over lastenstijgingen in relatie tot de werkgelegenheid. Ik heb de minister een vraag gesteld over het collectief beslag van de overheid in relatie tot de participatiemaatschappij. Denkt de minister dat er op dat vlak nog een gevolg is? Als de minister vindt dat de mensen meer moeten doen, betekent dat dan volgens de minister op langere termijn ook dat daardoor het beslag van de overheid minder zou moeten worden?

Minister **Dijsselbloem**: Die vraag lag onder op mijn stapel. Ik permitteerde mij de vrijheid om de vraag niet te beantwoorden, maar dat was een foute inschatting. Mijn excuus daarvoor. De tijdsdruk liep op, voorzitter, en toen dacht ik: ik sla die vraag over. Dat was echter een volstrekte onderschatting van de importantie van de vraag.

Met de participatiesamenleving heeft het kabinet in ieder geval een samenleving voor ogen waar mensen naar vermogen, dus voor zover zij dat kunnen, niet alleen verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leven, maar ook voor het leven van de mensen om hen heen. Mensen kunnen andere mensen ondersteunen en terzijde staan en nemen niet steeds meer afstand van elkaar en laten de overheid het vervolgens oppakken.

Moet daar altijd belastingverlaging tegenover staan? Dat is immers heel praktisch de benadering. Nee. Als de overheid zich op heel belangrijke terreinen echt zou terugtrekken en bijvoorbeeld zoals in Duitsland zou zeggen dat zij geen geld meer heeft voor de zorg van ouderen en dat men het in familieverband moet oplossen, dan is het op zichzelf heel logisch om de AWBZ-premie terug te geven aan mensen. Dat gebeurt in Nederland echter niet. De uitgaven voor de AWBZ en alle uitgaven die wij in de komende jaren aan AWBZ-gerelateerde zorg zullen besteden, nemen nog steeds toe. Dat is een terugkerend punt in onze discussies. Er zullen inderdaad grote hervormingen plaatsvinden binnen de langdurige zorg. Er wordt inderdaad ook op bezuinigd, maar dat is een bezuiniging ten opzichte van de geraamde stijgingen. Het is niet zo dat wij de komende jaren veel minder gaan uitgeven aan de AWBZ. Als dat zo was, zou de heer Terpstra gelijk hebben met zijn vraag of mensen dat geld dan alstublieft terug zouden mogen hebben.

De Raad van State heeft overigens dezelfde redenering als de heer Terpstra gevolgd. Als de overheid zich terugtrekt, moet de overheid volgens de Raad van State ook de lasten teruggeven aan de mensen, zodat zij het zelf kunnen betalen. Tegelijkertijd wil de Raad van State dat wij sneller de overheidsfinanciën op orde brengen. Mijn opmerking tegen de Raad van State -- die hier niet is, maar toch -- zou zijn dat ik het geld maar één keer kan uitgeven. Als wij moeten bezuinigen op een aantal uitgaven -- dat vindt de Raad van State -- om zo het overheidstekort terug te dringen en de staatsschuld af te bouwen, kunnen wij dit geld niet tegelijkertijd in de vorm van een lastenverlaging teruggeven aan de mensen. Op dit moment moet

het op orde brengen van de overheidsbegroting op een verstandig tempo de prioriteit hebben. Als wij in de toekomst ervoor zouden kiezen -- daar wordt verschillend over gedacht -- dat de overheid veel kleiner wordt, moet dit uiteraard leiden tot lastenverlichting voor burgers, maar dat vergt een grotere discussie over de kerntaken van de overheid.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Ik heb een andere vraag. De minister gaf erg veel antwoorden, zelfs zo veel dat ik af en toe het idee had dat hij meer antwoorden gaf dan dat er vragen gesteld waren.

Minister **Dijsselbloem**: Dat is niet het geval, voorzitter, dat kan ik u plechtig verzekeren. Ik heb de vragen niet verzonnen.

Mevrouw **De Boer** (GroenLinks): Heel fijn! Op een van mijn vragen is het antwoord volgens mij uitgebleven. Het was wel degelijk een serieuze vraag. Ik vroeg onder andere of de minister iets kon zeggen over de besparingen die gehaald zouden kunnen worden met de legalisering van softdrugs. Verder vroeg ik of de minister bereid is om bij de voorbereiding voor de begroting voor het volgende jaar daar serieus naar te kijken.

Minister **Dijsselbloem**: Ja, mevrouw De Boer heeft volstrekt gelijk. Dit was een belangrijk punt in haar betoog. Los van de inhoudelijke vraag of legalisering -- sommigen noemen het ook "regulering" -- van softdrugs of wietteelt verstandig is, zou ik de insteek "kunnen wij daar geld mee verdienen" willen verwerpen. Het politieke debat zou in de eerste plaats moeten gaan over de vraag of dit verstandig is vanwege de leefbaarheid en vanwege de gezondheid. Daar is het nodige over te zeggen. Die discussies voert de Kamer vast met de minister van Veiligheid en Justitie, die spreekt namens het hele kabinet. Als nu de insteek wordt "hier zit een belangrijke inkomstenbron" zou ik dat een buitengewoon verkeerde en onverstandige invalshoek vinden. Wij moeten dit vraagstuk echt vanuit de inhoud benaderen. Ik persoonlijk zou er niet voor zijn.

De **voorzitter**: Ik begrijp dat de minister klaar is met de beantwoording in eerste termijn. Sommige leden hebben mij gevraagd om een schorsing, omdat zij even de benen willen strekken. Ik kan mij voorstellen dat de bewindspersonen daar ook behoefte aan hebben. Daarom schors ik voor vijf minuten. Daarna gaan wij verder met de beantwoording in eerste termijn van de staatssecretaris.
**

De vergadering wordt van 21.45 uur tot 21.50 uur geschorst.

*N

Staatssecretaris **Weekers**: Voorzitter. Aan mij zijn nog enkele fiscaal gerelateerde vragen gesteld, waar ik natuurlijk gaarne antwoord op geef. De

heer Terpstra en de heer Van Strien hebben vragen gesteld over grenseffecten van lastenverzwaringen door de accijnzen en de btw en de omvang van wegleffecten. De heer Terpstra heeft gevraagd of de regering bereid is in de toekomst beter te letten op de effecten in de grensstreken.

De effecten van lastenverzwaringen op onder andere de binnenlandse bestedingen zijn meegenomen door het Centraal Planbureau in de ramingen van de macro-economische ontwikkelingen, waar het kabinet de raming van de belastinginkomsten op baseert. Er is sprake van een algemene afslag, waaronder weglek- of grenseffecten. Uitverdieneffecten of gedragseffecten van lastenverzwaringen worden via deze route macro meegenomen en dat gebeurt niet per afzonderlijke maatregel.

Het kabinet verwacht geen substantiële extra weglek naar het buitenland door de accijnsverhoging op diesel en lpg. Bij de totstandkoming van het regeerakkoord is ten aanzien van deze twee brandstoffen gekeken wat het verschil in accijns is met het omringende buitenland. Op grond daarvan is destijds geprikt dat er bij diesel €0,03 bij kon en bij lpg €0,07.

Intussen hebben we ook te maken met een btw-verhoging die is doorgevoerd en het feit dat de accijnzen zijn geïndexeerd, waardoor diesel fractioneel duurder wordt dan in Duitsland. Dat wil nog niet zeggen dat de prijzen aan de pomp ook per definitie hoger worden. Dat hangt er ook vanaf hoe ondernemers in grensstreken straks omspringen met de nieuwe realiteit.

Ik heb in de Tweede Kamer toegezegd dat ik de ontvangsten uit de brandstofaccijnzen in 2014 scherp ga monitoren en haar daarover voor het zomerreces zal informeren. Het kan natuurlijk niet zo zijn dat een verhoging van de accijnzen uiteindelijk minder in de schatkist inbrengt. Dat zou geen verstandige politiek zijn, maar wij verwachten geenszins dat dit het geval is.

De heer **Van Strien** (PVV): Fijn dat de staatssecretaris die grenseffecten gaat monitoren. Heeft hij een idee van de grenzen waarbinnen die wegleffecten voor hem aanvaardbaar zijn? Met andere woorden, hoeveel mag het kosten, voordat de staatssecretaris zegt dat die accijnzen omlaag moeten? Ik hoor hem zeggen dat hij die brandstofaccijnzen gaat monitoren. Geldt dat ook voor de grenseffecten van de accijnzen op alcohol en frisdrank? Die combinatie veroorzaakt een wezenlijk extra effect.

Staatssecretaris **Weekers**: Dat er effecten aan de grens zijn als gevolg van belastingen of andere prijsverschillen, is al zo oud als wij grenzen hebben en er grensverkeer bestaat. De heer Van Strien komt uit Venlo. Ik kan mij nog goed herinneren dat die stad helemaal verstopt was met auto's met Duitse kentekens die in Venlo massaal inkopen kwamen doen. Nog steeds zie ik in de grensstreek aan Nederlandse zijde veel Duitse, maar ook veel Belgische bezoekers. Aan de andere kant van de grens zullen er ook Nederlandse bezoekers zijn, dus dat is over en weer.

Het ministerie van Financiën verwacht niet dat het grensverkeer als gevolg van de op zichzelf bescheiden accijnsverhogingen een enorme impuls zal krijgen. Als de heer Van Strien heel concreet vraagt waar het omslagpunt zit, dan hanteer ik als ondergrens de Laffercurve, dat je als gevolg van een verhoging uiteindelijk niet meer maar minder binnenhaalt. Dan heb je te veel gevraagd. Dan zou het een heroverweging waard zijn.

Ik denk dat het van groot belang is om te bekijken wat die effecten straks zijn. In de grensstreek zal een enkeling omrijden om zijn auto vol te tanken en misschien ook de kofferbak vol te laden. Als je het op de hele Nederlandse schaal bekijkt, dan is het effect op de macro-opbrengsten beperkt. Waar je mogelijk wel wat directe effecten zult zien, is bij het vrachtverkeer dat van west naar oost gaat of omgekeerd. Dat doorstroomverkeer heeft de keuze om hetzij aan de ene kant van de grens, hetzij aan de andere kant van de grens te tanken. Daarvoor geldt: hoe spelen ondernemers in de grensstreek en de tankstations langs de snelweg daarop in? De prijs van benzine of diesel is niet altijd doorslaggevend, maar ook de service op het tankstation.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik begrijp dat we de staatssecretaris op die Laffercurve mogen afrekenen bij de volgende begroting.

Staatssecretaris **Weekers**: In elk geval heb ik toegezegd dat ik de zaak goed ga monitoren en de Kamer hierover informeer.

De heer **Postema** (PvdA): Ik ben daar niet tevreden over. Die Laffercurve kan een aardig fiscaal criterium zijn, maar het gaat erom dat ondernemers in de grensregio al ontzettend veel omzet zijn misgelopen op het moment dat die omkering van de Laffercurve plaatsvindt. Zij dragen accijnzen af aan u of aan ons, dat is niet zo interessant voor die ondernemer, maar zij lopen daardoor substantiële omzet mis. De heer Van Strien komt uit Venlo, de staatssecretaris uit Weert en ik zelf uit Maastricht en zo kunnen we nog wel even doorgaan. We zien het dagelijks gebeuren. Dan is het voor de provinciale overheid een hard gelag dat er regionaal economisch beleid wordt geformuleerd dat wordt doorkruist, of doorkruist kan worden, door nationaal fiscaal beleid. Ik zeg niet dat dit altijd het geval is, maar ik doe een oproep, waarbij ik het krediet geef aan de heer Terpstra, om dat soort effecten inzichtelijk te maken.

Staatssecretaris **Weekers**: Natuurlijk is het zo dat met welke belastingverhoging dan ook altijd ondernemers geraakt zullen worden. Mooier kan ik het niet maken. Ook als we ervoor zouden kiezen om niet deze accijnzen te verhogen maar de vennootschapsbelasting of andere belastingen, dan worden ondernemers daardoor geraakt. Dat is de consequentie van de politieke keuze die is gemaakt bij het totaalpakket aan lastenmaatregelen. Natuurlijk heeft het kabinet getracht om de pijn zo evenwichtig mogelijk te spreiden. De

pompstationhouder in de grensstreek zal er meer last van hebben dan de pompstationhouder in Den Haag, dat moge duidelijk zijn.

De heer **Postema** (PvdA): Ook dat waag ik te bestrijden. Ik denk dat er helemaal geen evenwichtige belangenafweging wordt gemaakt. Op grond van welke informatie zou dat dan gebeurd zijn? Wij pleiten ervoor om dat inzichtelijk te maken. Ik denk dat het fair zou zijn wanneer je bij fiscale maatregelen een soort evenredigheid voor ogen houdt. Dat is bij dit soort grenseffecten soms niet het geval. Dat zouden we graag inzichtelijk hebben.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik heb geprobeerd om een aantal grenseffecten in beeld te brengen. Om een voorbeeld te noemen, voor de tabaksaccijns heb ik een grenseffectrapportage bij de stukken voor Prinsjesdag aan het parlement gezonden. Daaruit blijkt dat de achterblijvende ontvangsten in 2013 voor een groot deel zijn te wijten aan voorraadvorming in reactie op de verhoging van het tarief per 1 januari. We hebben de accijns op tabak in 2013 namelijk al een keer verhoogd. De achterblijvende ontvangsten zijn alsmede te wijten aan het nog langer kunnen aankopen van tabaksproducten tegen het oude tarief. Daar was geen rekening mee gehouden. Het gaat om tijdelijke effecten. Wat we bij tabak ook zagen, is substitutie naar goedkopere tabaksproducten, zoals shag. Daarmee kunnen mensen zelf hun sigaretten samenstellen. Daarnaast konden we een stukje van het verlies alloceren aan mogelijke grenseffecten. Dat was voor mij aanleiding om de in het regeerakkoord afgesproken verhoging van de tabaksaccijns niet per 1 januari aanstaande door te voeren. Ik vreesde dat we dan weliswaar een hogere accijns per pakje sigaretten of shag zouden vragen, maar dat er dan zodanig sprake zou zijn van weglekken dat de schatkist er niets mee opschiet. Dan is het alleen maar mensen pesten, en dat moeten we niet doen. Tegelijkertijd heeft de PvdA-fractie in de Tweede Kamer gezegd: zorg ervoor dat van uitstel geen afstel komt. We hebben dit een jaar verplaatst. Dat betekent dat de verhoging van de tabaksaccijns per 1 januari 2015 zal plaatsvinden.

In het regeerakkoord was afgesproken dat de accijns op bier en wijn met 14% zou worden verhoogd en dat de accijns op gedestilleerd met 5% zou worden verhoogd. Ook daarbij heb ik gekeken naar de verschillen met België en Duitsland. Die verschillen zouden met name ten aanzien van bier en wijn substantieel worden. Daarom heb ik gezocht naar alternatieven. Uiteindelijk is het kabinet gekomen met voorstellen om deze accijnsverhogingen te matigen. De accijns op bier, wijn en gedestilleerd gaat 5% omhoog en een stukje van de gemiste opbrengst hebben we gedekt met de frisdrankenbelasting. Het betreft een bescheiden verhoging van 2 cent op een fles frisdrank van een liter en 1,5 cent op een pak vruchtensap van een liter. Als je dit in perspectief plaatst, kun je er geen grote grenseffecten van

verwachten. Het kabinet houdt het dus wel degelijk in de gaten.

Accijnsverhogingen en btw-verhogingen kennen hun grenzen in de tariefstelling van de buurlanden. Hetzelfde geldt voor de vergroening van het fiscale stelsel. Daar kunnen zeer nobele en goede redenen voor zijn, maar het kent zijn grenzen in de concurrentiekracht van je eigen bedrijfsleven. Als je je eigen bedrijfsleven op bepaalde onderdelen te zwaar belast, kunnen bedrijven niet meer concurreren op de Europese markt. Dat betekent dat je ze wegjaagt. Zo proberen we toch met een mix van maatregelen te komen waarbij we de pijn wat verdelen, maar dat neemt niet weg dat het bij de ene ondernemer, met name in de grensstreek, pijn kan doen. Dat kan ik ook niet verhelen.

Ik kom op de belastingontvangsten. De heer Terpstra vroeg in hoeverre de belastingontvangsten over 2013 tegenvallen door lastenstijgingen, waardoor de economie tegenvalt. Welke rol spelen grenseffecten hierbij? De tegenvallende ontvangsten in 2013 ten opzichte van de startnotaraming hebben alles te maken met de tegenvallende economische groei ten opzichte van de verwachtingen bij de startnota. Over grenseffecten heb ik zojuist al het nodige gezegd.

De heer Terpstra vroeg of er sprake is van een beleidswijziging om wel weer kleine belastingen in te voeren. Ik waardeer de vraag van de heer Terpstra. Ik kan nog heel goed het debat herinneren dat ik een paar jaar geleden met hem voerde. Destijds heb ik voorgesteld een einde te maken aan een aantal kleine belastingen. Een van die belastingen was de verpakkingenbelasting. Meer dan 60 belastingambtenaren waren daarmee bezig, maar uiteindelijk werd er relatief weinig mee opgehaald. De verpakkingenbelasting stond bij ondernemers boven aan het lijstje als een van de meest hinderlijke belastingen. Ik ben blij dat die belasting niet opnieuw ter tafel is gekomen en dat die ook afgeschaft blijft.

De belasting op grondwater is afgeschaft en blijft afgeschaft. Hetzelfde geldt voor de belasting op pruim- en snuiftabak. Dat neemt niet weg dat eerst als gevolg van het Lenteakkoord en daarna als gevolg van het Herfstakkoord, door partijen die een akkoord wilden sluiten met het kabinet, wensen van vergroening op tafel zijn gelegd. Dan moet je bekijken welke wensen je kunt honoreren en welke wensen nog in het eerstvolgende jaar uitvoerbaar zijn, zeker als ze in de herfst op tafel worden gelegd. Uiteindelijk is gekozen voor de afvalstoffenbelasting, de belasting op het storten van afval en de leidingwaterbelasting. Ten aanzien van het storten van afval, heb ik voor 2014 het lage tarief kunnen hanteren. Deze belasting staat voor komend jaar namelijk voor slechts 25 miljoen in de boeken en voor het jaar daarna en verder voor structureel 100 miljoen. Ik ben voornemens om de komende maanden te bezien of ik deze belasting een groene tint kan geven. Dat doe ik samen met de afvalstoffenbranche of degenen die daarmee te maken hebben en met de collega van I en M.

Het was inderdaad de bedoeling om de leidingwaterbelasting af te schaffen. Nu wordt die

belasting zelfs verhoogd en verdwijnt het plafond. Ik heb afgelopen vrijdag echter een nota van wijziging naar de Tweede Kamer gestuurd. Het wordt een degressief tariefsysteem. We hebben gekozen voor een zo evenwichtig mogelijke verdeling van de lasten, maar ook hiervoor geldt dat bepaalde ondernemers er behoorlijk last van kunnen hebben. De maatregel is een onderdeel van het totaalcompromis in de begrotingsafspraken. Ik voer dat loyaal uit omdat het kabinet door de begrotingsafspraken in staat wordt gesteld zijn ambities te realiseren op het terrein van economische groei en werkgelegenheid, de overheidsfinanciën en een evenwichtige inkomensverdeling. Het aardige van de vergroenende maatregelen die zijn voorgesteld en die ik inmiddels in het Belastingplan heb opgenomen, vind ik dat er een stuk lastenverlichting op arbeid tegenover staat. Daarmee wordt de economie uiteindelijk ook weer geholpen.

Met het oog op deze overwegingen acht ik de herinvoering van belasting op afvalstoffen en de verhoging van de leidingwaterbelasting verdedigbaar. Ik zal het komende jaar ook naar het leidingwater kijken. Ik zal bezien of de gekozen uitgangspunten bijdragen aan de door de diverse partijen gebrachte wens van vergroening en het zuiniger omspringen met water.

De heer Postema heeft gevraagd of tegenvallende belastinginkomsten moeten worden gedekt of dat we die bij voorbaat accepteren. De minister heeft daarstraks al gezegd dat we in het Nederlandse begrotingsbeleid automatische stabilisatie als uitgangspunt hebben genomen en dat mee- of tegenvallers aan de inkomstenkant in beginsel ten goede komen aan het saldo. Als ik volgend jaar toch meer inkomsten binnenkrijg via de belastingen, kan ik deze Kamer dus niet verblijden met lastenverlichtende maatregelen. Dat spijt mij zeer. Maar als de inkomsten tegenvallen, hoef ik niet onmiddellijk met lastenverzwarende maatregelen te komen, tenzij we in het kader van de afspraken die we met elkaar, binnen de coalitie, maar ook met Europa hebben gemaakt, de vangrail van die 3% raken. Als we dan de bocht uit dreigen te vliegen, moet dit punt natuurlijk opnieuw tegen het licht worden gehouden, net zo goed als dat we dit in het afgelopen najaar hebben moeten doen.

De heer **Postema** (PvdA): Ik beluister nu een tegenstelling, waar ik absoluut niet naar op zoek ben, tussen de beantwoording van de minister en de staatssecretaris. Ik meende dat de minister juist aangaf -- ik vond dat geruststellend -- dat voor die inderdieneffectenkwestie feitelijk ... Ik ben de precieze naam even kwijt. Het gaat erom dat het structurele begrotingsbeleid, de regels van ons trendmatig begrotingsbeleid het uitgangspunt zijn. We hebben net met de Commissaris afgesproken dat hij ons wat betreft de afspraken over de 6 miljard even met rust laat. Als zich straks, even doorredenerend, toch grote tegenvallers voordoen in het inkomstenkader, is dan het trendmatig begrotingsbeleid van toepassing, of moeten wij ons toch aan de norm van 3% houden?

Staatssecretaris **Weekers**: Ik stel voorop dat de minister en zijn staatssecretaris, ik dus, het altijd eens zijn, zeker als wij hier in de Kamer staan.

Minister **Dijsselbloem**: En daarbuiten ook!

Staatssecretaris **Weekers**: Zo is het maar net.

In het kader van ons trendmatig begrotingsbeleid hoeven tegenvallers bij de belastinginkomsten onder normale omstandigheden niet in dat jaar te worden gecompenseerd. Dat is anders bij de uitgaven. Wanneer er te veel wordt uitgegeven op een begroting, zal daarvoor moeten worden bezuinigd om onder het uitgavenplafond te blijven. Dat is echter niet de regel bij de inkomsten. Dat kan fluctueren, mee-ademen met de economie, maar het kent natuurlijk wel grenzen, namelijk in de afgesproken 3% en in de afspraken over de buitensporigtekortprocedure met Europa. Het klopt dat we een pakket van 6 miljard hebben gemaakt. Daarover zijn goede afspraken met de begrotingstaar gemaakt. Afgelopen vrijdag heeft de Europese Commissie aangegeven dat Nederland met het pakket van 6 miljard voldoet aan de gemaakte afspraken. Er is nog wel iets bij gezegd en geschreven, namelijk dat we nul marge hebben. We moeten volgend jaar dus geen tegenvallers hebben. Mochten wij volgend jaar wel te maken krijgen met een aantal tegenvallers, dan zullen wij bezien hoe wij die voor 2015 en verder gaan opvangen. We hoeven een en ander niet voor 2014 te corrigeren of extra maatregelen te nemen. We zullen er dan voor moeten zorgen dat we voor 2015 een ordentelijke begroting hebben die binnen de afspraken past.

De minister is ingegaan op de belastingontvangsten, de gedragseffecten en met name op de maatregelen rondom het tarief met betrekking tot box 2 en de stamrechten. Wij zullen de komende weken in het kader van het Belastingplan nog veelvuldig over die twee onderwerpen komen te spreken.

Dat brengt mij bij de vraag van de heer Terpstra. Hij vraagt hoe de verhoging van de btw en de milieuheffing wordt gecompenseerd. Die is in het Lenteakkoord fors verhoogd. Die verhoging zou toch in lastenverlagingen worden teruggegeven? Dat klopt. De verhoging van de btw in het Lenteakkoord wordt in stappen teruggesluisd. Dat was al de bedoeling, maar dat is nog steeds het geval. In 2013 is het eerste deel van de btw-verhoging, namelijk 1,5 miljard, teruggesluisd. De overige 2,5 miljard wordt vanaf 2014 in twee stappen teruggegeven. In eerste instantie zou dit gebeuren via een verlaging van de belastingtarieven op inkomen. Uiteindelijk is in het kader van het regeerakkoord besloten om deze terugsluis anders vorm te geven en wel in de vorm van een koopkrachtpakket, namelijk door een verlaging van het tarief in de eerste schijf en de verhoging van de arbeidskorting. De vergroeningsmaatregelen uit het begrotingsakkoord zouden ook worden teruggesluisd, maar in het kader van het aanvullend pakket van 6 miljard aan bezuinigingen is besloten om de terugsluis voor

vergroening voor bedrijven niet door te laten gaan, eigenlijk op basis van het volgende motto: er ligt geld voor het terugsluizen op de plank, maar er moet een aantal lastige maatregelen worden genomen. In de afweging van nieuwe belastingen of het verhogen van belastingen kun je dan beter de enveloppe inzetten, want die heeft uiteindelijk niemand nog gehad. Dat is het meest pijnloos.

Ik kom bij de heer Reuten. Hij heeft vragen gesteld over de progressie in de inkomstenbelasting in relatie tot het achterwege blijven van progressie bij de overige belastingen. Het kabinet is hier al op ingegaan in de schriftelijke antwoorden. Het klopt dat indirecte belastingen een matigende invloed hebben op de progressiviteit van het belastingstelsel. Dat is een logisch gevolg van het progressieve stelsel van inkomstenbelastingen en toeslagen. Hoge inkomens betalen relatief meer inkomstenbelasting maar houden daardoor relatief minder over voor consumptie. Lage inkomens betalen relatief weinig inkomstenbelasting en ontvangen relatief veel toeslagen. Zij houden dus relatief veel inkomen over voor consumptie. Omdat hoge inkomens een relatief kleiner deel van hun inkomen beschikbaar hebben voor consumptie betalen die ten opzichte van hun bruto inkomen relatief ook minder btw, accijnzen en andere indirecte belastingen. Bij een progressief stelsel van inkomstenbelasting en toeslagen is dat altijd het geval. Hoe progressiever het stelsel, hoe matigender de indirecte belastingen uiteindelijk uitwerken. Het gaat er puntje bij paaltje niet om of het wenselijk is dat de indirecte belastingen matigend uitwerken op de progressiviteit. De meer politieke vraag van de heer Reuten was of het kabinet progressiviteit in de inkomstenbelasting nog steeds wenselijk vindt. Dat is het geval. Dat zal hebben te gelden voor, denk ik, alle partijen in dit huis, zij het voor de een wat meer en voor de ander in wat mindere mate.

De heer Reuten stelt ook vragen over de gemiddelde belastingdruk. Hij heeft prachtige staten geproduceerd waarbij hij de jaren 2013 en 2017 naast elkaar zet.

De heer **Reuten** (SP): Het zijn uw cijfers.

Staatssecretaris **Weekers**: Het zijn inderdaad de cijfers van Financiën, maar de heer Reuten heeft de staten vervolgens geproduceerd en die vandaag uitgedeeld. De heer Reuten wijst op het bovenste en het onderste kwartiel van de inkomensverdeling. Het kabinet is in de stukken ook al ingegaan op die vraag. Kijkend naar de ontwikkeling van de gemiddelde belastingdruk in 2013 en in 2017 per inkomenskwartiel blijkt dat zich gedurende de kabinetsperiode eigenlijk alleen marginale verschuivingen voordoen in de gemiddelde belastingdruk. Bij de lage inkomens stijgt de gemiddelde belastingdruk marginaal, maar anders dan de heer Reuten suggereert, komt dat niet doordat lagere inkomens uiteindelijk meer belasting gaan betalen. Wat het kabinet doet, is het aanbrengen van een verschuiving in de wijze van inkomensondersteuning. In 2015 worden voor alleenstaande ouders en voor ouderen

tegemoetkomingen die nu via de fiscaliteit plaatsvinden straks via de toeslagen geregeld. Dat leidt ertoe dat het in de staatjes, vooral van het onderste inkomenskwartiel, net lijkt alsof mensen meer belasting gaan betalen, maar mensen krijgen daar een fors hogere toeslag voor in de plaats. Dat gebeurt enerzijds door het wetsvoorstel Kindregeling en anderzijds door de huishoudtoeslag. De alleenstaandeouderenkortingen en de ouderenkortingen worden daarbij afgeschaft, evenals de aftrek voor het levensonderhoud kinderen, Lok, en de fiscaliteit ervan. Daardoor neemt de belastingdruk ogenschijnlijk toe, terwijl het gaat om voorstellen die meestal neutraal dan wel positief uitwerken op de koopkracht van lage inkomens.

De heer **Reuten** (SP): Ik heb twee vragen. We praten dadelijk over het waarom, maar de eerste vraag luidt of de cijfers correct zijn. Bij het onderste kwartiel gaat een en ander van 4% naar 5, 4%, bij het bovenste kwartiel van 25,9% naar 25,5%. Is dat correct?

Staatssecretaris **Weekers**: Op zichzelf zijn die cijfers correct.

De heer **Reuten** (SP): Dan het tweede punt. De staatssecretaris wijst op de toeslagen. In de definitie van bruto inkomen volgens het CBS wordt rekening gehouden met de slag van primair inkomen naar bruto inkomen, in de vorm van toeslagen, aftrekposten enzovoorts. Dat zit in het bruto inkomen. De staatssecretaris zegt nu dat het een omlaag gaat en het ander omhoog, maar volgens de CBS-definitie zit dat in het cijfer. Het betreft het cijfer waar wij het over eens zijn.

Staatssecretaris **Weekers**: De staatjes gaan over brutobelastingdruk.

De **voorzitter**: Een heel korte vervolgvraag, mijnheer Reuten.

**

De heer **Reuten** (SP): Het gaat om belastingdruk op het bruto inkomen. Het bruto inkomen omvat ook toeslagen enzovoorts. De staatssecretaris weet namelijk net zo goed als ik dat je dit moet invullen op je belastingformulier. Het is dus inclusief en wij hebben het over netto belastingdruk.

Staatssecretaris **Weekers**: Dat waag ik te betwijfelen. Ik stel voor dat ik hier nog even dieper induik, omdat ik ervan overtuigd ben dat de heer Reuten hier bij de behandeling van het Belastingplan nog op terugkomt. Ik vind dat wij op dit punt heel precies moeten zijn. Ik heb zojuist bevestigend geantwoord op de eerste vraag van de heer Reuten of de cijfers kloppen. Vervolgens vroeg hij wat onderdeel is van het bruto inkomen; wat zit er in het belastbaar inkomen? Ik wil heel precies kijken naar de definities, maar nu kom ik op het belastbaar inkomen.

De heer **Reuten** (SP): Als ik huurtoeslag krijg, moet ik dat toch invullen op mijn belastingbiljet?

Staatssecretaris **Weekers**: Dat zijn geen belaste inkomsten.

De **voorzitter**: Mijnheer Reuten, de staatssecretaris heeft gezegd dat hij er bij de behandeling van het Belastingplan nog eens duidelijk op terugkomt. Heb ik dat goed begrepen?
**

Staatssecretaris **Weekers**: Ik zal hier extra aandacht aan schenken, want het luistert wel nauw als wij deze discussie gaan voeren. De heer Reuten probeert het beeld te schetsen dat met name mensen in het laagste inkomenskwartiel er fors op achteruit gaan, maar dat mensen die wat hoger in het inkomensgebouw zitten, erop vooruit gaan. Het tegendeel is echter het geval. Het koopkrachtbeeld dat het kabinet heeft willen neerzetten in deze lastige periode waarin wij heel vervelende maatregelen moeten treffen, is erop gericht om mensen met de kleinste portemonnee zo veel mogelijk te ontzien. Het kabinet heeft daarbij extra aandacht gehad voor werkende mensen met een lager inkomen. Wij hebben daarom bijvoorbeeld de arbeidskorting fors verhoogd, maar die gaan wij later afbouwen. De algemene heffingskorting hebben wij fors verhoogd, maar die gaan wij later weer inkomensafhankelijk afbouwen. Dat leidt ertoe dat met name de mensen met een wat hoger inkomen erop achteruitgaan en dat werkende mensen met een lager inkomen erop vooruitgaan. Dit onderdeel van het debat krijgt ongetwijfeld een vervolg tijdens de behandeling van het Belastingplan. Dan gaan wij er nader op in.

Ik sluit af met de vraag van de heer Nagel van 50PLUS. Hij zei dat mensen, gelet op de inkomsten uit box 3, elk bedrag moeten opgeven van meer dan €512 aan contanten, aan boekenbonnen of dat zij op een chipkaart hebben staan. Ik voel mee met de overwegingen, de gevoelens, die de heer Nagel in zijn inbreng naar voren bracht. Wij moeten natuurlijk voorkomen dat mensen tegen het einde van het jaar massaal contant geld gaan opnemen, om daarmee minder box 3-heffing te hoeven betalen. Wij moeten altijd een bepaalde grens aanhouden. Waar wij die grens ook trekken, het is altijd arbitrair. Het lijkt mij echter zinvol om nog eens te bekijken of de grens die ooit in de wet is opgenomen, aan heroverweging toe is. Ik kan de consequenties daarvan niet allemaal overzien. Bovendien kan ik het toch niet voor 2014 aanpassen, omdat de Tweede Kamer vandaag al over het Belastingplan heeft gestemd. In de kabinetsreactie op het rapport van de commissie-Van Dijkhuizen wil ik op dit thema terugkomen. De commissie-Van Dijkhuizen heeft een en ander gezegd over box 3. De kabinetsreactie volgt voor 1 april, aan het einde van het eerste kwartaal van volgend jaar. Ik ben gaarne bereid om het punt van de heer Nagel daarin mee te nemen.

De heer **Koffeman** (PvdD): De minister heeft beloofd dat de staatssecretaris zou terugkomen op mijn motie uit 2010. Daarin werd door dit huis gevraagd om over de duurzaamheidseffecten van elke belastingmaatregel te rapporteren. Hoe staat het daarmee? Wij hebben al een tijdje geen rapportages meer gezien, maar er zijn toch een aantal fiscale maatregelen genomen. Graag krijg ik een reactie op die vraag.

Staatssecretaris **Weekers**: Ik meen dat ik destijds al heb aangegeven dat het weinig zinvol is om van elke belastingmaatregel de duurzaamheidseffecten in beeld te brengen. Dat staat overigens los van het punt dat in een zeer laat stadium twee vergroeningsmaatregelen onderdeel zijn geworden van het begrotingsakkoord. Ik doel op de verhoging van de leidingwaterbelasting en de belasting op afval. Alleen al daarom is een duurzaamheidseffectrapportage niet mogelijk. Ik heb zojuist aangegeven dat de uiteindelijke vormgeving van de verhoging van de leidingwaterbelasting afgelopen vrijdag naar de Kamer is gestuurd. Ik zeg de heer Koffeman wel gaarne toe dat ik het komende jaar goed ga bekijken hoe de twee genoemde maatregelen voor 2015 en verder vormgegeven moeten worden. Ik zal daarbij samen met mijn collega van Infrastructuur en Milieu juist naar het duurzaamheidsaspect kijken.

De **voorzitter**: Wij zijn toegekomen aan de tweede termijn van de Kamer.

**

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Voorzitter. Ik dank de minister en de staatssecretaris voor de uitvoerige beantwoording van al mijn vragen. Een groot deel van mijn vragen is naar volle tevredenheid beantwoord. Ik wil graag de positieve reactie van de minister onderlijnen op mijn vraag over het handelstekort van Duitsland. Ik vind dat in Europa vaak te gemakkelijk kritiek op Duitsland wordt gegeven. Ik vind dat de minister het helder heeft verwoord: wij moeten het evenwichtig bekijken.

In de discussie is veel aandacht gevraagd voor de uitstekende analyse in de Miljoenennota over de stijgende uitgaven aan zorg en sociale zekerheid. Wij vinden deze analyse zo goed dat wij die graag meer willen terugzien in het beleid. Daarom dienen wij de volgende motie in.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Terpstra, Essers, Martens, De Vries-Leggedoor en Franken wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de lasten in 2014 weer verder worden verhoogd;

constaterende dat de uitgaven in ons land in de jaren na de crisis meer zijn gestegen dan gemiddeld in de EU;

overwegende dat in de Miljoenennota 2014 duidelijk is aangegeven dat de stijging van de uitgaven aan volksgezondheid, sociale zekerheid en rente andere meer toekomstgerichte uitgaven op de rijksbegroting steeds meer verdringen;

constaterende dat het voorgestelde beleid voor 2014 onvoldoende is gestoeld op deze analyse;

roept de regering op, de lasten niet verder te verhogen en zo mogelijk zelfs te verlagen en de noodzakelijke bezuinigingen meer in overeenstemming te brengen met de analyses uit de Miljoenennota 2014,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter K (33750).

**

De heer **Terpstra** (CDA): Wij zijn ook diep onder de indruk van de activiteiten van de staatssecretaris om alle grenseffecten dag en nacht te volgen. Wij, in dit geval het CDA en de PvdA, zouden zijn aandacht graag meer structureel willen maken. Vandaar een motie om de werkzaamheden van de staatssecretaris op dit gebied te structureren.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Terpstra, Postema, Essers, Martens, De Vries-Leggedoor en Franken wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat een aantal reeds genomen of voorgestelde belastingmaatregelen de concurrentieverhoudingen met de buurlanden beïnvloeden;

constaterende dat met name bedrijven in de grensstreken hierdoor mogelijke schade ondervinden;

roept de regering op, bij het vormgeven van het beleid meer rekening te houden met grenseffecten door middel van een bij het Belastingplan aan te leveren grenseffecttoets,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter L (33750).

**

De heer **Terpstra** (CDA): Ik heb nog een groot aantal lovende woorden, maar omwille van de tijd zal ik die niet uitspreken.

*N

De heer **De Grave** (VVD): Voorzitter. Ook ik spreek mijn waardering uit voor de antwoorden van de bewindslieden. Ik heb nog een paar kleine punten.

Allereerst wil ik nog even stilstaan bij het koopkrachtbeeld. Vorige week hoorde ik een topeconoom voor de televisie verklaren dat de koopkracht in 2014 over de hele linie fors zal dalen. Hij zei dat dit logisch is en dat er allerlei gevolgen zijn voor consumptie. Ik zie de minister al gebaren; inderdaad, als je naar de cijfers kijkt, zie je dat het koopkrachtbeeld voor 2014 na het pakket duidelijk is verbeterd. Zelfs onder die omstandigheden waag ik te betwijfelen of er dan sprake zou zijn van koopkrachtverlies in 2014. Daarbij is nu de €100 netto per persoon van de zorgpremie gekomen; voor tweeverdieners is dat €200 netto. Wat ik eerlijk gezegd niet eens wist, is dat het Centraal Planbureau ook nog eens een korting op de aanvullende pensioenen in het koopkrachtbeeld heeft opgenomen. Ik vind dit alles wel fascinerend. Misschien kan de minister het planbureau vragen om zoiets de volgende keer duidelijker te melden. Het is namelijk nog zeer onzeker of dit gaat gebeuren. Het beeld kan wel belangrijke effecten hebben. Mensen moeten weten waar zij aan toe zijn. Daarom vraag ik de minister om het planbureau te vragen om ongeveer half februari een actueel overzicht te geven van het koopkrachtbeeld op dat moment. Dan weten wij de zorgpremie en dan weten wij de situatie rondom de pensioenen. Het zou goed zijn om te weten hoe het beeld voor 2014 er op dat moment voorstaat.

Ik dank de minister voor zijn genuanceerde antwoorden op mijn opmerkingen en vragen over de lasten rond financiële instellingen. Alle nuances in die discussie zijn afdoende gewisseld. Belangrijk voor mijn fractie is dat de minister en de toezichthouders beschikbaar zijn en blijven voor een open gesprek en de dialoog met de banken. Ondanks alles wat zij fout hebben gedaan, blijft daar ruimte voor. Natuurlijk spelen ook buitenlandse regelgevers een rol in dezen, maar het ging mij en mijn fractie vooral om de dialoog met de Nederlandse toezichthouders en de ministers. Wij hebben er als Nederland namelijk belang bij dat er gezonde financiële instellingen zijn die hun werk goed kunnen doen. Daar hoort maatvoering bij. De minister heeft bovendien gezegd dat er maatwerk zal worden geleverd in het tempo waarin voor de banken een leverage ratio wordt ingevoerd. Daarmee was mijn fractie zeer tevreden.

Is de minister bereid om toe te zeggen dat hij bij de volgende Miljoenennota iets meer zal zeggen over het overschot op de lopende rekening? Waar slaat dit neer? Ik heb het idee dat het in belangrijke mate neerslaat bij het Nederlandse bedrijfsleven, vooral het grotere bedrijfsleven. Inmiddels staat dat er gelukkig goed voor, zoals de heer Knot ook al eens heeft opgemerkt. De vraag is wat men hiermee doet. Zouden er beleidsmatige

mogelijkheden zijn om dit wat meer te laten leiden tot rechtstreekse investeringen in Nederland? Als zij zo veel kunnen exporteren, waarom zou er dan niet meer in Nederland worden geïnvesteerd? Ik vraag de minister om daar wat meer inzicht in te geven en hiervan ook wat meer beleidsmatige analyses te maken.

Het is jammer dat de minister niet verder is ingegaan op het wat prikkelende betoog over economen en het cijfer van economen. Ik heb hem als landbouweconoom daartoe uitgedaagd. Maar goed, je kunt niet op alles reageren. Het blijft een interessant verschijnsel. Wij zullen zien wat het cijfer de volgende keer zal zijn.

Tot slot heb ik een korte opmerking over de motie die de heer Terpstra zojuist heeft aangekondigd over zorg en sociale zekerheid. Mij was niet duidelijk of deze motie een oproep is voor 2015, dus voor de volgende begroting. Bij deze begroting kunnen wij er namelijk niet meer zo veel mee. Dit was voor mij niet helemaal duidelijk. Overigens wil ik niet vervelend zijn, maar dit was precies de reden dat ik hier namens mijn fractie heb gezegd dat het goed zou zijn geweest als het CDA had deelgenomen aan die discussie. Als deze elementen en deze thema's, waar op zich een goede analyse en belangrijke onderbouwing achter zitten, ingebracht waren in het overleg, had het CDA deze motie niet hoeven in te dienen en was het in staat geweest om dit zelf een plek te geven in het beleid. Dat werkt toch wat directer dan via een motie.

*N

De heer **Van Strien** (PVV): Voorzitter. Ik bedank de minister en de staatssecretaris voor de beantwoording van mijn vragen. Ik plaats wel de kanttekening dat die niet altijd even ruimhartig was. Ik noem één voorbeeld: ik heb met nadruk gevraagd of de regering een afweging gemaakt heeft tussen belastingverhogingen en groei. Het antwoord daarop was: ja, dat hebben wij gedaan. Dat vind ik erg beperkt. Belastingverhogingen leveren de hoop op extra inkomsten op, maar ze beperken ook de groei. Enige afweging in die zin heb ik in het betoog van de minister niet gehoord. Ik ga daar niet verder op in door er verdere vragen over te stellen, want ik vermoed dat ik hierover in tweede termijn niets concreters te horen krijg. Het zou weleens kunnen dat daaraan ideologische verschillen ten grondslag liggen.

Ik bedank de minister wel uitdrukkelijk voor de toezegging dat hij een risicoanalyse van de internationale garanties gaat laten plaatsvinden, zoals de Algemene Rekenkamer voorstelt. Ik vraag de minister om zo'n analyse voor de zomer van 2014 gereed te hebben. Hij heeft die toegezegd voor de volgende algemene financiële beschouwingen, maar dat lijkt mij wel erg laat.

*N

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Ook van mijn kant een spijtbetuiging dat de minister niet wat uitvoeriger is ingegaan op de economiediscussie.

Ik had nog iets voorbereid rondom oud-minister van Financiën Johan Witteveen, de vader van onze collega, die onlangs heeft laten opschrijven dat er helemaal geen econoom in het kabinet zit. Wageningen neemt hij toch niet helemaal serieus. Daarmee gaat hij niet alleen voorbij aan het feit dat ze in Wageningen uitstekende economen opleveren, maar ook aan het feit dat onze staatssecretaris economie en econometrie gestudeerd heeft. Dat bleek ook wel uit de beantwoording, waarvoor dank.

Wij zijn blij met de beantwoording op een aantal voor ons belangrijke punten. Het punt van de inverdieneffecten van stamrecht-bv's volgens de principes van het trendmatig begrotingsbeleid is voor ons belangrijk. Wij willen niet dat bij de eerste de beste tegenvaller op dit punt de Eurocommissaris op de stoep staat. Dank ook voor de wijze waarop de regering waarde hecht aan het verder onder controle krijgen van de zorguitgaven.

Tot slot dank voor de manier waarop er wordt gestuurd, zowel op de expliciete afgegeven garantieverplichtingen als op de impliciete verplichtingen. Wij hadden nog een punt gemaakt over de wat ons betreft bijzondere, niet per se positieve, rol van de Nederlandsche Bank bij de advisering van regering en parlement in de afgelopen jaren. Daar kom ik graag volgende week op terug, als wij de resolutieheffing in het kader van SNS behandelen.

*N

De heer **Reuten** (SP): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor hun uitgebreide beantwoording. Ik dank de regering voor de toezegging dat zij voortaan onderscheid zal maken tussen het langetermijnaanbod van arbeid en de structurele werkgelegenheid, dus dat beide niet automatisch aan elkaar gelijkgesteld zullen worden. Ik dank ook voor de toezegging dat de regering het Centraal Planbureau zal wijzen op de discussie die wij hierover hadden. C'est tout.

Ik kom nu op de belastingdruk. Ik constateer dat het kabinet bevestigt dat de cijfers uit grafiek 3 correct zijn. Als wij alleen al kijken naar de inkomstenbelasting, zien wij dat de belastingdruk 2013-2017 stijgt voor de onderste 25% en daalt voor bovenste 25%. Over de details zullen wij verder informatie uitwisselen bij de schriftelijke behandeling van het Belastingplan. Hangende die discussie constateren wij vooralsnog dat de ontwikkeling 2013-2017 denivellerend is.

Ik had het aan het eind van mijn inbreng in eerste termijn over de rechtvaardige verdeling van de werkloosheid. Ik heb de minister gevraagd om een constructief antwoord daarop. Dat heb ik nog niet gekregen. Ik vraag hem om dat constructieve antwoord alsnog te geven.

De minister zei daarstraks dat is afgesproken met de Europese Commissie dat wij 6 miljard in plaats van 9 miljard bezuinigen. Ik wil daar graag nog iets over weten van de minister, namelijk of door die geringere bezuinigingen een minder negatief effect op de groei is ontstaan.

Wij hebben gesproken over de onevenwichtige lopende rekening van de betalingsbalans. De minister zegt dat er geen ruimte is voor loonstijging. Kijkend naar die onevenwichtigheid, zou je zeggen dat de ruimte voor die loonstijging -- het maakt niet uit hoe die tot stand komt, wellicht gedifferentieerd -- precies in dat overschot van 10% zit. Dat waren mijn nadere opmerkingen en vragen.

*N

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Ik sprak in de eerste termijn over de noodzaak van een adaptatiestrategie. Nu las ik vanmiddag -- dat is het voordeel van een lange middagpauze in het debat -- in een landelijk ochtendblad dat Wageningen Universiteit, die eerder ter sprake is geweest vanavond, in staat is om binnenkort een klimaatbestendige koolmees te fokken. Nu denk ik dat de minister bij "koolmees" aan iets anders denkt, maar ik bedoel de echte vogel. De minister is ook een beetje hobbyboer, dus hij kan misschien een eigen koolmeesje fokken. Het is natuurlijk niet de ecologische oplossing die de heer Koffeman voor ogen heeft, maar ik wilde dit lichtpuntje toch even noemen in dit zware debat.

De serieuze overgang naar het punt dat ik wil maken, is dat de minister heeft gesproken over het belang van innovatie en fundamenteel onderzoek. Vandaar dat ik vond dat de koolmees wel kon. Wat de minister zei over het belang van innovatie, onderzoek en scholing in verband met het verdienvermogen van de economie en over de arbeidsproductiviteit zat zeer op onze lijn. Wat betreft de uitgaven voor onderzoek en scholing herinnerde de minister ons er terecht aan dat het Herfstakkoord, dat langer doorwerkt dan alleen het volgende jaar. Dat is goed.

Ik dank de minister voor het bespreken van de visie van de heer Bini Smaghi over de complexere analyse van het noodzakelijk geachte hervormingsbeleid. Hij zei dat dit eigenlijk het beleid van het kabinet is, althans zo verstond ik hem. Ik hoop dat dit zo is en dat zal ik nauwlettend volgen. Dat zou heel goed zijn. Ik ga ook graag in op zijn uitnodiging om de druk te blijven houden -- ik geloof dat de heer Postema daarbij ook wordt betrokken -- op de hervormingsagenda. De minister zei zelf al dat die eigenlijk tien jaar te laat is ingezet. Wij blijven daar vanuit de constructieve oppositie aan meewerken.

Ik dank ook de staatssecretaris. Ik had hem geen vragen gesteld, maar ik wil hem niet negeren in dit debat. Ik denk dat de fundamentele discussie over de rechtvaardigheid van het belastingregime die de heer Reuten heeft aangezwengeld beter en diepgaander kan worden gevoerd bij de behandeling van het Belastingplan. Dan kunnen ook de pruim- en snuiftabak nog aan de orde komen. Maar dat doet mijn collega Van Boxtel. Niet dat hij dat gebruikt, maar hij zal er wel over spreken in fiscale zin. De heer Thissen is zeer alert.

Mijn fractie stelt met zeer veel waardering vast dat de minister met zeer veel overzicht en kennis van zaken de vragen van mijn collega's

heeft behandeld, waarbij hij inging op zeer relevante details. Het mag gezegd worden dat dit vertrouwen geeft dat de minister ons in de diverse Europese gremia goed vertegenwoordigt. Ik wil hem en het kabinet daar wijsheid bij wensen. Voor het overige wachten wij op zijn daden bij de uitwerking van de Miljoenennota.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. Veel dank aan de bewindslieden voor de beantwoording van onze vragen en vooral ook voor de heel plezierige wijze van debatteren. Dat mag toch ook wel eens worden gezegd. Veel dank ook aan de ambtelijke staf. Wij kijken terug op een lang debat, dat betrekkelijk kalm was. De opstelling van de CDA-fractie was opmerkelijk mild. Verschillende collega's hebben er al op gewezen dat het CDA niet heeft meegedaan aan het Herfstakkoord. Luisterend naar de discussie was daar toch alle aanleiding toe. Volgende keer beter, misschien.

Ik herhaal hier dat mijn fractie van oordeel is dat er een evenwichtige begroting voorligt, een begroting die allereerst gaat over 2014. Wij verwachten daar geen wonderen van, zoals ik al zei. Wij steunen vooral het pakket van maatregelen gelet op de balans in het geheel.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik wil graag even reageren op de positieve woorden die de heer Ester heeft gewijd aan de benadering van onze fractie. Een positieve opstelling hebben wij altijd. Alleen, wij stoelen ons heel erg op de gedachte van de heer De Grave dat wij ons niet moeten vermengen met de Tweede Kamer. Wij moeten dus een eigenstandig standpunt innemen. Dat doen wij ook. Dit is een bewijs dat wij dat gedaan hebben. Dat is ook een antwoord aan de heer De Grave zelf.

De heer **Ester** (ChristenUnie): De ChristenUnie-fractie constateert dat het aanvullende pakket heel wezenlijke veranderingen en verbeteringen heeft gebracht, zeker als het gaat om het ondersteunen van gezinnen en het eerlijker verdelen van de koopkracht over groepen. Ook worden de lasten op arbeid verlicht en worden er stappen gezet, zij het kleine, op weg naar de vergroening van ons fiscaal systeem.

Ik gaf al aan dat wij ook de nodige zorgpunten hebben en houden. Dan gaat het om Defensie, zorg, sociale zekerheid en vooral de arbeidsmarkt.

Wij willen de minister ook danken voor zijn korte reflectie op dat fascinerende drieluik van financieel beleid, economisch beleid en de kerninstituten in Nederland, en de noodzaak om de kerninstituten weer op te lijnen. Het is goed dat de minister dit soort bespiegelingen met ons deelt.

Wij hebben nog een overgebleven punt. Mijn fractie zou het zeer waarderen indien de minister jaarlijks of zo vaak mogelijk de generatie-impact van de ontwikkelingen in de staatsschuld in beeld zou willen brengen. Daar is veel maatschappelijke bezorgdheid over, met name onder de jongste generaties. Ik vraag helemaal niet

om heel complexe analyses, maar om een heel simpele analyse van de ontwikkeling van de verdeling van de staatsschuld over huidige en toekomstige cohorten. Daar zou ik al heel tevreden mee zijn. Ik hoop dat de minister dat wil toezeggen.

*N

De heer **Nagel** (50PLUS): Voorzitter. Ik dank de minister en de staatssecretaris voor de heldere en complete beantwoording van alle vragen. Het ligt vast dat de besproken lasten AWBZ en zorg neutraal zullen zijn in 2015. Wetende dat de minister de Kamer altijd goed inlicht en voorlicht, heb ik ook zijn opmerkingen gehoord over de netto-achteruitgang in januari voor de besproken groepen. Dat ligt ook vast in het stenogram.

De staatssecretaris maakte een opmerking over de contante bedragen die bij de Belastingdienst moeten worden vermeld. Ik begrijp dat hij eerst de consequenties moet overzien, maar als iets niet werkt, dan werkt het niet en is het verouderd. Ik begrijp dat hij daar met begrip naar gaat kijken en daarop terugkomt. Daar ben ik blij mee.

Tot slot wil ik een laatste opmerking plaatsen aan het adres van ons lid Frank de Grave. Een speech schrijf je in de allereerste plaats voor het kabinet, voor de bewindslieden, maar toen ik gisteren mijn speech schreef, moest ik herhaaldelijk ook aan de heer De Grave denken. Ik vroeg mij af: zou het mij lukken zijn aandacht te trekken voor de groepen ouderen die een lager inkomen hebben? Ik vond dat wel spannend, maar ik ben bijzonder blij met zijn reactie.

De **voorzitter**: Dat kunt u in uw zak steken, mijnheer De Grave.

**

*N

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Ik wil de minister en staatssecretaris bedanken voor hun uitvoerige beantwoording. Die werd, zeker in het geval van de staatssecretaris, niet zo uitvoerig dat wij daar ongedurig van werden. Zij was mooi beknopt. In die zin is het alleen maar plezierig geweest. Sterker nog, wij leven in roerige tijden en als de financiële markten maar een heel klein beetje van de geruststelling oppikken die van het betoog van de minister uitging, dan zijn wij uit de problemen. In die zin ben ik hoopvol gestemd maar ook een beetje bezorgd over de omvang van de problemen, die misschien niet helemaal te bezweren zijn.

Tegenover het optimisme van de minister over een aantal Europese zaken en de ratio's van de banken staat dat hij ogenschijnlijk niet zo veel ziet in het verminderen van het belasting van arbeid en in het belasting van de combinatie van arbeid en kapitaal. Hij vreest daar kapitaalvlucht van, maar dat is niet zo een reële gedachte, want in het experiment van de Universiteit van Amsterdam is vastgesteld dat dat systeem juist een

kapitaalstroom naar ons land op gang zou brengen. En die kunnen wij gebruiken. Dan zouden wij immers veel betere productiecondities hebben zoals lage investeringen, minder risico en hoog rendement. De experimenten die zijn uitgevoerd in Rotterdam en Groningen en die zijn gevolgd door de Vrije Universiteit hebben daar buitengewoon optimistische beelden van laten zien. Ik wil om die reden een motie indienen. Althans, ik heb die motie al eerder ingediend bij de algemene politieke beschouwingen, maar ik heb haar licht gewijzigd.

*M

De **voorzitter**: De motie-Koffemans c.s. (33750, letter I) is in die zin gewijzigd dat zij thans luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het verminderen van de lasten op arbeid van groot belang is voor de werkgelegenheid;

overwegende dat de wijziging van de huidige directe heffingsgrondslag voor sociale premies op de lonen in een eveneens directe heffingsgrondslag op de toegevoegde waarde de arbeid goedkoper kan maken zonder de lonen te verlagen;

overwegende dat deze verlegging van de heffingsgrondslagen kansen lijkt te bieden gezien de uitkomst van experimenteel onderzoek door het CREED-instituut aan de economische faculteit van de Universiteit van Amsterdam ("een toename van de werkgelegenheid met meer dan 10% wordt mogelijk geacht") maar dat meer informatie nodig is alvorens tot standpuntbepaling te kunnen komen;

verzoekt de regering, onderzoek in te stellen naar de mogelijkheden van het verleggen van de huidige directe premieheffingsgrondslag op het loon naar een directe heffingsgrondslag op de toegevoegde waarde met als doel daardoor de arbeid goedkoper te maken zonder de lonen te verlagen, en naar de effecten daarvan in internationaal perspectief op de werkgelegenheid, de investeringen en de economische groei,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter M, was letter I (33750).

**

De heer **Koffeman** (PvdD): Ik kom nog even op de beantwoording van de staatssecretaris op vragen over de duurzaamheidsrapportages van fiscale maatregelen. Zowel de minister als de staatssecretaris zei: het kan toch niet de bedoeling zijn om van elke fiscale maatregel ook de duurzaamheidseffecten te duiden? Dat was nou eigenlijk wel de bedoeling van die motie, die hier ruim gesteund is. De gedachte daarachter was dat fiscale maatregelen tot nu toe vooral over geld

gingen. Wat moet je betalen en wat gaat de overheid binnenkrijgen? Maar naast de vraag wat je moet betalen, zouden die fiscale maatregelen veel betekenis kunnen hebben als wij ons gaan afvragen wat wij ons kunnen veroorloven in termen van duurzaamheid. Die vraag heeft de Kamer neergelegd. Ik ben al heel blij dat de staatssecretaris een beginnetje wil maken met de twee maatregelen waar wij over gesproken hebben. Misschien smaakt dat naar meer en kunnen wij daarna ook naar de duurzaamheidseffecten kijken van andere fiscale maatregelen.

De **voorzitter**: Het woord is aan de minister van Financiën.

**

*N

Minister **Dijsselbloem**: Voorzitter, u overvalt mij. Ik dacht dat er nog een langdurige inbreng van de heer De Lange zou komen in tweede termijn, maar die kwam niet. Het is mogelijk dat ik nog enkele stukjes papier van mijn medewerkers krijg terwijl ik praat. Anders ga ik tekortschieten op enkele onderdelen, zo kondig ik alvast aan.

In de eerste plaats wilde ik terugkomen op het economendebat dat verschillende leden hebben aangezwengeld, en de positie van de agrarische econoom daarbinnen. Het is mij een groot genoegen om de leden te kunnen vertellen hoe de opleiding economie in Wageningen eruitziet en om hen daarin in te wijden. Het is gewoon een algemene opleiding economie. Ik heb mij mogen bekwamen in de internationale economie, de macro-economie, de micro-economie en niet te vergeten de monetaire economie. Daarnaast kun je in Wageningen ook specialiseren in de eigenaardigheden van de agrarische economie. Een bekend fenomeen, dat een breder bereik en wetenswaardigheid heeft, is de varkenscyclus. Een ander bekend fenomeen waarin ik mij verder heb bekwaamd, is de bijzondere financieringswijze van het agrarische coöperatieve bedrijfsleven. Enkele van onze grootste en meest internationale ondernemingen zijn, zoals de leden weten, coöperatieve bedrijven. Zij waren dan ook contractpartij bij het grote contract dat gesloten is in China. Als alumnus van Wageningen heb ik dus met trots naar het journaal gekeken toen Wageningen en Campina Melkunie een contract sloten in China. Dat toont maar weer de kracht van Wageningen Universiteit aan voor ons land.

Ik kom op het cijfer dat de geciteerde economen gaven aan het kabinet. Ik kan mij vergissen, maar volgens mijn informatie ging dat om een peiling onder een groep van veertien economen. Dat was dus echt een representatieve, wetenschappelijk overtuigende groep van veertien economen. Ik vermoed dat het de veertien economen zijn die wij dagelijks in de Nederlandse media aantreffen. Deze economen zijn recentelijk gevraagd om zichzelf ook een cijfer te geven op het punt van expertise op een aantal terreinen die verschillende velden van het economisch onderzoek betreffen. Daaruit is voortgekomen -- dat was een

interessante publicatie -- dat de onbetwiste winnaar daarvan de heer Sweder van Wijnbergen is. Hij gaf zichzelf op vrijwel alle terreinen zeer hoge cijfers voor zijn deskundigheid. De tweede plaats, daar zeer dicht bij, was voor de heer Eijffinger. Hij is ook achtvoudig winnaar van de prijs voor de mediageniekste professor van de universiteit van Tilburg. Hij had dus al een grote conduitestaat op dit vlak opgebouwd. Ik zal niet de hele lijst afwerken, maar ik stel vast dat de economen in kwestie er beter in zijn om zichzelf te rangschikken op het punt van deskundigheid dan het kabinet en zijn ministers. Daarmee wilde ik het onderwerp economen afsluiten, als de leden het goed vinden.

De heer De Grave heeft nog gevraagd om een koopkrachtplaatje vanaf februari. Ik vraag hem om clementie, want ik wil dat niet doen. De koopkrachtdiscussies zijn al buitengewoon diepgravend en politiek zeer beladen. Die proberen wij te concentreren op één moment in het jaar, namelijk rond de begrotingsvoorbereiding. Dan kijken wij naar de koopkrachteffecten. Wij corrigeren daar dan op. Desnoods nemen wij dan maatregelen om de koopkrachteffecten evenwichtig te laten zijn. Dan zouden wij de koopkracht opnieuw ook al in februari moeten peilen op basis van de nieuwste informatie, misschien in mei nog een keer en voor de zomer nog een keer. Dat moeten wij niet doen. Het niveau van de koopkrachtdiscussies in Nederland is hoog. Laten wij het geconcentreerd doen. Eenmaal per jaar brengen wij het koopkrachtbeeld voor het jaar daarop in kaart en nemen wij op basis daarvan maatregelen. Ik wil het daarbij laten.

De heer **De Grave** (VVD): Het beroep op clementie raakt mij ogenblikkelijk vol in het gemoed. Ik begrijp wat de minister zegt, maar ik heb een probleem. Er is nu een beeld in het land dat het koopkrachtbeeld voor 2014 sterk negatief is. Dat wordt overal voortdurend herhaald. Het beeld wordt geschetst dat het logisch is en dat het voor de consumptie heel slecht is. Dit klopt grosso modo met het koopkrachtbeeld dat wordt gepresenteerd in de MEV, met alle nuances. Dit was in positieve zin al stevig aangepast in het akkoord. Daarenboven is er de ontwikkeling van netto €100 zorgpremie in afwijking van de raming. Wellicht is er een duidelijk betere ontwikkeling rond de pensioenen dan is aangenomen. Kan de minister toezeggen dat hij wellicht in staat is om in meer kwalitatieve zin iets te zeggen over wat nu feitelijk de situatie is voor 2014? Anders blijft de Nederlander maar denken dat het koopkrachtbeeld voor 2014 heel slecht is. Wellicht is dat dus niet waar. Het is een beeld dat wij niet moeten laten hangen, als dingen niet kloppen. De omstandigheden die ik aangeef, zijn dus bijzonder. In algemene zin ben ik het met de minister eens. Ik zal ook niet vragen om altijd een actueel koopkrachtoverzicht te geven. Omdat er nu echter zo'n verschil in positieve zin is tussen de werkelijkheid en het geschetste beeld in de MEV, zou ik graag zien dat dit positievere beeld onderdeel wordt van de beeldvorming en de discussie in plaats van het oude beeld.

Minister **Dijsselbloem**: Ik blijf bij mijn stelling dat wij niet koopkrachtplaatjes moeten maken in februari. Sterker nog, het koopkrachtplaatje dat is gepresenteerd en geactualiseerd na de totstandkoming van het Herfstakkoord laat zien dat vrijwel alle groepen in 2014 al vooruitgingen. De heer De Grave citeerde economen van de Rabobank. Ik dacht dat er deze week aanleiding was voor de economen van de Rabobank om zich even gedeisd te houden. Dat is een flauwe opmerking. Ik was zeer ongelukkig met die uitspraak, omdat er bij herhaling een somberheid komt vanuit de economen van de Rabobank. Die is echter niet gebaseerd op feiten en staat voor het koopkrachtbeeld volstrekt los van het plaatje dat al gepresenteerd is en waarvan de heer De Grave terecht zegt dat wij inmiddels ook goed nieuws hebben over ziektekostenverzekeringspremies en dat de pensioenfondsen er volgens de laatste berichten weer beter voor staan et cetera. Wij doen er dus goed aan om in onze communicatie positief te praten over het koopkrachtbeeld voor 2014. Ik zal mij dat zeer aantrekken. Ook de collega's in het kabinet zal ik daarop wijzen. Dat koopkrachtbeeld ziet er echt vele malen beter uit dan voor het huidige jaar. Het beeld wordt dus al met al beter. Ik krijg iets aangereikt. Ik zie dat de heer De Grave wordt bediend. In het CEP, dat in maart verschijnt, wordt ook een geactualiseerd beeld van het koopkrachtbeeld geboden. Ik hoop maar dat wij dan niet een heel politiek debat krijgen met uiteenlopende politieke opvattingen over de vraag of er nu wel of niet in voldoende mate wordt genivelleerd. Ik kijk even naar de heer Reuten. Dat zien wij dan verder.

De heer De Grave heeft ook gevraagd naar het overschot op de lopende rekening en vroeg waar dat neerslaat. Ik heb daarvan al een indicatie gegeven. Hij heeft gevraagd of daaraan in de Miljoenennota meer aandacht kan worden besteed. Ik zeg dat zonder meer toe. Wij zullen in het beschouwende deel van de Miljoenennota ingaan op dit thema. Hoe ziet het eruit voor Nederland? Waar komt het terecht? Wat doen wij er eigenlijk mee?

De heer Van Strien is nog teruggekomen op de discussie over de garanties, met name de internationale garanties. Hij wil eerder dan de volgende Miljoenennota meer weten over de risico's. Wij gaan alle risicoregelingen een voor een doorlichten. Dat is echt nieuw. Dat zijn vele tientallen risicoregelingen, nationaal en internationaal. Daarbij zullen wij opnieuw de risico's beoordelen, de risicopremies bekijken en bekijken hoe wij de regelingen kwantitatief en kwalitatief kunnen beperken. Daarover rapporteren wij in de departementale begrotingen. Dat is nog een hele operatie. Het gaat om tientallen regelingen die wij dus dit jaar zullen evalueren. Op Prinsjesdag zullen wij daarop terugkomen. Ik vraag de heer Van Strien dus om dat geduld nog even op te brengen.

De heer **Van Strien** (PVV): Ik ben heel blij dat de minister zegt dat hij het dit jaar zal doen, 2013 dus! Dat is fantastisch.

Minister **Dijsselbloem**: Ik praat vandaag natuurlijk in begrotingsjaren. Dat begrijpt de heer Van Strien! Mijn slotzin blijft hetzelfde. Het wordt dus Prinsjesdag volgend jaar. Ik vraag de heer Van Strien om dat geduld op te brengen. Dan krijgt hij een complete, actuele beoordeling van de risico's per regeling.

De heer Van Strien is nog teruggekomen op het thema belastingverhoging versus groei. Hij vond dat ik daar wat kort op reageerde. Het kabinet heeft zeer bewust een afweging gemaakt tussen ingrepen in uitgaven versus lasten. De balans slaat echt uit naar uitgavenbeperking. Dat neemt de komende jaren alleen maar toe. Over het totaal van de kabinetsperiode blijven we, ook met het aanvullende pakket van 6 miljard, zitten op een derde lastenverzwaring en twee derde uitgavenbeperking. Structureel zitten we zelfs op een verhouding van 80/20. Met een nog langere horizon vertalen alle maatregelen die in deze kabinetsperiode in gang worden gezet, zich voor 80% in uitgavenbeperkingen en voor 20% in lastenverhogingen. Kan dat minder? In de toekomst, als er weer economische groei en budgettaire ruimte zijn, dan moeten we zeker kijken of we heel gericht de lasten kunnen verlagen, bijvoorbeeld om de arbeidsmarkt verder te stimuleren. Dat is onze opvatting. Vervolgens hebben we met die budgettaire opgave en de verdeling van lasten en uitgaven de maatregelen zo gekozen dat we zo min mogelijk de economische groei schaden.

Een aantal maatregelen richt zich op beklemd vermogen. Er is gevraagd of daarvan gebruik wordt gemaakt. Ik heb het dan over de stamrecht-bv's, box 2 et cetera. Die maatregelen zijn niet alleen verstandig voor en behulpzaam in de begroting omdat je belastinginkomsten naar voren haalt, maar zijn ook goed voor de economische groei. Als mensen ervan gebruikmaken, komt dat geld in de economie. Het wordt geïnvesteerd en geconsumeerd, terwijl het nu op een dood hoopje ligt en het niet actief in de economie wordt ingezet. Zo zijn wij daarmee omgegaan.

De heer Postema besteedde nog aandacht aan het economendebat en kwam nog even terug op de stelling van de heer Witteveen, die zei dat er op dit moment geen economen in het kabinet zitten. De staatssecretaris heeft financiële economie gestudeerd, in het bijzonder van de openbare financiën. Ikzelf ben slechts een eenvoudige landbouweconoom. Staatssecretaris Van Rijn heeft economie gestudeerd aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Misschien zie ik nog collega's over het hoofd. Zo ja, dan zal ik daarop schriftelijk terugkomen, want wij moeten de Kamer, ook op dit punt, compleet informeren. Met alle respect voor de oud-minister zeg ik dat hij op dit punt niet geheel was geïnformeerd.

De heer Reuten zei dat we minder bezuinigen dan strikt genomen misschien had gemoeten: de 9 miljard. Hij vroeg of dit ook leidt tot minder negatieve effecten op de groei. In algemene zin is dat het geval. Beperkingen van de overheidsuitgaven gaan vaak en al snel ten koste

van economische groei. Je kunt het echter slim doen of minder slim. Het ligt eraan hoe je die bezuinigingen invult. Op zichzelf helpen bezuinigingen met een dergelijke omvang de groei niet, zeker niet op korte termijn. Ik hoop dat ik hiermee de vraag heb beantwoord.

De heer Reuten zei dat ik heb toegezegd, in de terminologie van het kabinet voortaan onderscheid te maken tussen verruiming van het arbeidsaanbod en werkgelegenheidseffecten. Ik heb toegezegd dat ik de zorgpunten van hem en de heer Postema over het model en de wijze waarop dat wordt gepresenteerd, zal overbrengen aan het CPB. Het kabinet zal de CPB-cijfers blijven presenteren en zal dat altijd genuanceerd doen, met kanttekeningen. Als het effecten zijn op langere termijn, zullen de kanttekeningen uitgebreider zijn. Zo heb ik erover gesproken.

De heer Reuten heeft gesproken over de betalingsbalans. Hij zei dat er nog ruimte in zit voor loonstijging. Op zichzelf genomen is dat waar, want een deel van die ruimte zit bij het bedrijfsleven. Die zou kunnen worden benut; daar heeft de heer Klaas Knot ook op gewezen. Dit geldt althans voor sommige sectoren. Het maakt echt uit over welke sector je spreekt. Dat geld zou kunnen worden gebruikt voor extra loonontwikkeling, dus bestedingsruimte voor de werknemers. Ik heb er alleen voor gewaarschuwd dat de loonontwikkeling in Nederland echt gerelateerd moet blijven aan de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. Die ontwikkeling is buitengewoon mager. In mijn analyse is er daarnaast geen acute noodzaak voor, omdat de arbeidsinkomenquote zelfs tijdens de crisis nog licht is gestegen. Het deel van onze nationale verdiensten dat naar arbeid gaat, is niet afgenomen maar licht toegenomen. Maar nogmaals, afhankelijk van de ruimte binnen sectoren is er zeker ruimte voor een loonstijging, met al deze kanttekeningen.

De heer Reuten heeft inderdaad nog een reactie tegoe op zijn pleidooi voor een rechtvaardige verdeling van de werkloosheid. Hij pleit voor arbeidstijdverkorting. Die is geen oplossing voor het gebrek aan werkgelegenheid, maar alleen een andere verdeling van de koek op dit moment. Minder werken betekent dan ook minder inkomen en daardoor ook weer minder draagvlak voor overheidsvoorzieningen et cetera. Een arbeidsduurverkorting die mee ademt met de werkloosheid lijkt mij onuitvoerbaar. Bovendien is arbeidsduur een zaak van sociale partners. Het kabinet blijft zich richten op verbetering van de werking van de arbeidsmarkt en op herstel van werkgelegenheid. Het voelt weinig voor een al dan niet mee ademende arbeidsduurverkorting.

De heer Backer sprak over het klimaatbestendige koolmeesje. Hij gebaart dat hij daar verder geen reactie op behoeft, maar ik vond het wel een interessante kwestie. Ik zal eens met de financieel woordvoerder van D66 in de Tweede Kamer bespreken hoe hij daartegen aankijkt. Mijn varkens -- de heer Backers refereerde even aan mijn landbouwhobbydieren -- zijn zelf redelijk dicht in de vacht en derhalve klimaatbestendig. Ze staan ook buiten in de winter. Voor zover ik weet, is

daaraan geen veredeling te pas gekomen. Het zijn juist traditionele landbouwrassen. Meer wilde ik er niet over delen.

De heer Backer pleitte nogmaals voor tempo in het hervormingsbeleid. Dat zullen wij zeker houden.

De heer Ester kwam terug op de intergenerationele herverdeling van de staatsschuld. Ik wil hem echt tegemoetkomen, maar het enige aangrijpingspunt dat ik heb, zijn toch de houdbaarheidssommen van het CPB. Het CPB levert die in principe een keer in de vier jaar. Als er echt grote nieuwe pakketten zijn, zoals bij de totstandkoming van een nieuw kabinet, doet het CPB het een keer extra, namelijk nadat het regeerakkoord is uitgebracht. Jaarlijks leveren heeft ook niet zo heel veel zin, aangezien het om een langetermijnanalyse gaat. Dat beeld verandert niet jaarlijks. Het is zinvol om dat een keer in de zoveel jaar te doen. Het CPB publiceert wel een update van de houdbaarheidssommen bij grote beleidswijzigingen. We hebben even contact gehad met het CPB over de vraag wat het zou betekenen als dat vaker zou moeten. De heer Ester wilde het immers zelfs jaarlijks. Het is echt heel veel werk voor het CPB. Er gaan meerdere manjaren in zitten om de houdbaarheidssommen te doen. Dat zou echt een grote extra belasting zijn. Ik zie al een financiële claim van het CPB aankomen. Ik probeer toch te zoeken naar een mogelijkheid om te blijven bij het ritme waarin we het nu doen. Mijn informatie is dat het CPB het zeer binnenkort opnieuw gaat doen, waarna we de actuele cijfers krijgen.

In de motie-Terpstra c.s. op letter K wordt uitgesproken dat de lasten niet verder moeten worden verhoogd en mogelijk zelfs moeten worden verlaagd, nog in 2014. Daarnaast wordt uitgesproken dat de noodzakelijke bezuinigingen in overeenstemming moeten worden gebracht met de analyses uit de Miljoenennota. De analyses waarnaar wordt verwezen, zijn de analyses van de stijging van de uitgaven aan zorg en sociale zekerheid. We doen ongelooflijk veel op die terreinen. Zoals ik al in eerste termijn zei, slagen we er nu in om de uitgaven voor de cure zeer sterk te beperken. Dat is een bijna historische trendbreuk. De uitgaven aan de carekant vergen echt een hervorming. Daarvoor moeten we het stelsel anders inrichten om ook daar enige kostenbeheersing te bewerkstelligen. We staan voor een aantal hervormingen, zoals de Wet werk en zekerheid en de Participatiewet, om de structurele uitgaven aan de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt te beperken.

De conjuncturele uitgaven voor de sociale zekerheid hangen op dit moment natuurlijk heel sterk samen met de crisis. Het kabinet is niet voornemens om op korte termijn daarin het mes te zetten. Dat is een groot verschil met wat het CDA wil, althans de CDA-fractie in de Tweede Kamer. Die pleit daar namelijk wel voor. Ik kan deze motie niet uitvoeren. Het is te makkelijk om te zeggen: u moet gewoon de lasten niet verhogen. De motie is ook totaal niet specifiek over de wijze waarop het kabinet dat zou moeten dekken. Er wordt alleen

maar verwezen naar de uitgaven voor de zorg en de sociale zekerheid. Als het CDA vindt dat er veel meer moet worden geschrapt in de uitgaven en dat in dit economisch en budgettair lastige jaar zelfs de belastingen moeten worden verlaagd, dan mogen we van het CDA vragen om iets meer aandacht te besteden aan de wijze waarop dat gedekt zou moeten worden, met welke ingrijpende bezuinigingen dat zou moeten. Deze motie schiet op dat punt echt tekort. Ik ontraad haar dus. Op de tweede motie zal de staatssecretaris ingaan.

In de motie van de heer Koffeman c.s. op letter M wordt het kabinet verzocht om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheden van het verleggen van de huidige directe premieheffingsgrondslag op het loon naar een directe heffingsgrondslag op de toegevoegde waarde. Het kabinet is niet van plan om daarnaar een apart of nieuw onderzoek in te stellen. Dit soort meer fundamentele vragen over herziening van ons belastingstelsel komen wel aan bod in de reactie van het kabinet op de commissie-Van Dijkhuizen. Die reactie komt in april. De staatssecretaris zal daar dan uitgebreid op ingaan. Dan gaat het ook over het kunnen verlagen van de lasten op arbeid en het verleggen naar andere grondslagen. Dat soort fundamentele vragen komen daarbij zeker aan de orde. We gaan er geen nieuw onderzoek op zetten. Ik ontraad deze motie dus.

De **voorzitter**: Nog een korte reactie van de heer Reuten.

**

De heer **Reuten** (SP): Het gaat over de kwestie van het arbeidsaanbod en de structurele werkgelegenheid. Kan de minister ons een kort briefje schrijven over de gevoelens van het CPB hieromtrent?

Minister **Dijsselbloem**: Het kan zijn dat u dat dan krijgt van de minister van Economische Zaken, want strikt genomen is hij verantwoordelijk voor het CPB. Ik zal het verzoek overbrengen.

De heer **Reuten** (SP): Oké.

*N

Staatssecretaris **Weekers**: Voorzitter. Ik maak eerst een opmerking in de richting van de heer Reuten. We hebben net afgesproken dat we het debat over de inkomensverdeling, de kwartielen en de belastingdruk verder zullen voeren bij de behandeling van het Belastingplan. Ik verheug me daar nu al op.

Ter voorbereiding van dat debat zeg ik alvast het volgende. Ik heb zojuist nog even goed naar de grafieken gekeken. Op de y-as staat het bruto-inkomen. Dat is inclusief de toeslagen. Maar dan gaat het over wat er in het eerste kwartiel, tweede kwartiel et cetera zit. Veel interessanter is ... Sorry, het is de x-as. Nu begin ik het zelf door elkaar te halen. Veel relevanter is de y-as. Dan is het beeld vertekend, omdat daar de toeslagen niet in zitten. Ik gaf net aan dat als je iets bij de

belastingreducties weghaalt -- ik noem heffingskortingen, belastingkortingen en aftrekposten zoals die voor het levensonderhoud van kinderen -- dan wordt strikt genomen de belastingdruk hoger. Als je dat echter vervolgens teruggeeft in de toeslagen, dan hebben mensen met een kleine portemonnee daar wel degelijk profijt van. Dat zie je niet in de opstelling die door de heer Reuten is gemaakt. De toeslagen zitten dus wel in de cijfers van het CBS over het bruto-inkomen, maar ze maken geen deel uit van het belastbaar inkomen. De toeslagen worden afgeleid van het belastbaar inkomen. Ze worden er dus niet bij opgeteld. Daarin zit wellicht het misverstand.

De heer **Reuten** (SP): Ik ga erover nadenken.

Staatssecretaris **Weekers**: Dat lijkt me verstandig. Dan kunnen we het debat met elkaar nog dit jaar voortzetten.

Ik kom nu bij de motie van de leden Terpstra, Postema en anderen op letter L. Daarin wordt de regering opgeroepen om bij het vormgeven van het beleid meer rekening te houden met grenseffecten door middel van een bij het Belastingplan aan te leveren grenseffectentoets. In dit dictum wordt verondersteld dat de regering te weinig doet met het fenomeen grenseffecten, terwijl ik in mijn eerste termijn heb geprobeerd om aan te geven dat we daar wel degelijk naar kijken. We hebben bijvoorbeeld bekeken hoe hoog de brandstofaccijnzen in Duitsland en in België zijn. Daarom zijn de accijnsverhogingen beperkt tot de voorstellen die de Kamer inmiddels hebben bereikt. Verder heb ik een grenseffectenrapportage op het vlak van tabak naar het parlement gestuurd. De alcoholaccijnzen in Nederland heb ik ook afgezet tegen de accijnzen op alcohol die in de ons omringende landen worden geheven. Daarmee heb ik de Kamers de gelegenheid willen bieden om de voorstellen voor accijnsheffing in Nederland in het juiste perspectief te plaatsen. Ik ben het daarom niet eens met de veronderstelling dat de regering hiermee geen rekening houdt en ik ben het dus ook niet eens met dit onderdeel van het dictum.

Vervolgens wordt geconcludeerd dat we elk jaar een grenseffectentoets moeten doen. Op die manier zaden we elkaar met bureaucratie op. Ik vraag om een beetje vertrouwen in het kabinet. Als er mogelijk effecten zijn, zullen wij die zeker in beeld kunnen brengen. Als het kabinet die effecten toch onvoldoende in beeld heeft gebracht, is zowel de Eerste Kamer als de Tweede Kamer mondig genoeg om daarover de nodige vragen te stellen of daarover een stevig debat te voeren. Daarom moet ik deze motie echt ontraden. Het belastingplan moet uiteindelijk in betrekkelijk korte tijd worden samengesteld. Daarom moeten wij dat plan niet voorzien van allerlei extra bureaucratische toetsen. De onderliggende vragen blijven echter belangrijk. Hoe gaan omliggende landen met de fiscaliteit om? Wat betekent dit voor ondernemers? Wat betekent dit voor de mensen die in de grensstreek wonen? Natuurlijk hebben wij die vragen op het netvlies staan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de staatssecretaris en de minister voor de beantwoording. Volgende week zullen wij stemmen over de moties.

**

Sluiting 23.29 uur.

!Lijst van besluiten en ingekomen stukken!

*N

Lijst van ingekomen stukken:

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. de stemmingen van de volgende wetsvoorstellen en moties te doen plaatsvinden op 19 november 2013:

Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie (33032);

Wijziging van de Rijkswet op het Nederlanderschap in verband met de wijziging van Boek 1 van het Nederlandse Burgerlijk Wetboek betreffende het ontstaan van het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie (33514 (R1998));

Motie van het lid Quik-Schuijt c.s. over installatie van een brede multidisciplinaire Staatscommissie over de verhouding tussen juridische, biologische en sociale ouders van kinderen (33032/33514 (R1998), G);

Wijziging van de Vreemdelingenwet 2000 in verband met het herschikken van de gronden voor asielverlening (33293);

Motie van het lid Strik c.s. over het waarborgen van de huidige criteria voor toelating volgens het traumatabeleid (33293, E);

Motie van het lid Strik c.s. over nieuwe aanvragen tot gezinshereniging van asielstatushouders (33293, F);

Goedkeuring van de op 29 juni 2012 te Tegucigalpa tot stand gekomen Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Unie en haar lidstaten, enerzijds, en Midden-Amerika, anderzijds (Trb. 2012, 163) (33467);

Goedkeuring van de op 26 juni 2012 te Brussel tot stand gekomen Handelsovereenkomst tussen de Europese Unie en haar lidstaten, enerzijds, en Colombia en Peru, anderzijds (Trb. 2012, 178) (33591);

Motie van het lid Ganzevoort c.s. over de erkenning en handhaving van fundamentele vrijheden en mensenrechten (33467/33591, D);

Wijziging van de Postwet 2009 ter invoering van ex ante toezicht op een postvervoerbedrijf met aanmerkelijke marktmacht (33501);

b. de plenaire behandeling van de volgende hamerstukken te doen plaatsvinden op 19 november 2013:

Wijziging van de Wet op het financieel toezicht en enige andere wetten (Wijzigingswet financiële markten 2014) (33632);

Wijziging van de begrotingsstaat van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2013 (wijziging samenhangende met de incidentele suppletoire begroting) (33780);

c. de plenaire behandeling van het volgende wetsvoorstel te doen plaatsvinden op 25/26 november 2013:

Wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met de invoering van een adolescentenstrafrecht (33498);

d. de plenaire behandeling van het volgende wetsvoorstel te doen plaatsvinden op 2/3 december 2013:

Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en de Wet op het onderwijstoezicht in verband met de versterking van de kwaliteitswaarborgen voor het hoger onderwijs en wijziging van verschillende onderwijswetten in verband met de introductie onderscheidenlijk verbreding van een aanwijzingsbevoegdheid voor de minister en in verband met aanpassingen in de regelgeving betreffende het basisregister onderwijs en het persoonsgebonden nummer (Wet versterking kwaliteitswaarborgen hoger onderwijs) (33472);

e. de plenaire behandeling van het volgende wetsvoorstel te doen plaatsvinden op 10 december 2013 o.v. in plaats van op 3 december 2013:

Wijziging van de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet en de Warmtewet (wijzigingen samenhangend met het energierapport 2011) (33493);

f. het voorbereidend onderzoek van de volgende wetsvoorstellen door de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport te doen plaatsvinden op 17 december 2013:

Wijziging van de Wet op de jeugdzorg en andere wetten in verband met de verplichting tot het gebruik van het burgerservicenummer in de jeugdzorg (gebruik burgerservicenummer in de jeugdzorg) (33674);

Regels over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen (Jeugdwet) (33684);

g. de Algemene Europese Beschouwingen te doen plaatsvinden op 15 april 2014.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. het volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstel:

Wijziging van het Wetboek van Strafrecht in verband met de herziening van de regels over werking van de strafwet buiten Nederland (herziening regels betreffende extraterritoriale rechtsmacht in strafzaken) (33572).

Het wetsvoorstel zal in handen worden gesteld van de desbetreffende commissie;

2. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van de geannoteerde agenda Raad Algemene Zaken van 19 november 2013 (griffiennr. 153949);

een, van alsvoren, ten geleide van de geannoteerde agenda Raad Buitenlandse Zaken van 18 november 2013 (griffiennr. 153948);

een, van alsvoren, ten geleide van een fiche die werd opgesteld door de werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen inzake Mededeling wederzijdse evaluatie gereguleerde beroepen (griffiennr. 153969);

een, van de minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Veiligheid en Justitie, inzake Kamerbrief Internationaal Strafhof (griffiennr. 153950);

een, van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, ten geleide van de stand van educatief Nederland (griffiennr. 153954);

een, van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, inzake Evaluatie Commissariaat voor de Media 2007-2011 (griffiennr. 153961);

een, van alsvoren, inzake Mediamonitor 2013 (griffiennr. 153962);

een, van de staatssecretaris van Financiën, inzake reactie consultatie in verband met Griekenland en tijdelijk regime exportkredietverzekering (griffiennr. 153944);

een, van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu, inzake uitstel beantwoording vragen van de vaste commissie voor Infrastructuur, Milieu en Ruimtelijke Ordening van 16 oktober 2013 bij de conceptkabinetsreactie op het Groenboek "Een 2030 raamwerk voor klimaat- en energiebeleid" (griffiennr. 153203.02);

een, van de staatssecretaris van Economische Zaken, ten geleide van de ontwerpregeling houdende wijziging van de Uitvoeringsregeling meststoffenwet in verband met het stellen van regels met betrekking tot de wijze van uitvoering van het controleprogramma, bedoeld in artikel 5, zesde lid, van de Nitraatrichtlijn (griffiennr. 153957);

een, van alsvoren, inzake reactie op RLI-advies "Onbeperkt houdbaar- naar een robuust natuurbeleid" (griffiennr. 153970);

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, inzake De burger bediend in 2013 en bestuurskracht gemeenten (griffiennr. 153947);

een, van alsvoren, inzake afschrift van een verslag van een schriftelijk overleg met de Tweede Kamer over mogelijke alternatieven voor de huidige

beoordeling van samenwonen door AOW'ers (griffiennr. 153951);

een, van alsvoren, inzake onderzoek uitvoering van de tegenprestatie naar vermogen (griffiennr. 153963);

een, van alsvoren, ten geleide van het rapport Inspectie SZW "Van schoolgaand kind tot zelfstandig jongere: Actief op weg naar werk" (griffiennr. 153964);

een, van alsvoren, inzake beschikbaarheidsbijdrage curatieve zorg (griffiennr. 153968).

De Voorzitter stelt voor deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

3. de volgende missives:

een, van de Algemene Rekenkamer, ten geleide van een afschrift van een brief d.d. 7 november 2013 aan de Tweede Kamer betreffende input voor rondetafelgesprek modernisering Comptabiliteitswet (griffiennr. 153941);

een, van alsvoren, ten geleide van het rapport Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking; stand van zaken 2012 (griffiennr. 153958);

een, van alsvoren, ten geleide van een afschrift van een brief d.d. 13 november 2013 aan de Tweede Kamer betreffende Aandachtspunten bij de begroting 2014 van de minister voor Wonen en Rijksdienst (griffiennr. 153973);

een, van alsvoren, ten geleide van het rapport Voortgang verbeteringen Immigratie- en Naturalisatiedienst; Stand van zaken 2012 (griffiennr. 153974);

een, van alsvoren, ten geleide van een afschrift van een brief d.d. 14 november 2013 aan de Tweede Kamer inzake Aandachtspunten bij de begroting 2014 van het Ministerie van Veiligheid en Justitie (griffiennr. 153975).

De Voorzitter stelt voor deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

4. de volgende geschriften:

een, van M.C., inzake wijziging wetsvoorstel lesbisch ouderschap (33514 (R1998) (griffiennr. 151927.27).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie;

een, van S.S., inzake stop de nieuwe jeugdwet (griffiennr. 153788.14);

een, van P.J.A.P. te D.H., inzake de nieuwe jeugdwet (griffiennr. 153788.13).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

De Voorzitter stelt voor deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.